

Серію засновано
в 1999 році

а
альма
М
матер

Т. Б. Качак
Л. М. Круль

Зарубіжна література для дітей

Підручник

Київ
«Академвидав»
2014

УДК (075.8)
ББК 74.268.3(0)-я73
К30

**Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів**

(Лист № 1/11—11135 від 09.07.2013 р.)

Зарубіжна література, допомагаючи дітям збагнути багатоманіття світу і людських доль, виводить їх на шлях порівняльного пізнання і саморозвитку. Якісне її викладання у школі під силу педагогові, який уміло поєднує у своїй діяльності знання світу дитини і надбань, витворених письменниками різних народів.

Студент, який опановує цю дисципліну і готує себе до викладання зарубіжної літератури для дітей, знайде в цьому навчальному посібнику необхідні знання і спонуки для роботи над собою. Педагогам-практикам він цінний внутрішньою логікою, авторськими інтерпретаціями творів. Є в ньому багато привабливого для всіх, хто цікавиться адресованими дітям творами зарубіжних письменників.

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор *Б. Б. Шалагінов*;

доктор філологічних наук, професор *В. Л. Удалов*;

доктор педагогічних наук, професор *Н. В. Лисенко*

ISBN 978-966-8226-89-2 (серія)
ISBN 978-617-572-078-3

© Качак Т. Б., Круль Л. М., 2014
© «Академвидав», оригінал-макет, 2014

Зміст

1. Зарубіжна література для дітей як сегмент світової літератури	1.1. Зарубіжна література для дітей як пласт світової літератури і навчальна дисципліна	11
	Сутність літератури для дітей	11
	Специфіка літератури для дітей	13
	Функції літератури для дітей	15
	1.2. Історія літератури для дітей	17
2. Доісторична та історична спадщина народів світу в дитячому читанні	1.3. Вивчення і критична рецепція текстів для дітей	21
	2.1. Біблія для дітей	25
	2.2. Міфи Давньої Греції	29
	2.3. Фольклорні роди і жанри	32
	3.1. Витоки французької літератури для дітей	43
3. Французька література для дітей	Франсуа Рабле	48
	3.2. Твори письменників XVII ст. у колі дитячого читання	50
	Шарль Перро	50
	Жан Лафонтен	54
	Франсуа Фенелон	56
	П'єр Корнель	57
	Мольєр (Жан-Батіст Поклен)	57

3.3. Зародження традицій літератури для дітей у письменстві XVIII ст.	58
Жан-Жак Руссо	59
3.4. Французька література XIX ст. для дітей	60
Жорж Санд (Аврора Дюпен)	61
Едуард Лефевр де Лабуле	62
П'єр Лашамбоді	63
Віктор-Марі Гюго	63
Александр Дюма	66
Жуль Верн	67
Гюстав Емар (Олівер Глуа)	70
Бернарден де Сен-П'єр	71
Фредерік Стендаль (Марі-Анрі Бейль)	72
Проспер Меріме	72
Альфонс Доде	73
Гектор Мало	75
3.5. Література початку XX ст. для дітей	77
Антуан-Марі-Роже де Сент-Екзюпері	78
Марсель Еме	81
3.6. Французька поезія для дітей від Середньовіччя до XXI ст.	82
Поль Верлен	83
Гійом Аполлінер	85
Моріс Карем	86
Робер Деснос	88
Жак Превєр	89
Клод Руа	91
П'єр Гамарра	93
Мадлен Лей	94
Жак Шарпантро	94
Жан-Люк Моро	95
3.7. Творчість сучасних французьких письменників для дітей	95

5. Німецька література для дітей		
5.1. Витоки і становлення німецької літератури для дітей		149
5.2. Література доби Відродження		152
5.3. Твори для дітей письменників XVIII—XIX ст.		154
Проза для дітей XVIII—XIX ст.		154
Рудольф-Еріх Распе		155
Крістоф-Мартін Віланд		157
Брати Грімми		158
Ернст-Теодор-Амадей Гофман		163
Вільгельм Гауф		166
Поезія XVIII—XIX ст. для дітей		169

	5.4. Розвиток німецької літератури для дітей у ХХ ст.	171
	Ганс Фаллада	174
	Отфрід Пройслер	175
	Еріх Кестнер	177
	Джеймс Крюс	180
	Петер Хертлінг	183
	Міхаель-Андреас-Гельмут Енде	184
	5.5. Німецька література для дітей кінця ХХ — початку ХХІ ст.	186
	Кірстен Бойе	188
	Корнелія Функе	189
6. Література для дітей письменників Великої Британії	6.1. Джерела англійської літератури для дітей	192
	6.2. Твори для дітей епохи Просвітництва	198
	Даніель Дефо	199
	Джонатан Свіфт	201
	6.3. Англійська поезія XVIII—XIX ст. для дітей	202
	6.4. Початок ХХ ст. як «золотий вік» англійської літератури для дітей	206
	Льюїс Керролл (Чарльз Латвідж-Доджсон)	208
	Чарльз Діккенс	211
	Роберт-Льюїс Стівенсон	213
	Оскар Вайлд	217
	Джозеф-Редьярд Кіплінг	219
	Беатрікс Поттер	223
	Джеймс-Метью Баррі	223
	6.5. Фантастична і пригодницька англійська література для підлітків	226
Герберт-Джордж Велс	226	
Артур-Конан Дойл	227	
6.6. Англійська література для дітей ХХ ст.	229	
Алан Мілн	230	
Вільям-Сомерсет Моем	231	
Рафаель Сабатіні	232	
6.7. Поетичні твори ХХ ст. для дітей	233	

	6.8. Англійська проза для дітей другої половини ХХ — початку ХХІ ст.	238
	Роальд Дал	239
	Клайв-Степлс Льюїс	241
	Джон-Роналд-Руел Толкін	243
	Доналд Біссет	246
	Джеральд-Малком Даррелл	248
	Памела-Ліндо Треверс	250
	Джоан Ейкен	252
	Джаклін Вілсон	253
	Джеремі Стронг	255
	Джоан-Кетлін Ролінг	256
7. Скандинавська література для дітей	7.1. Фольклорні джерела скандинавських літератур	260
	Норвезький фольклор	261
	Шведський фольклор	265
	Фольклор Данії	266
	7.2. Скандинавські дитячі письменники ХІХ ст.	268
	Ганс-Христіан Андерсен	268
	Захаріас Топеліус-молодший	274
	Сельма-Оттілія-Лувіса Лагерлеф	278
	Ельса Бєськов	281
	7.3. Скандинавські дитячі письменники ХХ ст.	281
	Марія Гріпе	285
	Туве Янсон	286
	Астрід-Анна-Емілія Ліндгрєн	290
	Барбру Ліндгрєн	295
	7.4. Сучасна скандинавська література для дітей	296
8. Італійська література в дитячому читанні	8.1. Витоки і становлення італійської літератури для дітей	304
	Джамбаттіста Базиле	305
	Карло Гоцці	307
	8.2. Італійська література для дітей ХІХ ст.	308
	Карло Коллоді (Лоренціні)	311
	Едмондо де Амічіс	313
	8.3. Італійська література ХХ—ХХІ ст. для дітей	313
	Джованні Піреллі	314
	Сільвіо Д'Арцо (Еціо Кампароні)	315

	Італо Кальвіно	316	
	Джанні Родарі	317	
	Марчелло Арджілі	321	
	Рене Реджані	323	
	Лука Новеллі	324	
	Муні Вітчер (Роберта Ріццо)	326	
9. Польська література для дітей	9.1. Передісторія польської літератури для дітей	329	
	9.2. Польська література XIX ст. для дітей	332	
	Марія Конопніцька	334	
	9.3. Творчість польських письменників XX ст. для дітей	337	
	Януш Корчак (Генрік Гольшміт)	339	
	Юліан Тувім	342	
	Ян Бжехва (Ян-Віктор Лесман)	345	
	9.4. Сучасна польська література для дітей	347	
	10. Література письменників Північної Америки для дітей	10.1. Фольклор народів Америки	351
		10.2. Література США доби романтизму у дитячому та юнацькому читанні	355
Ранній американський романтизм (1820—1830)		355	
Джеймс-Фенімор Купер		355	
Зрілий (пізній) американський романтизм (1840—1850)		357	
Едгар-Аллан По		357	
Натаніел Готорн		360	
Герман Мелвілл		361	
Генрі-Водсворт Лонгфелло		362	
Емілі-Елізабет Дікінсон		364	
10.3. Реалістична література XIX ст. для дітей		364	
Марк Твен (Семюель Клеменс)		364	
Гарріет Бічер-Стоу		367	
Мері Додж		368	
Луїза Олкотт		369	
Томас-Бейлі Олдріч	370		
Френсіс-Брет Гарт	371		

10.4. Американська література для дітей початку ХХ ст.	372
Джек Лондон	373
Джеймс-Олівер Кервуд	375
О'Генрі (Вільям-Сідні Портер)	376
Ліман-Френк Баум	379
Елеонор Ходгман-Портер	382
10.5. Американська література для дітей першої половини ХХ ст.	383
Джером-Девід Селіджер	387
Арнольд Лобел	389
10.6. Американська література для дітей другої половини ХХ ст.	391
Джек Керуак	391
Моріс Сендак	392
10.7. Американська поезія для дітей другої половини ХХ ст.	397
Доктор Сьюз (Теодор Сьюз-Гейзел)	397
Джон Чіарді	400
Шел Сільверстейн	401
10.8. Пригодницька і фантастична література для дітей ХХ—ХХІ ст.	403
Кетрін Патерсон	404
Крістофер Паоліні	406
Рей-Дуглас Бредбері	407
Урсула Ле Гуїн	410
Енн Брамарес	413

1.

Зарубіжна література для дітей як сегмент світової літератури

1.1. Зарубіжна література для дітей як пласт світової літератури і навчальна дисципліна

Зарубіжна література для дітей — пласт світової літератури, написаної письменниками різних національностей різними мовами і адресованої дітям; це твори світової літератури, які увійшли до кола дитячого читання. Однак і досі нерозв'язаними залишаються не тільки проблеми розбіжностей тлумачення понять «література для дітей» і «дитяча література», окреслення специфічних ознак цієї літератури, а й проблема критичного переосмислення запропонованих юним читачам творів, з яких формувався своєрідний канон. Професійних інтерпретацій потребують перекладені українською мовою твори для дітей сучасних зарубіжних письменників, тексти-адаптації.

Сутність літератури для дітей

Література для дітей — це не тільки «певна сукупність літературних творів, написаних або адаптованих для дітей із цілком певною метою: звертатися до дитячої уяви, емоцій та почуттів,

впливати на дитячі пізнавальні здібності, розвивати смаки та вподобання, розважати дитину» (за О. Папушею). Це також одна із філологічних дисциплін, яку викладають у вищих навчальних закладах. Як правило, вона складається із двох частин: української літератури для дітей та зарубіжної літератури для дітей. *Предмет вивчення курсу* — історія і теорія української та зарубіжної літератур для дітей. *Метою навчальної дисципліни «зарубіжна література для дітей»* є вивчення історії літератури різних народів, адресованої дітям, інтерпретування художніх творів, що увійшли до кола дитячого читання.

Завдання «Зарубіжної літератури для дітей» полягає в ознайомленні студентів із особливостями розвитку дитячої літератури в низці національних літератур; висвітленні біографічних та креативних аспектів найвідоміших авторів книжок для дітей; аналізуванні творів зарубіжних письменників, які ввійшли до кола дитячого читання, перекладені українською мовою і запропоновані навчальною програмою з читання та зарубіжної літератури сучасним школярам; сприянні формуванню у студентів знань, вмінь і навичок інтерпретації різних за тематикою і жанровою природою художніх творів.

Вивчення зарубіжної літератури для дітей тісно пов'язане з методикою читання у молодших класах і методикою викладання зарубіжної літератури у старших, а також літературою, педагогікою і психологією, історією і культурологією, філософією.

Тлумачення терміна «дитяча література» — досить суперечливі. У сучасних словниках і довідниках літературознавчого характеру наведено два різні визначення. Ю. Ковалів у першому томі «Літературознавчої енциклопедії» розрізняє «дитячу літературу» і «літературу для дітей» і подає таке трактування: «Дитяча література — усна і писемна словесність, творена дітьми. До неї належать безпосередньо пов'язані з грою різні жанри фольклору... Поняття “дитяча література” охоплює також перші спроби пера юних початківців (поезія, проза тощо), опубліковані в періодиці для дітей».

У «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» Людмила Сердюк вказує інше визначення, вважаючи, що «дитяча література — художні, наукові, науково-популярні твори, які написані для дітей. Найчастіше в це поняття включаються також твори «дорослої» літератури, що назавжди ввійшли в коло дитячого читання». Це тлумачення у «Літературознавчій енциклопедії» Ю. Ковалів пропонує для позначення поняття «література для дітей».

Проблему дефініцій поняття «дитяча література» висвітлює у дисертаційній роботі та низці статей О. Папуша. Літературознавець стверджує, що «у площині здорового глузду поняття “дитяча література” виникає на перетині трьох уявлень — про дитячий твір (як результат цілеспрямованої діяльності людини), дитяче читання (як взаємодію дитини з текстом твору — читання, слухання, перечитування, переказування, доповнення і т. д.) та дитячу книгу (як канонізовану форму, фізичний спосіб існування твору)». Термін «текст для дітей» обґрунтовує і Наталя Марченко.

У контексті аналізу художніх творів, написаних письменниками для дітей і тих, що ввійшли до кола дитячого читання, літературознавці послуговуються обома термінами. Однак з огляду на більшу точність доречно було б вживати термін «література для дітей».

«*Коло дитячого читання*» — поняття, яке використовують на позначення сукупності художніх текстів різних жанрів, що не були адресовані дитині-читачу, але які читають школярі. Це, як правило, класика світової літератури. Так, саме в старшому шкільному чи юнацькому віці європейські педагоги рекомендують прочитати, наприклад, «Сід» П. Корнеля, «Мікромегас» Вольтера, «Севільський цирульник» П. Бомарше, «Страждання молодого Вертера» Й.-В. фон Гете, «Малюк Цахес» Е.-Т.-А. Гофмана, «Етруська ваза», «Коломба», «Кармен» П. Меріме, «Ваніна Ваніні» Стендаля, романи В. Скотта, Ф. Купера, Ж. Верна, А. Дюма та ін.

Твори «дорослої» літератури про дітей теж привертають увагу юного читача. Завдяки художній актуалізації та всебічному висвітленню образу дитини, показу дитинства як особливого періоду життя людини такі твори впливають на тематичні, жанрові та образно-нарративні тенденції, стають рушієм еволюції літератури для дітей. У цьому контексті розглядають, наприклад, «Пригоди Гекльберрі Фінна» Марка Твена, «Підліток» Ф. Достоевського, «Дитинство. Отроцтво. Юність» Л. Толстого, «Поезія і правда» Й. В. фон Гете, «Над прірвою у житті» Д. Селінджера та ін.

Специфіка літератури для дітей

Література для дітей як складова частина літератури має свою специфіку: відповідає рівневі знань, життєвому досвіду, психологічному розвитку дитини, орієнтується на певне тематичне коло, жанрові характеристики та поліграфічне оформлення.

Її особливості зумовлені віковими потребами читачів, адже кожен художній твір розрахований на певну категорію реципієнтів, адресований дітям певних вікових груп: молодшої та середньої дошкільної (3—7 років), старшої дошкільної та молодшої шкільної (7—11 років), середньої шкільної (7—11 до 14—15 років) та старшої шкільної (15—18 років) груп. Цей поділ умовний, бо не завжди можна провести межу між віковими групами, що залежить від розвитку дитини, її природних здібностей, навичок, культури читання тощо. Часто твір презентовано для читачів молодшої та середньої чи середньої і старшої шкільних груп. Однак деякі дослідники літератури для дітей виступають проти такого поділу. Наприклад, О. Папуша вважає, що «такі приписи, як “для дошкільників” чи “для молодшого шкільного віку” є уніфікованими читацькими адресами, “табелями про ранги”, за допомогою яких дорослі позбавляються зайвого клопоту розуміти індивідуальність (а отже, — і дбати про особистість)».

Найхарактернішими ознаками дитячої літератури, на думку авторів підручника з дитячої літератури Д. Білецького та Ю. Ступака, слід вважати:

а) наявність у творі предметного, конкретно-життєвого художнього образу;

б) ліризм розповіді;

в) динамічність розвитку сюжету;

г) багатство, точність та емоційність мови.

Названі ознаки властиві й літературі, адресованій дорослому читачеві, але особливо важливі для дитячих творів, адже без них ці твори не можуть мати успіху в дітей.

Книги для дітей завжди доповнювали малюнками та ілюстраціями. Першою ілюстрацією дитячої книги була гравюра в «Граматичі слов'янській» (1569) Лаврентія Зизанія, згодом з'явилася гравюра в азбуці 1637 р. Різнокольоровими малюнками супроводжувалися азбуки-прописи — довгі звитки, призначені для навчання дітей письму. Одним із кращих зразків був «Лицевой буквар» (1694) Каріона Істоміна — справжня живописна поетична енциклопедія, де вірші і гравюри, доповнюючи один одного, створювали єдине ціле. Пізніше ця традиція перейшла у журнали. У XIX ст. найбагатше було проілюстровано журнал «Детский музеум» (1815 — 1829), який складався із 154 книг, заповнених кольоровими гравюрами з короткими поясненнями російською, французькою та німецькою мовами.

У 1938 р. Асоціація бібліотечного обслуговування дітей запровадила щорічну премію США — медаль Кальдекотта, котру вручають художникам, який створив найкращу ілюстро-

вану книгу для дітей. Сучасні дитячі книжки ілюструють талановиті художники, але їх вклад у розвиток книжки для дітей тільки нині починають вивчати. Цьому сприяє не тільки підхід до літератури для дітей як до повноцінного об'єкта дослідження, а й активна популяризація книжок для дітей та дитячого читання громадськими організаціями, видавництвами, бібліотеками тощо.

У 2008 р. оргкомітет конференції «Дитина читає...» виступив із ініціативою створення Всеукраїнського Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва, діяльність якого спрямована на популяризацію та розвиток літератури для дітей. Подібні завдання розв'язує і Міжнародне наукове товариство з дослідження літератури для дітей та юнацтва (IRSCL). Центр щорічно проводить Міжнародний симпозіум «Література. Діти. Час» та літературний фестиваль «Дивокрай», реалізовує проекти «Творче читання», «Багатомовне читання», «Смачне читання», «Люди-легенди», «Від великого до малого», «Авторські читання», «Вся Україна читає дітям!» (2013), спрямовані на залучення дітей до книги та читання.

Функції літератури для дітей

Однією із проблем сучасної школи є проблема витіснення дитячої книжки з життя школярів ПК та ЗМІ. У сучасного юного покоління змінюється «модель читання». Перед майбутніми вчителями стоїть важливе завдання — зацікавити і спонукати дітей до читання, ознайомлювати їх із кращими зразками літератури для дітей, вчити не тільки отримувати пізнавальну та естетичну насолоду від читання, а й вміти проаналізувати прочитане і дати йому оцінку.

Дитяча книжка чи то українського, чи то зарубіжного автора не тільки розширює кругозір дитини, ознайомлює її з новими і цікавими подіями, явищами, а й допомагає сформувати знання, уміння й навички літературознавчого, естетичного, етичного характеру, здатність засвоювати художні цінності, готує до самостійної зустрічі з мистецтвом слова, до самоосвіти і самовиховання.

Оскільки література для дітей враховує вікові потреби і можливості маленьких читачів, вона тісно пов'язана з педагогікою. Однак не можна вбачати у ній тільки «педагогічне заняття», бо така позиція спотворює її суть, виводить за межі мистецтва, обмежує освітньо-виховне значення.

Отже, традиційними функціями дитячої літератури педагоги та керівники дитячого читання вважають *виховну* та *освітню*. Виховувати кращі моральні якості дитини, сприяти формуванню цілісної, всебічно розвинутої особистості — мета дитячої книжки. Їй притаманні дидактичність, педагогічна наснаженість, що й вирізняє її з-поміж інших текстів.

Комунікативна функція привертає дитину до книги, допомагає краще зрозуміти себе, навчає висловлювати свої думки та почуття. Тексти пропонують приклади мовленнєвої поведінки, розширюють словниковий запас читачів, формують мовленнєвий досвід. Спілкування з книгою, а отже, з її автором має допомагати дитині подолати не тільки комунікативні бар'єри у повсякденному житті, а й невпевненість у собі. Чудовим прикладом реалізації цієї функції є образ книги у творі німецького письменника М. Енде «Нескінченна історія» про те, як читання і книги змінюють головного героя Бастіана. Він утікає з дому, ховається на шкільному горищі, щоб почитати книгу, і потрапляє у її світ — Світ Фантазії. Йому там комфортно, бо він — герой. Бастіан пише чудові твори-історії. Письменник звертає увагу читачів на те, що треба не боятися фантазувати, а уявляти власні світи, домислювати те, про що читаєш, і творити свою нескінченну історію.

Естетична функція літератури є не менш важливою, адже через читання відбувається формування первинного уявлення про прекрасне, про мистецькі жанри та напрями, відчуття краси поетичного чи прозового твору. Зважаючи на те, що у своєму естетичному розвитку дитина проходить етапи ознайомлення, пізнання і творчості, роль літератури для дітей у цьому процесі очевидна.

Науковці виокремлюють і *риторичну функцію* такої літератури. Читаючи, дитина стає співавтором письменника. Є багато прикладів, коли враження від читання, отримані в дитинстві, ставали поштовхом до власної творчості. Названі функції посилює *гедоністична (функція естетичної насолоди, задоволення)*.

В. Богат, автор книжки для дітей «У спекотній Африці», низки статей з розвитку творчого мислення у дітей 4 — 6 років, так висловлюється про літературу для дітей: «Література для дітей — це насамперед етичний складник у формуванні дитини, те, що розвиває не лише її культурний потенціал, а й здібності, зокрема творчі. Я представляю таку літературу для дітей, що дає змогу їм не просто дізнаватися про щось нове, а й завдяки методам розвитку творчого мислення стимулює і розвиває їхній творчий потенціал».

1.2. Історія літератури для дітей

Становлення і розвиток літератури для дітей у багатьох аспектах відображають розвиток світової літератури від найдавніших часів і дотепер. Кожна національна література по своєму впливає на розвиток дитячої літератури, але література для дітей будь-якої країни починається з усної народної творчості, яку пізніше записують і систематизують у збірники; з народної казки, що перетікає у жанр літературної казки; з національних літературних традицій і постулатів народної педагогіки, які розвивають у своїй творчості письменники, що пишуть для дітей.

Теоретичне обґрунтування необхідності створення літератури для дітей першим запропонував чеський педагог-гуманіст Ян-Амос Коменський (праця «Велика дидактика», 1633—1638), а його книгу «Світ у малюнках» (1658) вважають першою книжкою для дітей. На думку інших європейських дослідників, першою книжкою для дітей став виховний роман «Дзеркало юного хлопчика» Йорга Вікрама, а першим художнім твором про дитину — «Ласарільйо з Берегів Тормеса» (1554) невідомого письменника-іспанця.

Писана література для дітей виникла всередині XVII ст. у Західній Європі, а у XVIII—XIX ст. — у Росії. У цей період з'явилися і перші спроби її дослідження, визначення особливостей, що впливають з освітньо-виховних завдань. Проте художні твори, що увійшли у золотий фонд дитячої літератури, були написані раніше. Ані в античній, ані у середньовічній літературі не поширювались твори, спеціально призначені для читання дітьми. Однак у філософських трактатах того часу порушено питання про виховне, пізнавальне та естетичне значення літератури у житті дитини. Пізніше, коли виникли школи та бібліотеки, у коло дитячого читання увійшли «життя святих», біблійні притчі тощо. Епоха Відродження презентувала літературу, адресовану молодшому читачеві: італійський поет Понтано — колискові пісні, твір «П'ятиліток» (XV ст.), а італієць Фаєрн — «Цікавий збірник», куди увійшло близько ста байок для дітей (XVI ст.).

Більшість літературознавців часом становлення літератури для дітей вважають XIX ст. На його початку дослідники почали активно записувати фольклор, виникла наука фольклористика, з'явилися збірники легенд, народних і літературних казок (Я. та В. Грималь, В. Гауфа, Е.-Т.-А. Гофмана, Г.-Х. Андерсена, Жорж Санд, Л.-А. фон Арніма і К. Brentано та ін.).

У фольклорі кожного народу втілені наміри дорослих не тільки розважати, а й виховувати дитину за допомогою повчань у формі колискових пісень, жартів, загадок, потішок, приказок і казок. Саме тому у фольклорі багатьох країн так багато спільних ознак. Отже, усна література — перша складова частина зарубіжної літератури для дітей.

У XVII ст., спираючись на міську середньовічну літературу, фабліо і тваринний епос, почав писати байки Ж. Лафонтен. Літературні опрацювання народних казок, що підштовхнули розвиток літератури, адресованої дітям, незважаючи на те, що вони містять і звернення до дорослих читачів, започаткував Ш. Перро.

Доба Романтизму не тільки сприяла розвитку фольклорних літературних традицій, а й популяризувала казку як жанр. Швидко поширювалися чарівні казки, казки про тварин та побутові. Ці жанри цікавили німецьких письменників і дослідників (Я. та В. Грімми, Т. Бенфей, Й. Вольте), яких вважають засновниками казкознавства як відгалуження фольклористики, а також французьких (П. Себійо, Е. Коскен, Ж. Бедьє, П. Сентів), російських (Ф. Буслаєв, О. Афанасьєв, О. Веселовський, І. Худяков), українських фольклористів (І. Срезневський, І. Рудченко, М. Драгоманов, О. Потебня, В. Гнатюк та ін.).

Романтизм сприяв розвитку дитячої літератури, оскільки пропагував світлі начала добра, любові, високі морально-етичні цінності, а головний герой тогочасних творів, окрім того, що мав найкращі риси, часто був сміливим юнаком, дитиною-підлітком. Письменники-романтики висвітлювали психологію юних персонажів, їх переживання і почуття.

До кола дитячого читання увійшли художні твори на історичну тематику В. Скотта, В. Гюго, Е. Хемінгуея та інших письменників.

Багато творів, написаних для дорослих читачів, теж стали надбанням літератури для дітей — «Робінзон Крузо» Д. Дефо та «Мандрі Лемуеля Гуллівера...» Дж. Свіфта, «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле, «Дон Кіхот» М. Сервантеса.

Для читачів молодшого шкільного віку тексти адаптують. *Адаптація* — це різновид опрацювання, спрощення літературного твору шляхом трансформації його внутрішньої будови та функцій, пристосування для сприймання дітьми. Скорочуються незрозумілі для молодшого читача складні філософські, описові місця, авторські відступи та розмірковування. Такими є розраховані на сприйняття школярів «Біблії для дітей», адаптації різними мовами «Дон Кіхота», «Мандрів Гуллівера», «Робінзона Крузо» (перша з них — «переказ» Б. Грінченка та М. Загір-

ньої «Робінзон. Оповідання про те, як один чоловік по чужих краях мандрував і як він сам на острові серед моря жив»).

Адаптації українською мовою міфології та епосу для дітей здійснили: К. Гловацька — «Міфи давньої Греції», «Гомерова Іліада», «Гомерова Одиссея»; В. Близнець — «Повість минулих літ»; І. Сидоренко — «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле. Казки «Коли ще звірі говорили» та «Лис Микита» І. Франка є теж зразком адаптації текстів.

Адаптація тексту також передбачає вкраплення додаткових пояснень у самому тексті чи примітках, зміну важливих змістово-композиційних складників (нещаслива розв'язка у «Червоній Шапочці» Шарля Перро і варіанти щасливого кінця в її переробках). У спрощеному тексті можливі також вставні пояснення архаїчних, діалектичних, чужомовних слів чи спеціальних термінів.

У XIX ст. активізувалася перекладацька діяльність, що сприяло не тільки розширенню кола дитячого читання творами зарубіжних письменників, а й впливало на тенденції розвитку літератури для дітей кожної країни. Так, наприкінці XIX — на початку XX ст. П. Грабовський перекладав для дітей казки Андерсена, твори Роберта Бернса; Б. Грінченко (крім «Робінзона Крузо») — казки Захаріуса Топеліуса, книжку «Серце» Едмондо де Амічіса; Марія Грінченко — «Пригоди Тома Соєра» М. Твена, казки Г.-Х. Андерсена, М. Салтикова-Щедріна, Д. Маміна-Сибіряка, роман Гаррієт Бічер-Стоу; Настя Грінченко — «Пригоди Гекльберрі Фінна» М. Твена. Твори для дітей російською мовою перекладала Марко Вовчок, а українською — Леся Українка.

Як правило, з перекладами творів зарубіжних дитячих письменників українських читачів ознайомлювали насамперед періодичні видання, призначені і для дітей, і для дорослих, що містили «дитячу сторінку», рубрику.

Наприкінці XIX ст. у коло дитячого читання увійшли твори реалістичного спрямування, в центрі яких — образ і світ дитини, її проблеми, переживання, спосіб життя, боротьба з жорстокими обставинами. Головними героями у таких творах, як правило, є діти робітників, бідняків: Олівер Ч. Діккенса, Том Соєр, Гекльберрі Фінн, принц і жебрак М. Твена та ін. Популярність серед читачів мали тексти біографічного характеру, присвячені висвітленню дитячих років, опису середовища та аналізу становлення особистості головного героя («Підліток» Ф. Достоевського, «Дитинство. Отроцтво. Юність» Л. Толстого, «Дитячі роки Багрова-внука» С. Аксакова, «Дитинство»

М. Горького, «Дитинство Микити» О. Толстого, «Дитинство Тьоми», «Гімназисти» М. Гаріна-Михайлова, «Історія маленького лорда» Ф. Бернета, «Без сім'ї» Г. Мало та ін.).

На початку ХХ ст. на хвилі модернізму письменники відроджували традиції романтичної літератури, актуалізуючи тенденції течій експресіонізму, імпресіонізму, символізму, екзистенціалізму. Твори цього часу Дж. Конрада, Дж. Лондона, О. Генрі, Етель-Ліліан Войнич нині стали програмовими для учнів середніх і старших класів загальноосвітньої школи, хоча за радянських часів їх гостро критикували.

У зарубіжній літературі другої половини ХХ — початку ХХІ ст. виразно помітні як традиційний реалістичний, так і постмодерний напрями. Це стосується і дитячої літератури, яку презентують твори часто фантастичного, містичного, героїчного змісту. Основна традиційна тема боротьби добра і зла розвивається у протистоянні реальних та вигаданих персонажів, синтезі умовного та дійсного, реального і вигаданого, гри і серйозності, минулого, сучасного і майбутнього тощо. Стильова еkleктика, жанрова дифузія та синтез, постмодерні принципи колажності, мозаїчності композиційної побудови творів характерні і для творів, що ввійшли до кола дитячого читання. Як приклад можна навести романи Дж.-Р.-Р. Толкіна, Туве Янсон, Джоан Ролінг, Кетрін Петерсен, К. Паоліні та ін. Особливо популярним є жанр «фентезі», який фактично забезпечив справжній ренесанс зарубіжній літературі для дітей та юнацтва. Автори таких дитячих книжок стають лауреатами престижних літературних премій, а їхні твори — світовими бестселерами (книги про Гаррі Поттера Джоан Ролінг чи «Ерагон» К. Паоліні, «Володар кілець» Дж.-Р.-Р. Толкіна та ін.).

Сучасна дитяча література фактично позбавлена тематичного обмеження, адже у творах висвітлюються теми морально-етичного, психологічного, історико-культурного, суспільно-побутового спрямування. Любов до природи, людини, праці тісно переплітається із проблемами боротьби добра і зла (зокрема, рятування людства від можливих загроз), темами повернення до народних традицій з метою удосконалення себе і світу, висвітлення внутрішнього світу дитини, процесів її соціалізації та адаптації у дорослому світі.

Тематика тісно пов'язана із жанровою формою твору. Для дитячої літератури властива така сама система жанрів, що й літературі загалом. У кожен епоху домінували різні жанри. Із найдавніших часів у коло дитячого читання ввійшли твори таких жанрів, як повчання, міфи, перекази, біблійні легенди, казки. Перші твори, написані спеціально для дітей, нагадували

підручники, навчальні посібники з елементами розповіді, образності, розважальності. Наприклад, видання байок Езопа у XVII ст. супроводжувались поясненням смислу, тлумаченнями. У XVIII ст. активно розвивалися повісті та романи, байки та вірші про науку, а романтизм XIX ст. запропонував жанр казки та історичного роману. Жанрова система XX ст. під впливом модернізму та постмодернізму набула ознак синтетичності та дифузності, що позначилося і на жанрових характеристиках літератури для дітей. Новели, оповідання, повісті та романи першої половини XX ст. зазнали впливу екзистенціалізму, експресіонізму, імпресіонізму, авангардної літератури тощо.

Жанр фентезі на початку XXI ст. став популярним і в літературі для дітей. Реальність переплітається з казковими, міфічними та віртуальними світами, де діють свої закони і правила. Інтертекстуальність (особливо елементів античної та середньовічної літератури), нове прочитання традиційних сюжетів та образів, актуалізація ірраціональних мотивів чарівництва, магії — художні ознаки творів жанру фентезі. У літературі для дітей жанр фентезі започаткував Дж.-Р.-Р. Толкін книгою «Гобіт, або Подорож туди й назад». Твори для дітей та юнацтва у різних жанрових різновидах фентезі (героїчному, високому, низькому, готичному, християнському, окультному) із середини XX ст. створюють й інші зарубіжні письменники, зокрема Урсула Ле Гуїн, М. Енде, Корнелія Функе, К.-С. Льюїс.

Крім того, що кожна історико-літературна епоха диктує свої закони жанрово-стильового та тематичного аспектів розвитку дитячої літератури, існує і залежність жанрової природи твору від адресата. Як зазначає Людмила Сердюк, «для молодшого та середнього дошкільного віку — казки, маленькі вірші, книжки-малюнки на теми з навколишньої дійсності; для старшого дошкільного та молодшого шкільного віку — ілюстровані казки про тварин, байки, вірші й оповідання класиків і сучасних письменників; для середнього та старшого шкільного віку — науково-художня, пригодницька й фантастична література, художні біографії».

1.3. Вивчення і критична рецепція текстів для дітей

Уже з появою перших творів для дітей з'явилися спроби їх осмислення, висловлювання про цілі, завдання, особливості дитячих книг. І якщо до XVIII ст. це були тільки розрізнені

думки, то у наступні епохи статті про дитячу літературу почали з'являтися систематично, виникла професійна критика, рецензії на дитячі книги. У Росії в XIX ст. їх друкувала «Літературна газета», пізніше чотири спеціальні журнали з літератури і читання для дітей. На їх сторінках публікували статті з історії літератури для дітей, рецензії, розвідки про літератури інших країн. Нині дослідники намагаються сформувані основні положення теорії літератури для дітей, показати її особливості.

У XX ст. з початком активної перекладацької діяльності українською мовою було видано багато творів для дітей зарубіжних письменників. Про ці книги з'явилися відгуки, рецензії, опубліковані у періодичних виданнях. І. Франко, Б. Грінченко, Леся Українка, Олена Пчілка та інші діячі кінця XIX — початку XX ст. неодноразово писали про літературу для дітей, намагалися осмислити її специфіку та завдання, окреслити основні принципи тощо. Протягом 1976—1980 років видавалися щорічні збірники літературно-критичних статей про літературу для дітей: «Література. Діти. Час». Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва на чолі з Уляною (Баран) Гнідець нині відроджує цю традицію, випускаючи збірники наукових розвідок, статей, науково-методичних матеріалів.

Зразки літературознавчого осмислення деяких текстів, які увійшли до кола дитячого читання, також можна знайти у збірниках матеріалів конференцій, на сторінках журналів «Всесвіт», «Всесвітня література у середніх навчальних закладах України» та ін. Отже, розвивається критика і теорія літератури для дітей, формується наука про літературу для дітей.

У методології дослідження зарубіжної літератури для дітей основоположними є історико-літературний та порівняльно-типологічний підходи. *Історико-літературний підхід* полягає у вивченні дитячої літератури кожної країни у процесі розвитку, спостереженні за внутрішніми структурами явища, особливостями, закономірностями розвитку і якісними змінами тощо. Враховують також історичні, суспільні та інші зовнішні чинники епохи та суспільства, дитячу літературу яких вивчають; роль кожного письменника, який долучився до розвитку і збагачення певної національної літератури для дітей, формування золотого фонду світової літератури для дітей.

Порівняльно-типологічний підхід, що розглядає художні явища у синхронній площині, є продуктивним при зіставленні тематико-проблематичних, жанрово-стильових та образно-нарративних характеристик літератури для дітей різних країн.

Культурологічний, біографічний та інші принципи актуальні при дослідженні як літератури для дітей, так і літератури загалом.

Методів, які застосовуються у пізнанні літератури, в т. ч. і написаної для дітей, нині багато. Найчастіше використовують аналітичний, структуральний методи дослідження художнього тексту, але застосовують й елементи генетичного, формального, психоаналітичного методів, феноменологічного опису, герменевтичної реконструкції тощо.

Деякі питання, що висвітлюють проблеми зарубіжної літератури для дітей, порушили у дисертаційних дослідженнях О. Папуша, В. Плахтій, М. Ісакова, М. Славова. Проте досліджень цієї літератури не так вже й багато. Праці Е. Брандіса, Л. Брауде, Дж. Бадні, В. Проппа, І. Франка, Л. Скуратовської, видані до 1990 р., і нині використовуються студентами при підготовці до занять. Напрацювання сучасних українських науковців мають спорадичний і локальний характер. У полі зору молодих науковців певні тексти чи творчість деяких зарубіжних письменників, однак бракує цілісного погляду на історію і сучасний стан зарубіжної літератури для дітей. Поодинокі критичні статті у фахових журналах («Всесвітня література в навчальних закладах», «Всесвіт»), збірниках матеріалів конференцій — фактично найдоступніші друковані джерела інформації про твори зарубіжних письменників для дітей.

Вивчення історії і теорії зарубіжної літератури для дітей стикається з низкою проблем різного характеру: обмежена кількість українських перекладів зарубіжної літератури для дітей різних періодів і різних країн; відсутність навчальних посібників та мала кількість наукових досліджень; несформованість методологічної бази і термінологічного інструментарію щодо побудови теорії літератури для дітей; відсутність критики; розмите уявлення про історичну вертикаль розвитку зарубіжної літератури, синхронну горизонталь формування літератури для дітей різних країн та народів, побудовану на типологічному зіставленні та компаративному аналізі; зведення вивчення зарубіжної літератури до огляду творчості письменників-класиків, що входять в навчальні програми загальноосвітніх шкіл, та меншою мірою тих сучасних авторів, твори яких перекладені українською. Це зумовлює формування неповноцінної картини, обмеженого уявлення про національні літератури для дітей (їх еволюцію та сучасний етап) зокрема та зарубіжну літературу для дітей загалом.

Тільки всебічне глибоке дослідження фактів і явищ минулого допоможе створити об'єктивну картину кожної епохи розвитку літератури для дітей у різних країнах, встановити закономірності еволюції, сформулювати її особливості як самостійної галузі словесного мистецтва і на цьому побудувати наукову теорію, яка стане надійним інструментом дослідження сучасної літератури для дітей.

Запитання. Завдання

1. Назвіть основні аспекти вивчення зарубіжної літератури для дітей.
2. Як ви розумієте поняття «дитяча література», «література для дітей», «література, що ввійшла в коло дитячого читання»?
3. У чому полягає специфіка книжки для дітей?
4. Окресліть основні етапи становлення і розвитку літератури для дітей.
5. Наведіть приклади текстів-адаптацій.
6. Які функції літератури для дітей, на вашу думку, найактуальніші нині?

Література

1. Вовк У. С. Поняття дитячої літератури та її художня специфіка / У.С.Вовк // Слово Світ. Вісник. Національний університет «Львівська Політехніка». — Львів : Національний університет «Львівська Політехніка», 2002. — № 453. — С. 352—356.
2. Гавенко С., Мартинюк М. Поліграфічне оформлення дитячих книжок: стан, проблеми і перспективи // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2011. — С. 51—55.
3. Гнідець У. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики / У. Гнідець // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2011. — С. 25—35.
4. Гнідець У. С. Художня специфіка літератури для дітей та юнацтва: Комунікативний аспект / У. С. Гнідець // Книжка. Твір. Читання. Дитячий дискурс (матеріали науково-практичної конференції «Дитина читає...» в рамках книжкової виставки-ярмарку «Форум видавців-дітям»). — Київ — Львів: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2008. — С. 36—43.
5. Качак Т. Б. Зарубіжна дитяча література: основні аспекти вивчення / Т. Б. Качак // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2011. — С. 125—131.
6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. — Чернівці: Золоті литаври, 2001. — 636 с.
7. Мацевко-Бекерська Л. Дитяча література як форма діалогу культур: герменевтичний аспект / Л. Мацевко-Бекерська // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2011. — С. 18—24.
8. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки / Е. Огар. — Львів: Аз-Арт, 2002.
9. Папуша Ольга. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу / Ольга Папуша // Слово і час. — 2004. — № 12. — С. 20—26.
10. Славова М. Попелюшка літератури у дзеркалі науки / М. Славова // Славова М. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей. — К. : Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2002. — С. 7—16.

2.

Доісторична та історична спадщина народів світу в дитячому читанні

2.1. Біблія для дітей

Однією з найдавніших пам'яток світової писемності, зібраним різних сакральних текстів, що з'явилися в XII ст. до н. е. — II ст. н. е., є Біблія. Біблійні мотиви, сюжети, образи використовували і використовують у літературах різних країн письменники пізніших часів. Біблія вплинула на розвиток усіх літературних жанрів, внесла в художнє письменство теми, що стали вічними, набувши загальнолюдського значення: віднаходження шляхів до Бога, до істини; пошук сенсу буття, його першосутності та доцільності, зокрема коли йдеться про життя і смерть; матеріальне і духовне; антиномія любові і ненависті, добра і зла, творчості і руйнації тощо.

Слов'янськими мовами Біблію перекладали упродовж століть, починаючи від Кирила і Мефодія (IX ст.). Відомі повна слов'янська Біблія (Генадійський список, 1499) та Острозька Біблія (1581). Українською мовою Біблію перекладали П. Куліш, І. Пулюй, І. Нечуй-Левицький, митрополит Іларіон (І. Огієнко), І. Хоменко, частково В. Барка, Михайло Зеров, І. Костецький, митрополит Київського патріархату Філарет та ін. Багато письменників намагалися зробити цей текст доступним для дітей-читачів.

«Біблія для дітей» — це адаптовані для дитячого читання біблійні тексти, які ознайомлюють дітей з історіями Старого і Нового Завітів, християнським поглядом на заснування світу, життя людей, морально-етичні устої суспільства. Значення цих текстів незаперечне.

Найпоширенішими з українських видань «Біблії для дітей» останніх десятиліть є: перекладена з польської «Біблія в малюнках для наймолодших» (автор — Кеннет Натаніель Тейлор; «Дитяча Євангелія: Оповіді про Ісуса», «Ісус та його життя — Євангеліє від Марка»; «Біблійна історія Старого Заповіту» Є. Семака; «Світло з неба: Оповідання з книг Старого і Нового Заповітів»; «Свята історія: Біблія в оповіданнях для дітей»; «Біблія для дітей у віршах» В. Кізілова; перекладена з англійської мови «Дитяча Біблія у 365 оповіданнях» М. Бетчелор; «Біблійні історії для дітей молодшого шкільного віку» М. Хаткіної; «Біблія в переказі для дітей», «Біблія для дітей та юнацтва» Л. Герасимчука та ін. Серед цих видань є оригінальні перекази з Біблії і переклади адаптованих текстів з інших мов. Більшість видань містить дві частини — Старий і Новий Завіти.

Старий Завіт — це оповідання про створення Богом світу, людини, історії про Адама і Єву, Каїна й Авеля, Ноїв ковчег, Вавилонську вежу, Содом і Гоморру, родину Якова, Мойсея, Самсона, царів Давида і Соломона, пророків Іллю та Єлисея, падіння Ізраїльського та Юдейського царств та ін.

До текстів *Нового завіту* належать розповіді про народження Ісуса, його дитинство, зцілення ним немічних і калік, Марію та Йосипа, народження Івана Хрестителя. Ця частина також містить *притчі* (проповіді) Ісуса про праведне життя, блага земні та небесні, про сіяча, пшеницю, гірчичне зерно, про Лазаря, блудного сина, робітників у винограднику; *перекази* про дива, які творив Ісус (зцілення сліпих, приборкання бурі, ходіння по хвилях моря, нагодування п'ятьма хлібинами п'яти тисяч людей та ін.); розповіді про таємну вечерю, діяння апостолів, смерть і вознесіння Ісуса.

За жанром тексти із «Біблії для дітей» нагадують короткі оповідання, яким властиві ознаки легенди, переказу, а також чітка композиційна побудова (зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка), лінійний сюжет.

Образи біблійних царів, пророків, воїнів і мислителів приваблюють маленьких читачів. Цікаві їм також земне життя Ісуса, доля ізраїльського народу, тобто теми, позначені історичним і в чомусь сакральним началом.

Переказ біблійних історій здійснено з урахуванням вікових і психологічних особливостей читачів. Так, для наймолодших, окрім традиційних віршиків та оповідань на біблійну тематику, запропоновано християнські абетки, букварі, біблійні історії у малюнках, розмальовки тощо; для читачів шкільного віку — християнські енциклопедії, словнички. Наприклад, «Біблія в малюнках для наймолодших», перекладена з польської мови, розрахована на дітей від 3—6 років. Її автор — К.-Н. Тейлор, теолог, батько 10 дітей і дідусь 25 онуків, має багатий досвід вивчення Біблії з дітьми: «Навіть малі діти можуть зрозуміти велику правду, якщо їм про це розказати простими словами. А якщо до цього додати ще й малюнки, в серці дітей Біблія залишить незабутні враження. Слово Боже може бути джерелом світла з дитинства, треба його тільки представити з молитвою і належною старанністю. В свій час слово то може стати скалою, на якій дитина почне будувати своє життя, навіть ще будучи малою», — зазначає він в анотації.

«*Каїн і Авель*» — біблійна легенда про двох братів, синів перших людей Адама і Єви. Каїн, що був злий і жорстокий, не любив землі, зірок, птахів, дерев, усім заздрив і всіх ненавидів, є символічним образом зла. Антагоністом цьому образу був Авель — веселий і добрий хлопець, який любив усе навколо. Каїн убив Авеля через заздрість, що Бог прийняв його жертву, а Каїнову не прийняв, що вся навколишня природа любила Авеля. Каїн біг до лісу, але не зумів утекти ні від дерев, ні від зірок, ні від птахів, ані від всесвіту, що кричали йому навздогін: «Де твій брат Авель?». Люди зненавиділи Каїна і прокляли його. І нині лиху, заздрісну людину називають Каїном, або ока-яним. Розгортання традиційного для фольклорних та художніх текстів мотиву протистояння добра і зла спонукає до роздумів про те, які якості потрібно розвивати в собі, а які осуджувати, що є правильним, а як чинити не слід.

«*Вавилонська вежа*» — біблійна легенда про те, як люди намагалися збудувати вежу, яка б досягла аж до неба. Такий задум не сподобався Богу, і він наслав бурю, унаслідок якої вітер розвіяв усі слова, котрі люди звикли одне одному говорити. Так з'явилося багато різних мов і народів, але люди перестали розуміти одне одного, а вежа залишилась недобудованою. У християнській легенді (наближеній до етногенетичної легенди) осмислюються події, що стосуються давньої історії людства і часу формування різних націй на основі мовної диференціації. Ця розповідь має як етіологічний, так і повчальний характер.

Історія про Йосипа розповідає про те, як сини Якова продали купцям наймолодшого брата — Йосипа. Пройшовши нелегкий шлях, завдяки своєму вмінню тлумачити сни Йосип став намісником фараона в Єгипті. І коли його батьківщину спіткав голод, а брати змушені були просити в нього збіжжя (не знаючи, що це їхній брат), він допоміг їм. Біблійна історія пропагує моральні і сімейні цінності, вчить бути милосердним і любити один одного.

Про істинність Бога, силу молитви йдеться у біблійній легенді «*Лев'ячий рив*». Даниїл не послухався царя Дарія і продовжував молитися Богові навіть у заборонений наказом час. Заздрісні вельможі вимагали покарання, і Даниїла кинули у рив до голодних левів. Проте «Бог послав свого Ангела, котрий не дав відкритися пащам левиним», бо ні перед Богом, ні перед царем Даниїл нічим не завинив. Легенда висвітлює період поширення християнства: до цієї події цар Дарій був людиною зарозумілою і поклонявся ідолам, а після неї став доброзичливим і справедливим правителем.

Існує великий цикл легенд та біблійних переказів про Ісуса Христа та його апостолів, про їх проповідництво, повчання і допомогу людям. Серед них — «*Чому людина не знає, доки живе*». Це біблійна розповідь про Ісуса і апостола Павла. Вона є коротким діалогом Ісуса з чоловіком, який будував пліт з тонкого пруття, бо знав, що через два роки помре. Таке пояснення чоловіка спонукало Ісуса назавжди приховати від людини час її смерті: «Краще вже хай людина не знає, доки живе, бо тоді вона буде сумлінно працювати і постійно дбати про себе і свою сім'ю».

«*Як Ісус нагодував п'ять тисяч людей*» — біблійна розповідь про чудо, яке зробив Ісус, нагодувавши п'ять тисяч людей п'ятьма хлібинами і двома рибинами. Так було розвіяно сумніви його учнів і людей, що Бог усеїсильний, а молитва і віра допомагають подолати будь-які труднощі.

Цікавим є видання біблійних оповідань для дітей російського письменника Корнія Чуковського (1882—1969) «Вавилонська вежа та інші біблійні легенди». Автор почав переказувати Біблію для дітей у 60-ті роки ХХ ст. і залучив до цього проекту письменників, літературознавців, уважно редагуючи їхню роботу. Книгу було видано в 1968 р., однак радянська влада знищила весь тираж, лише в 1990 р. вона дійшла до читача.

Поетичною формою, підсиленою чітким ритмом та римою, що сприяє запам'ятовуванню тексту читачами молодшого шкільного віку, вирізняється серед інших «Біблія для дітей у віршах» В. Кізілова; для середнього та старшого шкільного віку

підійде переклад Леся Герасимчука зі шведської «Легенд про Христа» Сельми Лагерлеф: оповідання «Видіння імператора», «Криниця мудреців», «Дитя з Віфлеєма», «Втеча до Єгипту», «У лазареті», «У храмі», «Хустка святої Вероніки», «Малинівка», «Господь і апостол Петро», «Свічка від Гробу Господнього».

Біблійні оповідання, легенди, перекази, адресовані дітям, у доступній формі передають філософське християнське бачення світу, людей, моральних та духовних цінностей. Ці тексти спонукають дитину не тільки розмірковувати над змістом прочитаного, а й вибудовувати власні життєві принципи та уявлення про буття.

2.2. Міфи Давньої Греції

Міфологія — одна із форм суспільної свідомості, яка відображає світогляд первісного суспільства. Вона сформувалася в архаїчний період давньогрецької літератури (від найдавніших часів до VIII— VII ст. до н. е.). Міфи в Давній Греції виникли ще задовго до того, як там поширилося письмо — грецька абетка. Один і той самий міф міг побутувати в багатьох варіантах.

Існує декілька класифікацій міфів за різними критеріями. За *змістом* виокремлюють:

- пояснювальні міфи, що тлумачать виникнення якогось явища природи чи людського суспільства;
- оповідальні міфи — вигадані історії про сиву давнину;
- міфи про виникнення світу чи про створення його богами;
- міфи, в яких діють герої — напівбоги, пращури історичних осіб.

Літературознавець І. Зварич наводить класифікацію міфів за тематикою:

- космогонічні, що пояснюють будову і виникнення світу, перехід від хаосу до організованого космосу;
- антропологічні, які оповідають про походження, а також створення людини; до них належать і міфи тотемічного характеру, в яких побутує думка, що людина походить від тварин;
- етіологічні, що в уособленій формі пояснюють причини виникнення землі, тварин, неба, зірок тощо, а також певних аспектів людського буття — життя, смерті, вогню тощо;
- есхатологічні, в яких ідеться про прийдешній кінець світу, світові катастрофи — пожежі, потоп тощо.

Міфи Давньої Греції істотно вплинули на розвиток літератури середніх віків, епох Відродження, романтизму. Вони знай-

шли відображення в літературі для дітей та юнацтва у вигляді міфем, розгортання традиційних сюжетів міфологічного походження (наприклад, про царя Едіпа, про Атлантиду, подорож Одиссея), міфологічних богів та героїв (наприклад, Зевса, Артеміди, Прометея, Геракла, Одиссея), епізодів тощо.

Міфи про богів. Про жителів Олімпу (гори, де живуть боги і царює Зевс), його устрій читачі дізнаються із міфу *«Олімп»*. Художній опис життя на Олімпі багатий на тропи, пафосний та детальний. Кожний бог і кожна богиня виконують певні функції. Важливими є не тільки верховний бог Зевс, який «охороняє лад і правду в усьому світі», його дружина Гера, Аполлон, Артеміда, Афінa, Гефест, Ейрена Ніка, а й інші боги, зокрема мойри — богині долі, богиня щастя Тюхе. Мойри Клото, Лахесіс і Атропос визначають вік і долю кожної людини як неблаганний фатум.

«Аполлон і музи» — міф, який ознайомлює читачів із давньогрецькими уявленнями про мистецтво, красу, культуру. Аполлон із дев'ятьма музами водять танок на Парнасі, і коли звучить його кіфара, замовкає все, навіть бог війни Арес «забуває про гук кривавих битв». Калліопа — муза епічної поезії, Евтерпа — муза лірики, Ерато — муза пісень про кохання, Мельпомена — муза трагедії, Талія — муза комедії, Терпсіхора — муза танців, Кліо — муза історії, Уранія — муза астрономії, Полігімнія — муза священних гімнів — образи, які стали символами різних галузей мистецтва. Цей міф набув поширення у художній літературі у формі міфем та міфологем, інтертекстуальних вкраплень, ремінісценцій.

Про бога сонця Геліоса, його сина Фаетона, золоту колісницю, уявлення первісних людей про день і ніч та інші природні явища йдеться у міфі *«Повалений Фаетон»*. Фаетон, засліплений бажанням покерувати золоту колісницею бога Геліоса, накоїв багато лиха (надто наблизившись до землі, спалив траву, перетворив моря на пустелі; з того часу африканці, чия шкіра зчорніла від полум'я, назавжди залишились чорними) і був убитий Зевсом. Цей міф має не тільки пізнавальний, а й повчальний характер.

Міфи про героїв. Найпоширеніший серед них — міф *«Прометей»*. Він — благородний титан, який всупереч волі богів хотів допомогти людям, «він навчив їх всього того, що полегшує горе і робить життя щасливішим і радіснішим» і заради їхнього щастя терпів страшні муки, будучи прикутим до скелі. Гордість, мужність, сила волі, чесність та безкорисливість — риси характеру героя, які варті захоплення. Геракл — смертний, який визволив від мук Прометея, теж герой — «найдужчий з людей, могутній, як бог».

У цій історії показано внутрішню боротьбу давньогрецьких героїв: з одного боку, вони підкорялись владі Зевса та богів, а з іншого — мали власні бажання та потреби. Прометей не підкорився волі Зевса (не відкрив йому таємниці народження Геракла) і за це страждав, прикутий до скелі. А от Гефест — бог вогню, приковуючи за наказом Зевса, Сили і Влади Прометей, страждає за свого друга: «Неохоче він береться за свій величезний молот, тільки необхідність змушує його коритися... Як ненавидить він тепер своє вміння — через нього він мусить прикувати друга на довгі муки».

«*Дедал та Ікар*» — розповідь про митця, різьбяря і будівничого Афін Дедала та його сина Ікара. Дедал, будучи вигнанцем на Криті, хотів повернутися на батьківщину і змайстрував із пір'я крила для себе та сина. Ікар спочатку слухняно летів за батьком, а потім почав керуватися власним бажанням, захопленням від польоту і трагічно загинув через свою нерозважливість. Він не послухав батька і «полинув вище, ще вище, аж до золотого сонця», яке розтопило віск на крилах. Хлопець упав у море, а нещасний батько мало не збожеволів від горя. Острів, де Дедал поховав свого сина, називається Ікарія (типова ознака етіологічного міфу). Повчальний аспект тексту — слухати старших, бути розважливим, — розгорнуто в розповіді і наголошено в кінцівці, яка децю нагадує мораль байки, хоч побудована на суперечності: «...втіленням одвічної мрії людства про крила став не розумний, розважний і знаменитий винахідник, митець Дедал, а неслухняний, завзятий хлопець Ікар, який перший відчув радість вільного лету і віддав за це власне життя».

У міфі оспівано героїку індивідуального поривання. Дедал зрештою «прокляв своє мистецтво», оскільки його винаходи приносили тільки клопіт і горе, порушуючи усталений спосіб життя греків.

Історію богів та героїв висвітлюють перекази давньогрецьких міфів «Самозакоханий Нарцис», «Сфінксова загадка», «Олімп», «Аполлон і музи», «Повалений Фаетон», «Сізіф», «Тантал», «Подвиг Прометей», «Сузір'я Близнюків», «Суворий бог морів Посейдон».

З міфами Давньої Греції школярі знайомляться завдяки текстам-адаптаціям М. Куна, К. Підлісної, поемам «Гомерова Іліада» та «Гомерова Одиссея», переказаних українською мовою К. Гловацькою.

Міфологічні сюжети, мотиви, образи стали джерелом фольклорних та авторських казок, героїчного епосу, художніх творів пізніших епох. Одухотворення архетипів та міфологем актуалізується у творах популярного жанру фентезі.

2.3. Фольклорні роди і жанри

Народна творчість, що зародилася в далеку давнину, є історичною основою всієї світової художньої культури, джерелом національних художніх традицій, виразником народної самосвідомості, органічним, невід'ємним складником світосприйняття певного етносу, а також компонентом етнопедагогіки.

Особливості передавання, колективне творення, масовість побутування, варіантність, анонімність відрізняють фольклор від авторської літератури, що з'явилася пізніше на основі народної творчості. Фольклор і література співвідносяться між собою як дві стадії розвитку словесного мистецтва — попередня і наступна. Література увібрала багато ознак фольклору, продовжила давні традиції. Прикладом у літературі для дітей є творчість Шарля Перро чи Я. та В. Грималь, які розвивали і трансформували традицію народної казки. Фольклорний сюжетно-образний матеріал, поетичні прийоми, естетичні норми та ідеали ставали основою авторських творів на всіх етапах розвитку літератури світу.

Існує три фольклорні роди: народна лірика, епос і драма, — в межах яких виокремлюють системи жанрів.

1. Народна лірика — фольклорні поетичні твори, в яких розгортаються ритмомелодійні, фонетичні можливості слова; навколишня дійсність зображується шляхом передачі почуттів, настроїв, переживань, емоцій ліричних героїв. До поетичної народної творчості належать пісні, вірші, голосіння, каламбури, вітання, прокльони, побажання, афоризми, які в образній формі відображають найсуттєвіші сторони навколишнього середовища, суспільних і родових відносин.

2. Народний епос — фольклорні твори, основою яких є розповіді про події, подвиги легендарних героїв, незвичайні пригоди і подорожі. Найдавнішими епічними жанрами вважають казку, легенду, сказання, переказ. До народного епосу зараховують не тільки т. зв. прозовий фольклор, а й складні вірші із консонансами (наприклад, «Пісня про Роланда»), ритмопрозу з римами (прислів'я і приказки).

Зразки ритмічної прози (українські думи, російські билини), народні балади, поеми — ліро-епічні жанри фольклору, які виникли на межі двох літературних родів, поєднуючи суб'єктивні, емоційно-експресивні та об'єктивно-нарративні принципи зображення.

3. Народна драма — фольклорні твори, в яких дійсність зображується через висловлювання і дію самих героїв, відбувається художнє моделювання життєвих колізій, а сюжет

розгортається завдяки поєднанню словесних, музичних і сценічних засобів (пісні-ігри «Просо», «Мак», «Коза», «Меланка», «Дід», «Явтух», «Подольночка» тощо, вертепи, обрядові дійства).

Окремо розвивається дитячий фольклор, який охоплює малі фольклорні жанри: твори дорослих для дітей (колискові пісні, забавлянки, утішки, небилиці, загадки, прислів'я, приказки, безкінечні казки) і твори, які виникли в дитячому середовищі (лічилки, дражнилки, скоромовки, страшилки).

Особливо популярні серед дітей прислів'я, приказки, загадки.

Прислів'я — це стислий влучний народний вислів повчального змісту, побудований як завершене судження, ритмічно і фонічно організована формула, яка вживається у мовленні на підставі аналогії, містить лаконічну образно-емоційну характеристику певного явища, життєвого досвіду, конкретної ситуації. *Приказка* — образний вираз, що підкреслює особливість предмета чи явища, передає в дотепній образній формі спостереження над ним. Англійські, німецькі, польські, чеські, словацькі фольклористи не розмежовують цих жанрів.

Діти знайомляться не лише з українськими, російськими, польськими, а й з арабськими («Знання доводять тільки ділом. Знання дерево, а діло — плоди», «Апетит приходить із першим шматком, а суперечка — з першим словом», «Чи може бути прямою тінь, коли стовбур кривий?», «Язик не має кісток, та може розбивати кістки» та ін.), татарськими («Не дивись на силу рук, а дивись на силу серця», «Слово не має крил, проте облітає весь світ», «Добрим за добре відплачує кожен, добрим за зло — тільки справжня людина»), китайськими («Є неправильний шлях, та не буває безвиході», «Кавун не буває цілковито круглим, людина не буває досконалою»), японськими («Слово, що злетіло з вуст, і на четверику не надженеш», «Добро, зроблене потай, винагороджується явно»), португальськими («Слова й справи показують, хто є хто», «Що менше думок, то більше теревенів»), німецькими («Кінець увінчує справу», «Сите черево вчення не йме»), англійським («Великому кораблю — велике плавання», «Як встелиш, так і виспишся») та прислів'ями інших народів.

Більшість прислів'їв та приказок є поліетнічними. Інколи легко встановити їх походження. Так, є прислів'я біблійного («Бо вони сіють вітер і пожнуть бурю» (Осія 8.7.)), автохтонного (відображають конкретні історичні події або побутові явища), регіонального та іншого походження.

Загадка — лаконічне питання, часто у віршовій формі, що потребує відгадування, будується за принципом інакомовлення,

каламбурного алогізму, утрудненого паралелізму. Замаскований опис прихованого предмета призначений для випробування кмітливості відгадувачів, стимулює інакомовлення, тому загадки так подобаються дітям. Загадка розвиває їх інтелектуальні здібності та спостережливість.

Збірники загадок почали видавати ще у першій половині XIX ст. Проте при перекладі з однієї мови на іншу часто неможливо точно передати зміст інакомовлення, мовний каламбур, підтексти, тому є не так багато перекладів загадок народів світу українською мовою. Винятком є російські, білоруські, польські загадки, які багатьом читачам доступні для читання та розуміння в оригіналі.

До найпоширеніших у колі дитячого читання малих фольклорних жанрів також належать *лічилки* — римовані говірні вірші, що призначені для розподілу ролей у грі; скоромовки — дотепна гра скомпонованих важковимовних слів, ритмізованої, інколи римованої прози, призначена для тренування артикуляційного апарату дитини). Ці фольклорні одиниці, як правило, не перекладаються і читаються мовою оригіналу.

У фольклорі деяких європейських народів (англійців, ірландців) популярний *лимерик* — жанр гумористичної поезії, джерелом якої є фольклор, імпровізована застільна пісня, нісенітниця.

Казки народів світу як основний жанр фольклору для дітей. Казка як жанр існує у формах фольклорної та літературної творчості. Однак якщо в літературній казці є автор, то у народній — немає, оскільки така казка — результат колективної творчості. У літературній казці не можна щось змінити, такий твір існує як єдиний варіант (хоча є випадки, коли казка має декілька редакцій), а в народній — народ змінює сюжет та інші елементи казки, створюючи нові її варіанти. Спільними їх ознаками є використання чудесного, перемога добра над злом тощо.

Як правило, казка має усталену структуру і композицію, стандартні зачин та закінчення, полярне протиставлення груп персонажів, позбавлених психологічної характеристики. У ній відсутні розгорнуті описи природи чи побуту, динамічний сюжет побудований на основі випробування головного героя з гіперболізованими фізичними та духовними якостями. Казці властиві «замкнутий час», подієва цілісність, спрямована на неминучу перемогу добра над злом, щасливе завершення. Попри морально-дидактичну та пізнавальну настанови, казка привертає увагу невичерпністю фантазійного мистецтва, художньою переконливістю, розважальним пафосом.

Казки народів світу мають подібні мотиви, розгортання сюжету, образи, композиційні прийоми тощо. Подібність або навіть тотожність сюжетів світового казкового епосу досліджували науковці-міфологи (збирачі німецького фольклору Я. та В. Грімми, англійський дослідник індійських народних казок М. Мюлер, російські збирачі О. Афанасьєв і Ф. Буслаєв), представники антропологічної школи (Е. Ланг, Дж. Фрезер), міграційної школи (німецький дослідник індійських народних казок Т. Бенфей, російський академік С. Ольденбург). Прихильники міфологічної теорії вважають, що подібність казкових сюжетів у різних народів зумовлена тим, що всі казки розвинулись із єдиного джерела — прадавнього міфу. «Міграційна» теорія ґрунтується на ідеї про те, що казки «мандрують» по світу від одного народу до іншого. Теорія побутово-психологічного породження казкових сюжетів, розроблена англійським етнографом і філологом Дж. Фрейзером та російським академіком О. Веселовським, схожість казок народів світу пояснює тим, що на світанку своєї історії люди мали однакові умови життя й психологію. А В. Пропп стверджував, що казка — це твір історичний, оскільки вона неодмінно відображає певний етап життя народу, який її склав, а народи світу у своєму розвитку загалом пройшли більш або менш аналогічні історичні стадії, що позначилось і на казці.

За змістом казки розмежовують на три групи: казки про тварин, чарівні і побутові казки. Такий поділ є умовним, оскільки в кожній казці наявні чарівний елемент, пригодницький характер, закладена мораль.

Казки про тварин. Це чи не найдавніший жанр казки, де головними героями є тварини. Казки про тварин виникли на основі вірувань первісних людей: анімізму (одухотворення природних явищ), антропоморфізму (олюднення природних явищ, тварин, приписування їм людських якостей), тотемізму (вірування в те, що людина веде свій рід від тотема — певної тварини). Оповідачі наділяли звірів, птахів, риб людськими чеснотами та вадами, і діяли ці тварини здебільшого в цілком реальній, позбавленій загадковості обстановці.

Характерними особливостями казок про тварин є невеликий обсяг, нескладна поетика, усталені образи-маски на кшталт: лисиця — хитра, зайчик — боягуз (естонська народна казка «Лисиця на ночівлі», білоруська народна казка «Зайчики») з відповідними епітетами; найпростіша композиція, сюжет із кількаразовими повторами, діалогічна мова. Саме тому ці казки призначені для найменших читачів.

Частина казок про тварин мають виразно кумулятивний (нагромаджувальний) характер, розвивають логічне та аналі-

тичне мислення дитини, виховують моральні почуття (наприклад, гвінейська народна казка «Кошеня і мишка», албанська народна казка «Кого злякалися?»).

Казки про тварин мають зональні та національні відмінності, зумовлені різними чинниками. Так, образів лисиці з європейських казок відповідає в казках Азії та Африки шакал (слов'янська казка «Лисиця в суддях» та індійська казка «Дві мавпочки»).

У кожній країні в казках живуть «свої» тварини. У Європі — вовк, ведмідь, лис, заєць, кінь, собака, кіт, півень (або курка), орел, ворон; в Азії та Африці — лев, тигр, слон, мавпа, черепаха, папуга; в Австралії — кенгуру. Щоправда, в казках цих континентів інколи діють і «європейські» тварини.

Чеська народна казка «*Як гусак лиса перехитрів*» — це коротенька розповідь про те, як гусак обдурив лиса, що хотів його з'їсти. Гумористичний, повчально-розважальний зміст казки викладено в лаконічній формі діалогу двох персонажів та супровідних коментарів. У казці порушено традиційні характеристики: не лис хитріший, а гусак. Але інші особливості казок про тварин наявні: хронологічний вступ, традиційна кінцівка (перемагає добро); авантюра, що починається із зав'язки, конфлікту між двома персонажами, розв'язується на користь слабшого. У казці заохочується кмітливість. Текст містить висновок, який робить лис: «Тепер нізащо не дозволю нікому танцювати до обіду, а тільки як вже наїмся всмак». За змістом і формою ця казка нагадує байку.

«*І я, як батько*» — болгарська народна казка, побудована за аналогічним принципом. Тут теж діють два персонажі — вовк і кінь. Кінь перехитрів вовка, розповівши історію про його батька, який любив попоїсти кінського м'яса, але перед тим завжди знімав підкови. Вовк повірив коневі і теж хотів зняти підкови, а кінь вдарив його копитом.

Про мудрість і кмітливість як перевагу слабшого над сильнішим ідеться й у французькій народній казці «*Лисиця і куріпка*». Коли лисиця несла в зубах повз річку куріпку, пралі гукнули її, а куріпка обурилася з цього приводу. Лисиця, підбадьорена словами куріпки, захотіла виляяти праль, розціпила зуби і випустила куріпку. Повчальний висновок казки: «Ніколи не слід базікати на вітер!». Такий самий мотив у туркменській народній казці «*Папуга та лисиця*».

«*Лисичка-сестричка і сирій вовк*» — російська казка про те, як лисиця прикинулася мертвою і з дідового воза скинула всю рибу, а потім змусила вовка сидіти в ополонці й ловити рибу

хвостом та ще й «везти» її на спині до лісу. Традиційні образи хитрої лисиці і обдуреного вовка розгорнуто на тлі вигаданого сюжету та народних спостережень за способом життя хижих тварин. У цій казці теж наявна авантюра, що починається із конфлікту двох персонажів. Подібний мотив трапляється в казках про тварин інших народів.

Окрему групу казок про тварин становлять твори, в яких народ намагався пояснити якесь явище, спосіб життя, поведінку, зовнішні риси тварин. До цього типу належать, наприклад, заірська народна казка «Чому кіт умивається лише після обіду», казахська народна казка «Чому озиряється верблюд, коли п'є воду», австралійські казки «Звідки в кенгуру взявся хвіст», «Як у кенгуру з'явилася на животі сумка».

Чарівні казки. Це найпоширеніший і найструктурованіший жанр народної казки, що безпосередньо пов'язаний з міфом. Перевага фантастичного начала над реальним властива чарівним казкам усіх народів світу, як і перемога добра над злом, гостре протиставлення позитивних і негативних героїв. В. Пропп розмежовував персонажів чарівних казок на героїв чудесного походження, богатирів, трикстерів, бувалих чоловіків (коваль, селянський син та ін.) та мудрих дівчат, жінок, красунь, амазонок, попелюшок, переслідуваних невинних дітей. Герої чарівних казок переважно наділені надзвичайною силою, здібностями, винахідливістю, які допомагають їм подолати всі випробування на шляху до мети.

Позитивному герою часто допомагають фантастичні істоти, явища природи, люди надзвичайної сили. Присутні і магічні, фантастичні предмети (чоботи-скориходи, живлюща-цілюща вода, чарівна паличка тощо), мотиви перевтілень. Чарівні казки мають свої особливості: своєрідний зачин, повторення, потрійність, наростання дій та їх взаємопов'язаність причинно-наслідковим зв'язком, контрастність, гіперболізацію.

Однакові сюжети чарівних казок відомі багатьом народам (у національних чи регіональних варіантах). Казкознавці, шукаючи прабатьківщину жанру чарівної казки, вказували на казкову традицію Сходу, доводили, що жанр чарівної казки виник у давній Індії і через іранське та арабське посередництво (збірку «Тисяча і одна ніч») перейшов до Європи (Т. Бенфей, М. Драгоманов). Інші дослідники (зокрема С. Сумцов) вважають, що коріння чарівної казки у давньогрецькій міфології (як приклад казки про зміеборців зіставляли з міфом про Персея та Андромеду). А. Волков припускає, що сюжети чарівних європейських казок виникли на спільному індоевропейському терені в час

перед поділом народів і мов або полігенетично (в кожного народу незалежно від іншого).

Нині чарівна казка менш поширена, ніж у минулі століття, оскільки на ній позначився вплив побутових та соціально-побутових казок.

Зразком турецької чарівної казки є *«Ледачий Ахмед»*. У ній поєднані ознаки чарівної та соціально-побутової казки. Ледачий Ахмед одружується з наймолодшою, найвродливішою і найрозумнішою падишаховою донькою, яка змушує його змінитися, піти працювати і заробляти гроші. Поряд з реальними подіями описано пригоду Ахмеда, яка змінила його самого і ставлення до нього падишаха. Головний герой казки проявив себе як справжній герой, вбивши дева, звільнивши з полону майбутню невістку падишаха, а від чар — його сина. Щасливий фінал традиційний — Ахмед перебирає правління країною і живе щасливо зі своєю родиною. Мораль казки: лише праця, мужність та відвага забезпечують добру долю, щасливе життя.

До творів, у яких тісно переплетені ознаки чарівної та соціальної казки, належить індійська народна казка *«Корова з місяця»*, у якій протиставлено доброго слугу Нанаваті жадібному і хвалькуватому брахману. Нанаваті доглядав брахманів сад і якось побачив там білу, як молоко, корову. Вчепившись за неї, він полетів на місяць, мешканці якого щедро обдарували його солодощами. Брахман не вірив слuzі і хотів його покарати, забрав усі солодощі. Як і в інших чарівних казках, негативний персонаж намагається повторити те, що трапалося з позитивним, але кінцевий результат — протилежний. Так і в цій казці: брахман теж хотів побувати на місяці. Він вчепився за хвіст корови, а ще один брахман йому за ноги. Обидва попадали, тільки-но почавши говорити про розмір мішка на солодощі. Цією казкою народ висміяв зажерливість представників вищої касты і облагородив простих людей.

Протиставлення добра і зла, контрастні характери героїв, потрійність, гіперболізація наявні у чарівній грецькій казці *«Вишивальниця птахів»*. Маноліс, головний герой казки, добрий і сміливий юнак, здатний безкорисливо допомогти. Саме за те, що безкорисливо звільнив вовчицю із капкану, вовк приводить його до палацу принцеси. Вона була надзвичайно вродливою, проте джерелом цієї вроди були чари. Контрастом до образу принцеси є образ потворної дівчини — зачарованої вишивальниці з вежі. Чари можна було зняти тільки тоді, як вона вишиє сто птахів. Однак усі птахи з останнім стібком відлітали. Маноліс хотів допомогти дівчині, полегшити її страждання, граючи

для неї на скрипці. Гра була незвичайною, бо змусила всіх птахів повернутися на полотно вишивальниці. Зрештою вишивальниця дошила всіх птахів на платті і віддала принцесі, яка раптово стала потворною. Фінальним акордом традиційно стало весілля доброго юнака-скрипаля і красивої принцеси, яку він звільнив від чар.

Соціально-побутові казки. Виникли вони на пізніших етапах історії і ґрунтуються на реаліях. У них здебільшого немає фантастичних перетворень, чарівної вигадки, події розгортаються за буденних обставин.

У побутових казках спостерігаються прийоми гротеску, гіперболи, відображена народна етика, цінується розум, кмітливість, високі моральні чесноти, покладання героя на самого себе тощо.

За стильовими особливостями побутові казки поділяють на три групи. У казках першої групи поряд з реальними істотами діють антропоморфні або зооморфні істоти: Доля, Горе, Біда, Злидні, Щастя, Правда тощо (чеська казка «Розум і щастя», болгарська казка «Удача»), що наближує такі твори до чарівних казок. Другу групу становлять казки про чорта (за А. Аарне), а третю — суто побутові казки з одноепізодним простим сюжетом. Деякі дослідники виокремлюють новелістичні казки, які відрізняються від побутових «полегшеним» і гострішим сюжетом, кумедними ситуаціями, в яких діють герої-веселуни, дотепники, спритники, відчайдухи. Проте ці казки не просто розважальні: у них також викривають і таврують людську нищість, зло та несправедливість. Виокремлюють також гумористичні, сатиричні, казки-легенди, казки-небилиці, казки-анекдоти, казки-притчі.

Побутові казки народів світу подібні поетикою: у них зображено протистояння негативних і позитивних персонажів; більшу частину тексту становлять діалоги; часто однотипні епізоди нанизуються на сюжетний стрижень — створюються кумулятивні казки; майже відсутня казкова обрядовість, крім формул ініціальних (зачинів) і фінальних (кінцівок); зачини здебільшого стислі, хронологічні, рідше — топографічні.

У казках народів світу спільні фабули. Казки про злу мачуху й падчерку, про трьох братів — двох розумних і дурника, про бідного парубка і царівну, про царівну-жабу, про хлопчика-Мізинчика, про змієборство, про Кота в чоботях, про лисицю й вовка, про цвіт папороті побутують у словесній творчості різних народів.

Усі види казок представлено в арабській збірці «Тисяча і одна ніч», що здобула світову популярність завдяки французь-

кому перекладу А. Галлана, який містив 21 казку. Питання про походження і поширення «Тисячі й однієї ночі» донині цілком не з'ясовані.

Прообразом збірки на арабському ґрунті був, імовірно, зроблений у IX ст. переклад перської збірки «Хезар-ефсане» («Тисяча казок»). «Тисяча ночей» — збірник, що був дуже популярний у столиці східного халіфату — Багдаді. Із цих двох збірників, у яких містилися об'єднані за допомогою прийому обрамлення чарівні казки, казки про тварин, розповіді про набожних людей, було сформовано один збірник, який у XII—XVII ст. отримав назву «Тисяча й одна ніч». Пізніше до збірника було додано казки новелістичного характеру, анекдоти, бедуїнські перекази, арабські рицарські романи, циклічну пригодницьку повість про Синдбада-мореплавця, розповіді про Александра Македонського, єгипетські міські новели. Окремі казки збірки до включення в текст існували самостійно, іноді в різних варіантах.

Деякі дослідники налічують впродовж літературної історії «Тисячі і однієї ночі» принаймні п'ять різних редакцій (ізводів) збірки казок під такою назвою.

Сюжетним обрамленням збірника є повість арабського походження про халіфа Шагріяра, розгніваного зрадою дружини, яку щоночі мали замінювати наложниці, котрих уранці страчували. Дочка візира — Шахразада (Шехерезада), потрапивши до халіфа і прагнучи врятувати собі життя, почала розповідати йому казку, кожного світанку обриваючи її на кульмінаційному моменті. Так вона уникала страти, а згодом халіф помилував її і одружився з нею.

Існує кілька видань вибраних казок зі збірника «Тисяча і одна ніч». Для читачів молодшого шкільного віку перекладено та адаптовано тексти таких казок: «Про вірних друзів Паву, Гуску та Газель, про необачного Лева та підступного Адамового сина», «Як їжак хотів з'їсти лісового голуба», «Про хитру ласочку й жадібну мишу», «Казка про Синдбада-мореплавця», «Казка про рибалку», «Казка про Аладдіна і чарівну лампу», «Казка про Алі-Бабу, сорок розбійників і невільницю Марджану».

За французькою переробкою (1899—1904) збірника «Тисяча й одна ніч» Ж. Мандрюса, який надав їм стилізованої мальовничості і жартівливості, написав віршовані переробки І. Франко: «Абу-Касимові капці» (1895) і «Коваль Басім» (1900). До найкращих адаптацій для дітей зараховують також «Перекази з Сезаму» (1913) і «Пригоди Синдбада-мореплавця» (1915) польського поета І. Лесьмяна, переробки чеського автора К. Беднаржа «Арабські казки з “Тисяча й однієї ночі”».

Вплив цієї пам'ятки на художню літературу потужний. Вона сприяла поширенню філоорієнталізму (вид екзотизму в літературі європейського регіону, який полягає у зацікавленні життям і культурою Сходу), актуалізації літературних запозичень образів-персонажів, мотивів та сюжетних ходів, ремінісценцій та стилізацій з арабських казок у творчості письменників різних країн. Прикладами є «Альманах казок...» В. Гауфа, казка «Летюча скриня» (1839) Г.-Х. Андерсена, збірка пригодницьких новел «Нові арабські ночі» (1882) Л. Стівенсона, збірка «Казка 672 ночі та інші оповідання» (1905) Г. фон Гофманстала, «Дідок Хоттабич» (1938) Л. Лагіна та ін.).

На основі сюжетних мотивів «Тисячі й однієї ночі» знято багато фільмів та мультиплікаційних стрічок. В останні роки популярністю користуються мультфільми, запропоновані кінокомпанією Волта Діснея (США).

Народні казки дали поштовх розвитку жанру *літературної казки* — художнього твору письменника, який, модифікуючи жанрово-стильові особливості фольклорної казки, формує новий за якістю авторський текст із різними інтертекстуальними елементами (цитатами, ремінісценціями, алюзіями). Так, наприклад, на основі сюжетів та мотивів арабських казок поставили літературні казки В. Гауфа із циклів «Караван», «Александрійський шейх і його невірники», «Корчма в Шпессарті», твори І. Франка, Р.-Л. Стівенсона, Л. Лагіна та ін.

Становлення літературної казки як жанру спочатку почалося на Сході, про що свідчить пам'ятка індійської писемності «Панчатантра» (IV ст.), так звана «Книга папуги» (1330) перського письменника Нахабі.

Основні джерела народної мудрості дають поштовх подальшій тематичній та жанровій еволюції літератури для дітей. Письменники використовують біблійні ремінісценції, міфеми та міфологеми, дотримуються принципів героїзації та ідеалізації головних героїв, актуалізують жанр притчі. На основі народної казки постає літературна, авторська казка, яка у творчості конкретних письменників набуває нових особливостей.

Запитання. Завдання

1. Назвіть видання «Біблії для дітей». Порівняйте їх з Біблією.
2. Проаналізуйте художні і особливості текстів, вміщених у «Біблії для дітей».
3. Охарактеризуйте особливості біблійних легенд «Вавилонська вежа», «Чому людина не знає, доки живе», «Лев'ячий рив», «Історія про Йосипа».

4. Дайте визначення поняття «міф».
5. Розкрийте зміст кількох давньогрецьких міфів.
6. Окресліть особливості епічних, ліричних та ліро-епічних жанрів фольклору.
7. Дайте визначення поняття «казка». Як класифікують казки?

Література

1. Вавилонская башня и другие древние легенды / ред. К. Чуковский. — Ташкент : Камалак, 1991. — 96 с.
2. Вознюк Л. Що не край, то свій звичай: Прислів'я та приказки народів світу / Л. Вознюк. — Т. : Підручники і посібники, 2008.
3. Галич О. Теорія літератури : підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв ; за наук. ред. О. Галича. — К. : Либідь, 2001. — 488 с.
4. Демидюк М. Р. Німецькі прислів'я і приказки / М. Р. Демидюк. — К. : Рад. школа, 1973. — 103 с.
5. Задорожня О. Ф. Зарубіжна літературна казка : посібник-хрестоматія з зарубіжної дитячої літератури / О. Ф. Задорожня, Л. В. Давидюк. — К. : Ленвіт, 2003. — 592 с.
6. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія / Н. Копистянська. — Львів : ПАІС, 2005. — 368 с.
7. Круль Л. М. Особливості видань «Біблія для дітей» / Л. М. Круль // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 2. — Т. : Навчальна книга — Богдан, 2011. — С. 58—61.
8. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / Автор-уклад. Ю. І. Ковалів — К. : ВЦ «Академія», 2007.
9. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. — 364 с.
10. Пропп В. Морфология сказки / В. Я. Пропп. — М., 1964.
11. Світ від А до Я . хрестоматія світової літератури для початкової школи : у 3 кн. — Т. : Навчальна книга — Богдан, 2007.

3.

Французька література для дітей

3.1. Витоки французької літератури для дітей

Перші письмові пам'ятки французької літератури датовані другою половиною IX ст., коли формувалася французька національна держава. У X ст. виникла поезія про основні події VIII — початку X ст., війну Карла Великого. Їх записували у XI—XIII ст. До цього періоду належить і «Пісня про Роланда» — зразок французького героїчного епосу, який виник на фольклорній основі та ввійшов у коло дитячого читання.

«Пісня про Роланда». У ній йдеться про події, що справді відбувалися наприкінці VIII ст. (778), коли французький король Карл Великий повертався з Іспанії, з походу проти маврів (які нею тоді володіли). Ар'єргард його війська в Ронсевальському межигір'ї Піренеїв був знищений гірським племенем басків. Разом з багатьма іншими французами, як передають літописи, загинув і граф Роланд. Пісню про ці події складено значно пізніше (найдавніший запис належить до кінця XI ст.) і потрактовано зовсім вільно: головний персонаж — Роланд, племінник Карла, ідеальний лицар, втілення васальної вірності сюзеренові — Карлу. Роландові протиставлено другого васала Карла —

зрадника Ганелона; басків-християн замінено сарацинами (маврами), яких автор вважає язичниками, прихильниками неіснуючого бога Махмета (Магомета).

На українську мову «Пісню про Роланда» перекладали І. Качуровський, М. Терещенко, В. та Н. Пащенко та ін. Першим був переклад В. Щурата, який у передмові писав: «Перекладати «Пісню про Роланда» я почав ще під кінець 1889 року. Спонукала мене до того її схожість з нашим «Словом про похід Ігоря Святославича». Наявна паралель між героями поем: київським Святославом і Карлом Великим, Ігорем Святославичем і Роландом, Всеволодом і Олів'є; між голосінням Святослава по Ігорю та голосінням Карла по Роланду; між описами незвичайних явищ у природі (затьнення сонця, бурі з грозами, злету гайворона) тощо. Цей паралелізм можна доповнити схожістю обох поем за темами, ідеями, настроєм, змалюванням характерів героїв і їх світоглядів.

Б. Шалагінов доводить, що «Пісня про Роланда» і «Слово про похід Ігоря Святославича» — різні типи епосу. Роланд стає жертвою надмірної відданості кодексу лицарської честі, а Ігор — небажання рахуватися з інтересами спільноти.

Текст «Пісні...» вирізняється простотою та послідовністю, незважаючи на велику кількість дійових осіб. Основними ознаками поеми є монументальний стиль, паралелізм у змалюванні героїв, постійні епітети, повтори, антропоморфічна образність, наявність гіпербол (наприклад, при зображенні віку Карла: йому 200, а не 36 років).

У коло дитячого читання «Пісня про Роланда» увійшла у короткому українському віршованому переказі М. Терещенка та у вигляді скороченого тексту чи уривків із перекладу епічної поеми В. та Н. Пащенко. Центральним образом є Роланд, наділений високими моральними якостями: вмінням берегти дружбу, бути вірним своїй державі й королю, щирістю і чесністю. Наприкінці твору автор висловлює негативне ставлення до війни як жахливого явища, що несе загибель.

Цікавими й повчальними є епізоди, у яких йдеться про дружбу Роланда і Олів'є, демонстрацію патріотичних почуттів воїнів, відвагу Карла, який є ідеалом доброго короля і символізує єдність Франції. У адаптованих для дитячого сприймання текстах опущено деякі сцени (наприклад, смерть Роланда). Струнка композиційна побудова перекладу віршованої поеми сприяє її читабельності та доступності для дітей.

Ідеалізований образ юного лицаря Роланда відповідає законам жанру героїчної поеми. Подібні риси характеру матимуть

герої французьких романів Артурівського циклу та циклу про Святий Грааль.

Роман «Сказання про Грааль, або Персеваль». Це роман Кретьєна де Труа (прибл. 1135 — прибл. 1185). Твір не завершений, містить дві сюжетні лінії: історія пошуків святого Грааля та розповідь про те, як підліток поступово стає дорослим. Головний герой «простак» Персеваль, вихований в лісовому усамітненні, свято дотримується законів лицарської честі та доблесті. У романі багато казкових епізодів, а рушієм розвитку подій часто стають чари (загадковий замок, образ рибалки, історія з чашею Грааля тощо).

Сюжет став настільки популярним, що твір Кретьєна де Труа продовжували поети XIII ст., а пізніше з'явилися інші французькі романи. Вольфрам фон Ешенбах здійснив німецький переклад сюжету, а в Англії у XIV ст. було написано роман «Сер Персеваль Галльський».

«Трістан та Ізольда». Твір вважають зразком лицарського роману XII ст. До нас дійшло кілька творів на тему кохання Трістана та Ізольди, написаних у Франції і Німеччині. У XIX ст. французький вчений Ж. Бедьє зібрав усі варіанти цього роману і «запропонував наукову реконструкцію пралегенди». Центральною сюжетною лінією твору є стосунки і почуття закоханих молодих людей, які розгортаються на тлі суспільних подій. Виразно показано конфлікт між людськими почуттями і тогочасними законами буття. Трістан, васал короля Марка, закохується в Ізольду, яка має стати нареченою правителя. Головні герої долають різні перешкоди, борються за своє кохання, однак фінал роману трагічний. Трістан заради коханої тікає з в'язниці, переодягається на жебрака, здійснює лицарські подвиги. У творі використано низку поширених казкових сюжетних мотивів та художніх деталей (наприклад, мотив завоювання нареченої для свого короля, битва за наречену, чарівний напій, що підсилює кохання, корабель із чорними та білими вітрилами, що є своєрідним знаком та ін.).

У романі «Трістан та Ізольда» закорінена літературна традиція пригодницького жанру, одного з найпопулярніших серед юнацької читацької аудиторії. Мотиви цього твору стали основою поеми «Ізольда білорука» Лесі Українки.

«Роман про Лиса Ренара». Класичний зразок анімалістичного (про тварин) епосу став джерелом багатьох казкових і байкових сюжетів. Це захоплююча розповідь, головними героями якої є звірі, що втілюють різноманітні людські чесноти та вади. Дітям імпонує гумор, фантастика, ігрові ситуації, несподівані

збіги. Роман складається із тридцяти епізодів, не пов'язаних сюжетом, але з одними і тими самими героями. Лиса зображено по-різному. В одних історіях він не носить людського одягу, живе життям тварини, але розмовляє, а в інших — наділений людськими рисами, одягнений, живе у замку чи прислугує ченцям. Характер героя теж неоднозначний: то він показаний як грабіжник і розбійник, який загрожує дрібним тваринам і пташкам (хоча у фіналі розповіді Лис програє їм за розумом і хитрістю), то як розумний і позитивний персонаж. Іншими персонажами «Роману про Лиса» є могутній і жорстокий правитель, король звірів Лев, небагатий дворянин Баран Белін, провідник Віслюк, агресивний феодал Вовк, феодал Ведмідь. У романі зустрічаються мандрівні казкові сюжети: про Лиса і Вовка, який ловив рибу в ополонці; про Лиса, який обдурих селянина, покидавши з його воза рибу; про стосунки та ієрархію у спільноті лісових звірів тощо. Цей твір надихав письменників різних поколінь, серед яких і Й. Гете, і український казкар І. Франко.

«**Роман про троянду**». Це французький середньовічний алегоричний епос, що зацікавлює дітей казковим сюжетом, чарівними пригодами, перетвіленнями, романтичними мотивами. Герой роману, юний лицар, у сні побачив прекрасний сад і чарівну Троянду (символічний образ дівчини), оточену колючими заростями. Це алегоричні образи добра, страху, сорому, злослів'я, що стають на шляху юнака. Він не має сил зірвати Троянду і не досягає взаємності у своїх почуттях. Твір повчальний і пізнавальний, наштовхує читачів-підлітків на самоаналіз та висновки щодо власної поведінки.

У пізнішому опрацюванні Жана де Мена роман набув філософського спрямування. З'явилися нові персонажі: Розум, Природ, Амур, які дають настанови юнаку. Розум запевняє, що можна обійтись без кохання, а Природа називає його природним станом душі, без якого людина не може жити і продовжувати рід. Амур допомагає юнакові подолати страх і сором заради кохання. Герой зриває Троянду. Але це був тільки сон. Цей твір був надзвичайно популярний, його цитували і знали напам'ять. Роман вплинув на розвиток символів, алегорій у французькій та світовій літературі. Так, образ троянди як символ любові став вічним у літературі та мистецтві.

Фабліо, казки — зразки народної творчості. На тематичний та жанровий розвиток літератури для дітей вплинули середньовічні *фабліо* — невеликі віршовані оповідки про кумедні й безглузді події з повсякденного життя. Найпростіші з них нагадують

анекдот. Деякі мають соціальну спрямованість, моральну проблематику, викривають негативні явища суспільного життя, возвеличують розум, чесність, справедливість. Фабліо несли важливу пізнавальну інформацію для тогочасних дітей-читачів. Текстам цього жанру притаманне гумористичне та сатиричне спрямування. Наприклад, у фабліо «*Розірвана попона*» йдеться про те, як чоловік (за намовою жінки) наказує власному синові покинути старого батька у лісі. Хлопець розриває попону, якою має накрити діда, надвоє і пояснює, що другою половиною накриє батька, заздалегідь готуючи йому таку саму долю, як і дідові. Твір повчальний та актуальний у виховному плані навіть нині.

Не втрачають популярності і французькі народні казки. Ці тексти відрізняються від німецьких, українських чи російських казок, хоч їх теж умовно можна класифікувати на три групи: казки про тварин, чарівні та соціально-побутові казки. В українських перекладах поширені французькі народні казки «Хоробра білка», «Черепашка», «Казка про Вовка, що знайшов шматок сала», «Про селянина та його пана», «Як звірі не вберегли своїх таємниць», «Просинка» та ін.

Деякі мотиви та сюжети французьких народних казок перегукуються з мотивами та сюжетами казок інших народів Європи. Специфічне розгортання казкових подій, непередбачуване поєднання пригодницького, соціально-побутового та чарівного елементів, відображення національної ментальності та світогляду в образотворенні — особливості французької казки. Так, у творі «*Як не вберегли звірі своїх таємниць*» тісно переплетені елементи казки про тварин, соціально-побутової та чарівної. У творі йдеться про двох братів: зрячого та сліпого. Після смерті батька зрячий син покинув сліпого у лісі. Той підслухав розмову звірів, з якої дізнався, як можна стати зрячим; як відкрити жителям міста, що потерпають від спраги, джерело з водою; яквилікувати хвору доньку графа. Юнаквилікував себе, допоміг людям знайти воду, врятував доньку графа і одружився з нею. Він став багатим і щасливим, а його зрячий брат жебракував. Одного разу вони зустрілися. Менший брат прийняв старшого, розповів йому свою історію. Казка вчить читачів прощати кривдникам, любити людей. Старшого брата гублять заздрощі, жадаба до збагачення. Подібний мотив звучить і в інших французьких казках, наприклад «Золота головня». У казках різних народів перемагає добро, розумнішим і щасливішим стає слабший.

З поширенням християнства майже всі носії фольклору були витіснені за межі французьких земель або просто знищені, тому

французькі народні казки фактично починаються з часів лицарства, їх герої — не так прості люди, як лицарі й прекрасні дами. У казках домінують героїчні сюжети (завоювання замків, звільнення викрадених дам, боротьба з лицарями-чарівниками тощо). Такими є казки «Повернення Ля Раме», «Квітка, дзеркало і кінь», «Щасливий Жан» та ін. Символом радості, щасливого кінця казки є весілля закоханих головних героїв: юнака та дівчини, яку він рятує чи то від злих чарів («Просинка»), чи від хвороби («Як не вберегли звірі своїх таємниць»), чи завойовує у двобоях («Щасливий Жан»). Лицарська тематика французьких казок поширилась на теренах Європи і була розгорнута у пізніших фольклорних та літературних творах для дітей.

Прийняття християнства теж вплинуло на французьку народну творчість. Християнські мотиви, образи святого Петра, Бога, алегоричні образи смерті, топоси раю і пекла наявні у казках «Тесля із Арля», «Райський стілець». Українською мовою перекладені французькі народні казки різдвяного циклу: «Ніч перед Різдвом», «Рухливий будиночок», «Магія Різдва», «Різдвяна ракета», «Казкова історія Катрін і Белін», «Борода Пера Ноеля» та ін.

Отже, середньовічна французька література збагатилася коло дитячого та юнацького читання пізнавальним епосом, повчальними казками, ліричною поезією.

У наступні історико-літературні періоди теж з'являлися твори, які увійшли до золотого фонду класики для дітей, зокрема роман «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле.

Франсуа Рабле (прибл. 1494—1553)

Представник французького Відродження, прозаїк. У ранньому віці Франсуа стає учнем у монастирі, а згодом — ченцем, що дало йому змогу займатися «гуманістичними» науками. Так Рабле прожив понад 25 років, але зрештою чернече життя викликало в нього різкий спротив. Він ставився з відразою до містичних крайнощів та аскетичного вбивання плоті, засуджував нецтво й фанатизм, неробство і розпусту ченців. Згодом Ф. Рабле став священником при дворі єпископа мальбезеського, зайнявся ботанікою і медициною. У 1530 р., зберігаючи сан священника, він вступив на медичний факультет університету Монпельє, після його закінчення став лікарем в Ліоні, що в ті часи був центром книжкової торгівлі.

Поштовхом до написання твору *«Гаргантюа і Пантагрюель»* послужив вихід у світ книги *«Великі й неоціненні хроніки про великого й величезного велетня Гаргантюа»* (Ліон, 1532). Сюжет про королів-велетнів письменник запозичив з поширених тоді народних книг. Франція — одна з перших країн, де почали друкувати літературні твори (як правило, казкового змісту), які не мали автора, збірки фаблію, гумористичних історій. Ф. Рабле, обравши казкову, гумористичну манеру розповіді, написав сатиричний твір, що розкриває негаразди тогочасного суспільства. Жартівливі, вигадані елементи в романі переважають над серйозними та реальними.

У 1534 р. він випустив першу книгу роману — *«Повість про прежахливе життя великого Гаргантюа, батька Пантагрюеля»*. У ній йдеться про народження, виховання, навчання Гаргантюа, сина короля Грангузьє. Герой народжується з вуха матері (що асоціюється з сюжетами античних міфів). Використовуючи фантастичну, казкову основу сюжету та стилістику лицарських романів, Рабле створив сатиру на тогочасне французьке суспільство. Гумор і дотеп поєднуються в цьому творі з гуманістичними ідеями раннього Ренесансу.

У другій книзі роману *«Третя книга героїчних діянь і висловів доброго Пантагрюеля»* (1534) висміюються монастирські принципи виховання. У 1548 р. з'явилася перша коротка редакція *«Четвертої книги героїчних діянь і висловів Пантагрюеля»*. Тут йшлося про мандрі Пантагрюеля та його супутника Панурга в пошуках дивовижного оракула Божественної Пляшки. Калейдоскопічна зміна строкатих епізодів надає оповіді динамізму й легкості. У творі змальовано тогочасні уявлення з астрології, медицини та філософії. Роман закінчується возвеличенням сили знань, закликом «пити» їх джерела і мати спрагу до всього невідомого.

У романі Ф. Рабле порушено проблеми суспільного ладу, правління, війни і миру, навчання і виховання. Письменник розробив програму, яка мала допомагати «виростити нову людину». Це були перші ідеї спеціальної дитячої педагогіки в Європі. Автор дає зрозуміти читачеві, що дитину потрібно навчати всіх наук (Гаргантюа вчиться у філософа, міркує, аналізує), готувати до праці (трудове виховання), забезпечувати естетичне (Гаргантюа вчили танцювати, складати вірші) та фізичне виховання, без яких не може бути досконалої особистості.

Створивши твір у жартівливому стилі, використавши розмовну мову, гротеск, Ф. Рабле розвинув традицію комічного, сатиричного, на яку опирались наступні покоління дитячих письменників.

3.2. Твори письменників XVII ст. у колі дитячого читання

У французькій літературі XVII ст. домінував класицизм. Майже всі його представники служили при дворі і отримували плату з казни. Активний суспільно-економічний розвиток Франції відбувався за часів Людовіка XIII та Людовіка XIV. Значний внесок у культурний розвиток зробив кардинал Рішельє, за вказівкою якого у 1635 р. у Парижі була створена Академія. Її завданням було розробити словник, граматику, риторику і поетику французької мови. Академія згуртувала тогочасних митців і поетів, зорієнтувавши їх творчість на принципи раціональності в літературі.

Більшість літературознавців епохою зародження французької літератури саме для дітей, називають XVII ст., а її основоположниками вважають Ш. Перро, Ж. Лафонтена і Фенелона. У той самий період творили П. Корнель та Мольєр.

Шарль Перро (1628—1703)

Прозаїк, казкар, член французької академії. Народився в сім'ї чиновника, здобув юридичну освіту і став королівським чиновником. У нього було три брати, один з яких став відомим архітектором, автором східного фасаду Лувру.

Першим твором Ш. Перро була пародійна поема «Стіни Трої, або Походження бурлеску» (1653), пізніше у цьому ключі автор написав «Апологію жінок» (1694). У 1691 р. без посилання на власне ім'я Перро опублікував казку «Грізельда». Це була обробка новели Дж. Боккаччо, яка завершує «Декамерон». Твір написаний віршами, автор не використовував чарівної фантастики та фольклорного колориту.

У 1694 р. було опубліковано «Кумедні бажання» (віршований твір на кшталт середньовічних фабліо) та «Осляча шкура» (віршована казка із сюжетом народної казки). У 1695 р. віршовані казки письменника вийшли окремою книжкою, а автор писав, що вони стоять вище від античних, оскільки містять моральні напучування: «Не такими є казки, створені нашими предками для своїх дітей, — вони розповідали їх не з такою витонченістю та прикрасами, якими греки та римляни прикрасили свої міфи; вони завжди вельми турбувалися про те, аби їхні

казки містили в собі похвальну та повчальну мораль. Повсюди у них чеснота винагороджена і гріх покараний. Усі вони прагнуть показати, як вигідно бути чесним, терплячим, тверезомислячим, працелюбним, слухняним і яке зло спіткає тих, котрі не є такими».

У 1696 р. паризький журнал «Галантний Меркурій» надрукував казку *«Красуня з зачарованого лісу»* (*«Спляча красуня»*), яка вперше повною мірою втілила головні ознаки нового типу казки. Вона написана прозою, до неї долучена віршована мораль. Прозаїчна частина може бути адресована дітям, мораль — лише дорослим, причому моральні уроки не позбавлені грайливості та іронії. У казці фантастика стає провідним елементом. Час і простір у казках Перро мають умовно-казковий характер, і тільки «Спляча красуня» містить певні часові орієнтири (XVI—XVII ст.). Автор поєднав два мотиви: пробудження принцеси та переслідування її і її дітей свекрухою.

Через рік ця оповідь разом з сімома іншими казками: «Спляча красуня», «Червона шапочка», «Синя Борода», «Кіт у чоботях», «Феї», «Попелюшка, або Соболиний черевичок», «Ріке з чубчиком», «Хлопчик-мізинчик» увійшла до збірки під назвою *«Казки матінки моєї Гуски, або ж Історії та оповідки минулих часів з повчальними висновками»*. У передмові було зазначено, що всі ці казки написав П'єр Дарманкур, вісімнадцятилітній син вже відомого на той час автора поеми «Епоха Людовіка Великого» та полемічних діалогів «Паралелі між стародавніми й сучасними авторами» Ш. Перро. Невдовзі з'ясувалося, що казки написані все-таки не сином, а батьком: шістдесятивосьмирічний письменник зізнався, що він зробив це, побоюючись звинувачень у виданні творів, написаних у «низькому жанрі». Існує версія, що на це письменник-батько пішов задля того, аби вести юнака до вищого товариства.

Збірка завоювала популярність і перевидавалась кожного року. З часом автор доповнив її ще трьома оповідками. Казками Ш. Перро захоплювалися в паризьких літературних салонах та королівських палацах, переповідали в міських та сільських оселях. Згодом казки Ш. Перро почали перекладати по всій Європі, наслідувати. Їх вплив позначився на творчості братів Я. та В. Грімм, В. Гауфа і Г.-Х. Андерсена.

Незадовго до смерті письменник написав мемуари, де детально описав усі важливі події і справи свого життя, однак ніде не згадав про своє авторство «Казок матінки Гуски». Це породило дві наукові версії про авторство казок. Перша — книжку написав сам Перро, але вирішив закріпити славу казок за улюбленим

сином; друга — їх написав молодший син Перро, П'єр Перро, а батько лише літературно оформив твори сина.

Певний час «Казки матінки Гуски» ще виходили під іменем П'єра Д'арманкура, але з 1724 р. стали вважати, що казки написав Ш. Перро. Під його ім'ям вони публікуються й досі.

Казки доводили, як важливо бути розсудливим, добрим, чесним, хоробрим, терплячим, працелюбним: ці якості мають бути притаманними кожній людині. Майже в усіх казках Ш. Перро майстерно використано традиції та прийоми усної народної творчості, що робило його твори щирими й достовірними. Найбільше це притаманно «Коту в чоботях», «Червоній Шапочці» та «Синій Бороді». Але й у «Попелюшці», «Чарівницях», «Красуні з зачарованого лісу», «Хлопчику-Мізинчику», трохи меншою мірою — в «Химерних бажаннях», «Ріке-Чубчику», «Ослячій Шкурі» та «Спритній принцесі» вплив фольклору відчутний.

Усім творам Перро властиві й ознаки власне літературної казки: гумор, іронія, художні деталі, повчання, побутові деталі з життя аристократії, поєднання різних стилів, гра, жарт. Наприклад, невеличка за розміром казка «Химерні бажання» розповідає про лісоруба, який постійно нарікав на життя і мав безліч бажань. Одного разу фея погодилась виконати три будь-які його бажання. Дружина лісоруба сказала, що треба добре подумати і вибрати найважливіші. Однак ввечері лісоруб вголос забажав ковбаски, яка тут же з'явилася. Щоб жінка не лаяла його за безглузде прохання, лісоруб забажав, щоб ця ковбаса приклеїлась їй до носа. Тому останнім бажанням було прохання чоловіка, щоб ковбаса зникла. «Так він нічого і не одержав і радий був, що хоч гірше не стало» — так закінчив казку Ш. Перро. Повчання полягає у тому, що людина має контролювати свої бажання, не зазіхати на чуже, бути задоволеною життям, а ще — не говорити небудуманих слів. У казці сконденсовано кілька народних прислів'їв, розгорнутих у лаконічну сюжетну розповідь.

Іронічний, гумористичний настрій казки створюють художні образи і деталі («страшно загримів грім»; фея, у руках якої «звиваються сліпучі блискавки», а в «очах палає справжній вогонь» тощо), мовні конструкції («схопив в'язку дрівцят і чимдуж побіг з лісу», «з кутка лізе довжелезна ковбаса, звивається як змія» тощо), елементи внутрішнього монологу («Ще добре, що вона говорити не може, а то б наслухався досхочу її ласкавих слів!»).

Образ чоловіка і жінки в чомусь схожі: «Жінка була завбачлива від природи, а тому надумала скористатися зі свого щастя

якнайкраще», а чоловікові набридло працювати та дрова рубати, тягати з лісу і «він не один раз лаяв усіх злих і добрих фей за їхню байдужість до його долі». Фея постає «розгніваною», з «палаючим вогнем», уособлюючи вищу силу, яка панує над світом.

Сюжети, які нагадують твори Перро, є у фольклорі багатьох європейських народів. Так, мотив «Сплячої красуні» зустрічається у французькому, італійському, португальському, грецькому, арабському, українському, білоруському фольклорі, а найдавніший запис — у тексті давньофранцузького рицарського роману «Персефорест» (XIV ст.)».

Донині більшість видавців друкують лише першу половину казки «Спляча красуня», де розповідається про те, як принцесу зачарували та як молодий принц розбудив її. Насправді основна дія починається після пробудження принцеси: саме тоді вона виявляє свої найкращі чесноти — лагідність, вірність, любов до дітей.

«Попелюшка, або Хутрянний черевичок» — казка Ш. Перро, відома у всьому світі. Автор на означення черевичка вжив майже зовсім забуте старофранцузьке слово, яке означало хутро. Однак у французькій вимові це слово майже неможливо відрізнити від іншого, що означає «скло, кришталевий посуд». Давне слово забулось, тому Попелюшка губить кришталевий черевичок. Для дівчат образ Попелюшки є своєрідним еталоном, а її історія — свідченням того, що мрії збуваються.

«Кіт у чоботях» — твір із ознаками чарівної та побутової казки, побудований на основі поширеного фольклорного сюжету про трьох братів, які отримали від батька спадок. Найменшому сину дістався кіт, який зробив його багатим і щасливим.

Твори Ш. Перро часто є найдавнішим джерелом тексту, як от, наприклад, казка «Червона шапочка». У народній традиції фінал щасливий — дівчинку рятують мисливці, тоді як у Перро — трагічний: дівчинку з'їдає вовк.

Поява казок Ш. Перро спричинила «моду» на казки. У 1696 р. Леритьє де Вілландон надрукувала казку «Спритна принцеса, або Пригоди Вострушки». У 1968 р. вийшли казки графині д'Онуа. Ці казки за жанром близькі до літературної повісті. Але тільки з іменем Перро пов'язують «ренесанс французької казки».

Сюжети казок Перро втілені в музиці: лірично-комедійна опера «Попелюшка» Дж. Россіні, опера Б. Бартока на сюжет «Синьої Бороди» — «Замок герцога Синьої Бороди», балет С. Прокоф'єва «Попелюшка» та ін.

Жан Лафонтен (1621—1695)

Автор відомих казок-новел, написаних за мотивами творів письменників Відродження — Аріосто, Боккаччо, Рабле. Народився у сім'ї чиновника, початкову освіту здобув у сільській школі, вивчав право. У 1647 р. Лафонтен прибув у Париж з бажанням зайнятися літературною діяльністю.

У перших творах письменника помітні ознаки епігонства, вплив преціозної літератури (алегорична поема «Сон у Во»). Лафонтен видав комедію «Євнух», яку вважають перекладом твору Теренція, збірник «Віршовані оповідання», п'ять томів під загальною назвою «Віршовані казки та новели» (1665 — 1685). Віршовані казки та новели, позначені фривольністю і дотепністю, стали улюбленим жанром Ж. Лафонтена. Більшість сюжетів цих новел запозичені в античних письменників (Апулея, Петронія та ін.) і письменників Відродження (Боккаччо, Рабле). Проте письменник виробив власний стиль. Автор критикував лицемірство і святенництво вищих верств французького суспільства, тому публікацію «Казок» Лафонтена заборонив Людовик XIV.

Повчальні байки Лафонтен почав писати у 1677 р. Це були тексти повчального характеру. У той час вважалося, що жанр байки — «низький», вона призначена тільки для дітей або простого народу. Джерелами творів Лафонтена були сюжети байок Езопа, Федра, давньоіндійського байкаря Бідпая. У передмові до своїх байок Лафонтен апелював до Платона, який рекомендував няням вчити дітей байок Езопа, оскільки в них є мудрість і мораль.

Перші шість книг байок вийшли друком у 1688 р. під назвою «*Байки Езопа, завіршовані Лафонтеном*». У віршованій присвяті до своїх байок поет писав: «батьком моїх героїв є Езоп». Лафонтен наслідував Езопа, але його стиль був іншим: це були віршовані твори з розлогими описами, без моралізаторства. Наступні п'ять книг побачили світ у 1679 р., остання — 12-та — у 1694 р. Їх аналіз засвідчує зміни, які відбулись у світогляді поета, творчі пошуки. Всі книги байок поєднанні цілісним художнім задумом: висміяти вади суспільства, сатирично презентувати різні верстви населення. Письменник став членом Французької академії (1684) і попри своє «вільнодумство» намагався дотримуватись естетики класицизму (щодо строгого відбору матеріалу, яскравого висловлювання думки, прозорості поетичної форми, внутрішньої гармонії твору).

Байки Лафонтена вирізняються тематичним різноманіттям, ритмічною досконалістю, вмілим використанням архаїзмів, тверезим поглядом на світ і яскравою образністю. Письменник порушив філософські проблеми («Жолудь і гарбуз», «Звір на місяці», «Павич, який скаржиться Юноні»), відтворив картину суспільної моралі, політичного життя («Моровиця серед звірів», «Щур і Слон», «Нічого зайвого», «Дуб і очерет»). Так, у байці «Бабка та Мурашка» у поетичній формі розгорнуто відомий сюжет про комаху бабку, яка «літо все розважалась і гуляла», «цілі дні лише співала», а восени прийшла до мурашки позичати зернят. Мурашка, яка трудилась ціле літо, готуючи запаси на зиму, відповіла: «Ти співала? Не гадала. У танець тепер іди». В образі бабки висміюються люди, які живуть одним днем, не думаючи про майбутнє. Байка покликана виховувати працьовитість та розважливність.

У байці «Зачумлені звірі» подано образ тогочасного суспільства. Перелякані звірі відкрито сповідаються у безлічі гріхів; лев, тигр, ведмідь та інші хижаки зізнаються у кровопролитті, насильстві, підступності, але, за ініціативою Вовка, який довів, «Що цей Осел — падлюка із падлюк, / Паршивий і коростявий — причина / Всіх напастей і лих. / Та мало вішати таких! / Він їв чужу траву! / Проклята твар злочинна!» карають віслюка. «Отак і в нас: є гроші — маєш право, / Немає, то під суд іди», — підсумовує автор.

Лафонтен використав поширений у байкарів прийом уособлення (зображення тварин або предметів, явищ природи як живих істот), спираючись на національну традицію. Ще у середньовічному «Романі про Лиса» вовк уособлював жорстокого, підступного й вічно голодного рицаря, лев — сильного володаря, лис — найхитрішого звіра тощо.

Французький письменник розвинув жанр байки, демократизувавши її, ввівши нового героя — людину з народу. Зміст байки він поглибив, надавши йому філософського, політичного характеру, а також удосконалив форму. Використовуючи вільну композицію, віршовану форму, авторські відступи, діалоги, мовні характеристики, контрасти та інші художні прийоми, Лафонтен забезпечив жанру байки відточеність художньої форми. Прозорою, точною і ясною є її структура байок. Як зазначав французький учений XIX ст. І. Тен, «байки Лафонтена нагадують драму: в них є експозиція, зав'язка, кульмінація і розв'язка, є діалогічні уривки і властиве для драматургії змалювання характерів через їхні вчинки та мову». Новаторством Лафонтена було і те, що він оновив умовно-алегоричні колізії, надав

байці «вигляду напруженої дотепно-елегантної, іронічної новели зі стислою фабулою, використав нерівноскладові ямбічні верси римованого вірша». Для його творів характерні жива, розмовна народна мова, ритмічність, алегорія.

Лафонтен подолав у своєму викладі байки дидактичне начало та вніс у цей жанр властиві французькому менталітету бадьорість і безпосередність. «Мораль» у байках Лафонтена — це природний висновок із зображеної ситуації, який часто звучить із уст одного з персонажів. Сам поет стверджував, що байка має виховувати лише тим, що знайомить читача зі світом. Відмова від повчання суперечила увяленню про байку. Тому пізніше Ж.-Ж. Руссо виступав проти того, щоб байки Лафонтена читали діти. Однак свої байки письменник адресував дорослим читачам і тільки згодом вони ввійшли у коло дитячого читання.

Сюжети байок Лафонтена відтворено у творах цього жанру І. Крилова, Л. Глібова та інших байкарів, наприклад, «Ворона і Лисиця» Езопа, Лафонтена. І. Крилова.

Українською мовою байки і афоризми Лафонтена перекладали Я. Вільшенко, М. Терещенко, М. Годованець, І. Світличний, Вс. Ткаченко.

Франсуа Фенелон (1651—1715)

Прозаїк, педагог. Фенелон народився у дворянській сім'ї. Перші знання отримувач самотужки, потім вчився у Загорському університеті та Паризькій семінарії св. Сульпіція. Перша робота Фенелона («Про виховання дівчат», 1687) написана у моралізаторському тоні, у дусі патріархального погляду на навчання дівчат-католичок. З 1689 р. Фенелон займався вихованням онука Людовика XIV. Для того, щоб той захотів читати, сам писав для нього книжки. Так виникли «Байки», «Розмови мертвих». Книжки Фенелона, написані легкою і доступною прозою, містили життєві, моральні та політичні повчання і мали конкретного адресата — юного читача.

«*Пригоди Телемаха, сина Улісса*» — твір про те, яким має бути правитель і як повинен управляти народом і державою. Використавши сюжети Гомерових поем, Фенелон відтворив цілі епізоди, картини і деталі із «Одіссеї». Телемах відправляється на пошуки батька Улісса (Одісея). Мандруючи, він потрапляє на острів Каліпсо, Фінікію, острів Крит та інші держави, аналізуючи діяльність їх правителів та суспільні порядки. Відвідує

він і царство мертвих — Тартар, опиняється на Єлисейських полях, і, зрештою, на невідомому острові зустрічає свого батька, але не впізнає його. Богиня Мінерва являється Телемаху і говорить, що він достойний правити, дає йому настанови на майбутнє. В Ітаці герой знаходить свого батька. Нині твір втратив актуальність, але творчість Фенелона вплинула на подальший розвиток літератури для дітей, деякі дослідники навіть вважають його одним з її засновників.

П'єр Корнель (1606—1687)

Драматург. Народився в сім'ї адвоката, навчався в єзуїтській школі. Він став прокуратором, але мало переймався кар'єрою, зосередився на творчості.

«*Cid*» (1636) — п'єса П. Корнеля, побудована на сюжетах середньовічних іспанських романів про Сіда. Ядром твору є конфлікт між почуттями та обов'язком. Розгортання дії нагадує драми В. Шекспіра. Юні герої, лицар Родріго Сід і дворянка Хімена, кохають один одного. Відстоюючи дворянську честь, Родріго вбив батька Хімени. Драматург показав внутрішню боротьбу, сумніви та вагання Хімени. Тема вибору та роздвоєння близька сучасним підліткам.

Його твори входять до кола читання дітей середнього та старшого шкільного віку.

Мольєр (Жан-Батіст Поклен) (1622—1673)

Драматург, актор. Народився в сім'ї буржуа, навчався в єзуїтській школі. Став актором спочатку в бродячому театрі, а згодом зазнав величезного успіху в Парижі як драматург і актор.

Він опанував принципи й прийоми комедійних жанрів, писав сценарії для своєї трупи «Блискучий театр». Мольєр заявляв, що люди мають бути показані в комедіях такими, якими вони є, щоб у дійових особах можна було впізнати сучасне суспільство. Він не порушував правил класицизму: комедії мають п'ять дій, зберігається єдність місця, часу і дії. Головною їх темою є мораль. Автор критикував негативні явища в суспільстві, звертався до античних сюжетів, які, трансформуючи, наближував до сучасності.

Комедії Мольєра поділяють на дві групи: комедії характерів, де він викриває негативні риси людської вдачі: скупість, лицемірство, розпусту, підлабузництво («Тартюф», «Дон Жуан», «Скупий», «Мізантроп») та комедії звичаїв, де Мольєр сатирично зображає негативні явища суспільного життя («Мищанин-шляхтич»).

Ці тексти входять до шкільної програми із зарубіжної літератури для дітей середнього та старшого шкільного віку. Вони захоплюють читачів комізмом, живою мовою, ситуаціями, неоднозначною моральною позицією автора, зіткненням надмірної уяви (самообману) та реальності.

Отже, Корнель і Мольєр не писали спеціально для дітей, але їхні твори назавжди ввійшли до кола читання підлітків та молоді. Підвалинами літератури для дітей стали також казки Ш. Перро, байки Лафонтена, проза Ф. Фенелона. Письменники стали новаторами як у сенсі змісту текстів, так і в сенсі жанру, побудови образної системи. Звернення до дитини, поєднане із пригодницькими елементами роману-подорожі та міфологічними уявленнями, у творах Ф. Фенелона — це зародження провідних традицій літератури для дітей.

3.3. Зародження традицій літератури для дітей у письменстві XVIII ст.

У XVIII ст. у французькій літературі домінувала соціально-філософська тематика, співіснували три літературні напрями: класицизм, реалістичне просвітництво і сентименталізм. Провідним жанром цієї історико-літературної доби став роман (філософський, психологічний, соціально-побутовий). Друге місце посіли поезія та драматургія.

Вольтер (Мері Аруе) (1694—1778) — просвітник, філософ. У коло дитячого читання входять його «історії» та філософські повісті. Цікавим є «Мікромегас» — твір, у якому розповідається про «пришельця» з космосу, який ніяк не второпає законів земного життя. Цей мотив не втрачає популярності, його дотепер активно використовують дитячі письменники у всьому світі.

П'єр Огюстен Карон де Бомарше (1732—1799) — драматург. Тема кохання, проблеми статевого виховання підлітка розкриті у його п'єсі «Севільський цирульник».

Жан-Жак Руссо (1712—1778)

Філософ, просвітник, прозаїк. Рано залишившись сиротою, Ж.-Ж. Руссо знайшов покровителів — священників. Він зайнявся самоосвітою, навчився гри на фортепіано, зацікавився теорією музики, математикою. У 27 років Ж.-Ж. Руссо став учителювати в Ліоні, а у 30 — відправився у Париж, де заприятелював із філософом Д. Дідро і чимало написав для «Енциклопедії», яку Дідро видавав разом із д'Аламбером.

Перший значний твір письменника «Роздуми про науки та мистецтво» (1750) з'явився завдяки конкурсу філософських праць. Його трактати («Міркування про походження і причини нерівності між людьми», «Про суспільний договір, або Принципи політичного права» та ін.) були дуже оригінальними, містили новий погляд на життя людини і світ.

Лірико-філософський роман «Юлія, або Нова Елоїза» вважають вершиною французького сентименталізму. Твір написаний у формі листів двох нещасних закоханих, які належать до різних суспільних верств. Юлія — дворянка, а Сен-Пре — простолюдин, наділений багатим духовним світом та надзвичайною чутливістю. Письменник показує внутрішній світ героїні, її переживання, сумніви, суперечливі думки. Проблема вибору між почуттями і обов'язками, мораллю, суспільним етикетом стоїть дуже гостро. Юлія, не зважаючи на своє кохання, залишається вірною дружиною і зразковою матір'ю двох дітей. Ця тема актуальна і близька читачам-підліткам. Роман Ж.-Ж. Руссо відіграв важливу роль у розвитку психологічної прози.

«Еміль, або Про виховання» — перший у світовій літературі роман, де детально описано світ дитинства. Роман-трактат випередив педагогічну думку XVIII ст. Його автор уперше систематично виклав теорію природного виховання, яке враховує особливості фізичного, розумового і морального розвитку дитини на різних етапах формування її особистості. Письменник запропонував три важливі принципи: природного виховання, відмінностей між дорослими і дітьми, внутрішніх відмінностей між етапами розвитку дітей. Роман починається з книги, яка називається «Перший рік життя». У книзі другій, яка має назву «Дитячий вік», йдеться про Еміля від 2 до 12 років. Книга третя — «Отроцтво» — присвячена періоду від 12 до 15 років. Четверта книга — «Юнацький вік» — охоплює життя Еміля від 15 років аж до його одруження. Біографія хлопця є своєрідною ілюстрацією до трактату про виховання. Автор розповідає про виховання

хлопця, опанування ним ремесел, кохання до Софі. Еміль, як вважають критики, є художньо-філософським уявленням про людину загалом (те саме можна сказати про Софі, про Вчителя, в образі якого Руссо зобразив самого себе). Роман порушує питання гендерного виховання. П'ята книга роману присвячена вихованню дівчини, яку треба виховувати інакше, ніж хлопчиків. На перше місце автор ставив прищеплення чеснот, оскільки дівчина має стати зразковою дружиною і матір'ю. Більше про життя, погляди і переконання Руссо можна дізнатися із книги «Сповідь» (1765 — 1770).

Літературні та педагогічні ідеї Ж.-Ж. Руссо підхопили дитячі письменники не тільки з Франції, а й з Росії, Німеччини.

3.4. Французька література XIX ст. для дітей

У першій половині XIX ст. французька література для дітей мала ознаки романтичного світогляду, незважаючи на те, що у 30—40-х роках побачили світ реалістичні твори Стендаля і Оноре де Бальзака, які на той час стали законодавцями моди у літературі. Починаючи з 60-х років, з'явилася ціла низка творів (А. Доде, Г. Мало), присвячених життю дітей і звернених переважно до них.

У той час було опубліковано багато творів різних жанрів: байки, літературні казки, оповідання, історичні та соціально-побутові повісті, науково-фантастичні й пригодницькі романи, поезія. Деякі письменники орієнтувались на читачів-дітей (літературні казки Ж. Санд, Е. Лабуле де Левефр та ін.), твори інших у коло дитячого читання потрапляли із «дорослої літератури» (байки П. Лашамбоді, поезія та уривки прозових творів В. Гюго, історичні романи А. Дюма та ін.).

У другій половині XIX ст. завдяки творчості Жуль Верна почав розвиватися жанр наукової фантастики. Пізнання дійсності, природи, можливостей технічного прогресу поєднувалися із романтичною героїкою, пригодами, реальним життєвим досвідом і сприяли популярності творів цього жанру серед юних читачів.

До кінця XIX ст. коло дитячого читання розширилося, до нього іноді включалися деякі твори класиків реалізму — Стендаля («Ваніна Ваніні»), Бальзака («Гопсек», «Полковник Шабер», «Батько Горіо»). Популяризувалися героїчна і патріотична теми,

розвинуті в творах Золя («Облога Млина»), Мопассана («Батько Мілон», «Тітка Соваж», «Два приятелі», «Дуель»).

У XIX ст. почалося видання дитячих і педагогічних журналів («Журнал виховання і розваг» П. Етцеля і Ж. Верна), створення різних дитячих бібліотек (наприклад, «Бібліотека роз»). Так, П. Етцель не тільки видавав журнал, а й сам писав для дітей, був автором переробок для дітей «Срібних ковзанів» М. Додж, повісті «Маруся» Марко Вовчок та ін. (під псевдонімом П. Сталь). Саме він залучив до журналу А. Доде, Ж. Верна, Г. Мало, Ч. Діккенса та інших письменників.

Жорж Санд (Аврора Дюпен) **(1804—1876)**

Прозаїк, казкар. Справжнє ім'я Жорж Санд — Амандина Аврора-Люсинь Дюпен, після одруження — Дюдеван. Любов до літератури Аврора перейняла від бабусі — багатой дворянки. У 18 років вийшла заміж за Казимира Дюдевана, але шлюб виявився невдалим, через 8 років Жорж Санд залишила чоловіка і поїхала у Париж. Там почала літературну діяльність.

У 30-х роках вийшли її романи «Роз і Бланш», «Індіана», «Валентина», «Лелія», «Жак». Новий психологічний романтичний роман став популярним у тогочасній літературі. Другий період її творчості пов'язаний із захопленням соціалістичними ідеями (романи «Мопра», «Орас», «Мельник з Анжибо», «Гріх пана Антуана»). Одним із найкращих творів Жорж Санд вважають «Консуело» (1842—1843), який є жанровим синтезом психологічного, історичного і соціального романтичного роману. Вона залишила мемуари «Історія мого життя» (1854—1855), де виклала власні погляди на естетику романтизму, мистецтво, канони жанру психологічного роману та ін.

Для дітей Жорж Санд написала твори «Грибуль» (1850), «Бабусині казки» (1873), «Крила мужності», «Рожева хмарка», «Про що говорять квіти», «Феї пороху», «Собака і священна квітка» та ін., які присвятила своїм онукам.

Письменниця не тільки вигадувала власні сюжети, а й використовувала народні мотиви. Її герої близькі до природи, благородні, з багатим внутрішнім світом. Вони вірять в чудеса. Але й герої Жорж Санд зустрічають зло у темному царстві, де панують душевна черствість, жорстокість, сваволя багатих над бідними. У казках переломлюються мотиви романів і повістей письменниці.

Грибуль, герой однойменної казки, живе у світі природи, а одного разу зустрічається з великим джмелем, у якому впізнає злого генія, що царює близько 400 років. Колись це був жорсткий поміщик, який грубо поводився із своїми селянами, спустошував сусідні землі. За це він був покараний — його перетворено на звичайного джмеля, що повзає по дубі. Добрі феї розкрили Грибулю, який сам був казкарем і жив уже 100 років, таємницю «дуба, що говорить», тобто таємницю джмеля, навчили Грибуля «щастя бути улюбленим». Феї пропонували Грибулю залишитися з ними, але він вирішив повернутися до людей і сказати, що приїхав з чарівного острова, куди будь-хто може потрапити, якщо він добрий і вміє любити. Але люди не почули Грибуля, він заплатив своїм життям за моральну свободу людства. Перетворившись на незабудку, Грибуль став зразком втілення любові до людей, добра і самовідданості.

Казка «Рожева хмаринка» закликає дітей берегти свою мрію та боротися за неї. Головна героїня дівчинка Катрін доглядає маленьке ягня Ланеня, спілкується з тіткою — Прядильницею хмар і мріє теж навчитися прясти. І їй вдається «впіймати у фартах рожеву хмаринку», бо вона бачить красу навколишнього світу.

Казки Жорж Санд — романтичні і водночас повчальні твори, що закликають до удосконалення людини і суспільства, до любові і добра. Щастя і нещастя людини, на думку Жорж Санд, залежать від її поведінки. Якщо вона пізнає шлях у «світ добра», то зможе подолати будь-які перешкоди.

Едуард Лефевр де Лабуле (1811—1883)

Прозаїк, казкар, викладач Коледжу де Франа, політичний діяч, депутат Національних зборів і сенатор. Автор казок-сатир «Париж в Америці» (1863), «Принц-собака» (1868), педагогічної праці «Про виховання». Відомі цикли казок письменника «Голубі казки» (1864), «Нові голубі казки» (1867), «Останні голубі казки». Більшість його казок — літературна обробка різноманітного фольклорного матеріалу, «вічних сюжетів».

У передмовах до своїх збірників Лабуле оцінює казки як «могутнє джерело виховання, що розвиває поетичне чуття, фантазію, високе уявлення про мораль». У його доробку казки із розгорнутим сюжетом, з детальним описом характерів героїв.

Політична гострота проявляється у казці «Зербіно-нелюдим», в якій король про благо народу думає тільки у сні.

Українською мовою перекладено казки «Як півник потрапив на дах», «Пальчик», «Зербіно-нелюдим».

П'єр Лашамбоді (1807—1872)

Байкар. Син селянина, спочатку працював бухгалтером, потім при залізниці, а паралельно — редактором. Видав збірку віршів, але літературну славу й матеріальний достаток принесли йому «Народні байки» (1839). У 1848 р. Лашамбоді виїхав із Франції до Брюсселя. Про це написав у збірці «Квіти вигнання». Автор збірок «Байки і поезії» (1839), «Нові байки і поезії» (1865), «Проза і вірші» (1867).

У своїх байках Лашамбоді виявляв великий демократизм і гарячу любов до простого народу. Мова його проста і поважна, часто підноситься до пафосу. Французька академія двічі відзначала байки Лашамбоді.

Байка «*Господар і віл*» (у перекладі Володимира Самійленка) висміює впертість та упередженість. Господар хотів звільнити Вола від ярма, але його відповідь нагадує позицію консерваторів: «Відколи я живу, я те ярмо тягав, / і батько мій носив, і всі діди носили; / спасибі Богові, наш рід не збувся сили. / За ласку дякую; не був би я Волом, якби я не схотів зістатись під ярмом». Традиційна структурна побудова байки, поширений сюжет, введена автором мораль, алегоричні образи, лаконічна зрозуміла мова — типові ознаки твору Лашамбоді.

Українською мовою ще наприкінці ХІХ ст. В. Самійленком були перекладені й інші байки письменника: «Метелик і капуста» (викриває людську невдячність, гордість, засуджує тих, хто забуває свій рід і походження: «Але таких, як ти, на світі є доволі, / Що в кращій долі / Забули рід і хати відреклись, / Що годувала їх колісь»), «Ліхтар», «Школяр і різки», «Дим від кадила й дим від кузні» та ін.

Віктор-Марі Ґюґо (1802—1885)

Прозаїк, поет. Віктор народився сім'ї генерала, дитинство проводив у різних місцях, де служив батько. Уже в 14 років почав писати. У 1822 р. одружився. У цьому шлюбі мав п'ятеро

дітей. Сім'я дружила з відомими людьми того часу. Був опозиціонером до влади. Похований у Пантеоні на знак особливої пошани.

Творчість Гюго дуже різноманітна: романи, лірична поезія, драми у віршах і прозі, політичні промови, численні листи. Перші вірші Гюго (1816 — 1819) написані за правилами класицизму, пізніші — у дусі романтизму (збірки «Оди і балади», 1822 — 1828; «Східне», 1829). Маніфестом французького романтизму називають «Передмову до «Кромвеля». Гюго реформував не тільки поезію, а й драму, створивши романтичну історичну драму («Маріон Делорм», «Ернані»), синтезував ознаки трагедії, комедії та мелодрами у одній п'єсі («Рюї Блаз»). У творчості письменника звучить політична, соціальна спрямованість, ораторська, викривальна інтонація. Від екзотики, яка цікавила Гюго у перший період творчості, він звернувся до сучасних йому проблем, хоча при цьому зберіг романтичний метод.

У 1856 р. Гюго опублікував два томи «Споглядання» — поетичну автобіографію, першу серію «Легенди століть» (друга серія опублікована в 1877 р.) — історичні поеми, «Пісні вулиць та лісів», книгу «Вільям Шекспір», романи «Знедолені» (1861), «Трудівники моря» (1866), «Людина, яка сміється» (1869), «Дев'яносто третій рік» (1874). Він розробив новий тип романтичного історичного роману, в якому не зосереджувався на образах історичних осіб, а відтворював дух історії, її атмосферу, виявляв позаісторичні особливості людей, розкривав вічну боротьбу добра зі злом.

У віці 75 років В.-М. Гюго видав другу частину «Легенди століть», збірник «Мистецтво бути дідом», на створення якого його надихнули онуки Жорж і Анна. Заключна частина «Легенди століть» вийшла у 1883 р.

Із прозових творів В.-М. Гюго у дитяче та підліткове читання увійшли історичний роман «Собор Паризької Богоматері» (1831), епізоди роману «Знедолені» (1845 — 1862).

У «Соборі Паризької Богоматері» показано Францію XV ст. Образ собору Паризької Богоматері як вічного мовчазного свідка всіх змін знаковий і провідний у романі. Три головні дійові особи — циганка Есмеральда (красуня, улюблениця народу), архidiaкон собору — Клод Фролло (індивідуаліст, аскет) та дзвонар Квазімодо (потворний чоловік, здатний на справжній почуття) — втілення трьох начал у творі.

Школярам молодшого шкільного віку пропонуються епізоди з роману «Знедолені» — «Козетта» та «Гаврош».

Персонажі роману — колишній каторжанин Жан Вальжан, повія Фантіна, бідний юнак Маріус, маленька Козетта, безпри-

тульний хлопчик Гаврош. Гюго змальовує образи дітей, які ведуть щоденну боротьбу за виживання, боротьбу зі своєю долею, але є носіями кращих моральних рис. Психологічне відтворення внутрішнього світу, переживань, поведінки знедолених дітей, реалістичне зображення умов їх існування — змістовий каркас частин роману, які ввійшли у коло дитячого читання у вигляді уривків твору та як адаптований для маленьких читачів переказ. Тексти спрямовані на соціальне виховання дітей; формування в них співчуття до бідних, бажання боротися за справедливість і навіть важити життям.

«*Козетта*» — частинка роману, названа за ім'ям її головної героїні — дівчинки Козетти, бідної сироти, яка служила у корчмі Тенардьє. Дівчинці було тільки вісім років, але з неї знущалися, її били, змушували тяжко працювати. Трагізм дитячої долі зображений завдяки низці художніх прийомів: опису зовнішнього вигляду дівчинки («лахміття вкривало її тіло, на ногах без панчіх були дерев'яні черевики»), рис характеру («Козетта сиділа, як завжди, смутна і замислена. Їй було всього вісім років, але журилась вона, немов стара жінка»), переживань, поведінки (побачивши у крамниці ляльку, «бідолашна дитина зупинилась і закам'яніла. Вона ще не бачила ляльки зблизка»).

Авторський гуманізм, поєднаний із романтичними рисами світогляду, вносить часточку світла у безпросвітну долю малої сироти. Колишній каторжник Жан Вальжан забрав дівчинку до себе і дав надію на майбутнє.

Уривок з твору Гюго, перекладений М. Івановим, пробуджує у дітей почуття милосердя, співчуття, доброти. Для молодшого шкільного віку окремою книжкою «Козетта» вийшла у 1982 р. у видавництві «Веселка» (проілюстрована Л. Ільчинською), а у 1998 — у вільному переказі О. Волосевич у львівському видавництві «Аверс».

Популярний серед юних читачів не одного покоління уривок із роману «Знедолені» — «Гаврош». Розповідь про малого бездомного хлопчика Гавроша, який разом з дорослими бере участь у повстанні, будує барикади, мужньо переносить злидні й голод, не може залишити нікого байдужим. Гаврош належить до дітей, які жили на вулицях Парижа — гаменів, бо батьки геть про нього забули. Хлопчика був «блідим і хворобливим», але рухливим, розумним і великим жартівником. Він мав добре і чуйне серце, адже віддав свою одежину дівчинці, яка жебракувала на вулиці, прихистив дітей у «дерев'яному слоні» на площі Бастилії. Гюго створив образ дитини, характер якої формується

і загартовується у боротьбі за виживання. Вражає гуманізм хлопчика, його щирість, відкритість, життєрадісність, відвага. Письменник висвітлює події червня 1832 р. в Парижі. Гаврош разом з дорослими виливає кулі, стоїть зі зброєю на барикаді. Коли у повстанців закінчувались кулі, він пішов збирати їх у полеглих солдатів. Співаючи, він висловлював зневагу до артилерійських військ, безстрашність та відданість народу. Однак хлопчина загинув від солдатської кулі.

За мотивами роману Гюго було знято кілька десятків фільмів, серіал та поставлено мюзикл.

Александр Дюма **(1802—1870)**

Прозаїк. Народився у містечку Віллер-Котре у сім'ї генерала. У 1822 р. А. Дюма переїхав у Париж і отримав скромну посаду в канцелярії герцога Орлеанського. Літературну кар'єру почав із творів, написаних у жанрі романтичної історичної драми («Генріх III і його двір» (1829), «Христіна» (1830), «Антоні», «Карл VII у своїх васалів», «Ричард Дарлінгтон» (1831) та ін.), але знайшов себе у жанрі роману. Був сучасником революції 1830 р. Похований у Пантеоні на знак особливої пошани.

Письменника називали королем пригодницького жанру. А. Дюма мав позашлюбних дітей, хоч офіційно визнав тільки сина Александра, який згодом теж став письменником. Дюма-батько і Дюма-син — так їх називають у літературі.

Романи письменника поділяють на авантюрно-романтичні («Дві Діани», «Три мушкетери», «Граф Монте-Крісто», «Сільвандір», трилогія у співавторстві із О. Маке — «Королева Марго», Графиня де Монсоро», «Сорок п'ять» та ін.) та історичні («Ізабелла Баварська», «Капітан Рішар», Соратники Іегу», «Наполеон», «Генріх IV» та ін.). Більшість цих творів написані у співавторстві з іншими маловідомими письменниками.

У дитяче читання із творів А. Дюма ввійшли авантюрно-романтичний роман на історичному матеріалі «Три мушкетери» (1844), частково романи «Двадцять років потому» (1845), «Граф Монте-Крісто» (1846), «Королева Марго» (1845), «Графиня Монсоро», «Намісто королеви».

Роман «Три мушкетери» — перший із трилогії, до якої також увійшли романи «Через двадцять років», «Віконт де Бражелон, або Десять років потому». Письменник створив захоплюючий пригодницько-історичний твір, описавши весь шлях і

військову кар'єру відважного гасконця. Однією із провідних ідей роману є думка про примарність цілей, людських прагнень — слави, почесей, кар'єри.

У «Трьох мушкетерах» органічно втілені творчі принципи письменника, стильові особливості історико-пригодницького роману. У творі відображено історичні події Франції 1626—1628 років, інтриги між королем Людовиком XIII, його першим міністром кардиналом Рішельє, королевою Анною Австрійською та її англійським коханцем лордом Бекинґемом.

Письменник зосереджує увагу на приватному житті мушкетерів Д'Артаньяна, Атоса, Портоса та Араміса. Вони — справжні друзі, які неодноразово потрапляють у пригоди і допомагають один одному з гаслом: «Один за всіх і всі за одного»; шляхетні лицарі, які заради збереження честі французької королеви ладні піти у вогонь і у воду.

Напружена інтрига, стрімкий розвиток дії, несподівані повороти сюжету, драматизм та психологізм у зображенні образів головних героїв, контрастність характерів, струнка композиція, обумовлена жанром «фейлетонного» роману, який вимагав від автора не тільки завершеності розділів, а й їхнього органічного зв'язку, — ознаки стилю письменника.

А. Дюма приваблює підлітків як цікавий оповідач, майстер інтриги та композиції, творець яскравих, героїчних характерів, у яких втілюється віра в те, що розумна, вольова, чесна, шляхетна людина повинна активно втручатися в життя, обстоювати правду, добро та справедливість. Показ таких людей має і виховне значення, долучаючи дітей до прекрасного і героїчного водночас.

Українською мовою роман «Три Мушкетери» перекладали Р. Терещенко, В.Верхівень та ін. Твір неодноразово екранізували.

Жуль Верн (1828—1905)

Прозаїк, фантаст. Ж. Верн навчався у семінарії, а потім у ліцеї, де отримав класичну освіту. В 1839 р. маленький Жуль намагався влаштуватися юнгою. На щастя, батько встиг зняти зі шхуни хлопчика. Тоді Ж. Верн пообіцяв батькові, що надалі буде подорожувати лише в мріях. У Парижі майбутній письменник здобув юридичну освіту, повернувся у Нант (рідне місто) і почав писати п'єси, захопився театром.

У 1851 р. у популярному журналі для сімейного читання було опубліковано оповідання Ж. Верна «Перші кораблі мекси-

канського флоту» (пізніше воно отримало назву «Драма в Мексиці»). Більшість романів автора будуть починатися з точної дати, як і це перше оповідання. Письменник у ньому дотримувався концепції періодичного видання — повчати, розважаючи. У журналі друкували повчальні романи і оповідання із благополучним кінцем. Цих правил Ж. Верн дотримувався і працюючи над «Незвичайними подорожами».

Протягом більше сорока років Жуль Верн публікував як мінімум одну книгу на рік. Він зізнався: «Здається, я божеволію. Я загубився серед неймовірних пригод моїх героїв. Шкодуно тільки про одне: я не можу супроводжувати їх».

Знаменитим він став після опублікування роману «П'ять тижнів на повітряній кулі» (1863), одразу ж перекладеного іноземними мовами. З-поміж інших пригодницьких романів найпопулярніші: «Подорож до центру Землі» (1864), «З гармати на Місяць» (1865), «Діти капітана Гранта» (1865), «Двадцять тисяч льє під водою» (1869), «Навколо світу за 80 днів» (1872), «Таємничий острів» (1874), «П'ятсот мільйонів Бегуми» (1879). За кількістю перевидань ці книги посідають одне з перших місць у світі.

З 80-х років тональність творів Ж. Верна змінилася. У романах «Робур-завойовник» (1886) і «Володар світу» (1904) герой — винахідник машини, яка плаває під водою і літає, ненавидить людей і мріє про світове панування. У романі «Плавучий острів» (1895) диво американської техніки підкоряється не винахідникам, а мільярдерам. Видані посмертно «Незвичайні пригоди експедиції Барсака» (1914) попереджують про небезпеку геноциду.

Ж. Верн намагався бути реалістичним і дотримуватися фактів у деталях. Коли Г. Веллс у «Першій людині на Місяці» винайшов «фаворит», субстанцію, непідвласну гравітації, Ж. Верн заявив: «Я відправив своїх героїв на Місяць з порохом, таке може статися насправді. А де містер Веллс знайде свій «фаворит»? Нехай покаже мені його!».

Ж. Верна і Г. Веллса вважають засновниками жанру наукової фантастики. «Все, що може уявити собі людина, інші люди здатні здійснити», — писав Ж. Верн своєму батькові. Він називав свої твори «романами науки». Вчені різних галузей проявляють до творів Жуля Верна не лише читацький, а й цілком професійний інтерес.

У своїх романах письменник передбачив багато подій, які насправді відбулися. Наприклад, у романі «Із Землі до Місяця» автор описав подорож героїв з Флориди до Місяця.

Головною заслугою Ж. Верна дослідники вважають створення жанру науково-фантастичного роману. Письменник намагався пояснити надзвичайне з позицій науки й неодноразово наголошував, що пише для юнацтва. Автор науково-фантастичних романів презентував самобутні, неповторні, оригінальні фантастичні винаходи, кожного разу принципово нові, несподівані, ексцентричні. Так, у романі «З гармати на Місяць» вміщено багато математичних обґрунтувань; опис вірогідних геотермальних станцій, що використовують внутрішню енергію Землі, наведено у романі «500 мільйонів Бегуми».

Центральною постаттю твору часто був геніальний винахідник, інженер, науковець, герой. Такими є мандрівник морськими глибинами капітан Немо, підкорювач повітряних стихій Робурзавойвник, першопроходець космічного простору Барбікен.

Взірцем сюжетної схеми романів Верна є розгортання мандрівки та пригод головних героїв, які часто переходять із твору у твір, для стилю письменника характерна актуалізація законів детективного жанру. Автор пропонує таємницю чи загадку, яку розгадують його герої і читачі. За таким принципом побудований роман «Діти капітана Гранта» (1868), в якому знайдена пляшка з напівстертим текстом різними мовами. Автор пропонує спробувати розгадати текст. Звертання до географічної карти, словників трьох мов, пошуки інформації про відправку корабля — етапи у розгадуванні заданого письменником літературного кросворду. Вдалося розібрати, що капітан Грант і члени його екіпажу потерпіли катастрофу на 37° південної широти, а довготу визначити не вдалося. Власник яхти «Дункан» лорд Гленарван разом з дітьми Гранта, сином Робертом і дочкою Мері, відправляються на пошуки капітана. З неймовірними пригодами мандрівники перетинають Патагонію, відвідують острови Трістан-Так-Кунья і Амстердам, проходять південно-східну Австралію, потрапляють в полон до людожерів маорі. На 37° південної широти залишається лише маленький острів Табор, де вони і знаходять капітана. У літературних відступках, докладно розповідаючи про флору й фауну країн, письменник нагадує і про поневолення тубільних племен білими завойовниками-колонізаторами.

Ж. Верн створив новий персонаж у літературі того часу — ученого-дивака (француз Жак Паганель, секретар Паризького географічного товариства, почесний член ледве не всіх географічних товариств світу), який не просто досліджує нові місцевості, а дає наукове пояснення і коментар природним явищам, пропонує читачеві відомості з історії, географії чи інших наук.

Цей роман про кругосвітню подорож вільний від фантастики, дія розвивається винятково за законами внутрішньої логіки. Герої твору вирізняються моральною чистотою, фізичним і душевним здоров'ям, цілеспрямованістю, зібраністю, не знають ні лицемірства, ні розрахунку.

Романи «Діти капітана Гранта», «Таємничий острів» (1875), «Двадцять тисяч льє під водою» утворюють трилогію. Величезний цикл творів Ж. Верна «Незвичайні подорожі» — це гімн науці і техніці, які створені заради людини. За сюжетами романів знято десятки фільмів. У коло читання дітей молодшого шкільного віку ввійшов твір «Діти капітана Гранта».

На українську мову твори перекладали Н. Романович-Ткаченко, А. Білецький, В. Пащенко, Д. Паламарчук, Ю. Назаренко, Т. Воронович, Л. Пахаревський, П. Соколовський та інші. Українська письменниця Марко Вовчок була особисто знайома з Ж. Верном і переклала на російську мову 16 його книг.

У Франції також видавалися пригодницькі романи Г. Емара, Л.-А. Буссенара, Л. Жаколіо. Окрім пригод, автори описували свої враження від мандрівок, спостереження за природою і життям людей у різних куточках земної кулі.

Гюстав Емар (Олівер Глуа) (1818—1883)

Прозаїк. Підлітком Гюстав був юнгою на торговому кораблі, відвідав Південну й Північну Америку, Африку, Кавказ, декілька років жив серед індіанців, вивчаючи побут різних племен.

У 1858—1870 роках вийшло в світ більше тридцяти романів Г. Емара. Їх героями були індійці — то благородні й великодушні, то жорстокі й хитрі, але завжди мужні й горді воїни. Мексика і Аргентина, Нова Англія, Арканзас і Техас, Канада і Вогняна Земля — географія його творів охоплює увесь материк. В основі багатьох романів лежать справжні історичні події, діють історичні особи, з якими стикається і взаємодіє романтичний герой. Численні романи Емара в сукупності стали справжньою енциклопедією Америки, наповненою яскравими і екзотичними подробицями життя Нового Світу.

У зображенні письменником індіанців відчувається вплив творчості Ф. Купера («Кам'яне Серце», «Міссурійські розбійники», «Влучна Куля» та ін.), а жанрові особливості зумовлені

принципами французького роману-фейлетону, поширеного у тогочасній періодиці. Визначальними є роль пригоди у романному сюжетотворенні та зображенні характерів автентичних персонажів, динаміка сюжету, несподіваних поворотів розповіді. Особливо популярними стали романи циклу «*Пирати Карибського моря*» («Авантюристи», «Морські цигани», «Золота Кастилія» та інші), «Тверда рука», «Золота лихоманка» та інші. Романи Г. Емара зараховують до «масової літератури».

Бернарден де Сен-П'єр (1737—1814)

Письменник, мандрівник, філософ, член Французької Академії. Отримав диплом інженера. Багато подорожував. Певну частину його творів опубліковано після смерті. Особливо популярною була його повість-притча «*Полю і Вірджіні*», що захопила читачів романтичними образами головних героїв, психологізмом зображення характерів закоханих, точною передачею їх почуттів і думок. Історія трагічного кохання написана у романтико-сентиментальному стилі. Поль, син простої бретонки Маргарити, і Вірджіні, дочка знатної дами із Нормандії, виховуються разом. Поль перетворює долину біля їх будинків на райський куточок. Діти не вміють ані писати, ані читати, живуть за принципами «Євангелія». Вірджінія закохується у Поля, але мати проти їх шлюбу. Дівчина вкляється у вічному коханні до Поля і їде до тітки в Європу, щоб вчитися у пансіонаті. Корабель, яким Вірджіні поверталася додому, затонув. Дівчина загинула, затиснувши в руці образок, подарований Полем. Хлопець не зміг пережити цю трагедію і помер через два місяці.

Твір насичений картинами екзотичної природи (дія твору відбувається на острові Іль-де-Франс). Б. де Сен-П'єр — майстер літературного пейзажу, насиченого зоровими та звуковими образами-деталлями. На цьому тлі автор показує суспільні, соціальні фактори, які порушують гармонію, руйнують не тільки мрії героїв, а й знищують їх самих. Високі морально-етичні погляди Поля і Вірджіні варті захоплення. Твір перекладений багатьма мовами, за його мотивами написано кілька п'єс.

Коло дитячого читання XIX століття розширюють твори соціально-побутової та морально-психологічної тематики. Французькі письменники-реалісти Ф. Стендаль, П. Меріме, Г. Мало, Оноре де Бальзак майстерно передають побутову обстановку,

висвітлюють історико-суспільні події, змальовують типових героїв, прослідковуючи формування і розвиток їх характерів. Не залишаються поза увагою митців і складні психологічні конфлікти, внутрішній світ героя.

Фредерік Стендаль (Марі-Анрі Бейль) **(1783—1842)**

Прозаїк та есеїст. Фредерік Стендаль (Марі Анрі Бейль) народився в сім'ї багатого адвоката. Його наставником був католицький аббат, але це призвело до того, що хлопчина відмовився від релігії і церкви. Прихильність до революційних ідеалів він зберігав усе життя.

Твори Стендала засуджують соціальні, суспільні конфлікти, прославляють особистість, здатну жити в ім'я ідеї. Персонажі творів письменника — представники нижчих верств суспільства, яскраві непересічні постаті, віддані Батьківщині юні герої з трагічною долею. Для читачів середнього шкільного віку цікава новела «*Ваніна Ваніні*». Її персонаж П'єтро Міссіріллі — юнак, який віддано відстоює національну ідею, бореться за незалежність та єдність Італії. Йому притаманні високі морально-етичні якості: чесність, справедливість, людяність, доброта. Дівчина не зрозуміла любові до Батьківщини, якою керувався у виборі П'єтро, і зрадила його. «*Ваніна Ваніні*» викликає у читачів роздуми, наштовхує на самоаналіз, дає зразок поведінки для наслідування. Нині образ національно свідомого героя на часі, а твір спрямований на національне виховання, актуальний для читача будь-якого віку.

Проспер Меріме **(1803—1870)**

Прозаїк, новеліст. Батько Проспера був художником. Творчою людиною була і мати. Проспер закінчив правознавчий факультет, але суспільне життя мало його цікавило, він вивчав історію, літературу, мистецтво.

Його новели мають велике значення у вихованні сильної, всебічно розвиненої, духовно багатой особистості. Синтез романтичного та реалістичного — одна із основних ознак стилю новеліста. Його герої — люди з великою силою волі та романтичними характерами. П. Меріме приваблювала історична тематика

(п'еса-хроніка «Жакерія», «Хроніка часів Карла IX»). Справжнє визнання принесли Меріме новели «Матео Фальконе», «Привид Карла XI», «Взяття редуту», «Таманго», «Етруська ваза», які увійшли до збірки «Мозаїка» (1833). «Листи з Іспанії» — дорожні записки Меріме, етнографічні нариси, написані у вигляді невимушеної розповіді про побачене.

Світову славу П. Меріме принесли твори «Коломба» (написаний під враженнями від перебування на Корсиці та знайомства з Коломбою Бартолі, представницею сім'ї, зачепленої звичаєм кровної помсти) та «Кармен» (твір про іспанські звичаї, силу кохання циганки Кармен та іспанця Хосе). Кармен — один з найцікавіших образів жінок у світовій літературі. Підліткам рекомендують для читання «Етруську вазу», «Коломбу» та «Кармен».

Реалістичні тенденції у розвитку французької літератури, написаної спеціально для дітей, з'являються десь із 60-х років XIX ст., їх започатковують твори А. Доде та Г. Мало.

Альфонс Доде (1840—1897)

Прозаїк. Народився А. Доде у сім'ї власника невеликої фабрики шовкових тканин Вінсена Доде. Після закінчення ліцею у м. Ліон став класним наглядцем у провінційному коледжі. Тут дебютував поетичною збіркою «Любовні мрії». Справжній літературний шлях розпочав у Парижі, де збірка «Закохані» принесла вісімнадцятилітньому авторові схвальні відгуки критиків. Він був журналістом, репортером, театральним критиком. У 1860 р. герцог Морні, голова Законодавчого корпусу, запропонував А. Доде місце секретаря у своїй канцелярії. Доде захопився ідеєю відродження прованської народної культури, про що свідчить і тематика його ранньої творчості.

Автор прозових творів про жителів Провансу (збірка новел «Листи з вітряка», 1869), романи трилогії: «Незвичайні пригоди Тартарена Тарасконського», «Тартарен в Альпах. Нові походи Тарасконського героя», «Порт Тараскон. Останні пригоди знаменитого Тартарена» та ін.).

Стиль А. Доде близький до казок («Папський мул»). Цикл розповідей про Прованс «Листи з мого млина» (1869) висвітлює традиції, природу, людей цього краю. До нього увійшов твір «Кізонька пана Сегена» з текстовою вставкою — іронічним повчальним листом у стилі фаблію. Письменник трансформував

фольклорну традицію, використовуючи жанри провансальського анекдота та фаблію, створював романи з гумористичним наповненням. Веселощі і гумор пронизують ці твори, хоч іноді проступають і ознаки епохи, пародійно зображені суспільні та літературні явища. У 1868 році вийшов друком перший роман А. Доде «Малюк». У формі ліричного щоденника дитини, яка спостерігає за навколишнім світом, письменник показує дорослішання головного героя та пізнання ним дійсності. Роман позначений автобіографізмом.

Пізніші романи та драми порушують соціальні проблеми («Фромон молодший та Ріслер старший» — роман, що змальовує історію деградації сім'ї; «Джек» — роман-критика системи освіти Франції часів Доде; «Набоб» — роман про звичаї II Імперії та ін.).

У коло дитячого читання ввійшли гумористично забарвлені «Незвичайні пригоди Тартарена із Тараскона» (1872), оповідання «Останній урок» із циклу «Розповіді по понеділках» (1873).

Образ головного героя роману «Незвичайні пригоди Тартарена із Тараскона» пов'язаний з прованськими анекдотами про боягузів і хвальків, котрі вдають із себе сміливців і вмілих мисливців, та образом Дон Кіхота. Розповіді про життя доблесних тарасконців, поїздки в Алжир, полювання на левів, захоплення «східною» красунею, позначені м'яким гумором, дотепною мовою, елементами пародії. Твір мав великий успіх.

Другою книгою трилогії став роман «Тартарен в Альпах. Нові походеньки тарасконського героя» (1885), в якому висвітлено знайомство із туристами та нові пригоди Тартарена. Комізм ситуацій та елементи карнавалізації підкреслюють авторське ставлення як до свого героя, так і до зображуваних подій.

«Порт Тараскон. Останні пригоди знаменитого Тартарена» — третя книга трилогії, в якій тарасконці окупувають один із загублених в Тихому океані островів. У цій книзі гумор переростає у сарказм. Автор розвінчує Тартарена-колонізатора, але дарує читачам багато цікавих та смішних історій.

Оповідання «Останній урок» має підзаголовок «Розповідь хлопчика-ельзасця». Очима підлітка читач бачить маленьке місто, школу, вчителя-француза, який прийшов попрощатися зі своїми учнями, бо далі уроки французької замінені уроками німецької (після поразки Франції у франко-пруській війні). Теми «мова і нація», «мова і власна держава» актуалізуються автором у конкретному часопросторі на тлі певної історичної епохи з подіями, але мають універсальний характер. Трагізм ситуації (останній урок рідної мови) передано за допомогою

зображення художніх деталей (святковий одяг вчителя, незвична реакція на запізнення учня, тиша, яка панувала біля будинку школи), викладу думок Місьє Амелем, роздумів школяра (який жаліє, що досі не вчився так як слід), фінального акорду — патріотичні фрази вчителя, написані на дошці.

Образ хлопчика поєднує типові та індивідуальні риси. Читач може уявити собі його портрет, характер, аналізуючи хід його думок, ставлення до ситуації, яка трапилась. Хлопчик відчув, що загарбники, забираючи від них право на навчання рідною мовою, позбавляють дітей свободи і насаджують свою культуру. Він протестує проти національного приниження, іронічно запитує чи їй пташці слід співати на німецькій мові.

Два романи А. Доде присвятив дитинству — «Малюк» (1868) і «Джек» (1876). Перший дослідники називають автобіографічним, проте автор застерігав від прямого ототожнення його з героєм — Даніелем Ейсетом. Жанр «Малюка» можна визначити як ліричний щоденник дитини, яка відкриває для себе навколишню дійсність з її суперечностями, несправедливістю, багатством і бідністю. Письменник передає відчуття і переживання, світогляд малого хлопчика, використовуючи різноманітні художні прийоми та засоби. У творі яскраво виявилися такі ознаки творчості Діде, як щирість і безпосередність тону, синтез гумору, ліризму та іронії. Елементи сентиментальності у фінальній частині поглиблюють настрій роману.

Гектор Мало (1830—1907)

Прозаїк, журналіст. Син нотаріуса, здобув юридичну освіту. Був співробітником «Журналу виховання і розваг». Автор повістей «Пригоди Ромена Кальбрі» (1869), «Без сім'ї» (1878), які вперше на російську мову переклала Марко Вовчок. Повісті «Без сім'ї» та «У сім'ї» премійовані Французькою Академією, а твір «Без сім'ї» у Франції вважають класичною дитячою книжкою, за якою вивчають рідну мову.

Герої Г. Мало — знедолені, змушені вести безпритульний спосіб життя, але самостійні та сміливі. Письменник вважав, що вплив мудрого, люблячого вихователя має велике значення у формуванні характерів таких дітей. У повістях відображено (у загальних рисах) національний колорит країни: герої обходять багато міст і сіл Франції, потрапляють в порти, на шахту. Письменник порушує і дидактичні питання, вводить у розповідь

матеріал пізнавального характеру: знайомить дітей з картою Франції, наводить бесіду одного з героїв про кам'яне вугілля, а використовуючи драматичну ситуацію про затоплення шахти, розповідає про її будову.

Писати для дітей і юнацтва Г. Мало спонукало знайомство з видавцем Етцелем, який запропонував йому роботу в «Журналі виховання і розваги». «Учити і виховувати, розважаючи» — така була програма видання, якою керувалися усі співробітники. Про свою роботу над творами для дітей і відносини з видавцем він детально розповів у автобіографічній книзі «Роман про мої романи» (1896).

«*Пригоди Ромена Кальбрі*» — повість, у якій йдеться про хлопчика-сироту. Він утікає від дядька, працює в трупі циркових артистів. Розповідь ведеться від імені героя, що згадує про своє минуле. Чесний і сміливий хлопчик, що стійко переносить усі випробування і ніколи не втрачає бадьорості духу, завойовує симпатію читачів. Письменник умів вибирати драматичні ситуації, знаходити яскраві фарби для кожного, навіть епізодичного персонажа. З особливим хистом він описав циркові сцени і епізоди з життя рибалок, морську стихію. Сюжет твору викликав хвилю наслідувань, а тема дитини з цирку стала модною у тогочасній французькій літературі.

Повість мала великий успіх як у Франції, так і в інших країнах. Етцель звернувся до Г. Мало з пропозицією написати твір про дитину, яка подорожує усією Францією. Такий сюжет давав змогу ввести в роман не лише географічні описи, а й розповіді про життя людей різних професій. Книга «*Без сім'ї*» була закінчена незадовго до франко-пруської війни, але під час облоги Парижа рукописи Г. Мало загубилися, і письменникові довелося виконати усю роботу наново.

«*Без сім'ї*» — повість, яка розповідає про сироту Ремі. Він, проданий бродячому акторові Віталісу, поневіряється з ним по великих містах Франції. Після багатьох пригод Ремі знаходить свою матір, що виявилася багатою англійкою. Читачі дізнаються, що до зникнення Ремі причетний його дядько, Джеймс Мілліган, який зазіхнув на спадок брата. Швидка зміна подій, таємничість посилюють напруженість сюжету. Щасливий фінал нагадує казку, якої чекають і в яку так вірять діти.

З розвитком сюжету з'являються усе нові персонажі — представники різних професій і верств населення. На кожному кроці хлопчик бачить суспільну несправедливість: його названий батько, муляр Барбарен, покалічений на будівництві, помирає в злиднях; Віталіса засуджують безвинно; чесного садівника

Акена саджають у боргову в'язницю. Твір спонукає дітей замислитися над важливими соціальними проблемами.

Г. Мало продовжив розвивати тему поневіряння підкинутої дитини, використавши літературну традицію «Олівера Твіста» Ч. Діккенса. Літературознавці відзначають схожість цих текстів на композиційному та образному рівнях. Оригінальність Г. Мало проявляється в різких сюжетних поворотах, у багатстві та різноманітності художніх засобів. Ця та інші повісті письменника близькі до пригодницького жанру: таємниця «благородного» походження героя, спроби її розкрити, підступні родичі пов'язані з кримінальним світом, розгадка та часливий кінець.

Ідеологічно твори для дітей Гектора Мало — проповідь соціальної гармонії. Спираючись на художню традицію А. Доде та Г. Мало, проблематику тяжкого дитинства розвивали і наступні покоління французьких дитячих письменників.

Отже, у коло дитячого читання увійшли твори письменників, яких вважають класиками французької літератури.

3.5. Література початку ХХ ст. для дітей

У Франції література розвивалася під впливом літературних тенденцій «fin de siecle» («кінець століття»). У цей період зародилися художні напрями і течії, які згодом отримали світове визнання, а Париж став культурним центром Європи. Література цього періоду має ознаки романтизму, реалізму, імпресіонізму та натуралізму, а домінуючим аспектом залишається поєднання художньої правди і вимислу, романтична героїзація персонажів, психологізм показу внутрішнього світу дитини, порушення проблем соціального плану тощо. Дитячі книжки, присвячені різноманітній тематиці, також описували життя французького суспільства, дитини, яка формується у цьому світі як особистість. Тему дитинства, праці, трагічної дитячої долі порушували *Шарль Вільдрак* (1882—1971), *Франсуа Моріак* (1885—1970). *Моріс Дрюон* (1918—2009) написав повість про підлітка «Тісту — хлопчик із чарівними пальцями» (1957). *Марсель Еме* (1902—1967) у своїх творах поєднував фантастику, сатиру і гумор («Казки kota», 2 томи, 1963). Мішель Бютор (нар. 1926) — один із основоположників школи «нового роману»,

у книзі-альбомі «Маленькі дзеркала» (1972) розкрив внутрішній світ дитини.

У коло читання підлітків увійшли також деякі романи *Жоржа Сименона* (1903—1989) — «Перша справа Мегре», «Мегре у школі», «Мегре сердиться», «Доля сімейства Малу». *Жан Олів'є* (нар. 1926) — автор повісті «Похід вікінгів», що присвячена опису відкриття Америки скандинавськими мореплавцями за 500 років до Колумба. *Жорж-Емануель Клансьє* (нар. 1914) писав про життя народу. Це епопеї «Чорний хліб», «Фабрика життя», повість «Дитинство, юність Катрін Шаррон» (як витяг з епопей). Про хлопчика, що залишився без батьків під час Другої світової війни, розповідає *Мішель дель Кастильйо* (нар. 1933) у автобіографічному романі для юнацтва «Тангі» (1959). *Коллет Бів'є* (1898—1979) порушила тему протиставлення світу дорослих і світу дітей у повістях «Полярна зірка», «Дім на вулиці Чотирьох Вітрів», «Маленький театр», «Автостоп», «Дім маленьких радостей». *Поль Берна (Жан-Марі Едмонд Сабран* (1908—1994)) — автор повісті «Кінь без голови», де поєднано гру і проблеми дорослого світу, знедолене дитинство і кращі моральні якості, дружбу і відданість. Проблема дітей та відповідальності дорослих за них порушена і у творах *Сен-Марку* (1920—2002). Одним з найталановитіших письменників, якого люблять діти, був А. Сент-Екзюпері.

Антуан-Марі-Роже де Сент-Екзюпері (1900—1944)

Прозаїк. Народився в Ліоні у старовинній дворянській родині, однак сім'я не була багатою, а батько рано помер. Пізніше письменник згадував своє дитинство, замок, де вони жили з матір'ю, великий парк, за парком — поля, що належали їх роду. Діти підросли і були змушені самостійно заробляти собі на життя. Початкову освіту Сент-Екзюпері здобув у коледжах Нотр-Дам де Сент Круа у м. Ле-Манс та Монгре у Вільфані-сюр-Сон. Тоді ж почали формуватися і літературні здібності Сент-Екзюпері. Він служив у армії, а потім поїхав у Париж, де навчався в Академії мистецтв. У 1921 р. пішов добровольцем до винищувальної авіації.

Антуан став пілотом поштової лінії, упродовж кількох років працював льотчиком, а також на різних адміністративних посадах. Перше оповідання Сент-Екзюпері, що вийшло друком в 1926 р., називалося «Пілот» і було опубліковане у журналі

«Срібний корабель» (1926), а перший роман «Пошта на Південь» виданий одним із найбільших паризьких видавництв у 1929 р. У ньому, віддаючи належне традиції ліричного роману, розповідаючи про трагічне кохання між Бернісом, котрий прагне віднайти сенс життя, та подругою його дитячих років Женев'євою, письменник робить спробу відповісти на питання: чи можливе кохання у цьому світі?

У романі «Пошта на Південь» з'являється нова для тогочасної літератури тема льотчика, що гармонійно переплелася із розповіддю про пережите самим автором, який тяжіє до узагальнень універсального характеру. Але першому роману бракує переконливості, суворості і водночас задушевної інтонації, яка пронизуватиме лірико-філософські роздуми у наступних творах.

Провідною темою «Нічного польоту» стала тема виховання героїчної свідомості. Письменник переконаний, що кожен фах є цінним і прекрасним саме завдяки почуттю відповідальності за інших людей. У романі «Нічний політ», як і в «Пошті на Південь», важливу роль відіграє сюжет, а згодом Сент-Екзюпері не використовуватиме сюжету. Окремі сюжетні фрагменти, завершені вставні новели увійдуть у його прозу як компоненти.

Напередодні 1936 р. Сент-Екзюпері на власному літаку здійснював переліт Париж — Сайгон, щоб побити рекорд швидкості на цьому маршруті, але зазнав аварії у Лівійській пустелі. Цей випадок став основою не тільки роману «Планета людей», а й казки «Маленький принц» — вершини творчості Сент-Екзюпері.

У 1939 р. побачила світ «Планета людей». Того самого року Французька академія присудила книзі Велику премію роману. Це перший твір Сент-Екзюпері, у якому яскраво постала його оригінальна творча манера. У книзі немає традиційного сюжету. «Планета людей» — це низка нарисів-спогадів, на перший погляд не пов'язаних між собою ні зовнішньою, ані внутрішньою єдністю. Єдиним осердям у цьому творі є особистість автора. У «Планеті людей» йдеться не лише про авіаторів та їхню небезпечну професію, а й порушено тему моральних засад: «Чого нам ненавидіти одне одного? Ми всі заодно, нас несе та сама планета, ми — екіпаж одного корабля. Добре, коли різні цивілізації сперечаються в ім'я чогось нового, кращого, і страшно, коли вони пожирають одна одну».

У 1940 р. після захоплення німцями Парижа, Сент-Екзюпері демобілізувався і подався до США. Саме у той час яскраво

виявився його талант публіцистика («Відозва до французів», «Лист до заручника», «Лист до генерала Ікс»).

Ліричні роздуми, що становлять основу твору і відіграють важливу роль у «Пошті на Південь», утвердившись у нарисах-репортажах 30-х років і поєднавши в єдине ціле нариси «Планети людей», набули нового, дещо глибшого значення у «Військовому льотчику» (1942). Незавершеною залишилась збірка алегоричних оповідок, мудрих притч «Цитадель».

Аналіз морально-етичних і духовних проблем війни перекоонує автора в тому, що національний патріотизм, любов людини до своєї країни повинні, зрештою, втілитися в любові до Землі, яка є батьківщиною усього людства. Ця ж думка є лейтмотивом художнього підтексту «*Маленького принца*» — мудрої притчі, адресованої дітям і дорослим, яку Сент-Екзюпері написав у 1942 р. у Нью-Йорку, де книга вийшла друком у 1943 р. Автор власноруч ілюстрував її акварелями. Це єдине видання, яке побачило світ за життя автора.

Сент-Екзюпері мовою алегорій розповідає про зустріч льотчика, який зазнав аварії у пустелі Сахара, з маленьким мешканцем планети-астероїда В-612. Автор осмислює цю подію як зустріч поета з його втіленою мрією про ставлення до речей та явищ.

За жанром «Маленький принц» — філософська казка, присвячена другові Леонові Верту. У притчі письменник розповідає як його малюнків не розуміли дорослі, тому він став не маляром, а пілотом. Вербальний зміст твору доповнюється візуальними малюнками самого автора. В кожному малюнку — ціла філософія буття, а також відбиток дитячих візій світу. У творі цікаво поєднуються реальний та уявний пласти. Сент-Екзюпері в деталях розказує про особливості аварії літака, але також в деталях описує уявного принца, навіть більше — малює його, таким чином надавши правдоподібності своїй розповіді. Малюнки баранця та інших предметів, діалог автора із Маленьким принцом мають не тільки пізнавальне значення, а й містять філософські роздуми письменника про людське буття, ненав'язливі дидактичні настанови дітям.

Письменник розповідає, як далеко стоять одні від одного світ дитини і дорослого: «Отож, коли їм скажеш: “Маленький принц справді існував, ось вам докази: він був славний, він сміявся і хотів баранця, а як тобі хочеться баранця, то ти існуєш”, коли їм скажеш так, вони лише знизять плечима і назвуть тебе дитиною». Маленький принц — прибулець із «планети дитинства».

Твір Сент-Екзюпері позначений ностальгійним настроєм, який, можливо, через особливості композиційно-сюжетної побудови, мови автора, характеристики образів, знайомить читача одночасно зі світом дитини і світом дорослого. Розповідаючи про самотність, а одночасно — потребу у щирих друзях, автор вчить цінувати і любити людей, кожна мить життя. Переходячи від конкретного до широких узагальнень, Сент-Екзюпері намагається заохотити читача оцінити звичні явища дійсності з погляду вселюдських істин: «...добре бачить тільки серце. Найголовнішого очима не побачиш».

«Маленький принц» було надруковано у Франції, однак у французького видавництва не було малюнків Сент-Екзюпері, тому їх копіювали з американської книжки і, як з'ясувалося, іноді зі значними помилками. Французька публікація 1945 р. стала джерелом усіх наступних, у т. ч. і відомих українським читачам. У світову літературу Сент-Екзюпері увійшов насамперед як художник-гуманіст, майстер філософської ліричної прози.

Марсель Еме (1902—1967)

Прозаїк, драматург, автор казок і новел. Народився у м. Жуані у сім'ї сільського коваля. Деякий час працював журналістом. «Брюльбуа», «Пусте поле», «Зелена кобила», «Людина, що проходить крізь стіну» (фрагмент цього твору відтворено у бронзовому пам'ятнику, встановленому в Парижі в районі Монмартр у 1989 р.), «Дракон», «Час школярів», «Люсьєн і м'ясник» — відомі твори письменника. Основу його творчості становлять «химерні трагікомедії», в яких поєднуються гротеск і соціальна загостреність, сарказм і філософія, реалізм і фантастика, іронія і трагедія, психологізм і опис побуту. За мотивами його творів знято фільми («Стіл для померлих» А. Вернея, «Уран» К. Беррі, «Через Париж» К. Отан-Лара та ін.).

Українською мовою твори М. Еме для дітей перекладали А. Муляр («Казки kota Воркота», 1991). У перекладі Ганни Малець у 2008 р. вийшла книга «Неймовірні оповідки kota, що сидить на гілці» М. Еме. У книжці вміщено казкові оповідки про дівчаток Дельфіну і Марінетту та їх друзів, тварин із ферми.

Книги М. Еме захоплювали маленьких читачів не одного покоління.

3.6. Французька поезія для дітей від Середньовіччя до ХХІ ст.

Українські школярі мають змогу познайомитись із поезіями французького поета доби Відродження *П'єра де Ронсара* (1524—1585) (збірки «Оди», «Кохання до Каландри», «Книжка пустощів» та ін.). Він, як і його однодумці з «Плеяди», прагнув реформування французької літератури і намагався створити віршовані твори, в яких наслідував класичну літературу Греції і Риму. Його твори присвячені темі перемоги людського духу над часом, автор порушує важливі моральні та філософські проблеми, закликає співвітчизників до примирення. Українською мовою поезію П. де Ронсара перекладали М. Зеров, М. Терещенко, Ф. Скляр. «До солов'я» — хрестоматійна поезія французького письменника, яку читають діти.

На початку ХІХ ст. активно творив *П'єр-Жан Беранже* (1780—1857). Його поетична манера формувалась під впливом письменників ХVІІ ст.: П. Корнеля, Ж. Расіна, Ж.-Б. Мольєра, Ж. де Лафонтена. Ранні твори Беранже написані у жанрах оди, епічної поеми, елегії, в чому помітне наслідування традиції класицистів. Однак згодом поет знайшов власний стиль, поєднуючи особливості пісенної творчості поетів ХVІІІ ст. та концепцію змішування жанрів, відстоювану письменниками-романтиками. Багато творів є сатиричними, Беранже розвинув і вдосконалив жанр пісні. У коло читання молодших школярів увійшли поезії Беранже «Зима», «Липневі могили» та ін. Українською мовою твори Беранже перекладали П. Грабовський, В.Самійленко, І. Тешенко, Х. Алчевська, В. Щурат, М. Терещенко, М. Рильський, М.Зеров, П.Пилипович, Г. Кочур, І. Світличний та ін.

Цікавими є поезії французьких романтиків, зокрема поезії для дітей В. Гюго. Його вірш «Діти» переклала Олена Пчілка. Сповнений позитивних емоцій твір відкриває читачеві істину: діти приносять радість і втіху, а їх присутність сповнює буття сенсом:

Те світло, що в оченьках сяє,
В очах старіших заграло усіх;
І найсмутніші обличчя яснішими стали,
Як теє дитятко мале увидали,
Любее, повне утіх! (Переклад Олени Пчілки)

У романтичних традиціях зображено маленьку дитину. Це не тільки портретна характеристика, а й показ душевної, моральної

чистоти, внутрішнього світу дитяти, яким щиро захоплюється автор. Епітети, порівняння, метафори — художні засоби, які надають виразності образу й пісенності поезії, наближуючи її до фольклорних зразків

Автор говорить до дитини, а одночасно ніби роздумує вголос, звертаючись до Бога і висловлюючи власну позицію. В останній строфі не тільки сконденсована головна думка поезії, а й звучить побажання поета добра і радості всім, навіть «воріженькам лихим».

Світлий настрій, романтичний пафос, образність, ритмічність строфічна та метрична побудова, доступна мова поезії — художні ознаки твору Гюго. Є у його творчому доробку для дітей і маленькі поезії на одну строфу: вірш-вітання «Мамі на день народження».

На зламі XIX—XX ст., в епоху розвитку нових літературних течій і напрямів модернізму, література для дітей поповнюється творами провідних французьких поетів нового спрямування: А. Рембо, П. Верлена, Г. Аполінера, Р. Десноса.

Поль Верлен (1844—1896)

Поет. Народився у сім'ї інженера та дочки багатого фабриканта. Навчався у приватному пансіоні, згодом у ліцеї. Працював службовцем і чиновником. Сімейне життя склалося нещасливо, Верлен тісно зблизився з Рембо — товаришем по бурхливих вечірках. Їх стосунки були дуже складними, а в 1873 р. Верлен навіть вистрелив у Рембо з пістолета. Поета посадили на два роки у тюрму, де він пережив глибоку духовну кризу і повернувся до віри в Бога. Поетичну творчість розпочав під впливом митців «парнаської» школи та романтиків, зокрема Ш. Бодлера. Він автор збірок «Сатурнічні поезії», «Вишукані свята», «Добра пісня», «Романси без слів», «Мудрість». Твори П. Верлена українською перекладали І. Франко, П. Грабовський, М. Вороний, М. Зеров, М. Рильський, М. Лукаш, Г. Кочур, М. Терещенко та ін.

У коло дитячого читання увійшли поезії Поля Верлена. «Обрій і не мріє» та «Голубіє понад дахом». Їх вибір зумовлений ліричністю, музичністю, яскравою образністю, особливим художнім світом поезій Верлена.

Пейзажна замальовка «Обрій і не мріє» відтворює образ зими. Автор спостерігає за природою, вловлюючи в кадр окремі фрагменти («безкрає поле», «Білий сніг навколо, / Мов пісок,

лисніє», «небо, мов мідяне», «бляклий місяць тоне», «гай далекий плине»), які описує за допомогою тропів і наділяє символічним змістом. Домінанта білого кольору як символу чистоти, а одночасно зими і холоду, метафоричні образи («сум рівнини») формують багатоаспектний поетичний образ. Сміслові акценти розставлені так, що загальний настрій поезій набуває мінорної тональності:

Небо, мов мідяне,
Височінь холоне,
Бляклий місяць тоне,
Пригасає тьмяно (Переклад Юрія Клена).

Суб'єктивність вражень поета від споглядання зимового пейзажу підкреслюється передостанньою строфою, яка побудована у вигляді звертання і є носієм авторських асоціацій, роздумів:

Вам, ворони чорні,
Вам, вовки голодні, —
Що вітри холодні,
Люті, непоборні! (Переклад Юрія Клена).

Ритмічність та музичність лірики Верлена закладена не тільки у змістовому наповненні, а й у строфічній побудові еліптичної поезії, повторі одних і тих самих віршових рядків, кільцевій римі, лаконічних фразах, влучних порівняннях. Пейзажна замальовка передає стан душі ліричного героя, який здається самотнім, загубленим у великому просторі (акцентування на безмежності вкритого білим снігом поля, відсутності чітких контурів: «обрій і не мріє»), а разом з тим немов перебуває у безвихідній ситуації, замкнутому колі (просторової замкнутості надає еліптична форма поетичного тексту).

Цього вірша українською також перекладали М. Лукаш, Г. Кочур, І.Світличний та ін.

«Голубіє понад дахом...» — поезія філософського, а в чомусь — урбаністичного характеру, написана у Бодлерівській традиції.

Голубіє понад дахом
лагідна блакить:
ясень хилиться над дахом —
павіття тремтить. (Переклад М. Драй-Хмари).

Меланхолійний пафос твору продиктований сумом ліричного героя, який, спостерігаючи життя за вікном, згадує свою молодість. Використання епіфори (повторення однакових слів,

звукосполучень, словосполучень наприкінці версів) у вигляді тавтологічної рими увиразнює художнє мовлення автора. Риторичне запитання самому собі, поставлене ліричним героєм, є фінальним акцентом, що спонукає читача шукати відповідь, осмислити власне буття і задуматись над швидкоплинністю часу.

— Що зробив ти, ти, що марно
тужиш оддалік?
Де ти, бідний, стратив марно
молодечий вік? (Переклад М. Драй-Хмари).

Поезії П. Верлена мають глибоке філософське наповнення. М. Драй-Хмара дуже точно передав не тільки настроєвий малюнок, пафос, зміст вірша, а й зберіг його структурний каркас. Строфічно поезію складають катрени із перехресним римуванням, в яких перший і третій віршові рядки не просто римуються, а закінчуються одним і тим самим словом.

У доробку П. Верлена є й прості ритмічні вірші для малих читачів. Часто вони мають ігровий характер і передбачають супровід рухами («Дерев'яна конячка»). Легкістю польоту під час гойдання віє від поезії «Карусель». У коло читання читачів середнього і старшого шкільного віку увійшли й інші поезії французького поета.

Гійом Аполлінер (1880—1918)

Поет. Дитинство Гійом Аполлінер (справжнє ім'я Вільгельм Аполінарій Костровицький) провів у Італії, а в 1899 р. з матір'ю переїхав у Париж. Був активним публіцистом, працював у різних періодичних виданнях. Він тісно дружив з митцями того часу П. Пікассо, П. Дерекком, А. Руссо та ін. Його творчість опиралася на традиції французького фольклору, поезію Ф. Війона та лірику доби Відродження. Він був прихильником творчості французьких романтиків, П. Верлена, А. Рембо, С. Малларме.

У творах Г. Аполлінера багато поетичних новацій: конкретність безпосереднього вираження, прозаїзація вірша, розмовний ритм, відсутність розділових знаків.

Аполлінер досконало опанував верлібр (вільний вірш) — систему віршування, що з'явилася у французькій поезії наприкінці XIX ст. Верлібр позбавлений звичних ознак поетичного твору: рими, суворого ритму та поділу на строфи. Його поезія позначена асоціативною образністю, нетрадиційною метафорич-

ністю, підкресленою експресивністю, відсутністю синтаксичного поділу тексту, неоднорідністю строфіки тощо. Молодшим школярам цікаві вірші «*Рак*», «*Павич*», в яких автор використовує елементи алегорії, іронії і навіть сарказму:

Павич напруджує хвоста
І хвоста: «От де красота!».
Але, здійсняючи той задум,
Він світить, дурень, голим задом.
(Із збірки «Троє цуценят покидають Париж».)

У коло дитячого читання увійшла також поезія «Верблюду». Дорослим читачам відомі збірки «Рейнські вірші», «Алкоголі. Вірші 1898—1913 рр.» (1913), «Каліграфи. Вірші миру і війни (1913—1916)» (1918), стаття (сверідний поетичний заповіт і маніфест Аполлінера) «Новий дух і поети» (1918), роман «Жінка, яка сидить» (1920) та ін.

Моріс Карем (1899—1977)

Поет. Дитинство провів у Варві. Уже в 18 років написав перші вірші, на які його надихнула подруга Берта Детрі. Був викладачем. У 1919 р. заснував журнал «Наша молодь», працював з іншими виданнями. Автор більше 60-ти поетичних збірок. Він ще за життя став класиком дитячої поезії. Багато сучасних дитячих поетів Франції дружили з ним, вчилися у нього, наслідували його у своїй творчості. Поет вважав, що юний читач має полюбити добрі, світлі, веселі вірші, тоді і в житті він буде доброю людиною.

М. Карем — автор десятків поетичних збірок, у яких вміщено ліричну та ігрову поезію; вірші, звернені до Бога й до дитини; твори радісні й сумні. У поезіях сконденсований весь світ дитинства. Синтаксис поезії Моріса Карема — одна із граней гармонії та неповторності його поетичної системи, яку не завжди вдається відтворити при перекладі оригіналу іншою мовою. Ланцюговий повтор та інші синтаксичні фігури підкреслюють орнаментальність та експресивний характер поезії. Твори будь-якого жанру (колискові, звернення-молитви, ігрові пісні та інші) позначені специфічними ознаками стилю поета: розміреністю ритму, емоційною градацією, анафорою та епіфорою, афористичністю.

Перекладів його творів українською небагато (на відміну від певної кількості перекладів російською мовою), проте юний

читач має змогу ознайомитись із поезіями «Як намалювати людину», «Кіт і сонце», «Чорне кошеня», «Мій маленький кролик», «Вітер летить за метеликом», «Літній дощ», «Тиша», «Осінь», «Осінні квіти», «У Маргоші», «Поштар», «Музика», «Північний вітер», «Мій кактус», «Переїжджає небо», «Сонце сідає», «Самокат», «От пощастило» та ін.

Книгу поезії *«Блакитне й біле»* переклав В. Каденко. Гумор та іронія, гра словами та римами зваблює читача вже з першої сторінки. Поезія «Місяць» відкриває перед читачами місяць у різних фазах: молодика — «кривим на щоку, він похудав з одного боку»; повню як «голівку сиру».

Та навздогін
Усім морякам
Сміється він
Лукавим оком (Переклад В. Каденка).

Використовуючи елементи анафори та епіфори, поет змальовує мрії хлопчика, який не може вирішити задачі («Складна задача») і віддається роздумам про чудасії.

Але співають не вміють риби,
Ні кури — плавати мов риби,
Свистіти не уміють мишки,
А гуси завше ходять пішки,
Коти не вміють танцювати
І першим я не зможу стати...
Марнію я, сиджу і плачу —
Ніяк не вирішу задачу...

(Переклад В. Каденка).

У поезії *«То як робити уроки»* автор розгублено шукає відповіді на запитання: як робити уроки, коли всі зошити на Волині, лампи настільні — в Попільні, «граматика люба — / На острові Куба». У ній розкрита неординарна гра уяви учня, який не має особливого бажання вчитися, але намагається знайти цьому виправдання. На цьому наголосив у рецензії на книгу Дмитро Шульга.

У поезії *«Пляшечка з чорнилом»* автор уявляє, як можна намалювати і «човника з вітрилом», і «козу рогату», і «натовп на майдані», і «королівську вежу» і «всю сім'ю ведмежу» і формулює настанову дитині:

Для себе і для друга
Все ладен ти дістати,

Якщо не ледацюга
І вмєш малювати

(Переклад В. Каденка).

У строфічній поезії «*Павук*» йдеться про павука, який вирушив у дорогу, а за ним сумує весь сад. З ніжністю і любов'ю Карем описує кошеня, що випустило мишку («Мое розумне кошеня»). Вміщені у книзі й інші вірші («Про що думає бліда поганка»).

Катерина Паньо у рецензії на книгу Карема писала, що саме така поезія виховує в дітях уміння відчувати. Це поезія, в якій закладені традиційні цінності і християнський дух. «...Моралізування абсолютно чуже його віршам. Ніякого проповідництва й каламуті про “поганих і хороших хлопчиків” у душі традиційної дидактичної літератури. Зовсім навпаки».

Робер Деснос (1900—1945)

Прозаїк, поет. Виріс у паризькому кварталі Сан-Мері і все життя зберігав любов до яскравого вуличного життя. Перші твори надрукував у 1917 р. працював у газетах, став активним членом групи сюрреалістів. З 1940 р. брав участь у Русі опору. Був заарештований гестапо у 1944 р. Помер у концтаборі Гередін (Чехословаччина).

Першою книгою письменника була збірка сюрреалістських афоризмів. Він також автор ліричних поезій та поем, збірки філософсько-сатиричних віршів «Надбання» (1942), громадянської лірики (збірка «Чування», 1943), сценаріїв та романів, віршів для дітей, що вперше вийшли друком у підпіллі у 1944 р. двома збірками: «Пісеньки-квіти» та «Тридцять байок-пісеньок для послушних дітей».

В Україні видано книжку Р. Десноса «*30 байкопісеньок для слухняних дітей*» у перекладі М. Ткаченка. Ілюстрації А. Вишневецького допоможуть краще зрозуміти віршовані шедеври улюбленого поета французької дитвори.

Адресовані до юних читачів, твори Р сповнені щирості, життєвої сили, точних спостережень за світом звірів, тварин, птахів, квітів і рослин. Саме по цих віршах франкомовні діти й школярі — французькі, бельгійські, канадійські, швейцарські й африканські — навчаються читати французькою мовою у дитячому садку та школі, вивчають їх напам'ять, декламують. Вони стали улюбленим читанням і дорослих, а багато композиторів поклали їх на музику.

У поетичних творах Десноса показано світ очима дитини, любов до природи. Дитяча безпосередність та імпровізація, раптові переходи думки, відтворення дитячого мислення та світорозуміння стають джерелом створення байок-пісеньок про тварин «Пелікан», «Мураха», «Ведмідь», «Кит», «Морський коник», «Зозуля», «Щука», «Леопард», «Зебра», «Омар» та ін. «Едельвейс», «Метелики», «Сонечко», «Жабка», «Омар», «Жимолость», «Коник-стрибунець» — поезії, які відкривають маленьким читачам природу Франції; вірші «Первоцвіт», «Незабудка», «Нічна красуня», «Рододендрон, гвоздика й бузок» відтворюють знайомі з дитинства образи.

Поезія Р. Десноса «Пелікан» стала хрестоматійним твором:

Одного разу капітан,
Якого звали Джонатан,
Іч, пелікана у капкан
Спіймав на острові Тайвань...

(Переклад Д. Павличка).

Невеликі за розміром строфічні тексти відкривають перед читачами гумористичні образи коника-стрибунця, робота якого без кінця стрибати; зебри, що хоче тільки кудись бігти; пелікана, який зніс яйце на шапці капітана Джонатана; мурашки, довжиною три метри; леопарда та інших тваринок і комах. Розважальність, мовна гра, алогічність думок, асоціативність та дотепність надають поетичним текстам Десноса особливого характеру.

Жак Превер (1900—1977)

Поет. Народився у бідній родині, тому рано почав працювати. У 1925 р. одружився з подругою дитинства, але в 1935 р. подружжя розлучилося. У 1930 р. в журналі «Біфюр» Ж. Превер надрукував свій перший твір, а з 1932 р. почав працювати як сценарист. Всенародну славу йому принесли поезії. У письменника не було спеціальних збірок віршів для дітей, він тільки видав поему «Місячна опера», героя якої звали Хлопчик-з-Місяця, «тому, що він бачив сни, в яких бував на місяці і бував щасливим у снах». Це лірична поезія, як й інші твори Превера, весела та іронічна.

Поетична збірка «Слова» захоплює юних читачів гумором, їх приваблює гра зі словами, асоціативність поетичного мислення.

Для дітей молодшого шкільного віку Превєр писав казки у прозі («Ослик»), віршовані загадки, лічилки.

У перекладі Михайлини Коцюбинської молодші школярі знайомляться із поезією «Зимова пісенька для дітей» — сюжетною поетичною розповіддю про символічного діда-сніговика, який зимової ночі «з люлькою своєю незмінною» «до малої хатинки / не стукаючи заходить», щоб зігрітися біля грубки, але «раптом за мить зникає / І лишається тільки води калюжа / в якій плаває його файка / І ще лишається стара шапка». Образ діда-сніговика таємничий і фантастичний, виписаний за допомогою художнього прийому нанизування:

Зимової ночі
хтось білий під вікнами ходить
хтось білий під вікнами бродить...

(Переклад Михайлини Коцюбинської).

Повтори акцентують на описаній дії, створюють враження перегуку і надають поезії ритмічності. Вірш написаний без розділових знаків, тяжіє до верлібрової форми, проте містить окремі римовані рядки, його легко сприймають та запам'ятовують діти.

Цікава за змістом і формою «Пісенька птахолова», перекладена українською О. Жупанським. Експерименти з поетичною формою, нестандартність опису, колоритність образів, експресивність вираження, лаконізм думки та почуттів — ознаки, властиві стилю Превєра. Він описує птаха, спійманого в тенета, використовуючи анафору:

Птах що не раз висоту боров
Птах червоний і теплий як кров
Птах-пересмішник птах перелітний
Птах лякливий такий тендітний
Каменем падає крильми тріпоче
Рветься з тенет на волю хоче

(Переклад О. Жупанського).

Звертання до дитини в останніх віршованих рядках позбавлене повчання чи моралізаторства, а є влучним паралелізмом і своєрідним висновком:

Це серце твоє кохана дитино
Так сумно б'є крилом без упину
У грудях твоїх самотинно

(Переклад О. Жупанського).

Порівняння пійманого в тенета птаха із серцем дитини наділене глибоким імпліцитним смислом і спонукає читачів задуматись про свої вчинки, правильно обрати шлях, не завдавати нікому болю і відкрити себе для добра й любові.

Образ птаха постає і в поезії Превера «Як намалювати пташку». Це вірш-інструкція, вірш-рекомендація із двома рівнями прочитання: експліцитним та імпліцитним. Перший рівень — сюжетний: щоб намалювати птаху, спочатку потрібно намалювати клітку, потім почекати, коли влетить птаха, клітку витерти і намалювати гарне дерево, довершивши картину. Свідченням цієї довершеності буде спів птахи. Автор порушує важливу проблему творчості і натхнення, мистецького таланту та імітації. Це, власне, і є імпліцитною основою поезії. У цьому творі реальне відчуття дійсності поєднане із умовністю уявного світу і суб'єктивністю художнього втілення ідеї автора.

Символічна, іронічна і постмодерна за змістом і формою поезія «Якщо життя перлина» буде зрозуміла читачам середнього та старшого шкільного віку. Поет нанизує художні образи, використовуючи відношення родових та видових понять, прийоми градації та літоти:

Якщо життя намисто
то кожен день перлина
Якщо життя це клітка
то кожен день сльоза...

(Переклад Михайлини Коцюбинської).

У коло дитячого читання ввійшли й інші поезії Ж. Превера: «Червоне завдання» (вірш, написаний у жанрі лічилки), «Про двох равликів» (сюжетна іронічно-сатирична поезія), «Карусельні коники», «Новорічна пісня паризьких двірників», «Кіт і птаха» (іронічна поезія, написана у жанрі байки із традиційним повчанням у кінці), «Шкільний твір», «Про чарівників», «Якось вийшли ми зі школи», «Нездара», «Пісенька скляра», «Тварини сумують» та ін.

Клод Руа

(1915—1997)

Поет. Клод Руа (справжнє прізвище Орлан) — автор збірок віршів «Не знаєш, чи далеко ще до моря?» (1979), «Чорнота зорі» (1990), книг автобіографічної прози «Я» (1969), «Ми»

(1972), «У цілому» (1976), есе про літературу, перекладів, романів, щоденників тощо. К. Руа писав і для маленьких, і для дітей трохи старшого віку, але у всіх його віршах зустрічаються несподівані сюжетні повороти, кумедні, обігрувані у творах, слівця.

В Україні вийшла збірка «*На захист крокодилів*», в якій вміщені поезії «Пташка летить у небо», «Про чесність», «Як нагодувати Льову зі Львова» та ін., перекладені (переспівані) Євгенією Кононенко. Вона зауважила: «Він дуже любив малюків, він, очевидно, в кожному дорослому бачив дитину і умів звернутись до них і тут навіть написано, що це для дітей від 4 до 104 років, так, до вічної дитини, він справді звертається до вічної дитини, і тому дорослі з поетичною душею теж дуже люблять цю книгу».

У К. Руа багато поезій про тварин, особливо про кішок. Автор висвітлює їх риси (спритність, хитрість, лінь), поведки, подає опис («Бідне хворе кошеня» та ін.). Розважальні і веселі вірші про мишок, яких зустрічає маленький герой у місті. Повчальними і такими, що прищеплюють дітям морально-етичні цінності, є вірші «Золота груша», «На захист крокодилів» (побудований на обігруванні фразеологізму «лити крокодилачі сльози»), «Про того, у кого вітер в голові» (іронічно-гумористичний образ «літаючих дітей») та ін.

Поетичне обігрування назви сузір'я звучить у поезії «*Мала й Велика Ведмедиці*»:

Ведмедиця Мала,
вхопивши дзбан, пішла
між вуликами неба,
бо меду, бач, їй треба.

К. Руа вміє створювати оригінальні картинки, синтезуючи образність мови та своєрідну інтерпретацію. Цікавим за формою є вірш «*Запитання*», побудований у вигляді запитань, поставлених собакою і коровою. Текст має пізнавальний характер, спонукаючи читачів задуматись над запитаннями і спробувати дати відповідь.

Поезія «*Біле і чорне*» — асоціативно-символічна і близька до жанру загадки. Образ ворони на білому полі асоціюється із чорними буквами на білому папері.

Гра словами, асоціативність, гумор та іронія, стильова та структурна неоднорідність, словесні каламбури, синтез уявного та реального, наївність та особливості дитячого бачення світу — ознаки стилю французького письменника. Також у К. Руа

можна знайти і дотепні замальовки тваринного світу. Скажімо, віршик про kota, який прохав мишку полікувати йому зуб і для цього покласти йому на хворе місце свій хвіст, або пояснення крокодилячих сліз тим, що ці тварини дуже переймаються «вселенськими загрозами».

П'єр Гамарра (1919—2009)

Прозаїк, журналіст, громадський діяч, письменник. Автор поезій «Майський жук», «Коло», «Піренейська рапсодія», «Капітан Весна», «Колискова для жирафа» та ін.

П. Гамарра був учителем і журналістом, брав участь у Русі Опору. У 1951 р. почав працювати у літературному «Журналі Європа», а в 1974 р. очолив його. За свій роман «Вогняний дім» отримав міжнародний гран-прі.

«З чого зроблені діти» — жартівливий вірш, який містить перелік поширених французьких дитячих імен:

Діти із шовку, діти із ситцю,
діти із цукру, — все як годиться:
і Кароліни, і Маржоліни,
і Фредеріки, і навіть Дельфіни...

«Пісенька вантажівки» — ритмічний вірш, що вражає поетичним описом машини, її функцій. Автор використовує прості й водночас оригінальні епітети, метафори, порівняння та протиставлення («Я м'ясом не обідаю, / Мазут — оце делікатес»; «у мене кругле є взуття»).

Пригодницька книга П. Гамарри «Таємниця пернатого змія» (1957) наповнена гумором. Тема праці, боротьби проти зла, за свободу порушується автором у літературній прозовій казці «Троянда Карпат». Чарівний трояндовий кущ, руйнуючи поміщицький замок, рятує головну героїню казки Міорицю, її батька та інших селян, яких пригноблював Чорний Ведмідь. Письменник поетично описує образ дівчини Міориці, яка чудово співала про лілеї, левкої, первоцвіт і було чути, як у піснях «тріпоче крильцями жайворонки, як тьохкає соловейко вечірньою порою, як смішно підстрибують на галявині дрозди...». Твір Гамарри сповнений патріотичних почуттів. Використовуючи символічний образ трояндового куща із довгими вітами, автор говорить про Свободу. «Зерна волі глибоко западають в серця людей, чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток. Зерна

зростають, розквітають, і люди стають сильними, сміливими. Їм не страшні ні товсті стіни замків, ані в'язниці. Свобода сильніша од вітру, бурі й посухи. Свобода непереможна!»

Мадлен Лей
(1901—1981)

Авторка роману «Олівія» і віршів для дітей. У свої поетичні збірки включала поезію, яку написала ще підлітком. Дитяче пізнання і враження від відкриття навколишнього світу вона перенесла у вірші-малюнки. Читач разом з героїнею творів розуміє, що на світі є краса і розсудливість, самотність і страждання, переживання від перших знахідок і втрат. Це — маленькі таємниці, про які хочеться думати навіть тоді, коли вони вже розгадані.

Вірші Мадлен Лей, перекладені українською: «*Мій ослик*», «*Телятко*», «*Вечір*», «*Дідусь*», «*Поляна ланей*», «*Вікно*», «*Стара фея*», «*Маленька ода*», «*Жирафа*» та ін.

Хочу мати я жирафу,
Височенну аж до даху.
З ріжками на голові,
Взугу в стукалки нові.

Твори поетеси вирізняються цікавими колоритними образами, милозвучністю мови, виразним інтонаційним малюнком, асоціативністю та метафоричністю показу тваринок, явищ природи, предметів. Так, в еліптичному вірші «Маленька ода» Мадлен Лей описує «срібного трудівника» — павучка-чарівника, а його павутинку порівнює із шовковим мереживом, на якому уранці висять крапельки роси, виблискуючи на сонці. Метричний, фонічний та строфічний аспекти поезії надають їй стрункості та сприяють легкому сприйняттю маленькими читачами.

Жак Шарпантро
(1928—1987)

Учитель, видавець, організатор книжкових поетичних серій і автор багатьох антологій, у яких зібрано найцінніші зразки європейської поезії для дітей. У своїх віршах для маленьких читачів («Тротуар», «Всі говорять», «Телевізійні антени»,

«Горобці», «Манекени», «На ринку чарівників» та ін.) поет створює образ і світ дитини, що живе у місті. Поет вчить знаходити гру у звичних предметах і явищах побуту, бачити все живе на тлі техніки, не дозволяти маленьким душам перетворюватись на механізми.

Деякі поезії Шарпантро — це вірші-каламбури, нісенітниці, позначені риторичними повторами, як от, наприклад, «*Всі говорять*». У цьому тексті автор у формі переліку навів репліки людей різних професій, подані у вигляді прямої мови. Такий художній прийом виконує функцію композиційну, а одночасно автор ніби окреслює особливості кожної з професій. Пізнавальний елемент твору очевидний, як і комічний ефект від його прочитання.

Гумористичність закладена не тільки на рівні мови, а й на рівні образів (наприклад, антени гребенем до ранку чешуть хвости кометам тощо). Іншими рисами стилю поета є синтаксичні повтори, нанизування слів-синонімів, використання речень з однорідними членами, прийом перелічування, діалогічне мовлення, комічний пафос тощо.

Жан-Люк Моро

(нар. 1937)

Перекладач, укладач антологій поезії, написаної для дітей за останні два століття; автор дитячої ігрової поезії, лічилок і загадок. Народився у м. Тур (1937). Він був удостоєний багатьох премій за твори і перекладацьку діяльність. Є почесним представником університету Фінляндії.

Лічилки і загадки — улюблені поетичні жанри письменника: «Якщо б...», «Лічилка», «Лічилка, щоб піднятися на драбину...» (графічна поезія), «Зимова пісенька», «Пан хрюкне», «Азбука у загадках» та інші.

3.7. Творчість сучасних французьких письменників для дітей

За останнє десятиліття українською мовою було перекладено і видано низку творів для дітей французьких письменників, у т. ч. й сучасних.

Люк Бессон (нар. 1959) — французький письменник та кінорежисер, сценарист і продюсер, що презентував для юних чита-

чів серію книг «Артур». Перша книга серії «Артур і мініпуті» розповідає про пригоди десятирічного хлопчика, який намагався знайти у саду скарб, а потрапив у чарівну країну маленьких мініпутів. Твір написано на основі сценарію для фільму. Спочатку автор запланував дві книги, але популярність твору змусила його створити чотири: «Артур і мініпуті», «Артур і Заборонене місто», «Артур і помста Урдалака», «Артур і війна двох світів». За мотивами цих книг знято фільми про Артура.

Ерік Льом (нар. 1967) — письменник, журналіст, майстер «дитячої фантастики», який мандрував «слідами героїв прочитаних ним книжок». Трилогія Е. Льома «Книга зірок» видана 26-ма мовами світу. Повість під назвою «Кадегар-чарівник» розповідає про країну Іс, що розташована на півдорозі між реальним світом і територіями Незбагненого Світу, населеного всілякими страховиськами та дивними людськими племенами. Головним героєм твору є підліток Гіймо де Тройль, якого Вчитель Кадегар навчає вмінню чарувати. Е. Льом, використовуючи звичні мотиви фантастичних творів, висвітлює боротьбу добра і зла, протиставляє позитивних і негативних героїв, використовує образи-символи.

Другий і третій томи трилогії — «Володар Ша» і «Обличчя тьми» — містять розповіді про Гіймо де Тройля, який оселяється в монастирі і має зрозуміти, хто ховається за Володарем Ша і знайти «Книгу зірок», а також про викрадення головного героя найгрізнішим ворогом країни Іс — Тьмою.

Анна Гавальда (нар. 1970) — письменниця, яка пише як для дорослих, так і для дітей, автор бестселерів: «35 кіло надії», «Я її кохав / Я його кохала» (2003) та «Просто разом» (2004).

Анн-Софі Брасм (нар. 1985). Її роман для підлітків «Дихаю» у 2008 р. з'явився в українському перекладі. Головна героїня 19-річна Шарлен у в'язниці згадує своє життя і записує спогади. Вражає глибокий психологізм у висвітленні характерів персонажів та постійна емоційна напруга сюжетного розвитку.

Перебуваючи у в'язниці Шарлен згадує, що батьківська любов щодо неї виявлялася радше матеріально, ніж емоційно. Своїх ровесників з коледжу вона зневажала. Письменниця зосередилась на підліткових проблемах: байдужості, ворожому ставленню до інших, зверхності. Розповіла також про фізичну та моральну зрілість; підліткову дружбу, яка з часом переросла в залежність, а відтак у ненависть.

Влучно охарактеризувала твір Марися Рудська: «Дихаю» — це роман про темні аспекти душі, про залежність і потребу свободи, про кохання і дружбу, про маленького підлітка з великими проблемами.

Сучасна французька література для дітей у тематичному, жанрово-стильовому та образному аспектах продовжує збагачуватися.

Запитання. Завдання

1. Які особливості французького героїчного епосу та зразків середньовічної літератури, що увійшли в коло дитячого читання?
2. Проаналізуйте сюжети казок Ш. Перро. Порівняйте їх з казками інших письменників.
3. Охарактеризуйте розвиток жанру байки у французькій літературі.
4. Які художні особливості творів для дітей Жорж Санд?
5. Визначте основну проблематику творів В. Гюго «Козетта» та «Гаврош».
6. Розгляньте творчість Жуль Верна та охарактеризуйте його внесок у розвиток літератури для дітей та юнацтва.
7. Дайте власну інтерпретацію твору Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц».
8. Охарактеризуйте французьку поезію для дітей.

Література

1. Деснос Робер. Баєчкопісеньки і квітопісеньки. Сер. «Об'єднана Європа — українським дітям» / Робер Деснос. — К.: Просвіта, 48 с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник [для студентов библиотечного факультета ин-тов культуры] / Сост. И. С. Чернявская. — 2-е издание., перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1982. — 559 с.
3. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т. 1: А-К / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2005. — 824 с.
4. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т. 2: Л-Я / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2006. — 864 с.
5. Качак Т. Б. Французька поезія для дітей в українських перекладах / Т. Б. Качак // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 2. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2011. — С. 29—34.
6. Паньо Катерина. Моріс Карем. «Блакитне й біле», видавництво «Грані-Т» / Катерина Паньо // Дзеркало тижня. — 2008. — № 47 (726). — 13 — 19 грудня.
7. Пащенко В. Перлина героїчного епосу Франції. / В. Пащенко // Пащенко В. Пісня про Роланда. — К.: Либідь, 2003.
8. Світ від А до Я. Хрестоматія світової літератури для початкової школи (Росія — Японія) / упор. Г. Кирпа, Д. Чередниченко. — Тернопіль: Навчальна книга: Богдан, 2007.
9. Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література: Від античності до початку XIX ст.: Іст.-естетич. нарис / Борис Борисович Шалагінов. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. — 360 с.

5.

Німецька література для дітей

5.1. Витоки і становлення німецької літератури для дітей

Фольклор, балади, епос Німеччини, стали основою літератури, що не тільки побутувала в давні часи, а й була частиною дитячого світогляду. В усній формі їх зберігала «сімейна традиція», як і т. зв. поезію «домашнього вогнища», відгомони мотивів якої пізніше помітні у різних жанрах і трансформаціях. У піснях і баладах чітко простежуються сліди давніх, дохристиянських вірувань у те, що кожним явищем природи керує свій грізний бог, а самі явища природи персоніфіковані. У пізніші часи саме уособлення стало одним із найпродуктивніших прийомів літератури для дітей, оскільки дитяча свідомість у своєму розвитку долає шлях, історично пройдений людством.

Фольклор. Джерелом німецької літератури для дітей є фольклор. Казки, пісні, легенди, потішки, лічилки творилися і набували форми, відшліфовувалися усною традицією у далекій давнині. З виникненням писемності вони стали предметом літературних переробок, формували традиції писемної літератури для дітей, її жанрове різноманіття.

Мотиви народних пісень, які не адресовані дітям, постійно варіюються в різних жанрах фольклору, формуючи своєрідний

кодекс моральності та честі. Вони стали темами народних казок, уже безпосередньо орієнтованих на дитяче світосприймання. Казка «Семеро братів» висміює дурість, «Велетенська риба» — хвалькуватість. «Казка про п'ять пальців» навчала почуття солідарності, єднання у боротьбі зі злом, взаємної довіри.

Казки Німеччини позначені ознаками національного світобачення, відображають спосіб життя народу, його працю, побут, самотні особливості суспільного буття, хоч більшість із них написана на основі усних сюжетів, властивих й іншим європейським народам.

«Тваринний епос». Література середньовіччя була важливим джерелом розвитку письменства для дітей. Так, «тваринний епос», який у той час модифікувався у «ренардію» (цикл поем про лиса Ренара) справив значний вплив на розвиток казок про тварин. Це явище властиве не тільки німецькій, а й іншим європейським літературам. М. Грушевський писав: «Відомо, наприклад, що тваринний казковий епос різних народів, витoki якого приписують езопівській традиції, типологічний майже в усіх азіатських і європейських країнах і несе в собі відголоски древньоіндійської збірки «Панчатантра»».

Сюжет про лиса і традиція ренардії стали основою віршованої поеми «Райнеке-Лис» (1793) німецького письменника Й.-В. Гете, а потім і твору «Лис Микита» поляка М. Смажевського, поеми «Лис Микита» (1890) І. Франка. Ці тексти ввійшли у коло дитячого читання.

«Тваринний епос» (про війну мишей і жаб, мух і бабок і т. д.) розвивався й пізніше. Саме він зумовив становлення і розвиток жанру байки в німецькій літературі. Багато байок у пізнішій обробці ввійшли до фонду літератури для дітей.

Формуванню пригодницького жанру, одного з найпопулярніших у літературі для дітей та юнацтва, посприяв розвиток рицарського роману з його авантюризмом, прославленням хоробрості, честі, безкорисливості в захисті скривджених. У рицарських романах переосмислюється традиція казки, важливими аспектами є фантастика, символіка, алегорія. Деякі сюжетні мотиви (схильність героя до авантюри, ризикованих дій; розвиток подій у таємничих країнах, населених міфічними істотами — карликами, феями, вовкулаками тощо) та жанрові елементи (казковий і героїчний пафос, розгалужена композиційна структура, велика кількість описових деталей тощо) актуалізовані в сучасному жанрі фентезі.

Поезія вагантів. Оригінальним явищем у європейській середньовічній літературі була поезія вагантів — мандрівних

ченців, школярів, студентів, яких ще називали голіардами. Вільнодумна, інколи сатирична лірика написана латиною, вона, як зауважують дослідники, відлунує у багатьох жанрах національної поезії Відродження і пізніших століть. Це перший і єдиний приклад, аж до сучасності, самостійної юнацької і підліткової творчості, що набув всесвітнього визнання. Нетрадиційність сприйняття реальності, властива поезії вагантів, є одним з улюблених прийомів літератури для дітей різних часів і народів. Саме вагантам студентство завдячує студентським гімном «Gau-deamus igitur».

Українською мовою поезію вагантів перекладали Мирослав Борецький та Андрій Содомора.

«*Занепад освіченості*» — поезія, в якій поєдналась сатира на тогочасний стан шкільної науки, вище духовенство й традиція карнавальньо-сміхової культури:

Те, що було наукою,
Сьогодні стало мукою —
Усе занастилося,
Розвагами змінилося.
Школяр іде на хитрощі,
Його долають лінощі,
Від книг він одвертається
І мудрості цурається...

(Переклад М. Борецького)

Поезія вагантів була однією із ранніх літературних форм утвердження і реалізації нетрадиційної розкутості дитячого мислення, вибуху фантазії. Наприклад, у пісеньці «*У старому будинку під гострим дахом*» все відбувається навпаки, навіть знамениті «тихоні» равлики голосно гавкають. У баладі «*Плутанина*» розповідається про веселу людину, що «дошкою рубанок стругала, топила поліна грубкою». Цього веселуна і вморити не вдається, адже герой сам «відспівав батька святого й у танок пустився знову». Закономірно, що подібні перекручені пісеньки властиві всім народам. Самобутня діалектика мислення смішних дитячих пісеньок визначає певною мірою й соціальну сатиру поезії вагантів.

Німецький епос. Коло дитячого читання охоплює адаптовані фрагменти німецького епосу: «Пісня про Нібелунгів», «Книга про Шільдбургерів» та ін.

Написана невідомим автором на межі XII—XIII ст., «Пісня про Нібелунгів» висвітлює події V ст. У ній простежуються поетичні ознаки, характерні для героїчного епосу пізнього

середньовіччя. Стиль автора позначений фольклорним впливом, казковою фантастичністю, реалізованими у розповідях про перемогу Зігфріда над драконом; оволодіння ним плащем-невидимкою (який колись належав карлику Альберіху, охоронцю скарбів Нібелунгів); надзвичайну силу Брюнгільди, яка змагається на рівні з чоловіками, та інших сюжетних епізодах твору. У «Пісні про Нібелунгів» немає детального опису двобою Зігфріда з драконом та завоювання скарбу. Про це розповідають фрагменти скандинавського епосу («Едда»). Літературна обробка цього епізоду здійснена українським літературознавцем Б. Шалагіновим.

Історію загибелі бургундців, яких стали називати Нібелунгами, оскільки вони заволоділи скарбом, подано у «Пісні...» в народно-легендарному тлумаченні — як помсту Крیمгільди своїм братам та їхньому першому васалові Гагену за смерть Зігфріда. Водночас автор, який жив на межі XII—XIII ст., змальовуючи трагічне минуле, відтворив сучасну йому епоху, позначену кривавими феодалними чварами й безмежними людськими стражданнями. Мотив зіткнення добра і зла найповніше уособлений в образах головних персонажів поеми — Зігфріда й Гагена.

Б. Шалагінов зауважив, «що в основі усіх вчинків героїв лежить васально-сеньйоріальна психологія. Автор не піддає жодному сумніву васально-сеньйоріальну мораль як основу існування суспільства. Однак причиною загибелі всіх персонажів стає саме ретельне виконання васального обов'язку».

Постать Зігфріда, як і образи подібних богатирів у фольклорі різних народів, втілює давній народний ідеал сили, справедливості, добра, благородства, тобто найкращі в народному уявленні особистісні та громадянські якості людини. Крیمгільда — зразкова дружина, для якої справжньою цінністю є вірність.

«Пісня про Нібелунгів» стала відомою читачам у перекладі Франца Фюмана, який зробив значний внесок у розвиток літератури для дітей і юнацтва. У його творчому доробку книжки для дітей: «У пошуках чарівного барвистого птаха», «Кумедна грамати́ка для звірів»; перекази для дітей «Одіссеї», «Прометея», «Райнеке-Лиса», п'єс В. Шекспіра. За мотивами «Пісні про Нібелунгів» Людвиг Уланд написав оповідання «Меч Зігфріда».

5.2. Література доби Відродження

В епоху Відродження коло дитячого читання значно розширилося. У середині XV ст. в Німеччині Йоганн Гуттенберг започаткував книгодрукування, а наприкінці цього століття друкар-

ні працювали в 53 містах країни. У цей час було видано збірники для читання, т. зв. народні книги («Чарівна Мелузіна», «Трістан та Ізольда», «Райнеке Фос Лис», «Фортуна», «Тіль Ейленшпигель», «Чарівна Магелона», «Доктор Фаустус», «Книга Лалів, або Шильдбургери» та ін.), які містили народні сказання, фольклорні твори, що побутували в усній формі. Ці книги були популярні й серед дитячої читацької аудиторії. Б. Шалагінов зазначає, що «вони не утворювали певного літературного жанру і являли собою цикли міських шванків, а здебільшого — перекази чи переробки строкатої літературної продукції минулих століть і сучасності... Тут були лицарські романи, поезія шпільманів, сатиричні шванки, історичні хроніки, народні перекази, тваринний епос тощо».

Розвиток сатиричних жанрів та популярність «літератури про дурнів» підготували ґрунт для відомого твору голландського філософа Еразма Роттердамського «*Похвала глупоті*» (1509), написаного в традиціях ренесансного сміху. Оповідь ведеться від Глупоти, яка проголошує себе богинею і сама складає собі похвальну промову. Персоніфікація таких понять як «мудрість», «добро», «правда», «дурість», «зло», «брехня» властива жанру казки, а сатиричність твору спрямована на висміювання вад суспільства, з одного боку, та піднесення справжнього розуму і благородства вихідців з простого народу, з іншого. Згодом бачення світу «очима дурня» стане поширеним прийомом в дитячій і в дорослій літературі й трактуватиметься як точка зору неупередженого світосприймання, «світ, побачений дитячими очима».

У 1478 р. вийшла друком книга «Розрада душі», що витримала кілька видань. До неї ввійшли повчальні бесіди, настанови релігійного характеру, низка вставних розповідей, історій, казок. У цей час з'явилися перекладні видання для дітей (кілька видань байок Езопа, книги про Лиса Рейнеке та ін.).

Найпоширенішими в XV—XVI ст. в Німеччині були алфавітні книжки, абетки, «Азбуковники». З'явилися також т. зв. «летючі листки», які поклали початок виникненню періодичних видань для дітей і донесли до нашого часу багато народних пісень. Дослідники вважають, що саме у Німеччині під назвою «Лейпцизький щотижневий листок» (1772—1774) був виданий перший у світі дитячий журнал.

У 1569 р. вийшла «Нова книга про тварин» Георга Шаллера, що стала прототипом «мальованої» книги для дітей, у якій поєднане словесне й образотворче мистецтво. А у 1658 р. побачила світ перша енциклопедія для дітей, цікава не лише широтою охоплення явищ, а й художньою формою (вірші та ілюстрації).

Першим німецьким дитячим письменником вважають *Йорга Вікрама* (1505—1562), романіста і збирача народних шванків, автора першого німецького виховного роману «Дзеркало юного хлопчика» (1554). Жанр виховного роману властивий дорослій літературі й літературі для дітей, він актуалізує проблему формування особистості. У творах цього жанру, окрім дидактичних настанов, наявні елементи пригодницького, соціально-психологічного, філософського, сатиричного характеру. Головним героєм роману виховання є дитина, підліток, юнак. Зазвичай, письменники висвітлюють життя персонажа від народження до смерті, акцентуючи на формуванні його характеру, надаючи перевагу біографічному часу. Так, предмет зображення Й. Вікрама — процес формування селянського хлопчика Фрідберта, протиставленого синові дворян, разом з яким він виховувався. Це була перша спроба художнього узагальнення нового соціального характеру.

Традиції жанру виховного роману розвивав *Ганс-Якоб Грім-мельсгаузен* (1621—1676) в автобіографічному творі «Походження Симпліциссімуса». Розповідь про пригоди сироти Симпліциссімуса в умовах Тридцятирічної війни неодноразово була переказана для читачів-дітей.

5.3. Твори для дітей письменників XVIII—XIX ст.

Загальний розвиток німецької літератури у добу просвітницьких ідеалів, становлення німецького романтизму сприяв тематичному і жанровому оновленню літератури для дітей. Розвивалася художня проза, нових ознак набували поетичні жанри, популяризувалася героїчна просвітницька драма. Серед творів, адресованих дорослим читачам, було багато таких, що ввійшли до кола дитячого читання. Як правило, це тексти, що відображали тогочасну суспільну дійсність, висвітлювали історичні події чи показували народного героя.

Проза для дітей XVIII—XIX ст.

Наприкінці XVIII—XIX ст. німецькі романтики зверталися до першоджерел літератури — фольклору, даючи друге повноцінне життя жанрам казки, легенди, переказу.

Поєднання принципів народності, національної самобутності з релігійністю, гармонія природи і внутрішнього світу людини, високі морально-етичні ідеали, суперечності між духовною діяльністю і матеріальним життям — аспекти романтичного світогляду, провідні тенденції німецької літератури XIX ст. Письменники розкривали багатогранний світ дитини, де відшукували гармонію і красу, ідеалізували наївність і чистоту дитячого світосприймання. У цей період одним із провідних стає жанр казки.

У XIX ст. розвитку жанру літературної казки Німеччини сприяв *Людвіг Бехштейн* (1801—1860), німецький письменник, укладач збірників народних казок. У його творчому доробку поетичні твори, історичні новели і романи («Темний граф»), казки «Попелюшка із чарівною паличкою», «Казка про країну Шлярафію», путівники. Особливу популярність мали укладені Л. Бехштеймом збірки «Тюринські народні казки» (1823) та «Німецька книга казок» (1845). Його «Книгу німецьких саг» (1853) у науковому світі вважають класичним збірником німецької епічної творчості.

Рудольф-Еріх Распе (1737—1794)

Німецький просвітник. Вивчав природничі дисципліни та філософію, працював бібліотекарем у Касселі, відшукував старовинні рукописи, скуповував старожитності й монети для ландграфських колекцій. У 60-ті роки XVIII ст. Р.-Е. Распе одним з перших звернувся до теми минулого, створивши лицарський роман «Хермін і Гунільда», пробудивши інтерес до Біблії як пам'ятки світової літератури, а також закликавши сучасників переглянути ставлення до давньої історії, аналізувати її неупереджено.

У 1785 р. Р.-Е. Распе надрукував першого «книжкового» Мюнхаузена. Мюнхаузен — не вигадка. Така людина справді жила. Його звали Карл-Фрідріх Ієронім барон фон Мюнхаузен-ауф-Боденвердер. Народився він у 1720 р. поблизу Ганновера й помер у 1797 р. Належав до багатого шляхетного дворянського роду Німеччини, котрий дав країні чимало відомих державних діячів. Деякі дослідники вважають, що Мюнхаузен у молодості був хвацьким офіцером, за царювання Анни Іоанівни служив у Росії, за переказами, — у Гродненському полку. Брав участь у двох походах проти турків, у звільненні Очакова. Повернувшись

додому після мандрів, Мюнхаузен оселився у своєму маєтку, захоплювався полюванням, приймав у себе гостей, любив розповідати їм про свої пригоди, часто фантазуючи та домислюючи.

Серед літературознавців поширена думка, що *«Оповідь барона Мюнхаузена про його чудові мандри»* Р.-Е. Распе написав на основі гумористичного *«Провідника для веселих людей»*. Заслуга письменника полягала в обробці матеріалу з *«Провідника»* і наданні йому цілісної завершеної форми, єдиної структури. Р.-Е. Распе опирався на фольклор, німецьку традицію, а також на художні твори, починаючи з античних часів і до Дж. Свіфта з його *«Мемуарами Гуллівера»*, однак його твір самостійний.

Твір Р.-Е. Распе переосмислив і доповнив Г.-А. Бюргер, видавши під назвою *«Дивовижні пригоди на воді й на суші барона фон Мюнхаузена»*. У тексті, що дійшов до нас, часто синтезовано епізоди з книг Р.-Е. Распе і Г.-А. Бюргера. Наприклад, популярна розповідь про політ барона на ядрі — фрагмент тексту Бюргера. Саме завдяки цьому письменнику барон Мюнхаузен став відомим літературним героєм, а історії про нього здобули популярність серед читачів усього світу.

Свої пригоди барон Мюнхаузен розповідає у щирій манері, хоча кожна історія має мораль. Барон пропонує перевірити його хоробру вдачу або відвідати ті місця, де він відзначився, а потім підсумовує свій подвиг і наголошує на тому, що лише він міг упоратися з цим завданням. *«Маленький дідок із довгим носом сидить біля каміна й розказує про свої пригоди. Його слухачі сміються просто йому в очі:*

— Ох і Мюнхаузен! Оце барон!

Але він навіть не дивиться на них.

Він собі спокійно веде далі: як він літав на Місяць, як він жив серед триногих людей, як його проковтнула велетенська рибина, як у нього відірвалася голова».

Сам тон оповіді позначений тонким гумором. Усі пояснення Мюнхаузена чіткі і, на його думку, досить об'єктивні. У творі розгорнуто фольклорні мотиви. Деякі оповіді, наприклад, про пригоди у турецького султана, нагадують типову народну казку, де барон залучає собі на допомогу скорохода, силача, того, хто однією ніздрею здимає бурю, а в мирний час крутить млина. У кінці твору Мюнхаузен звертається до своїх нащадків і розповідає, що на одному острові він бачив шибениці з повішаними за п'яти людьми. На запитання місцевих жителів, за що так повелися з бідолахами, Мюнхаузен розповідає, що ці мандрівники обманювали своїх слухачів неймовірними описами тих місць і подій, де вони буцімто побували. Він осуджує брехунів, бо сам *«завжди дотримується у розповідях лише фактів»*.

Показовим є уривок «Друга подорож на Місяць» із книги Р.-Е. Распе. Усі розповіді в книзі пов'язані між собою єдиним оповідачем і тісним «діалогом із читачем». Так і ця розпочинається із короткого екскурсу до попередньої історії про першу подорож на Місяць. Барон Мюнхаузен — оповідач і головний герой повісті — стверджує: «повернувся звідти із силою-силенною цікавих спостережень, якими й хочу поділитися з читачами».

У традиційній манері розповіді головного героя поєднані казкові елементи (подорож на Місяць кораблем, який «величезною хвилею підкинуло на тисячу миль», причому Мюнхаузен із родичем опинились на Місяці; образ триголових грифів), гумористичні епізоди, різноманітні вигадки (наприклад, про харчування мешканців Місяця; про дерева, на яких ростуть люди) та фантазування (про людей, які танцювали в повітрі; мешканців Сиріуса; народження живих істот з горіха), літературні ремінісценції (із «Мандрів Гуллівера...») тощо. Використовуючи традицію нісенітниць, автор обіграє фразеологізм «забути голову вдома». Мешканці Місяця свої голови «носять під правою рукою, а іноді лишають їх удома». Голови мають здатність непомітно проникати всюди, куди їх пошлють власники.

Кожна історія закінчується зверненням чи міркуваннями про читача: «Все розказане мною про дивовижі, які я спостеріг на Місяці, може викликати сумнів у читача, та варто буде лишень з'їздити туди — і він переконається у достовірності моїх описів».

Вигаданий художній світ близький дітям, які самі часто фантазують, захоплюються різними нісенітницями та розповідями про незвичні рослини, мешканців позаземних цивілізацій. До жанру казки твір Р.-Е. Распе наближує вигадка, героїзація та ідеалізація барона Мюнхаузена.

Крістоф-Мартін Віланд (1733—1813)

Професор філософії та мистецтв Ерфуртського університету, займався літературною діяльністю, паралельно працював домашнім учителем у сім'ях заможних людей Цюріха, а згодом у Веймарі став наставником синів герцогині Анни-Амалії.

Літературна спадщина письменника різноманітна: дидактичні, комічні і казкові поеми, гімни, псалми, оповідання, віршовані та прозові казки, романи, п'єси, діалоги, переклади, статті. Його перші поеми позначені релігійними мотивами («Випробування

Авраама»). К.-М. Віланд захоплювався античною літературою, про що свідчать його деякі поеми, зокрема «Музаріон».

Поему «Ідріс і Ценіда» митець жанрово означив як «казку фей». У цьому творі, зітканому із казкових історій, письменник змалював мандрівних лицарів і зачаровані замки, фей і чарівників, кентаврів і драконів. Мотиви народних європейських та східних казок звучать у поемах «Первонте», «Зимова казка», «Шах Лоло», «Хан і Гульпене». На основі середньовічних літературних зразків написані «Гандалін», «Герон Шляхетний. Оповідання з часів короля Артура», «Пташиний спів».

Найкращим поетичним твором К.-М. Віланда є поема-казка «Оберон» (1780). Її сюжет бере свій початок у давньофранцузькому епосі «Гюон де Бордо», виданому у формі народної німецької книги, а також у комедії В. Шекспіра «Сон літньої ночі». Це авантюрна повість про вірне і самовіддане кохання лицаря Гюона та дочки султана Аманди, котрі долають усі перешкоди на шляху до щастя. У долі закоханих беруть участь володарі ельфів Оберон і Титанія, однак К.-М. Віланд доводить, що навіть могутність і чари ельфів не можуть зрівнятися із силою вільного земного людського почуття.

Письменник зробив свій внесок у розвиток німецького роману виховання, створивши «Пригоди дона Сільвіо де Розальви» та «Історію Агатона».

Сатиричним спрямуванням характеризуються романи «Історія абдеритів» та «Золоте дзеркало» (у творі використано оповідну традицію «Тисячі й однієї ночі»). Успіх мали й ліричні драми письменника («Леді Йоанна Грей», «Клементина Поретська», «Вибір Геркулеса», «Альцеста»).

У літературі для дітей К. Віланд відомий як популяризатор казок різних народів. Його збірники «Оповідання і казки» та «Джинністан, або Вибрані фейні та чарівні казки» були надзвичайно популярними в Німеччині того часу.

Брати Грімми

Якоб (1785—1863) і Вільгельм (1786—1859) Грімми — основоположники германістики (науки про німецьку мову і німецьку літературу), представники Гейдельбергської школи. Усе життя присвятили дослідженню історії культури німецького народу, його давньої літератури і народної творчості.

Брати навчалися у Марбурзькому університеті, захоплювалися фольклором, збирали казки. У 1812 р. опублікували перший

том своїх знаменитих «Дитячих і сімейних казок», куди ввійшло 86 творів, а у 1815 р. — другий том, який містив 70 казок.

Творчість Я. та В. Гримальв позначена романтизмом. Вони зверталися до середньовічних джерел, опрацьовували фольклорні сюжети, розвивали жанр казки. Українською мовою перекладені такі казки братів Гримальв: «Пані Метелиця», «Хлопчик-Мізинчик», «Кіт у чоботях», «Бременські музиканти», «Червона Шапочка», «Гензель і Гретель» («Марципанова хатинка»), «Хоробрий кравчик», «Король Дроздобород», «Золота гуска», «Розумна дочка селянська», «Лікар Всезнай», «Дух у пляшці», «Гора Зімли», «Три ледарі», «Веретено», «Човник і голка», «Морська свинка», «Торохтій», «Про рибалку та його жінку», «Білосніжка», «Попелюшка», «Шипшинка», «Столику, накрийся!», «Як кішка з мишкою приятелювали», «Дід і онук», «Лис і кіт», «Королева бджіл», «Йоринда і Йорингель», «Золоті хлопці», «Чорт із трьома золотими волосинами», «Золотий птах», «Біляночка та Зоряночка», «Стопані черевики», «Заець та Їжак» та ін.

Дитячі та сімейні казки братів Гримальв визнані ЮНЕСКО світовою культурною спадщиною. Їхня збірка казок «поряд з Біблією Лютера є найвідомішою і найпоширенішою в світі книгою німецької культурної історії», — так обґрунтувало ЮНЕСКО своє рішення.

У казках братів Гримальв, як і в народних казках, правдиво висвітлено життя людей в давні часи, в період зростання міст, коли працьовитий народ був безправним, пригнобленим. У своїх творах письменники висловлюють глибоке співчуття людям праці, біднякам, яких вони показують працьовитими, добрими, справедливими. З особливою любов'ю змальовано дітей бідняків («Лісова хатинка», «Хлопчик-мізинчик», «Білосніжка і Червона Квіточка», «Пачоси»).

У багатьох казках діють ремісники — майстри своєї справи («Три сини», «Хоробрий кравчик», «Пачоси» та ін.). У казці «Пачоси» розповідається про те, як молоденька наймичка збирала пачоси льону, спересердя викинуті її роздратованою господинею. Наймичка вичистила їх, спряла з них пряжу, виткала полотно і пошила собі з нього гарну сукню. У цій казці створено народний образ ідеальної дівчини: бережливої, скромної, ласкавої, терпеливої, дбайливої господині. Зовсім іншими рисами наділені в казках королі, принци, пани, багаті. Наприклад, у казці «Гриф-птиця» синові селянина Гансу, чемному, доброму й розумному, протиставляється деспотичний, жорстокий і ненаситний король.

У збірці братів Гримальв є казки про тварин, чарівні та побутові. Казки про тварин — «Кішка і мишка в дружбі», «Заець і

Їжак», «Бременські музиканти», «Вовк і семеро козенят» та ін. — це дотепні, сповнені народного гумору твори. У них тварини розмовляють, наділені людськими позитивними якостями і недоліками. Так, заєць із казки «*Заєць і Їжак*» гордовитий і пихатий, як пан, з презирством ставиться до скромного Їжака. Але Їжак розумніший, тому легко обдурив пана-зайця. Казку українською мовою переказав І. Франко (вміщена у збірці «Коли ще звірі говорили»).

У чарівних казках братів Гримальових герої за допомогою чарівників або дивної сили предметів досягають щастя; коли ж у їхню долю втручаються злі сили (чарівники), вони стають нещасливими («Шість лебедів», «Попелюшка», «Шестеро увесь світ обійдуть», «Гензель і Гретель» та ін.). Однак завжди знаходиться той, хто знімає злі чари, і казка закінчується традиційно: перемогою добра над злом і щастям головних героїв.

Найпопулярнішою серед маленьких українських читачів є німецька казка «*Бременські музиканти*». Головні її герої — віслюк, собака, кіт і півень, які, тікаючи від своїх господарів, подалися у Бремен. Образи старих тварин, уже не потрібних хазяям, викликають співчуття. Розповідь про чотирьох друзів, яких об'єднало нещастя, вчить любити і доглядати тварин не лише тоді, коли вони молоді та приносять користь, а весь час. Морально-етична та соціально-виховна функції твору очевидні. Жанр казки диктує оптимістичний фінал, у якому добро перемагає зло: бременські музиканти були кмітливими і розумними. Вони злагодженими діями, хитрістю і «голосним концертом» під вікном налякали розбійників і оселилися в їхньому домі, так і не дійшовши до Бремена.

Твір «Бременські музиканти» має всі змістові і жанрові ознаки казки: традиційний початок («Один чоловік мав віслюка...») захопливої розповіді про вигадані події, які сприймаються як реальні; стандартність композиційних елементів; контрастне групування дійових осіб; відсутність розгорнутих описів природи; щасливий кінець. Деякі ситуації казки гіперболізовані та комічні (наприклад, епізод із нападом kota, собаки, віслюка та півня на одного з розбійників). Особливо експресивно та колоритно подано розповідь переляканого розбійника, який сприйняв kota за відьму, собаку — за чоловіка з ножом, віслюка — за чорне чудовисько з довбнею, півня — за суддю, що кричав: «Розбишаку сюди».

Казка «*Золота гуска*» ввібрала в себе ознаки соціально-побутової та чарівної казки. Символічне число три — знакове. У батька троє синів. Старші сини виявляють скупість і недобро-

зичливість до сивого чоловіка-подорожнього, який просить у них поїсти. Найменшого всі вважають дурником, але він мудрий і чуйний. Образ сивого чоловіка, з яким дурник зустрічається у лісі, нагадує образ Оха з однойменної казки. За доброту і щирість чоловік винагороджує дурника: у корінні дерева він знаходить золоту гуску, до якої всі прилипали. Так уже вервечка людей дійшла до одного міста. Король, що правив там, мав одну дочку, яка була така сумна, що ніхто не міг її розсмішити. Король оголосив по всій країні, що той, хто розсмішить королівну, стане її чоловіком. Вервечка людей, що прилипли до гуски, дуже її потішила. Однак король вдався до різних викрутасів. Розв'язати їх дурникові допоміг сивий дідок з лісу. Дурник одружився з королівною, а після смерті короля успадкував трон.

Казка *«Кіт у чоботях»* — розповідь про трьох синів. Вони ділили батькову спадщину, і найменшому залишився кіт. Образ кота виписано у стилі чарівних казок. Він уміє говорити, розуміє людську мову, відзначається гострим розумом і хитрістю. Саме за допомогою його плану наймолодший син одружується із королівною. Народні уявлення про щастя людини сконденсовані в кращих моральних рисах: доброті, чесності, справедливості, за які завжди винагороджує доля (багатством, одруженням із королівською дочкою, славою тощо).

Особливо популярною є казка братів Гримальдів *«Зачарована красуня»*, написана за відомим сюжетом про королівну, яка вколосалася веретеном і заснула на сто років, а разом з нею і всі, хто був у палаці. Образ юного королевича, який пробрався через тернові зарості, поцілував королівну і зняв чари, виписано у традиціях чарівних народних казок. Класичною є структурна побудова чарівної казки (хронологічна послідовність розвитку дії, центрованої на зав'язці (здійсненні пророкування, дія злих чар) та кульмінації (зняття чар поцілунком юнака, прокидання зі сну цілого королівства); повторення певних елементів; щасливий фінал). У казці використано також магічне число 13, яке має негативне значення. Саме стільки чарівниць є в королівстві. Дванадцять з них обдарували новонароджену королівську донечку «дивовижними дарунками: одна дала їй добродієність, друга — красу, третя — багатство», а тринадцята на знак помсти, що її не запросили на хрестини, напроорочила: «Як дійде королівна п'ятнадцяти років, то вколеться веретеном і помре». Протиставлення добра і зла відбувається на сюжетному та образному рівнях. Подібною за розгортанням сюжету і фінальним вирішенням є казка *«Білосніжка і семеро гномів»*.

«Лісова хатинка» — чарівна казка, в якій юного королевича зачарувала зла чарівниця, а наймолодша дочка дроворуба

знімає чари. Перетворення старого дідуся на юнака, курочки, півника і корови — на його слуг, маленького будиночка у лісі — на справжній палац — обов'язкові елементи чарівної казки. Сюжет цієї казки розгортається на повторюваних діях із використанням магічного числа три (три дочки несуть батькові вечерю, три тваринки у дідуся) і закінчується традиційним щасливим кінцем.

Про перетворення братів на камені ідеться у казці «*Королева бджіл*». Головними героями є три брати, найменший з яких — Дурник, хоч насправді він є наймудрішим і найдобрішим. Саме він зміг виконати три завдання чоловічка із зачарованого замку і розвіяти чари: всі прокидаються зі сну. Як і в народних казках, виконати завдання Дурнику допомагають ті, кому напередодні він урятував життя: мурашки, качки та королева бджіл. Це казкова тенденція багатьох казок різних народів.

Пізнавальними елементами наділена казка «*Соломинка, вуглик і біб*». За допомогою вигаданої історії персоніфікованих речей — соломинки, вуглика і боба — пояснюється, чому в бобів «посередині чорний шов». Ця казка містить більше авторського вимислу, ніж запозичених елементів народної казки. За жанром твір можна порівняти з переказом, хоча тут розгортання дії побудоване на випадковостях: випадково зустрілися соломинка, вуглик і біб; через прикрий випадок соломинка згоріла, а вуглик загинув, впавши у воду; завдяки щасливому збігу обставин кравець, який відпочивав на березі струмка, голкою і чорною ниткою зшив біб. Історія неправдоподібна і побудована на алогічних елементах, що і робить цю літературну казку нетиповою і такою, яку важко однозначно зарахувати до певної групи.

Є в доробку братів Грімів і побутові казки — гумористичні та сатиричні. У деяких з цих казок вони висміюють попів, монахів, служителів церкви («Монах у тернику»); в інших викривають і осуджують загальнолюдські вади: лінощі («Три ледарі»), дурість («Розумна Ельза», «Дурень Ганс»), боягузтво («Семеро хоробрих»), неповагу до старших («Старий дід і внучок», «Невдячний син»). Є казки, у яких письменники славлять розум вихідців із простого народу. Так, у казці «*Розумна дочка селянина*» діє мудра дівчина, розумніша за самого короля. Подібний сюжет є і в російському та українському фольклорі («Піди туди, не знаю куди», «Мудра дівчина», «Розумниця»). За свій розум селянська дочка дістає винагороду — виходить заміж за короля. Вона продовжує допомагати біднякам, і коли король звинуватив її у неправдивості і вигнав з палацу, то дівчина знову завдяки розумному рішення зуміла повернути собі його симпатію. Вони

вдруге справляють весілля і «живуть разом, мабуть, і до нашого часу», — такий кінець казки. Король у казці постає не цілком негативним персонажем, адже спочатку він дає селянам землю, а потім одружується з бідною дівчиною, проте тримає у в'язниці її батька, а потім несправедливо вирішує спір селян. Казка прославляє мудрість і справедливість, доброту і взаємодопомогу як основні чесноти людини. У канві твору використано загадку, яку розгадує мудра дівчина — прийом, притаманний усній народній творчості.

Казка «*Пані Завірюха*» поєднала в собі ознаки чарівної і побутової казки. Сюжет побудований на розповіді про мачуху, рідну і нерідну доньок. Нерідна донька весь час працювала і одного разу, прядучи, поранила пальця. Дівчинка хотіла обмити веретено, але впустила його в криницю. Мачуха послала її по нього. Дівчинка потрапила до пані Завірюхи, пройшовши перед тим «випробування на працювитість, милосердя, доброту» (витягла з печі пиріжки, обтрусилася яблуном). Відслуживши совісно, вона хоче повернутися додому. Завірюха винагороджує її золотом і показує дорогу. Дочка мачухи була лінивою, але теж хотіла, щоб її озолотили. Однак, потрапивши у казковий світ, вона не послухала ані печі, ані яблуні, не захотіла послужити і Завірюсі. За таку службу Завірюха заздрісну ледарку забруднила смолою. Сюжет казки досить поширений, відтворений у фольклорних зразках багатьох народів.

Брати Грїмми першими створили літературно достовірний стилістичний взірєць книжної народної казки, жанр, який дослідник їхньої творчості О. Науменко визначив як «грїммівський»: «грїммівська казка є розповіддю чи історією, яку вирізняє лаконїзм і емність вираження, насиченість багатозначними іменами, пов'язаними лише дієсловами». У їхніх казках немає розгорнутих психологічних мотивів, моралізаторства, вражає простота викладу, мінімальна описовість, «буденність» дива.

Казки братів Грїммів справили значний вплив на творчість багатьох письменників-романтиків, наступних поколінь казкарів.

Ернст-Теодор-Амадей Гофман

(1776—1822)

Письменника і композитора, художника романтичного напрямку Е.-Т.-А. Гофмана називали «унїверсальною особистістю в мистецтві», адже він був автором першої німецької романтичної

опери, диригентом, професійним музичним критиком, музикантом і юристом.

Народився 24 січня 1776 року в Кенігсберзі у сім'ї адвоката. Коли він був ще маленьким, батьки розлучилися. Часто полишений на самого себе, хлопчик багато займався музикою. Він відвідував лютеранську школу, де особливу увагу приділяли емоційному розвитку, музичній підготовці. У 1800 р. Е.-Т.-А. Гофман закінчив юридичний факультет Кенігсбергського університету і пішов на державну службу.

Під час роботи у Варшаві (1804—1807) розкрилися композиторські здібності, співацький талант, диригентський дар Гофмана. З 1808 до 1815 року він мешкав у Бамбергу, працюючи капельмейстером у театрі. За цей період створив більше 30-ти музичних творів, проявив себе як музичний критик, опублікував низку літературних творів, зокрема новелу «Кавалер Глюк». На вершині літературної слави Гофман знову переїхав у Берлін. Митець через твори передав своє ставлення до навколишнього світу та його мешканців, сповідуючи принципи універсальності і синтезу мистецтв, дотримуючись концепції романтичної іронії.

У сатиричній казці «*Малюк Цахес на прізвисько Цинобер*» письменник розповів історію про потворного малюка Цахеса, якого пожаліла фея Рожа-Гожа і змінила його життя. В університеті навчається молодий поет Бальтазар, який закоханий в Кандіду, дочку професора Моша Терпина. Несподівано серед студентів з'явилось нове обличчя — крихітка Цахес, який має дар привертати до себе людей. Що далі, то більше благ досягає карлик брехнею. Він стає експедитором у міністерстві іноземних справ. Глибокий задум втілений у незвичайній долі потвори Цахеса, долі, що зумовлена тим загадковим для романтика законом, за яким матеріальні й духовні блага в суспільстві розподілені нерівномірно: той, хто має владу, присвоює собі плоди розуму й рук тих, хто нічого не має.

Маг, доктор Проспер Альпанус, за допомогою магічного дзеркала показує Бальтазару та Фабіану, яким є насправді карлик. Фея погоджується більше не опікуватися Цинобером і ламає гребінець, що ним вона колись розчісувала його кучері. Чарівна сила гребінця була у трьох вогняних волосинках. Тепер ці волосинки слід було вирвати, що й зробили Бальтазар і Фабіан. Це відбувається саме в той момент, коли мали відбутися заручини Цинобера з Кандідою. Усі враз побачили карлика таким, яким він був насправді. Його викидають геть, він біжить до свого палацу, тоне в срібному горщику і помирає. Однак фея після смерті робить останнє благодіяння — перетворює його на красе-

ня. Не забуває фея й про матір карлика, селянку Лізу: на її ділянці виросла чудова солодка цибуля, і жінка стає постачальницею князівського двору цією цибулею. А Бальтазар одружився з красунею Кандідою на радість її батькам.

До дитячої тематики Е.-Т.-А. Гофман звернувся в час, коли у Європі відбувалося становлення літератури для дітей як окремого різновиду художньої словесності. Романтики, до яких належав письменник, вважали дитину ідеальним читачем, оскільки в її свідомості реальне та уявне тісно переплетені, а емоційні враження домінують над логічним сприйняттям прочитаного. Е.-Т.-А. Гофман заклав основи німецької літератури для дітей, розвиваючи жанр літературної казки.

Казка *«Лускунчик»* досить своєрідна. І хоча автор створив її для дітей свого друга Гітцига, він порушив у казці далеко не дитячі теми. Хрещений Дроссельмейер дарує на Різдво дітям радника медицини Штальбаума чудовий замок із рухливими фігурками кавалерів і дам. Діти захоплені подарунком, але їм швидко набридає одноманітність та штучність цього іграшкового містечка. Саме тому автор веде читачів за межі реального буття, у світ поетичний, творчий, фантастичний. Не випадково головним героєм казки стає непоказний Лускунчик, а не дороге ляльки чи механічні чоловічки.

Лускунчик — ім'я солдатика, яким всі в домі дядька головної героїні лускають горіхи. Казка написана як історія дівчинки, яку дразнять дядькові діти сиротою, а її єдину іграшку — солдатика — називають потворною лялькою. Коли уночі дівчинка пішла до шафи по свого солдатика, то в темряві побачила Мишачого короля, від якого її захищав Лускунчик. Відтак дівчинка потрапила у казкове Королівство Мрій, де на спині скляного дракона прилетіла до казкового замку. Тут Лускунчик перетворився на хлопчика, який розколов горіх і позбавив злих чар принцесу, зітнув голову Мишачому королеві.

Уранці дядько знайшов дівчинку біля шафи. Вона зрозуміла, що дорослі не повірять у її пригоду, але вдень дядько привів сина свого приятеля, і дівчинка впізнала в ньому хлопчика, що подолав Мишачого короля. Вони разом знову подалились у Королівство Мрій. У творах Е.-Т.-А. Гофмана, також, як і в творах багатьох інших романтиків, відображено зіткнення двох світів: матеріального і духовного.

Структурно казка складається із частин-оповідань: *«Новорічний вечір»*, *«Подарунки»*, *«Лускунчик»*, *«Дива»*, *«Битва»*, *«Хвороба»*, *«Казка про твердий горіх»*, *«Продовження казки про твердий горіх»*, *«Кінець казки про твердий горіх»*, *«Дядько й небіж»*, *«Перемога»*, *«Лялькове царство»*, *«Столиця»*, *«Кінець»*.

«*Чужа дитина*» — казка, яка підносить уявне над дійсним, вчить бачити красу і радість у тому, що оточує людину. Вміти слухати струмок, будувати замки із квітів, захоплюватися чарівним співом пташок, злітати думками понад хмари — означає вірити в казку, жити в казці. У такому світі уяви та гри живуть діти з твору Гофмана — Кристліб та Фелікс, які подружилися з чужою дитиною — романтичним образом чарівної істоти, що прийшла з казки і є втіленням добра, краси, любові, ідеалом моральності та духовним «продуктом» романтичного світогляду. Діти не могли точно описати свого уявного друга батькам: «Про її вигляд діти обоє казали те саме: що обличчя в неї було біле, як сніг, щоки рожеві, губи червоні, як вишні, а чуб кучерявий, одне слово, вона була така гарна, що й не сказати». Але вони знали напевне, що цей образ всуціль позитивний.

Протистояння добра і зла, як і в кожній казці, у Гофмана матеріалізовано у протистоянні образів феї — матері чужої дитини — та її колишнього міністра, перевертня-гнома Пепсера, який перетворювався на вчителя (магістра Чорнила) та на бридку муху. Зображення батьківщини чужої дитини — королівства наймогутнішої із феї — синтез казкових образів, топосів та часово-просторових деталей: «Палац моєї матері ще кращій, ніж ті, що ти бачив у хмарах, бо його стрункі колони зроблені з чистого кришталю і здіймаються високо-високо, аж у небесну блакить, яка спирається на них, наче величезна баня». За допомогою різноманітних художніх засобів письменникові вдалося відтворити дитячі безпосередні уявлення та світорозуміння.

Незважаючи на сумні нотки (помер батько дітей, їх із матір'ю вигнали з рідної домівки), кінець твору життєствердний, адже діти на все життя зберегли чистоту своїх сердець, вміння бачити навколо себе прекрасне, творити добро і протистояти всьому злому.

Е.-Т.-А. Гофман зробив вагомий внесок у розвиток літературної казки, актуалізувавши індивідуальну манеру розповіді, авторський стиль, оригінальне композиційне та образне вирішення розгортання сюжету.

Вільгельм Гауф (1802—1827)

Прозаїк, казкар. Народився в сім'ї чиновника, навчався у гімназії, монастирській школі Бляубойрену. Вивчав теологію у Євангельському монастирі, де здобув ступінь доктора філософії. Був членом Тьубінгенської студентської корпорації «Германія».

В. Гауф працював домашнім учителем, подорожував по Франції та Північній Німеччині. З 1827 р. він був редактором літературного відділу газети «Ранковий листок для освічених станів». Під псевдонімом «Клаурен» видав роман-пародію «Людина з місяця, або Порух серця є голосом долі». Успіх автору приніс історичний роман «Ліхтенштейн», написаний під впливом творчості В. Скотта. Під час своїх подорожей Гауф опублікував кілька коротких новел, а також віршів, які дуже швидко стали народними піснями. У 1827 р. він одружився з власною кузиною Луїз Гауф, але того самого року помер від тифу. Його ім'ям названо премію в галузі літератури для дітей та юнацтва.

Всесвітню славу В. Гауф здобув завдяки тритомному виданню «Казки для синів і дочок вельможних станів» (1826—1828), куди ввійшли твори «Александрійський шейх та його невільники», «Абнер, єврей, що нічого не бачив», «Мавпа у ролі людини», «Історія Альмансора», «Їдальня в Шпессарті», «Оповідь про гульден із зображенням оленя», «Пригоди Саїда», «Стінфольська печера» та ін.

Перший «Альманах казок» було опубліковано в 1825 р. У програмній статті «Казка як альманах» В. Гауф подав власне розуміння казки, її призначення. Джерела казки він вбачав у непогамованому бажанні людини «вознести над повсякденністю», з одного боку, а з другого, — у прагненні до творчості і співпереживання, оскільки лише дух творчості дає відчуття свободи, стирає грань між дійсністю та вигадкою.

Форма альманаху відкрила перед автором широкі можливості. Кожен із циклів об'єднаний темою, але в межах кожного циклу перед читачем оповідачі, позначені своєю манерою розповіді. Та й історії, які розповідають умілі оповідачі, не завжди можуть бути зараховані до жанру казки. І сам автор обережний у жанрових означеннях своїх творів. Наприклад, історії про каліфа-лелеку і Маленького Мука означив як оповідання, а розповідь про Карлика Носа — як казку.

Героям казок В. Гауфа допомагають добрі духи, феї та лісовики. Але серед створінь із чарівними здібностями й чарівною силою є й носії зла. Боротьба добра і зла у його казках драматична, пов'язана з багатьма небезпеками, дивовижними пригодами, але в ній перемагають мужні, ті, хто має добре серце і понад усе цінує честь та справедливість, як Омар із казки «Гаданий принц», Маленький Мук із однойменної казки чи Саїд із казки «Пригоди Саїда». Гауф використовує фольклорні мотиви, але

доповнює їх хроніками, історичними документами, не обмежуючи себе тільки конкретним казковим матеріалом і не прагнувши зберегти традиційні канони.

Казка В. Гауфа «*Маленький Мук*» розповідає про карлика, який після смерті батька залишився сам і, бажаючи спізнати щастя, подався в чужі краї. Спочатку була служба у старій Агафці, де він розжився на чоботи-скороходи і паличку, що відшукувала золото. Мук прагнув якомога швидше втекти від стусанів Агафці. Потім його взяв на службу скорохода король. Мукові заздрили слуги. Одного вечора він у саду знайшов за допомогою палички золото, але король звинуватив його в крадіжці. Коли ж переконався, що Мук знайшов золото, яке закопав його батько, то відпустив його. Тоді Мук змусив короля забрати чарівні речі у Мука і вигнав його. Він знайшов два дерева зі смоквами. Плоди одного спричинюють ріст віслучих вух, а іншого — повертають людські вуха. У такий спосіб Мук помстився королю, назавжди залишивши його з віслучими вухами, а сам забрав у нього свої речі. Маленький Мук з того часу жив спокійно і без турбот, хоча в самотині, бо не хотів бачитися з людьми. Він виходив тільки раз на місяць. У місті спочатку сміялися з Мука, а потім усі шанували його. Фінал казки нетиповий: Мук залишається самотнім і нещасним. Проблеми усамітнення і замкнутості, незрозуміння іншими, як і проблема «іншості», актуальні і в сучасних реаліях.

Мук спочатку «відкритий до світу», вірить у добро і справедливість, але коли стикається з людською жорстокістю, егоїзмом, розуміє, що світ — це добро і зло. Він знаходить золото в саду короля, хоче поділитися ним з іншими слугами, щоб вони перестали йому заздрити, натомість його звинувачують у крадіжці. Такі закони життя незрозумілі маленькому Муку, як неприйнятними є і людська заздрість, нечесність, зверхність. Зрештою, він воліє бути самотнім, оскільки морально-етичні цінності, сповідувані ним, були чужі суспільству, в якому він жив. Пізніше казкарі різних країн світу у власній творчості використовували традиції В. Гауфа. Високо оцінили сучасники і його талант новеліста.

Найбільшу популярність здобули такі новели В. Гауфа, як «Отелло», «Жебрачка з Pont des Arts», «Єврей Зюсс», «Портрет імператора», «Співачка». Останньою його новелою була «Фантазмагорії у Бременській винарні» (1827).

Вперше твори Гауфа українською мовою переклав Олександр Олесь.

Поезія XVIII—XIX ст. для дітей

У XVII ст. почався бурхливий розвиток поезії для дітей, представленої П. Флемінгом, А. Грифіусом, А. Силезіусом, Х. Гофмансвальдау, М. Опіцом та ін. Ці вірші обов'язково вміщені в кожній німецькій хрестоматії й антології для дітей.

На початку XIX ст. важливу роль у становленні національної поезії для дорослих і дітей відіграв збірник народних пісень (поезії), записаних і оброблених (з осучасненням текстів та виявом авторського Я) гейдельберзькими романтиками *Людвігом-Ахімом фон Арнімом* і *Клименсом Брентано*, «Чарівний рік хлопчика». У збірнику вперше з'явилася «Лорелея» із актуалізацією конфлікту чуттєвого і духовного світів, багаторазово опрацьована поетами різних країн, у т. ч. Г. Гайне. Багато пісень збірника присвячені долям дітей («Жебрак школяр», «Королівські діти», «Маленький скрипаль» та ін.), патріотичній тематиці, будням і святкам. Зміст збірки відповідав запитам людей різних естетичних уподобань, віку й стану.

Поезія «Квіти» *Фрідріха Шиллера* (1759—1805) передає ставлення ліричного героя до квітів. Він захоплюється красою «дітей світла», яких виплекала природа на честь любові і краси, але одночасно, звертаючись до квітів, закликає їх плакати, бо їм притаманна тільки зовнішня краса, вони не можуть любити. Поезія сприймається дітьми завдяки яскравим зоровим образам. Настрій вірша суголосний стану душі ліричного героя, його переживанням, почуттям, тузі та смуткові через розлуку з коханою людиною. Тільки сила кохання поз'єднує у єдине всі часточки величезного світу і дає життя, вважає Ф. Шиллер. З його творчого доробку підлітки читають драму «Розбійники».

Із поетичного доробку *Йогана-Вольфганга фон Гете* (1749—1832) молодшим школярам близькі поезії «Знайшов» і «Дерева наші горді». Твір «Знайшов» (українською переклав П. Тимочко) має повчальний характер. Ліричний герой не зриває квітки, а приносить її додому і саджає в саду. Образ квітки метафоричний: вона усміхається і промовляє. Метафоричним змістом наповнена й друга поезія, побудована на паралелізмі. Автор оспівує красу природи, дерев, які ростуть «в небесну вісь», а паралельно відкриває естетику поезії, мистецького слова, значення поета, без якого «не стало б на планеті / божественних пісень».

Трагічністю вражає поема Гете «Вільшаний король». Текст побудований на діалозі батька і сина. Вони ідуть темним містом. Хлопчик хворий, марить, йому ввижається «хвостатий пан» у короні, дочки — вільшані королівни, що «прийдуть стрічать,

вітати, співати», його «колихати». Батько заспокоює його, однак це йому не вдається. Син помирає у батька на руках. У баладі спостерігається драматичне зіткнення двох начал — реального і фантастичного, життя і серті, відчаю і надії. Батько й син по-різному сприймають світ. Дорослий чоловік не вірить у чудеса, він врівноважений, поміркований. А хлопчик сповнений страху, відчуває вплив якихось страшних сил. Образ вільного короля символічний і може бути трактований по-різному. З підтексту балади можна збагнути його жорстокість: можливо, люди порушили його спокій або — ширше — природну гармонію; а може, у ньому автор втілює вічне протистояння людини і природи.

Ще одним поетичним твором, де головний герой — дитина, є балада «Учень чаклуна». Учень, скориставшись відсутністю вчителя, намагається чаклувати, однак не може зупинити наслідків чар і перетворення. Віник, перетворений на некероване «адське творіння» носить безперестанку воду і заливає будинок. Все стає на свої місця після повернення Майстра. Твір є повчальним і наштовхує читачів на роздуми про те, що будь-яка справа потребує міцних знань, практичних навичок і вмінь. Самовпевненість учня, переоцінка своїх сил протиставлені розважливості Майстра.

«Травнева пісня» — радісна поезія, в якій ліричний герой захоплюється пробудженою із зимового сну природою, її красою. Ці емоції гармонують з почуттями кохання до дівчини. Енергійна мова твору передає настрій, душевний стан щасливого закоханого.

Німецький письменник-романтик *Гайнріх Гайне* (1797—1856) створив близьку юним читачам поезію «Розумні зорі». Вона сповнена філософських роздумів про вічне і тлінне. Перед читачем постає образний світ поезії, яка закликає шанувати і берегти навколишній світ, природу. Вірш можна прочитувати між рядків, трактуючи метафорично кожен образ. Друга строфа, наприклад, може бути проінтерпретована у руслі розгортання теми «поет і поезія». «Перли» — творчі особистості, яких позбавляють свободи, змушують мислити стандартно чи писати на догоду ідеології: «Просвердлять дірку і в ярмо / Ну шнуром їх тягнути». Протиставлення реального і духовного світу можна порівняти із буттям квітів, перлів на дні морському, зір на небі. Це як низьке й високе у поезії, тлінне й вічне, залежне й вільне. Ця поезія, як й інші твори Г. Гайне, ілюструє щирість, природність, імпрізаційність як головні ознаки стилю поета.

Німецька поезія для дітей XVIII—XIX ст. позначена національним колоритом та романтичними настроями. Пісні, вірші, балади містили елементи фольклорної стилізації, водночас відображаючи реалізацію символічного мислення, світоглядних позицій авторів. Митці намагались донести до юних читачів як гармонійні образи природи, позитивні емоції ліричних героїв, так і драматизм дитячих доль, зіткнення дійсного і вигаданого, вічне протистояння добра і зла.

5.4. Розвиток німецької літератури для дітей у ХХ ст.

На початку ХХ ст. під впливом реалістичних течій, з одного боку, та модерних — з іншого, у літературі для дітей набули популярності твори гумористичного та сатиричного спрямування. Зокрема, «Шість історій для племінників і племінниць» (1884), «Макс і Моріц» (1874) *Вільгельма Буша* (1832—1908) і «Степанко» (1874) — книжка для найменших читачів *Генріха Гофмана* (1809—1894). Паралельно з'являються твори у дусі «робінзонад». Так народилися незліченні серії історичних та пригодницьких романів.

Серед пригодницької літератури мали чималий успіх твори *Карла Мая* (1842—1912). За мотивами його творів знято серію кінофільмів про індіанця Вінніту. Популярність романів К. Мая забезпечували екзотика пригод, влучно побудована інтрига, подвиги героїв, сильних особистостей.

У 20—30-ті роки спеціально для дітей Німеччини збирала і видавала казки різних народів світу *Ліза Тецнер* (1894—1963). Протягом 1926—1953 рр. вона опублікувала серію «Найпрекрасніші казки світу». Книга, перекладена багатьма мовами, отримала схвальні відгуки у літературних колах. Ліза Тецнер є авторкою серії книг під назвою «Одісея юності» (1933—1949), де розповідається про долю дітей одного будинку робочої окраїни.

40-ві роки в літературі позначені суспільною ідеологією та подіями Другої світової війни. Основна частина книг для дітей була спрямована на виховання мужності, стійкості, дисципліни та віри у вічний істинно німецький дух. Величезними тиражами видавалися мальовані військові книжки, фотомонтажі, легенди і сказання.

У повоєнний час виходили друком «подорожі» *Курта Лютгена*, романи *Курта Клебера*, розповіді *Петера Лампеля*,

детективи *Еріха Кестнера*. У цей період популярними стали жанр «індіанського роману», перекладна «ковбойська література», американські комікси та їх німецькі аналоги з набором своїх «улюблених монстрів» і героїв, детективні серії із супернишпорками і суперзлочинцями.

Після 60-х років ХХ ст. у літературі для дітей активно пропагували твори документальних та науково-популярних жанрів. Найбільше визнання здобули твори Г. Фаллади, О. Пройслера, Е. Кестнера, Дж. Крюса, М.-А.-Г. Енде та ін.

У 50—60-ті роки ХХ ст. в німецькій реалістичній літературі для дітей домінував образ дитини, яка живе в автономному світі, окремо від дорослих, «емансиповано» і романтично. Ці фактори впливають як на її ставлення до навколишнього світу, так і на вибір життєвої позиції, процес дорослішання. У 70-ті роки ХХ ст. ця тенденція зберігалася. Прикладом є твори «Начхати нам на огіркового короля» австрійської письменниці *Крістіни Нестлігер*, в якому син виступає проти батька у стилі антиавторитарної модерної літератури; «Крабат» *Отто Пройслера*, де герой-сирота вступає у боротьбу з титанічним героєм Мюром.

Літературний критик Г. Еверс називав німецьку літературу для дітей 70-х років «серйозною літературою» і «літературою дитячого рівноправ'я», а К. Ганзел запровадив термін «фантастичний реалізм» і дійшов висновку, що фантастика перетворюється на дієвий спосіб соціалізації дитини в сучасному світі.

М. Енде змінив повоєнну німецьку літературу для дітей, актуалізувавши фантастичне у текстах, показав, що уява важлива для дитини, оскільки допомагає вирішити реальні проблеми (пов'язані із становленням особистості, соціалізацією, вмінням обстоювати свої переконання тощо). Традицію фантастичної літератури для дітей, розвинуту М. Енде, продовжують книги К. Функе та інших німецьких письменників сучасності.

Німецьку літературу для дітей молодшого шкільного віку другої половині ХХ ст. презентують казки І.-І. Фойстеля, К. Кравца, В. Гайдучека. Саме їх твори в українському перекладі запропоновані у хрестоматії із зарубіжної літератури.

Автором казки «Як вовк хотів проковтнути сонце» (український переклад І. Артемчика) є *Інгеборг Фойстель*. Використовуючи традицію європейських народних казок про тварин і розгортаючи відомий сюжет про викрадення, «з'їдання», заковування сонця, письменник розкриває характер вовка, який

прагнув влади над іншими звірями. Композиційно нескладна казка має типові ознаки: позитивні й негативні персонажі, протиставлення добра і зла, виборювання правди слабшим у фізично сильнішого звіра, перемога його хитрістю. Автор відвів нестереотипну роль зайцеві, який у народних казках виступає боягузом, а тут проявив себе по-геройськи, змусивши вовка «їсти вогонь» і назавжди втекти з лісу. Повчальність історії полягає в твердженні автора, що не можна вірити всьому, а потрібно мати власну думку і приймати мудрі рішення, бути сміливим і розумним.

У подібному ключі написана казка *Кшещана Кравца* «Хто найкраще співає?», у якій розповідається про суперечку звірів у співі, визначення першим співцем у лісі солов'я. Асоціативно ця казка перегукується не тільки з народними казками про тварин, а й лісовими казками В. Біанкі.

Літературна казка німецького письменника *Вернера Гайдучека* «Гидка пташина» — твір, написаний за мотивом казки «Гидке каченя». Головним персонажем казки є некрасива пташина, яку всі зневажають і відганяють. Тільки старий місяць слухав її чудові пісні. За пташку заступається сонце, яке погрожує птахам ніколи більше не звеселяти своєю присутністю день, якщо не почує чарівного співу пташки. Птахи зібрали раду, переслухали всіх, але сонце так і не виглянуло. Тільки після того, як заспівала героїня казки, «сонечко — ясне, усміхнене — осяяло увесь білий світ», а все птаство «не зводило з каменя (на якому стояла пташина) очей». Письменник за допомогою казкової історії репрезентував відому істину: головне — внутрішня, а не зовнішня краса. Твір має повчальний характер і водночас знайомить маленьких читачів із різними видами птахів: синицею, яблком, яструбом, орлом, горобцем та ін.

Гетхард Гольц-Баумерт (1927—1996) написав повість «Альффонс Ціттербаке» із підзаголовком: «Веселі історії невдахи, записані Герхардом Гольцом-Баумертом» (українською переклав М. Настечко). Однак не всі епізоди повісті веселі, є серед них і повчальні, і сумні. Так, головний герой намагається пожартувати, бо 1 квітня з нього широко посміялися і батько, і мати, і друзі. Уривок із повісті сприймається навіть без контексту як коротке оповідання. Письменник увиразнює образ малого хлопчика за допомогою художнього прийому авторозповіді (мови від першої особи), психологічної самохарактеристики вчинків, внутрішнього монологу-роздуму.

Із творчості німецьких поетів ХХ ст. школярі ознайомлюються з віршами Дж. Крюса, А. Кернера.

Ганс Фаллада
(1893—1947)

Прозаїк, перекладач. Ганс Фаллада (справжнє ім'я Рудольф Дітцен) народився у сім'ї провінційного судового чиновника. Попри те, що родина жила незможливо, хлопець навчався в одній із престижних гімназій. Однак навчання з дітьми аристократів перетворилося для нього на постійні приниження і зневагу. Про ці моменти автор згадує у автобіографічній книзі «На ту пору в нас удома» (1942). Ще будучи гімназистом, хлопчик багато читав: казки братів Грїммів, пригодницькі романи К. Мая, твори німецьких та російських класиків Ф. Шиллера, Й.-В. Гете, Л. Толстого, Ф. Достоевського.

Славу письменнику принесли романи про долю простих людей, доведених до відчаю безробіттям та злиднями: «Маленька людино, що ж далі?» (1932) та «Хто хоч раз скуштував тюремного кандьору...» (1934). В останньому автор показав трагедію злочинця, зацькованого суспільством, яке штовхає його знову на злочинний шлях.

Г. Фаллада не підтримував політики Гітлера. Жив у селі і писав романи на родинну тематику: «І у нас була дитина»; «Людина прагне вгору». Письменник звернувся до жанру казки. Спочатку він просто розповідав казки доньці й сусідній малечі, потім почав записувати, хоча й не був певний, що їх колись надрукують. У 1935 р. з'явилася «Казка писаря, що біг на лоно природи», у 1936 р. — «Гоппель, Поппель, де ти?», у 1938 — «Історія з країни Муркеля». Це дуже сумні казки, хоча й закінчуються, як правило, щасливо.

Письменник часто порушував теми, невласливі фольклорним казкам: мишка страждає від самотності; курка-невдаха, досявши вищого казкового щастя (життя в принцеси благополучне), тужить за своїм курячим двором, звичайним життям і дружбою; Ганс-Жадюга живе в дивному селі «Скрїзь», що символізує філософське, а не казкове поняття влади золота у світі.

Казки Г. Фаллади навчають доброті, хоробрості, справедливості, відданості друзям. Письменник часто використовує ситуацію, коли ворог прикидається другом, пропонує мир і дружбу, а сам нишком чинить підло і нечесно. У казках Г. Фаллади майже немає чарів, а іноді їм відведено другорядну роль. Головне для письменника — саме життя, справжність ситуацій і людських характерів. Окремі сюжетні повороти, жахливі страшні епізоди, запропоновані автором, у традиційних казках неможливі. Наприклад, розповідь про те, як дівчинка-сирітка потрапляє у

полон до жорстокого Ганса Захланника, але завдяки своєму терпінню і працьовитості звільняється із темного підземелля. Добро завжди перемагає зло, хоч носієм цього добра є зазвичай слабший.

Казки Г. Фаллади мають два рівні: їхня сюжетно-казкова основа адресована читачеві будь-якого віку, а філолофсько-реалістичний аспект — дітям старшого віку і дорослим. Письменник трансформує звичну казкову форму, змушуючи замислитися над складністю світу реального, непідвладного законам казки, де сама людина несе відповідальність за кожне своє діяння. У цьому сенсі у Г. Фаллади зливається казка (віра в кінцеву перемогу добра, краси, справедливості) і антиказка (суворе попередження письменника про те, що втілити казку можуть тільки самі люди, але навіть чарівники їм не допоможуть, якщо вони втратять людські чесноти).

Казку «*Фрідолін*» називають маленьким психологічним романом, оскільки вона написана з щирим теплом і глибоким розумінням поведінки та характеру волохатого героя. Вчинки зухвалого бурсученяти Фрідоліна з людського погляду варті осуду: він виганяє свою матір з її нори, бешкетує на кукурудзяному полі, безжально знищує всляку живність. Однак змальований він потішною істотою, наділеною багатьма людськими рисами. Татусь Дітцен, тобто сам автор, щоранку лаштує на нього пастки, але глибоко в душі тішиться, що Фрідолін у них не потрапив. Ім'я тваринки — головного героя, як й імена його родичів — Фрідріх, Фріда, Фрідеріна, походить від німецького слова *Frieden*, що означає «мир».

Підтекстові та текстові елементи романів «Вовк серед вовків» (1937), «Залізний Густав» (1938) теж спрямовані на висвітлення поглядів Г. Фаллади на мілітаристський режим нацистів та авторську проекцію історії Німеччини після Першої світової війни.

Подібна тематика на початку ХХІ ст. внаслідок суспільно-історичних подій стає знову актуальною як у літературі для дітей, так і в мистецтві загалом.

Отфрід Пройслер (1923—2013)

Прозаїк. Народився у Рейхенберзі (Північна Богемія, Чехія) у сім'ї вчителів. Після закінчення школи його відправили на війну. У 1944 р. він потрапив у радянський полон, а після

звільнення повернувся в Німеччину. Працював О. Проїслер учителем у Баварії. Тоді ж написав казки «Маленький Водяник» (1956), «Маленька Баба-Яга» (1957), «Лісовий розбійник» (1962), «Маленький привид» (1966), «Крабат, чи Легенди старого млина» (1971), «Хербе Великий капелюх» (1981), «Гном Хербе і водяний» (1986). Це були нетрадиційні для німецької літератури твори, оскільки всі стереотипно погані казкові персонажі набувають у них позитивних характеристик. Вершиною казкарської творчості письменника вважають казку «Крабат, чи Легенди старого млина», написану за мотивами легенд лужицьких сербів — західнослов'янської народності, яка проживала на сході Німеччини.

О. Проїслер написав 32 книги, які перекладені 55 мовами світу і удостоєні різноманітних премій (у т. ч. державної премії Німеччини). У створенні своїх книг він опирався на слов'янські та німецькі фольклорні джерела; переробив для дітей легенду про розбійника Хотценплотца, зберігши простоту мови казки та її невибагливість. Його вважають засновником роману для дітей віком до десяти років (за У. Гнідець). А у 50-ті роки ХХ ст. саме О. Проїслер першим відновив жанр казки в повоєнній німецькій літературі для дітей.

Повість «*Маленька Баба-Яга*» охоплює розповіді про пригоди головної героїні. Образ Баби-Яги незвичний, попри те, що вона, як і всі казкові Баби-Яги, живе у «чаклунській хатці серед дрімучого лісу», має мудрого ворона Абраксаса, який розмовляє, чаклунську книжку і летить на святкування Вальпургієвої ночі. Їй бракує досвіду, чаклунська книжка вивчена тільки до 230-ої сторінки, а чари діють немов навпаки (замість дощу падають то білі миші, то жаби, то ялинові шишки). Проїслер вніс у текст цікаву й пізнавальну інформацію, подав образи різноманітних відьом — гірських русалок, лісових мавок, русалок болотяних та криничних, чаклунок-вітряниць, русалок-туманниць, трав'янистих русалок та чарівниць-гризук. Коротенька історія додає стереотипне бачення дітей. Образ Малої Баби-Яги протиставлений образам інших відьом як індивідуальність — натовпу. Але тут, як і в будь-якій іншій казковій розповіді, йде боротьба добра і зла, співчуття і жорстокості.

У повісті-казці «*Лісовий розбійник*» ідеться про Касперля і Сеппеля, що живуть у маленькому місті; вахмістра Димпфельмозера, який слідкує за порядком; головного героя — лісового розбійника Хотценплотца, який здійснює жахливі злочини: викрадає кавовий млинок, тікає із пожежного депо, краде поліцейського велосипеда. Усі ці пригоди сповнені інтриги і очікування щасливого фіналу історії, за сценарієм якого все стане на

свої місця і всі будуть щасливі. Позитивний настрій і по-справжньому казковий пафос — одна із ключових ознак стилю Пройслера-казкаря.

«*Крабат*» — книга про підлітка-сироту, який волею магічної сили стає учнем чаклунської школи-млина, де працюють і навчаються дванадцятьоро мірошничуків. Кожної новорічної ночі господар школи — Майстер-мірошник продовжує собі життя ціною смерті одного зі своїх учнів. Ця таємниця відкрилася хлопцеві вже після першого року його перебування в млині, але шляху для втечі немає. Силою, яка могла б здолати злих чаклунів і магів, є підтримка друзів, справжнє кохання і віра у себе.

Казкова повість «*Маленький Водяник*» написана на основі фольклорних джерел слов'янської міфології, а саме народної творчості серболужичан. У ній, зауважує дослідниця німецькомовної літератури для дітей У. Гнідець, «ідеально співіснують фантастичне та реальне». Про це свідчать образ Водяника, зображення сім'ї Водяного, романтичні традиції розкриття теми, часопросторові аспекти твору. Автор — глибокий знавець дитячої психології і прагне відтворити через фольклорний образ Водяника ідеалізований світ дитини, поглинутої фантазією в різноманітний світ природи.

Багато казок О. Пройслера було екранізовано, оскільки письменник сам писав сценарії для мультфільмів та фільмів «сімейного», комедійного характеру. Вийшли фільми різних режисерів «Лісовий розбійник», «Крабат — учень чарівника», «Маленька чарівниця», «Маленький привид», «Дурненька Августина».

Еріх Кестнер (1899—1974)

Прозаїк. Народився у Дрездені. У 1913 р. вступив до педагогічного коледжу, але у 1916 р. залишив навчання. Перша світова війна стала «кінцем дитинства» Е. Кестнера. У 1917 р. він був мобілізований в армію і тільки після війни зміг закінчити навчання, отримавши стипендію від муніципалітету Дрездена. У 1919 р. Е. Кернер вступив до Лейпцизького університету на факультети історії, філософії, німецької мови та літератури. Захистив дисертацію «Фрідріх Великий і німецька література». Працював журналістом і театральним критиком у газеті під псевдонімами Берхольд Бюргер, Мелхіор Куртц, Пітер Флінт, Роберт Нойнер. Після війни Е. Кестнер переїхав до Мюнхена і

почав видавати дитячий журнал «Пінгвін». Паралельно працював на кількох радіостанціях.

Е. Кестнер не належав до жодного літературного угруповання. Першу книгу Кестнера для дітей «Еміль і детективи» було надруковано в 1928 р., а продовження «Еміль і троє близнюків» — у 1935 р. Це перші зразки дитячого детективу. Обидві книги самобутньо трансформують жанр детективної повісті й розповідають про неймовірні, але достовірні пригоди хлопців. І все-таки головним для письменника є діти, їхні характери, прагнення до справедливості.

Е. Кестнер написав 15 книжок про дітей і для дітей. У 1957 р. він був удостоєний літературної премії імені Георга Бюхнера, а в 1960 р. — Золотої медалі Г.-Х. Андерсена.

Керуючись принципом «тільки справжня людина, подорослішавши, залишається дитиною», письменник створив поетичні збірники для дітей і дорослих. Багато сил віддав пропаганді казок та інших видів народної творчості і світової класичної літератури, розуміючи, що без коренів не можна виростити древо майбутнього. Його перу належать переробки для дітей «Кота в чоботах», «Мюнхаузена», «Шільдбургерів», «Дон Кіхота», «Гуллівера», «Казок про тварин».

Повість Е. Кестнера «*Еміль і детективи*» називають дитячим трилером. Письменник пропонує читачам погратися у гру, склавши з окремих елементів цілісну історію. Штрихи образів дванадцятирічного Еміля, його матері-перукарки Тишбайн, бабусі, Грундайса, двоюрідної сестри Еміля — Поні-Шапочки, Густава та інших персонажів окреслюють їх характери, стиль життя та авторське ставлення до них. Купе, готель на площі Нолендорф, відділення банку, типографія — просторові образи, де, за анонсом письменника, відбуватимуться цікаві події. Образ вечірнього міста Берліна колоритний і органічно вплетений у сюжетну канву твору.

Хлопчик стає жертвою шахрая Грундайса і відчуває страшену самотність у великому місті. Його вражає байдужість людей: «Місто було таким великим, а Еміль таким маленьким». Письменник розкриває внутрішню трагедію дитини, яка потрапляє у світ дорослих і намагається збагнути закони жорстокого життя. Але Еміль знайомиться із Густавом, який вирішує йому допомогти у цій «захоплюючій історії» і приводить з собою інших хлопців — «маленьких детективів». Вони були обізнані в таких справах і організували операцію із затримання злочинця. У них був і власний «Шерлок Холмс», якого кликали Професором. Дітям вдалося простежити за злочинцем, а наступного

дня ввіймати в банку, де той хотів розміняти крадені гроші. Еміль довів, що це його гроші, бо вони були проколоті шпилькою. Еміль повертає свої гроші і стає знаменитим детективом. А репортер, який заплатив за нього у трамваї, — сам Кестнер.

Одним із найкращих творів письменника є повість «Летючий клас» (1933) — історія про вихованців інтернату. Головні герої твору надзвичайно різні, але їх дружба справжня і міцна. Мартін має хист до малювання і здатний протестувати проти несправедливості. Матіас може поміряти чубами з будь-ким, якщо це потрібно. Улі часом засиджується вночі на підвіконні в спальні і сумує за домівкою. Себастьян читає напрочуд глибокі книги. Джонні полюбляє гуляти парком.

Діти грають у п'єсі «Летючий клас», яка під час прем'єри збирає справжній аншлаг. Ця п'єса, яку написав Джонні, демонструє процес навчання в школі майбутнього. Життя героїв Кестнера у творі тісно пов'язане саме із репетиціями «Летючого класу».

Хлопчаки у повісті не просто навчаються і беруть активну участь у житті класу, вони ще й готують сюрпризи своїм старшим друзям. Цікавим образом у творі постає Некурець, що живе в залізничному вагоні, а вечорами і навіть вночі грає на піаніно в якійсь забігайлівці. Поруч із вихованцями завжди перебуває доктор Бек на прізвисько Юстус, що означає «справедливий». Він може і допомогти, і насварити за бешкетування, але робить це якимось по-доброму. Пізніше Матіас скаже, що за цю людину, якщо буде потрібно, він готовий піти у вогонь і воду.

Усі маленькі герої повісті чекають Різдва і готуються поїхати на свято до батьків. Лише Мартін напередодні свята сумує, адже у його батьків немає грошей на квиток для нього. Але фінал повісті щасливий, як і належить реально-вигаданій історії Е. Кестнера.

«35 травня» — пригодницько-фантастичний роман, події якого відбуваються в дивний день — 35 травня. Кожного четверга маленький хлопчик Конрад ходить у гості до свого дядечка, аптекаря Крендельгута. Обідати в дядька доводиться незвичними стравами: м'ясним салатом із малиновим соком або вишневим пирогом з англійською гірчицею. І якщо після такого обіду їх не нудить, вони виконують гімнастичні вправи і стрибають з книжкової шафи. Одного разу до Конрада і його дядька зайшов без запрошення цирковий кінь Негро Кубилло. У нього гарне почуття гумору. Коні, виявляється, створені не для сидіння, вони дуже добре орієнтуються в літературі. І найкраще — в казках. Однак це зовсім не видається казкою, навіть попри такі обставини, як «35 травня»,

образ Кобилло тощо. Зрештою, герої твору вирушають у таємничу Океанію, переживаючи дорогою безліч неймовірних пригод.

Е. Кестнер також є автором повістей «35 Травня», «Цятка і Антон», «Зачарований телефон», «Хлопчик із сірникової коробки», «Повість про чоловічка», «Конференція тварин». Окремі його книги ілюстрував Вальтер Тріер. Йому належить також роман-сценарій «Фабіан» (1931).

Е. Кестнер — новатор у літературі для дітей. Він піддавав критиці ідеал «слухняної, славної дитини» — героя XIX — початку XX ст. — і створив новий тип героя: самостійного, впевненого в собі, розумного, комунікабельного та небайдужого. Такого героя продовжував утверджувати Джеймс Крюс.

Джеймс Крюс (1926—1997)

Поет, прозаїк, перекладач, автор мальованих книг, радіо- і теледраматургії, музичних хоралів для дітей. Народився в 1926 р. у сім'ї електрика на маленькому острові Гельголанд. У родині було багато рибалок, а «море увійшло у його свідомість як свято і праця». Цим і зумовлена наявність морських мотивів і образу прадідуся, колишнього капітана і рибалки у творах письменника. Після закінчення школи Дж. Крюс навчався в учительському інституті, деякий час жив і працював у Мюнхені. З другої половини 60-х років XX ст. оселився на Канарських островах, де й написав більшість своїх творів.

Дж. Крюс вважав, що з дітьми слід розмовляти не «мовою понять», а «мовою образів», тому книги не можна писати із педагогічною метою. Він ніколи не вдавався до педагогічних настанов, про що свідчать поезії «Ведмідь і білочка», «Чорний чаклун», «Пісня розумної миші» та прозові твори «Мій прадідусь і я» (1959), «Коли я був королем» (1961), «Мій прадідусь, герої і я» (1967), «Тім Талер, або Проданий сміх» (1962).

У своїй творчості Дж. Крюс використовував традиції романтизму та німецької літературної класики, пропонував читачам новаторські спроби змістової й формальної трансформації творів. У 1968 р. за значний внесок у світову дитячу літературу став лауреатом Міжнародної премії імені Г.-Х. Андерсена. Він також володар інших нагород, зокрема Премії за книги для молоді.

Дж. Крюс захоплювався сміливістю дитячої фантазії і витонченістю сприйняття світу дітьми, а щоб донести це до читачів, використовував новаторські прийоми художнього зображення

героїв, розгортання сюжетних ходів, поєднання різних жанрових форм. Так, зображуючи восьмирічного Клауса у творі «*Коли я був королем*», автор презентує уявний світ, фантазування хлопчика, які наповнюють його життя цікавими пригодами, а його самого перетворюють на героя-рятівника. Одного разу мрії перетворили Клауса на короля, який скорочує табличку множення і ділення. Зрозуміло, що такий герой близький дітям, адже і в них є бажання скасувати навчання чи потрапити у якісь пригоди. Крюс показує згубність такої реформи, адже без окремих цифр неможливо порахувати зарплатню і зважити цукерки, і тим самим вчить дітей, що інколи фантазія має мати межі і узгоджуватися з реальністю.

Повість «*Мій прадідусь і я*» розповідає про «великого хлопчика» і «маленького дорослого», які навперебій вигадують різноманітні історії, що стають уроком рідної мови. Прийом оксюморона нашттовує читача на аналіз імпліцитного змісту твору. Своєрідна гра продовжується у книзі «*Мій прадідусь, герої і я*», написаній на основі роздумів дорослого та дитини про подвиг і псевдогероїзм. Ця тема була актуальною в німецькій літературі для дітей, на сторінках якої впродовж багатьох століть утверджувався ідеал воїна-рицаря, перемога героя над зовнішнім ворогом. Автор актуалізує проблему виховання майбутнього покоління. Дж. Крюс намагається дати в цій книзі нове розуміння ідеалу дитячого героя, акцентуючи на тому, що важливими є не зовнішня краса подвигу, а внутрішні причини його здійснення.

Повість «*Флорентіна*» називають «міською» повістю для дітей, у якій реалізм домінує над казковістю. Постать головної героїні в чомусь нагадує дівчинку із книжки шведської письменниці Астрід Ліндгрен «*Пеппі Довгапанчоха*». Флорентіна — добра і чуйна дівчинка. Її батьки, працюючи на кіностудії, не мають часу на спілкування з нею, і тільки коли вона захворіла, усвідомили свою помилку. Твір входить у коло дитячого читання, але адресований і дорослим.

У кращих традиціях народної казки, німецького романтизму і «виховного роману» Й.-В. Гете написана фантастична повість Дж. Крюса «*Тім Талер, або Проданий сміх*». Автор використовує відомий мотив німецької народної літератури про продаж людиною власного Я за гроші: у.-А. фон Шаміссо це була тінь героя («*Чудесна історія Петера Шлеміля*»), у В. Гауфа — серце («*Холодне серце*»). Варіант Дж. Крюса особливо трагічний, його герой — дитина-сирота з Гамбурга. У стилі народних казок описано його батька і злу мачуху. В образі Тіма узагальнено долю дітей бідняків. Після смерті матері єдиною радістю хлопчика були недільні

прогулянки з батьком. Умови життя вплинули на формування характеру Тіма. Він рідко сміявся, був мовчазним і гордим. У такий спосіб хлопчик боронився від мачухи. Образ мачухи — стереотипний, як і її рідного сина Ервіна — маминого мазунчика.

Гостре відчуття несправедливості, з якою Тім стикався і вдома, і в школі, гнітило його. Він вважав, що «усі люди несправедливі, крім його тата». Коли тато загинув на будівництві, Тім відчув, що зовсім самотній і вперше заплакав. Саме в такому стані він пішов на іподром, де зустрів Троча, «картатого пана» (адже той постійно одягав картатий піджак та кашкет), якому й продав свій сміх.

На підписання угоди з Трочем Тіма штовхає бажання допомогти мачусі та Ервіну, «прихилити їх до себе», віддати їх борги, жити в нормальних умовах. Дж. Крюс дуже точно крізь призму образу дому розгортає концепт дитинства. Автор наголошує на серйозних міркуваннях героя-п'ятикласника, його вмінні аналізувати і зважувати ситуацію. Він боїться «картатого пана», але йому потрібні гроші, щоб змінити існуючий стан речей.

Тім змінюється після підписання угоди, згідно з якою він продав свій сміх Трочеві, а сам отримав здатність вигравати будь-які заклади. «Хлопець, що продав свій сміх, здався сам собі якимсь бридким шолудивцем». А ще він «звик напускати на себе поважність». Це, на думку автора, «мабуть, найгірша річ, що може статися з дитиною». Його починають уникати товариші, мачуха називає мурмилом. Тім цілий рік покійно виконував бажання Троча, не спілкуючись з друзями з Гамбурга, які знають, як йому допомогти. Він подорожує з Трочем. Автор подає відомості про різні країни, традиції та ментальність народів, суспільно-економічний устрій.

Повість-казка за традицією закінчується перемогою добра над злом, перемогою Тіма над Трочем. Хлопчик, побившись об заклад з Крешимиром, що поверне свій сміх, вигравав у будь-якому разі. Він був здивованим, оскільки проблему можна було подолати так просто, як розв'язати логічну задачу. Хлопчик почувався щасливим, хоча й не надбав ніяких матеріальних статків.

Палітра поезії для дітей Дж. Крюса надзвичайно багата. Веселі та дотепні, сповнені словесних ігор з римою вірші вчать малят удосконалювати свою мову і пізнавати навколишній світ. Автор то виступає в образі чорнильного чаклуна, готового змішати все по-своєму (вірш «Чорнильний чаклун»), то симпатизує беззахисним, але сміливим тваринкам.

Вірш «Пісня розумної миші» презентує читачам мишку, яка розбиває тарілочку, але не перекладає своєї вини на кішку. Такою є й білочка із вірша «Ведмідь і білочка». Неуважний ведмідь випадково відтоптав білці п'яту, але вона заявила, що хоч і мала, та не дозволить знущатися із себе. Ведмідь збентежений і просить вибачення. Дитяча наївність сприйняття світу і водночас право на власну індивідуальність відлунюють у змісті цих поетичних творів.

Українською мовою твори Дж. Крюса перекладали Євгенія Горева, Галина Кирпа, Ю. Лісник.

Петер Хертлінг

(нар. 1933)

Письменник, есеїст. Народився у місті Хемніц на південному сході Німеччини. Під час війни втратив батька та матір. Після закінчення гімназії зайнявся журналістською діяльністю, був головним редактором однієї з німецьких газет, директором видавництва у Франкурті-на-Майні. З 1998 р. очолював літературне товариство ім. Фрідріха Гельдерліна.

Літературну діяльність розпочав у 1953 році поетичною збіркою. У його творчому доробку — вірші, романи («Німбш», «Сімейне свято», «Гельдерлін», «Губерт, або Повернення у Касабланку») автобіографічна проза, драми, книги для дітей, романи-есе.

У книзі *«Це все Харбель»* розповідається про восьмирічного сироту при живій матері, що відмовилася від нього, боячись наслідків родової травми. Болісно загострене почуття справедливості заважає хлопчикові бути слухняним. Бунт його безнадійний, але і змиритися з несправедливістю долі і людей, які його оточують, він не може. Хертлінг розповідає про загальновідомі речі, що становлять сутність трагедії сучасної дитини. Його оповіді не властиві казковість, фантастичність, вимисел. Його поетика — суворая поетика неприкрашеної істини.

Роман *«Бабуся»* П. Хертлінга був визнаний найкращою книгою для дітей за 1976 р. Герой — дитина-сирота, яку виховує бабуся. У книзі немає і натяку на сентиментальність, повість «антиказкова» і суворая. Герої люблять одне одного, але не завжди розуміють. Вражає і в одній, і в іншій книзі почуття ізольованості, самотності героїв. Нікого не обходить, що поруч з «маленькою людиною» відбувається лихо. Один герой вже в дитячому будинку, інший незабаром буде там, адже бабуся дуже стара.

У книзі «*Тео втікає з будинку*» (1977) розповідається про дві втечі хлопчика з цілком благополучного сімейства. Перша втеча була спровокована брутальністю батька стосовно матері, друга — свідоме рішення дитини, оскільки зустріч із простими, добрими людьми багато чого його навчила, і люди ці дуже відрізнялися від тих, що він бачив у своєму оточенні.

Петер Хертлінг добре розуміє дитячу психологію і порушує проблеми, з якими часто стикаються сучасні діти. Це можна пояснити власним життєвим досвідом автора. Критики наголошують на тому, що твори Хертлінга не втрачають актуальності.

Міхаель-Андреас-Гельмут Енде (1929—1995)

Прозаїк, автор фентезі і творів для дітей. Народився у сім'ї художника-сюрреаліста і скульптора Едгара Енде. Зростав в оточенні видатних митців того часу — Ф. Марка, Б. Брехта, П. Клеє. Навчався в гуманітарній гімназії в Мюнхені (у 1996 р. вона отримала його ім'я). У 1943 р. учнів евакуювали. У 1945 р. М. Енде призвали до армії, звідки від дезертирував і долучився до організації «За свободу Баварії».

На початку 50-х років ХХ ст. М. Енде працював кінокритиком на баварському радіо, подорожував Італією. У 1960 р. світ побачив його перший роман для дітей про Джимі Гудзика (1960). За перші книги М. Енде отримав Літературну премію міста Берліна для юного покоління, а в 1961 р. — Німецьку премію книг для дітей. Так почалася його кар'єра дитячого письменника.

У 1973 р. вийшла повість-казка «*Момо*», перекладена понад 30 мовами і відзначена Німецькою премією книг для дітей. Образ бідної дівчинки Момо викликає співчуття і захоплення, а її пригоди інтригують несподіваними поворотами. М. Енде майстерно розкриває внутрішній світ дитини, її характер, спосіб мислення і дитяче світобачення. Головна героїня — мовчазна і розумна. Особливою художньою деталлю в її портреті є очі. А ще дівчинка була наділена здатністю «слухати всіх: собак і котів, коників-стрибунців і жаб, навіть дощ і вітер у гіллі, і все те розмовляло з нею на свій лад». Гармонія дитини і природи, уважність до навколишнього світу — риси, які особливо вирізняють Момо.

У романі багато філософських роздумів про людське буття, час, морально-етичні цінності, духовний і матеріальний світ. Письменник зумів поєднати реальність і вигадку. Твір закінчу-

ється щасливо: Момо з Беппо йдуть до старого амфітеатру, де їх чекають друзі, щоб влаштувати свято.

У 1979 р. вийшла у світ *«Нескінченна історія»* — захоплива розповідь про те, як читання може змінити дитину, як взаємодіють реальний і вигаданий світи, як комунікація з книжкою додає гармонії особистості.

До головного героя Бастіана Балтазара Букса потрапляє книжка *«Нескінченна історія»*, з якої він дізнається про чарівну країну Фантазію, про її дивовижних жителів та про смертельну небезпеку, яка загрожує її існуванню. Бастіан розуміє, що врятувати Фантазію може лише той, хто придумав нове ім'я для володарки країни. Житель країни Фантазії, хлопчик Атрею, вирушає на пошуки Рятівника, яким стає Бастіан. Потрапивши в історію як один з головних героїв, хлопчик змінюється. Йому як володарю знака Дитинної Царівни — Аурина — підкоряються всі жителі Фантазії, а всі його бажання здійснюються. Він створив ліс Перелин, іздив верхи на леві Строкатої Смерті — Граограмані, перебував під впливом Ксаїди і піддався спокусі стати Володарем Фантазії. Атрею — як справжній друг — привів Бастіана до Джерела Живильної Води, за допомогою якого той знайшов своє істинне покликання — любити, пригадував батька і повертався у свій світ.

Подорож у *«Нескінченній історії»* видалась Бастіану дуже довгою, проте у реальному часі — це тільки одна ніч. Відповідно до задуму автора, розповідь про реальне життя головного героя та розповідь про Фантазію надруковані у книжці різними кольорами — червоним і зеленим відповідно, адже вигаданий та дійсний світи тісно переплелися, але між ними все-таки є межа (в українському перекладі це одноколірні тексти, але різні шрифти).

Роман М. Енде показує, що добро і зло, втілені у символах Аурина — білої та чорної змії, переплетених у одному кільці, існують всюди. Можна і потрібно змінювати себе і навколишній світ, удосконалюючи себе.

Книга містить безліч натяків на інші історії, які можуть бути розкриті в інших книгах; спонукає читача до творення власної *«Нескінченної історії»* чи хоча б сюжетної лінії у книзі письменника. На прикладі Бастіана автор демонструє, як за допомогою книжки можна знайти себе, пізнати свої можливості, позбутися комплексів і подолати самотність, змінити ставлення інших до себе.

За мотивами *«Нескінченної історії»* знято фільм, екранізовано також повість-казку *«Момо»*.

Перу М. Енде належать й інші книги для дітей: *«Джим Гудзик і машиніст Лукас»*, *«Джим Гудзик і чортова дюжина»*,

«Чарівний пунш», «Школа магії та інші історії», «Театр тіней Офелії», однак не всі з них перекладено українською мовою.

Письменник обстоював фантастичність подій та характерів у книгах для дітей і повністю відкидав «абсолютне панування розуму».

Творчість М. Енде сприяла оновленню літератури для дітей, її активному розвитку за європейськими законами мистецтва і культури загалом.

5.5. Німецька література для дітей кінця ХХ — початку ХХІ ст.

У другій половині ХХ ст. активізувалася діяльність двох міжнародних центрів з вивчення літератури для дітей і дитячого читання: Міжнародної дитячої і юнацької бібліотеки у Мюнхені під керівництвом В. Шерфа і Міжнародного інституту дитячої, юнацької і народної літератури у Відні. З діяльністю Міжнародної дитячої і юнацької бібліотеки пов'язана і творчість цікавих дитячих письменників: *Карла Зейферта* (нар. 1923) — автора популярних історико-пригодницьких романів, лауреата багатьох премій; *Урсули Верфель* (нар. 1922) — автора нової абетки «Золоті А-Б-В» (1966) і хрестоматій з текстами класиків світової літератури для школярів.

Сучасну німецьку літературу для дітей репрезентують як поетичні, так і прозові твори різних жанрів. Спостерігаються тенденції розвитку жанру фентезі і трансформація фольклорної, міфологічної традицій; актуалізації науково-популярної та пригодницької літератури на сучасний лад.

Українською перекладено багато творів німецьких письменників для дітей, зокрема казкові повісті *М. Крузе* «Урмель з криги», «Урмель летить у космос», «Урмель пірнає у море». Урмель — загадкове, кумедне, непосидюче створіння з бегемотячим носом і крихтливими крильцями на спині. У першій повісті разом з іншими звірятами, мешканцями острова Тітіро, Урмель вчиться людської мови. Як і всі діти, Урмель — великий непослух, тому з ним трапляються карколомні пригоди. У другій повісті розповідається про подорож професора Тібатонга, Урмеля та їхніх друзів на планету Футура. Урмеля, який всюди полюбляє пхати свого носа, ледь не забули на Місяці, а Рохля дивом не загубилася у безкрайньому Всесвіті через свою надмірну любов до охайності. На Футурі на космічних мандрівників

чекало багато прикрих несподіванок. Третя ж повість розповідає про те, звідкіля взялися морські чудовиська, які вміють розмовляти. Вони не інакше як далекі родичі Урмеля. Професор Тібатонг збирає друзів і негайно споряджає експедицію в морську безодню, щоб зробити там неймовірні відкриття.

Моніка Фет (нар. 1951) — письменниця, відома українським читачам як авторка книжки «Моя сестра Кеті», що вийшла у «Видавництві Старого Лева» у серії «Обережно: дівчатка!». Головна героїня — непосидюча дівчинка, яка може бути «ангельським дитям», а іноді пустує, як і всі діти у її віці. Вона цікавиться всім, що її оточує, а тому шукає відповіді на різні запитання.

«Я-бо знаю, де висить ключ» — психологічна повість німецької письменниці *Гудруни Мебс* (нар. 1944) про хлопчика Роберта, який не поїхав у табір, а залишився у своєму будинку, асоціативно перегукується із відомим фільмом «Сам вдома».

«Новеньке про pana Белло» — казкова (із магічними перетвореннями та чаклунством, пригодами головних героїв) гумористична повість популярного німецького дитячого письменника, драматурга, перекладача та ілюстратора *Пауля Маара* (нар. 1937), що є продовженням попередньої історії про Макса й pana Белло «Пан Белло і блакитне диво». Українською також перекладено його книги «Що не день то субота», «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу», «Китобус, або Нові цятки для Суботика».

Творчість П. Маара відзначено багатьма нагородами, в т. ч. Німецькою літературною премією (за твір «Суботик в небезпеці»), Австрійською державною премією, премією братів Грімів, премією Е.-Т.-А. Гофмана, премією Ф. Рюкерт, а також найпрестижнішою в німецькій літературі для юних Почесною премією за весь творчий доробок автора.

Бодо Шефер (нар. 1960) — письменник і бізнесмен, фінансовий консультант. Він є автором бестселера «Шлях до фінансової незалежності» та унікальної книжки для дітей «Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей», у якій навчає, як правильно розпоряджатися грошима, щоб здобути фінансову незалежність. Українською також перекладена інша його книга для дітей — «Кіра й таємниця бублика, або Формування характеру за сім кроків», де автор відкриває дітям правила життя, які допоможуть їм досягти мети й стати гідними громадянами. У творі розповідається про те, як цілком змінилося життя дівчинки Кіри після того, як вона врятувала пса — чудового лабрадора Мані, який умів розмовляти та навчив дівчинку правильно заощаджувати і витратити гроші.

Українські читачі завдяки перекладам Галини Селенко мають змогу читати прозу сучасних німецьких письменників Анне Воорогове («Низовина»), Юми Клібенштай («День, коли я став крутим»), Фін-Оле Гайнріха («Команда Борде!»), Марлен Рьодер («Зіггі»).

Художні твори німецьких письменників-класиків ХХ ст. стали знаковими в історичному розвитку світової літератури для дітей, вивели її на якісно інший рівень, утверджуючи як самобутній феномен мистецтва слова. Саме завдяки новаторським прийомам зображення художнього світу, глибокому психологічному розкриттю образів дітей, синтезу традиційних і модерних підходів до трактування проблем, які хвилюють маленьких і юних читачів, твори для дітей німецьких письменників і досі не втрачають популярності у всьому світі.

Кірстен Бойє (нар. 1950)

Прозаїк, автор відомих творів для дітей та юнацтва. Народилася у Гамбурзі. Закінчила Гамбурзький університет, здобула вчений ступінь доктора наук за літературознавчі дослідження, працювала вчителькою у гімназії.

Першу книжку для дітей вона написала у 1983 р., коли працювала вчителькою і всиновила першу дитину. «Щасливий вибір Паули» (1985) мала великий успіх: була відзначена Німецькою літературною премією для юнацтва й стала книгою місяця Німецької академії дитячої та юнацької літератури. Лауреат численних національних і міжнародних літературних премій за видатні твори в галузі літератури для дітей та юнацтва, тричі лауреат медалі імені Г.-Х. Андерсена за неоціненний внесок у розвиток сучасної літератури для дітей та юнацтва.

Світ побачили понад 60 книжок Кірстен Бойє, які було перекладено багатьма мовами світу. У всіх своїх книгах авторка завжди на боці дітей: вони симпатичні й життєрадісні, чого не скажеш про дорослих. Також вона пише кіносценарії для дитячого телебачення, дослідження і доповіді про літературу для дітей та юнацтва.

Українських перекладів Кірстен Бойє надто мало. У перекладі О. Логвиненка у 2008 р. вийшла книжка «Скогландія», у якій розповідається про дівчинку Ярвен, яка дізнається, що є пішаком у карколомному плані. Зрештою Ярвен допомагає принцесі Малені та її друзів Йоансу зруйнувати таємну змову. Кірстен Бойє вміє писати про те, чим живуть сучасні діти, про що мріють і чого прагнуть. Так, у цій книзі розгорнуто тему реа-

лізації дитячих мрій, порушено проблему несумісності дитячих уявлень про світ. Авторка пропагує дружбу, взаємодопомогу, чесність, справедливість як цінності, на які потрібно орієнтуватися кожній дитині.

Корнелія Функе

(нар. 1958)

Прозаїк, автор понад чотирьох десятків книжок, багато з яких удостоєно високих національних та міжнародних літературних відзнак. Письменниця здобула педагогічну освіту, працювала вихователькою. У Гамбурзькому інституті дизайну опанувала секрети мистецтва книжкової графіки і проілюструвала десятки книжок для дітей.

Українською мовою перекладено її книгу *«Іграїна Безстрашна»*, в якій розповідається, що всі мешканці замку Бобернелль уміють чарувати: сер Ламорак, його дружина — красуня Мелісанда, їхній син Альберт. А ось десятирічний Іграїні хотілося б стати лицаркою. Вона мріє про перемоги на королівських турнірах і про драконів, яких треба рятувати. Коли батько й мати дівчинки саме на її день народження припускаються невеличкої помилки в чаруванні й випадково обертаються на двох свиней, замку загрожує небезпека: його бере в облогу підлий чаклун Гільгалад Ненатлий, а Іграїна проявляє всі свої лицарські чесноти, рятуючи своїх близьких.

Популярними серед українських читачів є романи трилогії *«Чорнильне серце»* (2003), *«Чорнильна кров»* (2006), *«Чорнильна смерть»* (2008), які закликають до читання, пропагують культ книжки.

У романі *«Чорнильне серце»* переплетено дві історії, дві дійсності — реальну та книжкову. Мегі, її батько палітурник Мо, тітка Еліно́р протистоять Каприкорну та його банді, яких одного разу Мо «вчитав» у реальний світ із книги Феноліо *«Чорнильне серце»*. Він також «вчитав» і Вогнерукого, натомість у книжку «потрапила» його дружина, мати Мегі — Тереза. Каприкорн знищує примірники *«Чорнильного серця»*, щоб назавжди залишитися в реальному світі й щоб ніхто не міг змінити ходу подій, знову читаючи історію. Натомість Вогнерукий не знаходить собі місця у людському світі, тужить за своєю домівкою, феями. Через його бажання все повернути назад Мо і Мегі втрапляють у полон до Каприкорна, який зі своїми посіпаками є втіленням зла.

Каприкорн хоче, щоб Мо «вчитав» із останнього примірника «Чорного серця» Привіда — ще одного носія зла. Однак Мегі виявляє в себе таку ж здатність «вчитувати» персонажів із книг, яка є у її батька. Її змушують «вчитати» Привіда, Фенелію змінює кінцівку «Чорного серця», і коли її привселюдно читає Мегі, той таки з'являється, знищує Каприкорна, його людей і пропадає сам. Баланс добра і зла у світі відновлено саме через читання. «Водночас дитина, яка читає, стає основною комунікативною ланкою, котра завдяки своїй любові до книжок володіє здатністю збалансовувати світи, навіть якщо вони дещо переплутались», — підсумовує Уляна Гнідець.

Основним символом трилогії Корнелії Функе є книжка. Чорнильне серце, чорнильна кров — літери, історія написана чорнилом, «історія світу Чорнила» (за У. Гнідець). «Книжки — це мої чорнильні діти», — говорила письменниця. Чорнильний світ — альтернатива реальності, куди можна втекти від страху (як неодноразово робила Мегі), від хвилювання, забутися від жахливих подій, які відбуваються навколо, чи повернутися туди, де було затишно, приємно і радісно.

У романі багато інтертекстуальних вкраплень із зарубіжної літератури для дітей, казкових ремінісценцій, які стимулюють розвиток читацьких інтересів. Корнелія Функе демонструє, що читання — можливість майнути у світ, який подобається, про який мрієш, світ фантазії.

Щоб висвітлити внутрішній світ героя-дитини, Корнелія Функе синтезувала реальну та вигадану дійсність, розгорнула захопливий сюжет з казковими елементами, показала низку подій, у яких читач мав змогу пізнати головних героїв, зрозуміти їх сутність. Це один із шляхів творення літератури для дітей і про дітей.

Запитання. Завдання

1. Назвіть та проаналізуйте джерела німецької літератури для дітей та юнацтва.
2. Окресліть художні особливості книги Е. Распе «Пригоди барона Мюнхаузена».
3. Як вплинули казки братів Грімів на розвиток жанру літературної казки у німецькій та світовій літературі для дітей?
4. Охарактеризуйте твори для дітей Е.-Т.-А. Гофмана.
5. Які поетичні тексти німецьких письменників XIX ст. пропонують читати українським школярам? Зробіть їх тематичний огляд.
6. Назвіть основні теми, порушені у творах для дітей німецькими письменниками XX ст. (О. Пройслером, Е. Кестнером, Дж. Крюсом, М. Енде).
7. Простежте жанрову різноманітність німецької літератури для дітей кінця XX — початку XXI ст.

Література

1. Гнідець У. С. Ідеальний реципієнт у творі для дітей «Нескінченна історія» Міхаеля Енде / Уляна Святославівна Гнідець // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. — Львів, 2007. — Випуск 14. — С. 218—225.
2. Гнідець У. Ідентичність комунікативного простору в романі «Чорнильне серце» Корнелії Функе / Уляна Святославівна Гнідець // Слово і час. — 2010. — № 4. — С. 73—77.
3. Гнідець У. С. Провідні тенденції розвитку сучасної німецькомовної літератури для дітей та юнацтва / Уляна Святославівна Гнідець // Мова і культура. — К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. — Вип. 10. — Т. IX (109). — С. 236—242.
4. Гнідець У. С. Роль дорослої людини в оповідній структурі текстів для дітей та юнацтва (на прикладі німецькомовної прози) / Уляна Святославівна Гнідець // Мова і культура. — К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. — Вип. 9. — Т. X (98). — С. 182—189.
5. Димитрова М. Световна література за деца і юноши / Малинка Димитрова. — София: Университетско изд-во «Св. Климент Охридски», 2009. — Т. 2. — 376 с.
6. Зарубежная детская литература : учебник [для студентов библиотечного факультета культуры] / сост. И. С. Чернявская. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1982. — 559 с.
7. Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Т.: Навчальна книга — Богдан, 2005.
8. История зарубежной литературы XIX века [Електронний ресурс] / под ред. проф. А. С. Дмитриева. — Ч. 1. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. — Режим доступу до статті : http://gofman.krossw.ru/html/dmitriev-gofman_19v-ls_1.html
9. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / автор-уклад. Ю. І. Ковалів. — К.: ВЦ «Академія», 2007.
10. Мотузова Н. Героїчний епос німецького народу / Н. Мотузова // Фюман Ф. Пісня про Нібелунгів у прозовому переказі. — К.: Веселка, 1989. — С. 5—8.
11. Поезія вагантів : пер. М. Борецького та А. Содомори // Література західноєвропейського середньовіччя / за ред. Н. О. Висоцької. — Вінниця : Нова книга, 2003. — С. 385—389.
12. Фюман Ф. Пісня про Нібелунгів у прозовому переказі / Ф. Фюман. — К.: Веселка, 1989. — 158 с.
13. Шалагінов Б. Зарубіжна література: Від античності до початку XIX століття : іст.-естет. нарис. / Борис Шалагінов. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. — 360 с.
14. Шалагінов Б. Література середніх віків. Висновки / Борис Шалагінов // Зарубіжна література. — 2004. — Жовтень (Ч. 38). — С. 2.
15. Шалагінов Б. Література середніх віків у Західній Європі / Борис Шалагінов // Всесвітня література та культура. — 2003. — № 5. — С. 47—53.
16. Шалагінов Б. Німецька література X—XVIII ст. / Борис Шалагінов // Вікно в світ. — 1999. — № 1. — С. 8—22.
17. Шаповалова М. С. Історія зарубіжної літератури / М. С. Шаповалова, Г. Л. Рубанова, В. А. Моторний. — Л.: Світ, 1993.
18. Шахова К.. Реалістичні фантазії Джеймса Крюса / Кіра Шахова // Крюс Дж. Тім Талер. — К.: Веселка, 1991. — С. 5—8.

6.

Література для дітей письменників Великої Британії

6.1. Джерела англійської літератури для дітей

Англійська література для дітей має специфічні національні ознаки (типовий англійський гумор, традиція лімерика як жанру, керролівський нонсенс як стиль тощо). Вона закорінена в усній народній творчості Англії. Деякі дослідники переконані, що до XIX ст. у цій країні не було літератури для дітей як такої, а були твори для дорослих, які увійшли до кола дитячого читання. Це стосується й англійського фольклору: балад, легенд, казок, пісенок, віршиків, лімериків, які зараз є невід'ємним складником фонду класики літератури для дітей.

Балади. Російський дослідник М. Жирмунський поділяє англійські балади на три групи: балади про події англо-шотландських війн, цикл балад про Робіна Гуда та балади романтичні. Елементи чудесного й казкового (ельфи, королева фей та ін.) присутні у більшості балад. Походження сюжетів англійських балад різноманітне: є мандрівні сюжети, сюжети з творчості класичних авторів, середньовічних поем, християнських легенд.

Юним читачам цікаві англо-шотландські народні балади про Робіна Гуда. Вони вплинули на передромантичну та романтичну

англійську літературу. У циклі налічують майже сорок балад, серед яких: «Народження Робіна Гуда», «Як Робін Гуд став розбійником», «Робін Гуд і герфордський єпископ», «Робін Гуд і м'ясники», «Робін Гуд і шериф», «Робін Гуд ділить золото», «Робін Гуд і лісники», «Робін Гуд і Маленький Джон», «Робін Гуд рятує трьох стрільців». Славу Робіна Гуда ділять з ним його товариші — Маленький Джон, чернець Тук, дружина Меріон.

Робін Гуд був реальною історичною особою, а сюжети балад написані на основі історичних подій XIII—XIV ст. Він та його друзі боролися за справедливість — відбирали скарби у багатих та віддавали їх біднякам. Припускають, що Робін Гуд народився 1290 р., був слугою графа Воррена і жив у Вейкфілді (графство Йоркшир, Англія). Пізніше Робін почав служити графу Томасу Ланкастеру й брав участь у повстанні проти короля Едуарда II. Після придушення повстання всіх графських кріпаків було оголошено злочинцями, й вони переховувались у Шервудському лісі. Вони були влучними стрільцями, сміливими й винахідливими.

Лицар Гай Гісборн, шериф міста Ноттінгем, поблизу Шервудського лісу, намагався схопити Робіна, щоб посадити його у в'язницю. Але у нього нічого не виходило, тому шериф вдався до хитрощів. Він оголосив змагання зі стрільби з лука, переможцеві якого дістанеться стріла з чистого золота. Гай Гісборн сподівався упіймати Робіна Гуда, адже той був вправним стрільцем. Робін з друзями виявилися хитрішими за шерифа. Вони перевдягнулися і відправилися у Ноттінгем, де герой виграв змагання й отримав золоту стрілу.

Інша історія розповідає, як одного разу шерифу вдалося схопити ватажка розбійників у церкві, де чернець упізнав Робіна Гуда. Але його друзі на чолі з Маленьким Джоном напали на в'язницю і звільнили свого ватажка.

Ці розповіді стали сюжетною основою балад про національного героя, який наділений розумом, гордістю, добротою, чесністю, справедливістю, патріотизмом, сповідує ідеали національної честі тощо.

Перша згадка про Робіна Гуда міститься у поемі В. Ленгленда «Видіння про Петра Пахаря» (1377), а балади про Робіна Гуда побачили світ під назвою «Мала пісня про подвиги Робіна Гуда» в останні десятиліття XV ст. Є багато екранізацій історій про цього героя (найвідоміша «Стріли Робіна Гуда»).

Поширені також балади на історичну тему («Отернберська битва»), про любов, вірність, моральні цінності («Дві сестри», «Три загадки», «Королева Елінора», «Едвард»), на казкові сюжети («Томас Римувальник»), гумористичного забарвлення («Король

і пастух»). Найстаріший рукописний збірник англійських народних балад датують 1650 р.

Для англійської балади типовий поділ на чотиривірші, приспиви (хоч вони є не завжди у шотландських баладах) і повтори. Українською мовою англійські народні балади перекладали Іван Франко, Леонід Первомайський.

Легенди. Англійські легенди мають різноманітну тематику: історичну (про Короля Артура, Робіна Гуда, інші історичні події), християнську (на основі біблійних мотивів, про Ісуса Христа, Богородицю, апостолів, янголів та інших персонажів Старого й Нового Завітів); етіологічні та повчальні.

Уявлення молодших школярів про англійську легенду як жанр формується після ознайомлення з легендами про Робіна Гуда, в яких він постає невтомним борцем проти завойовників і грабіжників, захисником простого люду. Одна з легенд, наприклад, розповідає про те, як Робін Гуд став вільним стрільцем. Його батько Віллі був селянином і мав невеликий статок, який згодом відібрали ченці. Сім'я змушена була втекти в Шервудський ліс і там оселитися. Робін зібрав дружину вільних стрільців — тих, «хто тікав від неволі, від голоду, хто хотів помститися ненависним кривдникам». Головний герой — сміливий та кмітливий. Переодягнувшись м'ясником і прикинувшись простаком, він потрапляє в місто, заманює шерифа до лісу, а його друзі звільняють із в'язниці вільних стрільців, яких мали повісити.

Англійська легенда «*Морква*» (українською переклав Г. Усач) побудована як переповідання сну жінки. Старенькій приснилося, що вона померла і «стоячи перед лицем Янгола Смерті, просила взяти її до раю». Коли Янгол запропонував пригадати добрі безкорисливі вчинки, то жінка згадала лише те, що одного разу дала бідному хлопчикові моркву. Тоді Янгол запропонував їй моркву дещо більшого розміру, на якій вона мала летіти до раю. Та до неї вчепився той хлопчик і його мати-вдова та ін., морква переламалася і всі полетіли додолу. Невелика легенда подана прозовою формою, має християнські мотиви (рай, образ Янгола смерті, перелік добрих вчинків як на Страшному суді тощо), належить до творів повчального типу.

Казки. Українські маленькі читачі добре знають англійські народні казки. «Трое поросят», «Гніздо сороки», «Джоан і кривий гусопас», «Дік Вітгінгтон та його кішка», «Джек і бобове стебло», «Джек і золота табакерка», «Вигідна угода», «Розумна дружина», «Учень чарівника», «Юний Роланд», «Як Джек ходив щастя шукати» та ін.

Англійська казка формувалась на багатонаціональній основі: в її творенні взяли участь не тільки англосаксонці, а й кельти, що населяли Британію до приходу германських племен, норманські завойовники, що підкорили острів у XI ст. В англійській казці презентовано практично всі морфологічні різновиди, які є в інших народів: казки про тварин, чарівні казки (найбільш архаїчний тип казок), авантурні й побутові, казки, побудовані на сюжетах балад на рицарську тематику («Вайльд Роланд», «Біннорі» та ін.), порівняно «молоді» — історичні казки.

Казок про тварин не надто багато. Найвідоміша — казка «Троє поросят», у якій розповідається про трьох поросят та їх долю. Поросятку вдалося не тільки перехитрити вовка, а й зварити його в казані. Традиційна побудова виявляється у казковому початку, щасливому кінці, стрімкому розвитку дії з повторенням окремих елементів, це споріднює казку з подібними творами інших народів.

Казка «Гніздо сороки» повчальна, пояснювальна за характером, оскільки розкриває читачам особливості виття гнізд різними птахами. Пізніше цю традицію письменники використовували у літературних казках (Дж. Родарі, В. Біанкі), намагаючись дати відповідь на дитячі запитання «Чому...?».

Англійські чарівні казки позначені сюжетно-тематичним різноманіттям: казки-балади, чарівні казки із вигаданими персонажами («Крихітка фея»), нечистою силою, шотландські казки про велетнів і людодів. Наприклад, казка «Джек і бобове стебло» розповідає про те, як бідний хлопець продав корову за п'ять чарівних бобових зерен, з яких аж до неба вирросло п'ять великих стеблин. Три рази Джек лазив на небо й повертався від людоджера, який там жив, то з червінцями, то з куркою, яка несе золоті яйця, то з арфою. Саме ці чарівні речі забезпечують хлопця та його матір. Останнього разу людоджер погнався за Джеком, але мати вчасно зрубала бобову стеблину. Казка закінчується традиційно щасливо: «Відтоді Джек з матір'ю зажили щасливо й безтурботно. Вони побудували собі новий будинок. Кажуть, Джек одружився з принцесою. Та чи це так — не відаю. Але те, що жили вони довгі-довгі роки мирно і благополучно, то це правда. А коли, часом до них навідувався смуток чи втома, Джек діставав золоту арфу, ставив її на стіл і наказував: «Співай, арфо! І їхня печаль зникала безслідно».

Багато англійських казок сюжетно подібні до німецьких та скандинавських (наприклад, «Том Тіт Тот», «Джерело на краю світу»).

Героєм авантурних казок, як правило, є персонаж, який проявляє винахідливість і кмітливість. З авантурною тісно

пов'язана побутова казка, дійовими особами якої часто є прості люди. Тут присутній комічний ефект, іноді — різка сатира, конфлікт між багатими й бідними тощо. Так, у казці «Джоан і кривий гусопас» розповідається про внучку лорда, яка росла без батьків і зазнавала знущань від усіх слуг. Тільки няня доглядала за нею. Джоан дружила із гусопасом. Одного разу вони пішли у місто, де мав відбутися бал, а по дорозі зустріли принца, який мав вибрати наречену. Справжні дива і перетворення у чарівно-побутовій казці починаються опівночі, коли у королівську залу зайшла боса, у порваному платті Джоан, кривий гусопас та його гуси. Під звуки сопілки гусопаса дрантя Джоан перетворилося на розкішну сукню, а гуси — на маленьких пажів. Принц і Джоан одружилися, забрали до себе няню. Але гусопаса більше ніхто не бачив. Казка завершується щасливо, проте нотки суму і штрихи недовolenості надають жанру англійської казки типового національного колориту.

Побутова казка «Дік Вітмінгтон та його кішка» — історія англійського хлопчика, який був сиротою, але розумним і допитливим. Він мріяв потрапити до Лондона. Власне конкретні топоси (у побутових казках не часто зазначено точне місце дії), антропоніміка та художні деталі, що позначають особливості національного побуту англійців, відрізняють англійські побутові казки від творів такого типу інших народів. Дік зустрів доброго і порядного містера Фіцворрена, який запропонував йому роботу. Доброму господарю протистоїть зла куховарка. У такий спосіб реалізована іманентна ознака казки — протистояння добра і зла. Дік став багатим, одружився з Алісою, дочкою Фіцворрена. Подібний сюжет побутує і в інших народів, але ця казка передає побут і мораль «старої доброї Англії» та її столиці.

Малі фольклорні жанри. У 1760 р. Джон Ньюбері зібрав і видав англійські пісеньки та малі форми англійського фольклору. Саме з того часу такі збірники називають «Пісеньки Матінки Гусині» (у перекладі українською збірник «Рими Матінки Гуски»).

Англійські пісеньки, які тепер становлять золотий фонд англійського й світового фольклору, спочатку були не для дітей, а для дорослих. Деякі з них — відгомін історичних подій («Хитун-Бовтун»), інші — пародії на високий епос («Дім, який побудував Джек»). Читачам відома російська версія С. Маршак: «Шалтай-Болтай / Сидел на стене». Українською мовою існує переклад М. Лукаша, який починається рядками «Хитун-Бовтун на стіні стояв, Хитун-Бовтун додолу впав». Є народний переспів з іронічним пафосом: «Глимадло-бовтадло / На стіну

влізадло...». В одному із переспівів використано прийом обігрування ситуації та надання національного характеру персонажів та поезії:

Козак Мамай скакав за Дунай,
Та гепнувся так, що луснув геть вкрай.
Вся кіннота Дорошенка,
Усе військо Морозенка,
Ні братчики-запорожці, ні батько, ні мати
Не можуть Мамай до купи зібрати
(Переспів невідомого автора).

«Народна пісенька» та «Золотокудра дівчина» — невеликі поетичні тексти строфічної будови, розраховані на дитяче сприймання. Перший твір — це звернення дитини до зіроньки: «Блимай, зіронько маленька, — / диво ти моє далеке!». Поезія складається із шести віршованих рядків, обрамлених еліпсом. Центральним та єдиним є образ зіроньки, описаний у перекладі Світлани Кузьменко за допомогою порівняння «наче діамант у небі» та означений як «диво». Мінімальне змістове наповнення вірша свідчить про те, що він призначений для дошкільнят. «Золотокудра дівчина» — пісенька, але наявність сюжетної розповіді, опису суспільних уявлень про сім'ю, стосунків між дівчиною та хлопцем, розподілу гендерних ролей тощо засвідчують, що ця поезія перейшла до кола дитячого читання із «дорослого фольклору». Ймовірно, що текст був доповнений і адаптований до дитячого сприймання. Йдеться про останню строфу, у якій герой уявляє дівчину за вишиванням і водночас звертається так: «... їстимеш медяники, цукерки та вершки». У перекладі Наталі Забіли пісеньку читали не одне покоління дошкільнят.

У коло дитячого читання ввійшли малі фольклорні жанри: англійські лічилки, пісеньки, потішки, прислів'я і приказки. Вони характеризуються лаконічністю, точністю і влучністю думки, порівнянь, містять повчання, досвід народу і подібні до зразків народної мудрості інших народів: «Хто кропиви не боїться, того вона не вжалить», «Нечесний з одним — нечесний і з двома», «Хто дереться швидко вгору, той раптово гепне додолу» (у перекладі Ростислава Доценка).

Англійські віршики, потішки, пісеньки позначені ексцентричним баченням світу, комічним порушенням звичайної логіки, сприйняттям навколишнього світу навпаки. Ексцентричність мислення проявляється у схематичному й послідовному запереченні реальності («Я бачив озеро в вогні»), трансформації

дійсного у неможливе тощо. Парадоксальність, ексцентризм, дивацтво є давнім джерелом комічного, художньою цінністю для дитини. Твори, наділені такими особливостями, допомагають їй визначити своє місце в навколишньому світі, у системі «дорослих цінностей», сміхом відповідати на намальовану дорослими помилкову картину світу. У фольклорних віршиках зазвичай актуалізовано архаїчний композиційний принцип «нанизування» елементів одного на інший.

До нових малих фольклорних форм в Англії належать лімерики — короткі вірші гумористичного змісту, «нонсенси». Створення перших лімериків (за назвою ірландського міста Лімерик, де виникла ця форма) приписують поету Едварду Ліру. Однак існують й лімерики анонімні, час виникнення яких тяжко встановити. Лімерик — це завжди строга форма: п'ятивірш, написаний, зазвичай, п'ятистопним ямбом. І композиційно, і змістовно лімерики продовжують старовинну англійську фольклорну традицію, вирізняються баченням навколишнього «навиворіт».

Для всіх творів малих форм англійського фольклору характерні дзвінка каламбурна рима, чіткий ритм, простота виражальних засобів.

6.2. Твори для дітей епохи Просвітництва

Просвітництво в Англії (XVIII ст.) — це інтелектуальний рух за перегляд з позицій раціоналізму і сенсуалізму суспільних основ: ідеологічних, релігійних, моральних, культурно-естетичних. Просвітники були оптимістами і гуманістами, до їх когорти належали політики, громадські діячі, вчені, філософи, письменники. Просвітницька література особливо увагу звертала на повсякденне людське життя, героями стали пересічні люди, не наділені особливою красою, здібностями, духовним світлом. Письменники порушували проблеми моралі, порядності, чесності, безкорисливості. Завжди перемагає добро над злом, а герої діють з позицій розумного. Ці тенденції у літературі частково проникали й у твори, що входять до кола дитячого читання. Серед творів літератури для дітей XVII—XVIII ст. переважали оповіді дидактичного, естетичного та релігійного характеру. Для дітей писали проповіді, де навчали, як потрібно себе поводити. Було багато книг добрих порад (переважно бать-

ків синам). Часто це був т. зв. «моральний кодекс» для юного джентльмена.

На межі XVII—XVIII ст. почали з'являтися твори власне для дітей. Переважно це були книги подорожей, які читали і діти, і дорослі. У середині XVIII ст. Дж. Ньюбері (на його честь названо нагороду в галузі літератури для дітей — Медаль Джона Ньюбері, що вручається у США з 1922 р.) створив видавництво книжок для дітей. Він написав першу таку книжку «*Маленька гарненька кишенькова книжечка*» (1744) і випустив перший в Англії журнал для дітей. Однак формування кола дитячого читання по-справжньому почалось тоді, коли до нього потрапили шедеври англійської літератури XVIII ст.: твори Д. Дефо, Дж. Свіфта та ін.

Даніель Дефо (1661—1731)

Прозаїк, публіцист, поет-сатирик. Народився у 1660 чи 1661 р. у заможній сім'ї в Лондоні. Вихований у релігійному дусі, навчався у протестантській школі в Ньюінгтоні, про яку згадував з теплими почуттями. У дев'ятнадцять років став успішним комерсантом. Завжди перебував у гуці політичної та релігійної боротьби, за це його переслідувала влада. Д. Дефо виступав як поет-сатирик і публіцист, критикуючи суспільні порядки, засуджуючи аристократичну пихатість дворян. Він став впливовою політичною фігурою.

В історію світової літератури Д. Дефо увійшов передусім як романіст, автор «*Робінзона Крузо*». Роман мав феноменальний успіх у читачів, що спонукало письменника продовжити історію романами «*Подальші пригоди Робінзона Крузо*» та «*Серйозні роздуми протягом життя і дивовижні пригоди Робінзона Крузо, з його баченням ангельського світу*». Художній рівень та ідейний зміст цих двох романів виявилися значно нижчим за перший.

Після «*Робінзона Крузо*» Д. Дефо написав авантюрні романи «*Молль Флендерс*» (1722), «*Полковник Джек*» (1722), «*Роксана*» (1724), морський пригодницький роман «*Капітан Сінглтон*» (1720), історичний роман «*Щоденник чумного року*» (1722), романи-мемуари «*Мемуари кавалера*» (1720), «*Мемуари англійського офіцера, капітана Джорджа Карлтона*» (1728). Головні герої цих творів усього досягають у житті силою свого

розуму, зусиллями волі, старанністю і кмітливістю, як і сам автор. Форма мемуарів, щоденника, розповідь від першої особи, схожість більшості центральних персонажів з автором — ознаки, які свідчать про автобіографізм прози Д. Дефо. У 1726 р. вийшов його твір у трьох томах «Подорожі Англією і Шотландією», який донині вважають цінним історичним і статистичним матеріалом.

Задум роману «Робінзон Крузо» виник на основі реальної історії, що сталася з шотландським моряком Александром Селькірком, який упродовж чотирьох років (1704—1708) прожив на безлюдному острові Хуан-Фернандес у Тихому океані, поки його не підбрав корабель. Д. Дефо прочитав про ці події у книзі Роджерса «Плавання навколо світу» (1712) і в нарисі Стіля «Історія Александра Селькірка».

Роман «Робінзон Крузо» написаний від першої особи. Коротка преамбула ознайомлює з біографічними даними героя, його морськими подорожами і описом бурі, в якій загинув корабель і вся команда. Робінзон потрапив на безлюдний острів, де створив свій самодостатній світ з елементами позитивної утопії. Герой зблизився з природою, підкорив її, заперечуючи стереотипи про те, що життя поза цивілізацією неможливе. Змінився і його внутрішній світ: пройшовши шлях від безвір'я до прийняття Бога, він став мудрою людиною.

Еволюція світогляду Робінзона показана на прикладі стосунків з П'ятницею — дикуном, якого він урятував від канібалів. Робінзон стає вчителем, який разом з учнем наново освоює моральні, політичні, релігійні, побутові основи світу, з яким він утратив зв'язок. Коли на острів висаджуються пірати, Робінзон Крузо діє як відважна людина, демонструючи неабиякі знання військової тактики й стратегії, допомагає повернути корабель законним власникам. Роман закінчується поверненням Робінзона разом з П'ятницею в цивілізований світ, від якого він встиг відвикнути.

У світовій літературі роман «Робінзон Крузо» сприймається як натхненний гімн Людині, її творчим і фізичним можливостям. Українською мовою роман перекладали Б. Грінченко, А. Павецький, В. Отамановський та ін. Т. Шевченко створив малюнок «Робінзон Крузо» (1856), а термін «робінзонада» поширився і утвердився у літературознавстві на позначення творів, у яких змальовано життя і пригоди людини, що опинилася поза суспільством (у єдиноборстві з природою тощо).

Роман Д. Дефо було перероблено для дітей. Упродовж багатьох років він був одним з найулюбленіших творів школярів.

Джонатан Свіфт (1667—1745)

Прозаїк, публіцист, сатирик, церковний діяч. Народився в сім'ї бідного урядовця в Дубліні (Ірландія). Батько помер у рік народження Джонатана. Дядько допомагав йому здобувати освіту: в початковій і середній школі, на богословському факультеті Дублінського університету. Згодом Дж. Свіфт став секретарем у можновладця Вільяма Темпля, в маєтку якого була велика бібліотека і під впливом якого сформувалися основи його світогляду. У вибраному товаристві юнак пройшов як політичну, так і літературну школу. Потім Дж. Свіфт був священником. Письменник третину своїх прибутків віддав у казну для потреб ірландського народу.

Перший період творчості Дж. Свіфта відкривається твором, що став шедевром англійської літератури — «Казка бочки», також було опубліковано «Битву книг», «Роздуми про механічну дію духу».

Літературну славу письменнику приніс роман *«Мандри Гуллівера»*, опублікований у 1727 р. Роман, написаний для дорослих, назавжди увійшов до кола дитячого читання. Юний читач поринає у фантастичний світ пригод, хоча у кожній вигаданій назві чи імені схована гостра сатира на тогочасний соціум. Автор, використовуючи засоби фантастичної літератури, змалював алегоричну картину тогочасного суспільства, створив образи, які найповніше виражали його ідеї. Намагаючись зробити свій твір доступним для широких кіл читачів, письменник використав форму популярного пригодницького роману, актуалізував прийом очуднення.

Роман поділено на чотири частини, в кожній з них розповідається про перебування Гуллівера в тій чи тій країні (у ліліпутів, велетнів, у Лапуті, в країні гуїнґнів). Письменник вибудовував свій твір як роман-подорож пригодницько-фантастичного характеру, і це робить *«Мандри Гуллівера»* особливо цікавими для дітей. Однак кожен епізод роману, попри фабульну розважальність, містить і набагато глибший зміст. Подорож Гуллівера — це історія про збагачення уявлень людини про світ. У романі також порушено проблему відносності людських знань.

У першій частині Гуллівер потрапляє до ліліпутів — крихітних чоловічків. Картина політичного життя їх імперії — це пародія на англійські й загалом європейські політичні звичаї. Дж. Свіфт зобразив смішним ліліпутського імператора з його претензіями на світове панування, підкреслив нікчемність міністрів та вельмож. Крізь фізичну мізерність цих людців ясніше проступили їхня жорстокість, підступність та зажерливість, характерні й для справжніх, «великих» міністрів та імператорів.

Від ліліпутів Гуллівер потрапив у країну велетнів і сам перетворився на ліліпута. Тепер уже людське суспільство зменшилося до нікчемних розмірів і стало об'єктом вивчення для мудрого монарха велетнів, схожого на доброго короля з народної казки. Гуллівер з гордістю розповідає про свою батьківщину, вихваляючи її політичний устрій, парламент, правосуддя, але розумний король хоче знати всю правду і починає ставити запитання, на які можна відповісти лише прямо, конкретно. І відповіді героя характеризують людське суспільство з дуже непринадного боку.

У третій частині «Мандрів Гуллівера» Дж. Свіфт описує державу Лапуту, королівський двір якої міститься на летючому острові. Лапутяни проводять усе життя, вивчаючи математику, астрономію та інші теоретичні науки. Вони навіть їжу готують у формі геометричних фігур, однак безпорадні у практичному житті. Будинки вони будують криві, вбрання шиють неадекватне. Свіфт виступає не проти науки загалом, а проти науки мертвої, відірваної від запитів життя, або науки, досягнення якої йдуть на користь панівним верствам населення. Так чудесний острів Лапуту його правителі використовують для придушення народних повстань.

У четвертій частині роману Гуллівер потрапляє до країни розумних коней — гугнґнів. Вони використовують замість робочої худоби бридких двоногих істот — егу, у яких герой із жахом упізнає людей. Щоправда, егу позбавлені здатності розумно мислити, вони керуються лише тваринними інстинктами. За допомогою алегорії автор переконливо порівнює вади, породжені англійським тогочасним устроєм, із звичками егу. Так, у цих тварин теж проявляється жадоба до накопичення, і часто можна бачити, як два егу зчиняють бійку за знайдений камінь.

Письменники у різних країнах світу наслідували твори англійських романістів, використовували їх мотиви і образи. Острівний мотив, проблема самотності та ізоляції, становлення особистості через працю; мотив мандрівки та елементи пригодницького жанру — типові ознаки літератури для дітей та юнацтва.

6.3. Англійська поезія XVIII—XIX ст. для дітей

Англійську літературу для дітей XVIII ст. репрезентують також поетичні тексти. Більшість із них належить відомим англійським письменникам, які писали для дорослого читача, але в деяких творах чи то зверталися до змалювання образу дитини,

чи то відкривали світ крізь призму дитячого світогляду, чи то повертаються у власне дитинство. Найчастіше це пейзажні замальовки, вірші гумористичного плану, «повчальна» поезія.

У збірці «Пісні невинності» (1789) *Вільяма Блейка* (1757—1827) символом добра є образ дитини, що не знає егоцентризму, на відміну від дорослих. Для дитячого читання пропонуються твори із «Пісень невинності», де тонко описано природу, виголошено гармонійну мораль; зі збірки «Пісні досвіду» (1794) — «Святий четвер», «Дівчинка, яка заблукала», «Тигр», «Маленький трубач». Творам В. Блейка притаманні такі ознаки як музичність, розгортання народних традицій, демократизм, гармонія. Техніка «освітленого друкування», експеримент в описовій і ліричній поезії, складна образність та символізм філософських поем — ознаки стилів Блейка-поета.

Роберт Бернс (1759—1796) — народний шотландський поет. У його творах відчутний вплив шотландського фольклору, актуалізовані патріотичні мотиви. Школярі читають вірші Бернса, присвячені Шотландії («В горах моє серце», «Шотландська слава»), почуттям і життю простих людей («Чесна бідність», «Робін», «Джон Андерсен»), баладу «Джон Ячмінне зерно», поезію «Давня дружба».

XIX ст. — епоха розквіту романтизму й активного розвитку дитячої літератури. Деякі твори Дж.-Н. Г. Байрона, Д. Кітса, П.-Б. Шеллі, Т. Мура увійшли і до кола дитячого читання.

Джордж-Ноел-Гордон Байрон (1788—1824) — поет-романтик, автор поем «Шільйонський в'язень», «Дон Жуан», «Паломництво Чайльд Гарольда» (1812); ліричних творів «Ода Наполеону Бонапарту», «На втечу Наполеона з острова Ельби», «Зірка почесного легіону», «Прощання Наполеона», «Станси до Августини», «Послання до Августина», східних поем «Гяур», «Абидоська наречена», «Облога Коринфа» (1816), «Паризіна» (1816) та інших творів історичного, соціального, сатиричного спрямування. Українським читачам цікава поема «Мазепа», в якій український гетьман після поразки під Полтавою розповідає Карлу XII свою історію. Образ юного Мазепа, пажа польського короля Яна II Казимира, покараного за зв'язок з Терезою, юною дружиною графа Фальбовського, швидше романтичний і авторський, аніж історичний. Завершується сюжет поеми розповіддю, як кінь приносить напівмертвого Мазепу на Україну, де його звільняють, і він завдяки своїм здібностям стає гетьманом.

Персі Біші Шеллі (1792—1822) писав ліричні вірші («Англія», «Ода західному вітрові», «Вино фей», «Плач за

померлим роком», «До Мері», «Філософія кохання», «На добра-ніч», «До Джейн. Спомин», «До Джейн. З гітарою» та ін.), поеми («Королева Маб», «Повстання Іслама», «Адонаїс» та ін.), поетичні драми, трактат про поезію («Захист поезії»), політичні памфлети, філософські етюди тощо. Особливо відомою є поетична драма «Визволений Прометей» (1819). Молодшим читачам пропонують поезію «Не буди змії».

Автор закликає дітей не тривожити змію, яка сонна повзе по омитій нічною росою траві. Вражає гармонія природи, з любов'ю змальована поетом. Колористика, фонічний малюнок вірша створюють емоційну ауру спокою, весняної нічної тиші: безголосий вулик, прихисток травневої комахи у квітці, світло зірок, яке падає на голубий дзвіночок.

Перу *Джона Кітса* (1795—1821) належать сонети «Сонет про море», «Як здумаю, що можу відійти...», «Вперше прочитавши Гомера в перекладі Чепмена», «Сонет до Гейдона», «Сонет про самотність», «До дівчини», «До Байрона», «До Нілу», «Про коника та цвіркуна», які увійшли до кола дитячого читання. Автор захоплюється красою природи й знаходить її у всьому: у літньому сюрчанні коника, в запічній пісні цвіркуна. Образно й пафосно автор відтворює мелодію «поезії землі»: «Поезія землі не оніміє: / Коли зима в мовчання крижане / Поля заковує, цвіркун у хаті / Заводить пісню, що в теплі міцніє, / Нагадуючи всім, хто задріме, / Спів коника в траві на сіножаті» (Переклад Василя Мисика). Д. Кітс є автором поем («Сон і поезія», «Ендіміон», «Ізабелла, або Горщик з базиліком», «Гіперіон», «Ламія», «Вечір святої Агнеси», «Вечір Святого Марка» та ін.), од (оди до Психеї, Грецької Вази, Солов'я, Меланхолії, Безділля). Ліричні, міфологічні, історичні сюжети поем відтворюють авторське враження від буття, специфіку художнього світу, побудованого на межі реальності й уяви, дійсності й сну. Алегорія, імпліцитний зміст, синтез філософії буття та лірики почувань — іманентні ознаки стилю Дж. Кітса. Цікавим є поетичний твір «Про себе» для молодших школярів. Нескладна рима, відсутність поділу на строфи, постійні повтори віршових рядків та цілих фраз, насичена епітетами мова («пустенький хлопець», «тверді-сінькі скелі», «вишні рум'яні») — художні особливості пісеньки автора. Жартівливий тон, нанизування (перелічення) асоціативно віддалених явищ навколишньої дійсності надають віршу сюжетної хаотичності й розважальності, наближуючи його до жанру лімерика.

Більшість творів Дж. Кітса українською переклали Василь Мисик, Дмитро Павличко, Григорій Кочур.

Едвард Лір (1812—1888) — один із основоположників літератури для дітей (писав і для дорослих), започаткував своєрідну гумористичну літературу абсурду, автор англійських лімериків.

У Е. Ліра було важке дитинство, вже у 15 років він почав заробляти як художник. Його визнали кращим художником-орнітологом. Він написав багато смішних віршиків — лімериків, що супроводжували гумористичні замальовки. Багато з них увійшли у *«Книгу нісенітниць»* (1846). Свої тексти автор називав «нісенітницями». Перший рядок лімерика презентує героя-дивака і ексцентрика, який живе за власними правилами. Часто містить географічну назву, з якою римуються другий і п'ятий рядки. У наступних рядках ідеться про дивний вчинок чи властивість героя. В останньому рядку нерідко міститься його оцінка чи реакція навколишніх. Художній світ лімерика — це світ гри, дивацтва, нонсенсу:

Жив собі чоловічок у Чилі,
що поводивсь не так, як учили;
все на сходах сидів,
груші-яблука їв
дивний той чоловічок із Чилі

(Переклад О. Мокровольського).

Автор симпатизує героям-дивакам, які роблять алогічні речі, мають незвичний зовнішній вигляд, але випромінюють добро і світло:

Мав бриля один дід з міста Ді —
криси дуже широкі й тверді
і сказав: — Як дощ буде,
то усі звідусюди
йдіть до мене під бриль в місто Ді!

(Переклад О. Мокровольського).

У 1872 р. Е. Лір видав другу книгу — *«Ще нісенітниця»*. У 1871 р. вийшли друком *«Безглузді пісні, оповідання, ботаніка й абетки»*, а у 1876 р. — остання книга поета — *«Смішні вірші»*. У ці збірки увійшло також багато пісеньок, музику до яких написав сам автор (*«Кіт і сова»*, *«Качка й кенгуру»*, *«Віник, совок, кочерга й коминкові щипці»*, *«Стіл і стілець»* та ін.). Е. Лір створив комічних персонажів із незвичними іменами, пропагував гру зі словами.

Ілюстрації автора доповнюють вербальний рівень *«нісенітниць»* і містять елементи гротеску, дитячого малюнка. Джерелом натхнення Е. Ліра була усна народна творчість, але він

переосмислив ексцентричне начало, властиве англійському фольклору, зробивши його головним архітектонічним принципом своєї поезії. Вплинули на творчість письменника й відомі памфлети та сатира Дж. Свіфта.

«Безглузді абетки» Е. Ліра підкреслено антидидактичні, позначені або сатиричним, або абстрактним змістовим наповненням. Він часто пародіював інші жанри — романтичну баладу з її музичністю, ритмікою, повторами і римами («Качка і Кенгуру», «Кицька і Сич», «Комар Довгоніг і Муха»), байку з мораллю («Побіл, у якого немає на ногах пальців»). Цікавими є твори «Джамблики-Джамблі», «Едвард Лір про самого себе», «Прогулянка верхи», невеличка поема «Пип Скрубіозний» — втілення уявлення автора про гармонію, єдність усього живого із центральним образом — Людиною.

У вірші «Едвард Лір про самого себе» поет подає автопортрет, виписаний у стилі смішних віршиків:

Як же Ліра цього не любити!
 Понаписував стільки книжок!
 Скаже хтось:— Буркотливий, сердитий...
 Інші скажуть:— Чудовий дідок!...

(Переклад О. Мокровольського).

Твори Е. Ліра адресовані малим і дорослим. Використовуючи прийом обігрування слів, неологізми, різноманітні епітети та лексичні форми, письменник створив колоритні образи людей, тварин, речей.

На українську мову небилиці Е. Ліра перекладали В. Діброва, О. Мокровольський.

Прийом «нонсенсу», мовна гра, закладені у нісенітницях Е. Ліра, активно використовували у своїх творах для дітей Л. Керролл, автори іронічної поезії Дж. Рівз, М. Яснов, К. Руа, М. Карем, О. Грігор'єв, П. Гріпарі, Саша Чорний.

6.4. Початок ХХ ст. як «золотий вік» англійської літератури для дітей

У ХІХ ст. було написано чимало творів, які увійшли в коло дитячого читання. Багато письменників творили і для дітей. Дослідники вважають, що «золотий вік» англійської літератури для дітей започаткував Л. Керролл своїми творами про Алісу. Вершина цього «золотого» періоду перебуває десь між 1894 і

1908 рр., коли опублікував свої твори для дітей Р. Кіплінг, вийшов «Вітер у вербах» Г. Кеннета, твір Дж. Баррі «Пітер Пен» та «Історія кролика Пітера» Беатрисі Поттер.

Джеймс Грінвуд (1833—1929) був одним із перших професійних письменників для дітей. Автор 40 романів, писав на тему робінзонади («Пригоди Роберта Девіджера», 1869), про жителів лондонських трущоб («Сім проклять Лондона», 1869), про долю сироти Джима («Справжня історія маленького обірванця», 1866). Дж. Грінвуд малює перед читачем соціальне дно, болото, де народжуються злочинці, але фінал — оптимістичний.

Автором роману «Маленький дикун» (1848) із жанру робінзонади був *Фредерік Марріет* (1792—1848). Форма щоденника хлопчика, який після корабельної катастрофи потрапляє на безлюдний острів, нагадує твір Д. Дефо. Герої письменника переважно діти (інший відомий твір Ф. Марріета — «Мічман Ізі» (1836)). Повага і любов з боку дорослих — це те, що автор вважає необхідним для дитини. Дітей-читачів у його творах захоплюють оптимізм і незвичні ситуації, в які потрапляють герої — їх ровесники.

Вагомий внесок у розвиток англійського пригодницького роману зробив письменник-натураліст *Томас Майн-Рід* (1818—1883). Його твори відзначаються цікавою фабулою та пізнавальною цінністю. Він автор роману «Вершник без голови» (1866), написаного під враженнями від війни США і Мексики і сповненого таємничих пригод; твору на екзотичну тематику «Мисливці за рослинами» (1857), трилогії «В хащах Південної Америки», «Юні мисливці», «Мисливці за жирафами» (1856—1867).

Генрі-Рейдер Хаггард (1856—1925) — неоромантик, автор авантюрно-пригодницьких романів. Його твори містять автобіографічні моменти і спираються на досвід автора. Екзотичні романи «Списи царя Соломона» (1885), «Дочка Монтезуми» (1894), «Чарівна Маргарет» (1907) захоплювали не одне покоління юних читачів.

Автором повістей пригодницького характеру був *Роберт Белентайн* (1825—1894). Українським читачам відома його повість «Кораловий острів», уривок з якої читають молодші школярі. Завдяки письменнику читачі разом із героями Пітером, Джеком та хлопчиком-оповідачем потрапляють на кораловий острів. Автор наділив хлопчиків різною вдачею, добродушно висміюючи вади кожного (наприклад, хизування невченістю Пітера), а разом з тим вказуючи на важливість читання книжок і користь від цього для кожного. Уривок інтригує маленьких читачів, зацікавлюючи і спонукаючи прочитати цілу повість,

щоб дізнатися про справжні пригоди хлопців на острові, який вони спочатку називали земним раєм. Пригодницькі повісті П. Белентайна перегукуються із творами цього жанру інших письменників.

Особливо потужно вплинули на подальший розвиток літератури для дітей оригінальні твори Л. Керролла.

Кеннет Грем (1859—1932) — автор збірки есе («Мовні записи»), низки оповідань, побудованих переважно на спогадах з дитинства (книги «Золоті роки», 1895; «Дні мрій», 1898), повісті «Дракон-лежебока», книги «Вітер у вербах» (1908). Змалку майбутнього письменника виховувала бабуся. Він вчився у школі Оксфорда, мріяв вступити в університет, але натомість пішов на службу в Банк Англії. Згодом К. Грем одружився і виховував єдиного сина, який був хворобливим і не бачив на одне око. Саме для нього письменник почав створювати й записувати оповідання про містера Жабса, які згодом стали основою книжки «Вітер у вербах». Дванадцять розділів книги містять оповіді під назвами: «Річковий берег», «Широкий шлях», «Дикий Праліс», «Містер Борсук», «Милий дім», «Містер Жабс», «Дудар на досвітній зорі», «Жабсові пригоди», «Мандрівник — у кожному із нас», «Подальші Жабсові пригоди», «Як літня злива, грянув плач...», «Кінець одиссеї».

Гумористичне забарвлення книги асоціюється із манерою Л. Керролла; сучасність, вплетена у канву казки, наближує твір до читача. Сильовій манері К. Грема властиве мистецтво типізації.

Льюїс Керролл (Чарльз Латвідж-Доджсон) (1832—1898)

Письменник, математик, філософ, логік і фотограф. Народився у селі Дарсбері в графстві Чешир у сім'ї священика, ріс у великій родині Чарльза Доджсона та Френсіс-Джейн Латвідж. Сім'я була весела, батько підтримував у дітях інтерес до творчих ігор. Чарльз навчався у привілейованому навчальному закладі, що викликав у нього різку неприязнь. Решта життя Л. Керролла пов'язана з Оксфордським університетом. Він закінчив з відзнакою факультети математики та класичних мов, став професором.

Л. Керролл страждав від безсоння, тому придумував «опівнічні задачі» — алгебраїчні та геометричні головоломки — і розв'язував їх у темряві. Пізніше він опублікував ці головоломки під назвою «Опівнічні задачі, придумані безсонними ночами».

Понад усе Л. Керролл любив дітей. Цураючись дорослих, почувуючись із ними важко та скуто, він ставав надзвичайно веселим і цікавим співбесідником у товаристві дітей. «Не розумію, як можна не любити дітей, — писав він в одному зі своїх листів, — вони становлять три чверті мого життя». Він здійснював з ними тривалі прогулянки, водив їх у театр, запрошував у гості, розважав спеціально вигаданими для них оповідками, які супроводжувалися швидкими виразними замальовками. Спілкування з дітьми, гра незмінно слугували поштовхом до творчості для Л. Керролла. Його найкращі твори — дві казки про Алісу, вірші — виникли як імпровізація, хоча згодом значно доопрацьовувалися.

Перше видання книги *«Аліса в Дивокраї»* побачило світ 27 червня 1865 року, а в грудні 1871 року читачі зустрілися і з другою частиною книги — *«Крізь дзеркало і що там побачила Аліса, або Аліса в Задзеркаллі»*.

1 липня 1862 року під час прогулянки човном по невеличкій річці Л. Керролл почав розповідати дівчаткам Лідделл, донькам свого колеги казку про пригоди Аліси, названої так за ім'ям його улюблениці, десятирічної Аліси Лідделл. Казка дівчаткам сподобалась, і вони неодноразово вимагали продовження. Зі щоденника Л. Керролла відомо, що він розповідав свою «нескінченну казку», а іноді, коли під рукою опинявся олівець, малював своїх героїв у дивних ситуаціях, що випали на їхню долю. Згодом Аліса попросила Керролла записати для неї казку: *«Нехай у ній буде якнайбільше різних нісенітниць»*.

Лише 1863 р. Керролл завершив перший рукописний варіант казки, яку назвав *«Пригоди Аліси під землею»*, у 1864 р. він взявся за другий, детальніший. Він переписав його від руки і супроводив 37 малюнками в тексті, а перший варіант знищив. 26 січня 1864 року він подарував Алісі цей рукописний зошит. Нарешті у 1865 р. з'явився остаточний варіант, а у 1890 р., в розпал популярності казки Л. Керролл видав варіант для дітей. Усі дослідники одностайні: книга має подвійну «адресу», адже зорієнтована на два рівні сприйняття — дитячий і дорослий.

«Аліса в Дивокраї» та *«Аліса в Задзеркаллі»* — це результат глибокого опанування фольклорної традиції, започаткованої передусім з казки чарівної, але нею аж ніяк не вичерпаної. Структура народної казки у творах Л. Керролла зазнала серйозних змін. Трансформувалися не лише конструкції причиново-наслідкових зв'язків, характерні для народної казки, а й функції дійових осіб.

Увага Л. Керролла до народної творчості не обмежувалася лише казкою. Він звертався до пісенної народної творчості, також переосмислюючи її. У прозову канву твору вплетені

поетичні фрагменти. Це здебільшого невеликі строфічні дитячі віршики, які доповнюють, підкреслюють, ілюструють розвиток сюжету, характери дійових осіб, своєрідно описують явища природи, тварин. Майстерно ці вірші переклав українською М. Лукаш. Часто за допомогою поезії Л. Керролл подає авторський коментар, створює своєрідне обрамлення розповіді: «Під ясным шатром небес / Поміж тихих сонних плес / Човен плив у край чудес».

Поетична мова увиразнює мову персонажів, передає їхні думки з різного приводу, асоціативне мислення та уявлення про навколишній світ: «Узимку, як біліє сніг, / Співаю я пісень дзвінких. / Весною, як усе цвіте, / Скажу тобі про се й про те». При цьому автор часто використовує прийом контрастів та переключування, заграючи із читачами:

На небі грало сонечко,
Проміннячко ллючи,
І хвилі в морі сяяли,
Як золоті ключі, —
Дивуйтеся, чудуйтеся,
Бо це було вночі (Переклад М. Лукаша).

У казках Л. Керролла оживали старовинні образи, збережені у прислів'ях та приказках, особливу роль відігравали дурні та диваки. Знання театру відображається передусім у бездоганній побудові діалогів. У Керролла діалог — це завжди поєдинок (не лише словесний), протистояння, в якому і виявляються характери. Не менш виразні та театралізовані й роздуми самої Аліси, оформлені як монологи.

Особливу роль у творі виконують малюнки. Вони не лише ілюструють текст, а й доповнюють і пояснюють його. Другим потужним пластом у казках Л. Керролла, на думку Н. Демурової, є пласт діалого-літературний, який складається із пародій, запозичень, опрацювань, алюзій. Врешті, ще одним важливим рівнем казки Л. Керролла є рівень науковий. Ось чому логіки, математики, фізики, філософи, психологи знаходять в «Алісі» матеріал для наукових роздумів та інтерпретацій.

Казка «Аліса в Дивокраї» не лише підсумовувала тривалу фольклорну та літературну традиції, а й проклала дорогу європейському неогуманізму, який в Англії представляли Г. Веллс та Б. Шоу з їхньою увагою до науки та до людини водночас, із прагненням поєднати інтелектуальну та емоційну сфери. Вплив творчості Л. Керролла нині відчутний і в найкращих образах англійської наукової фантастики, і в гротесковій сатири, і в сучасній

поезії. «Нісенітна та дивна казка» відкриває сучасним читачам різні рівні свого змісту. Казки Л. Керролла неодноразово були екранізовані. Українською мовою діалогію про Алісу переклав В. Корнієнко.

Протилежною за характером такої літератури для дітей була англійська реалістична та пригодницька проза.

Чарльз Діккенс (1812—1870)

Прозаїк, романист. Народився у сім'ї чиновника, яка часто переїжджала, Чарльз Діккенс, з дитинства дуже багато читав. Через борги батько опинився у в'язниці, Чарльз змушений був працювати на фабриці, щоб утримати себе й допомогти сім'ї. Він спостерігав за життям бідняків і був вражений жахливими умовами: «Порок, приниження, злидні». Всі ці картини згодом постануть у його творах.

Невелика спадщина, отримана після смерті родички, дала змогу Діккенсам розплатитися з боргами, батька звільнили. Чарльз відвідував приватну школу, згодом працював молодшим клерком, був репортером. Як кореспондент він об'їздив багато міст Англії, ознайомившись із життям їх мешканців. У 1833 р. у «Манслі мегезін» було опубліковано перше оповідання Діккенса «Обід на Топлар-Вок», підписане іменем «Боз».

У 1836 р. Ч. Діккенс написав перший роман «*Посмертні записки Піквікського клубу*», який називали комічною епопеєю. Дивак Піквік і його супутники мандрують Лондоном і Англією з метою дослідження «людей та звичаїв». Піквік — позитивний герой: добрий, чесний, чуйний, не терпить несправедливості. Його чесність приводить до в'язниці. Цей твір про дорослих і адресований дорослому читачеві, а «*Пригоди Олівера Твіста*» (1838) — роман, головним героєм якого є дитина. Написаний у формі життєпису героя, твір розкриває проблеми відносин особистості та суспільства. За таким самим принципом побудований і роман «*Життя і пригоди Ніколаса Нікльбі*» (1839). У творах автор зобразив долю багатьох знедолених, порушив проблеми, які хвилювали його сучасників: становище бідноти, стан шкільної освіти, доля дитини в сучасному суспільстві.

Діти у романах Ч. Діккенса пізнають голод, самотність, біль і зневагу, але залишаються чесними і з гідністю долають труднощі. Часто їх долю змінює щасливий випадок, зустріч із добрими та турботливими людьми. Так, Олівера рятує міщанин Браунло.

Прозі письменника властиві контрастні характеристики позитивних і негативних персонажів, показ моральних принципів людини, її сили волі чи слабкості.

Важливою у творчому доробку письменника є тема маленької беззахисної людини, страждання дитини у жорсткому світі (Олівер Твіст, Ніколас Нікльбі, Нел із «Крамниці старожитностей», Поль Домбі із «Домбі і син»).

«Американські нотатки», написані на основі подорожі до США (1842), «Картини Італії» (1846), «Крамниця старожитностей» (1840—1841), історичний роман «Барнабі Радж» (1841), цикл «Різдвяні оповідання» (1843—1845), романи «Життя і пригоди Мартіна Чезлвіта» (1844), «Домбі і син» (1848) — твори, які засвідчують новий період у творчості Ч. Діккенса, позначений зрілістю художнього мислення, поглибленням критичного начала, переходом м'якого гумору у сатиру, актуалізацією таланту публіциста та нарисовця.

Ч. Діккенс написав роман «Життя Девіда Коперфілда, розказане ним самим» (1850), де у формі життєпису висвітлено автобіографічні факти, розкрито процес становлення та формування особистості письменника. «Холодний дім» (1852), «Важкі часи» (1854), «Крихітка Дорріт» (1857), «Повість про два міста» (1859) — інші твори цього періоду, в яких автор аналізує важливі проблеми.

У коло дитячого читання увійшли «Різдвяні оповідання» («Різдвяна пісня у прозі», «Дзвони», «Цвіркун у запічку»), де автор майстерно поєднав реальність і казку, правду й вигадку, фантастичне й буденне.

Головним героєм «Різдвяної пісні» є скрар Скрудж, жорсткий і бездушний егоїст, який зневажав бідних і думав тільки про своє збагачення. Він не святкував Різдва і не розділяв радості свята з іншими. Читач вперше зустрічається з ним у Святвечір у конторі, де Скрудж працює разом з клерком. Скрудж не вміє радіти життю, співчувати, розуміти інших, його настрої завжди похмурі. Йому протиставлено збірний образ людей, які проходять вулицею і, незважаючи на погану погоду, бідність та інші матеріальні проблеми, мають чудовий настрої, вітають одне одного, радіють.

Вражає майстерність зображення еволюції характеру головного героя, який кардинально змінює не тільки своє ставлення до людей, а й свої погляди, переконання, зустрівшись із примарою Марлі, колишнього компаньйона Скруджа, який помер на Різдво, але так і не потрапив на небо. Його грішна душа терпіла страшні муки і поневіряння, оскільки за життя він не дбав про

духовне, а жив тільки матеріальним. Марлі хотів уберегти від такої долі Скруджа і вказати йому шлях істинний. Три Духи Різдва (минулого, теперішнього та майбутнього) показують цінності, які він втратив. Головний герой визнав, що Різдвяної ночі отримав урок, який не минув марно.

Автор пропагує християнські цінності, гуманність, милосердя, взаємодопомогу і любов до ближнього. Твору властиві динамічні сюжет, структура, композиційна схема. Образи-символи надають тексту додаткових смислів та спонукають читача до глибшої інтерпретації. Моральні цінності, які пропагує автор, актуальні для будь-якого покоління. Історія Скруджа вчить дітей-читачів обирати правильний шлях у житті, дбати про духовне, а не матеріальне.

До пізньої творчості Ч. Діккенса належать романи «Великі сподівання» (1861), «Наш спільний друг» (1864), «Таємниця Едвіна Друда» (незакінчений), «Подорож двох підмайстрів» (написаний у співавторстві із В. Коллінзом).

Молодші школярі знайомляться із літературною казкою Ч. Діккенса «*Чарівна кісточка*». Розповідаючи історію про чарівну кісточку від риби, яку принцесі Алісії дала морська фея, письменник наслідує народні чарівні казки, а змальовуючи побут королівської родини, яка терпить нестачу коштів, долає стереотипи побутових казок. Реалістичні картини бідності у казці — фрагменти художнього світу романів письменника. Але у «Чарівній кісточці» щасливого кінця досягнуто за допомогою магії. Фея перетворює все навколо на прекрасне й гармонійне: король отримує гарну платню, королева одужує, діти мають у що одягнутися, а принцеса Алісія одружується. Поєднання уявного й реального світу, зміни у житті героя після зустрічі з доброю людиною (у казці — це вигадана, казкова істота — фея), натуралістичний показ життя у бідності — ознаки стилю Ч. Діккенса, які виявляються і в цьому творі.

Українською мовою твори Ч. Діккенса перекладали Є. Олесницький, І. Белів, В. Черняхівська, Ю. Корецький, Р. Доценко, О. Терех та ін.

Роберт-Льюїс Стівенсон (1850—1894)

Прозаїк і поет, представник англійського романтизму. Народився в сім'ї морського інженера. Нянці Алісон Каннінгом, за його власним визнанням, Р.-Л. Стівенсон був зобов'язаний тим,

що став письменником. Вона допомогла йому розвинути свою природну здатність до творчості, стала товаришем, якого бракувало слабкій і хворобливій дитині.

У 1866 р. вийшла перша книжка Р.-Л. Стівенсона — «Пентландське повстання». З 1873 р., коли надрукували його юнацькі подорожні нотатки, до самої смерті Р.-Л. Стівенсон щороку публікував бодай один новий твір.

Після смерті батька Р.-Л. Стівенсон з родиною переїхав у Америку, а тоді винайняв яхту «Каско» і протягом семи місяців плавав у південних морях. Морські мандри повернули його до життя, яке здавалося йому чарівною казкою. У південних морях скаженіли шторми та шквали, але тільки живучи поблизу екватора, Р.-Л. Стівенсон почувався добре. Він купив ділянку землі («П'ять річок») і залишився жити серед тубільців на острові Уполу, що в Самоа. Вивчав місцевий фольклор, дружив із тутешніми мешканцями, брав участь у їхньому житті, залюбки їздив верхи і багато працював не лише за письмовим столом, а й фізично.

Ще за життя Р.-Л. Стівенсон став легендою. На острові Океанії, де жив письменник, вирушали юрми прочан. Він створив унікальний світ пригод, а його спосіб життя підсилював враження від написаних ним книг. Тубільці шанували його, називаючи Тузіталою, тобто Співцем. Він працював невтомно і дуже багато, навіть прикутий до ліжка, напівсліпий, із прив'язаною рукою, письменник не полишав літературної справи. Його твори залишалися яскравими, сповненими оптимізму і мали великий успіх у читачів.

Поховали Р.-Л. Стівенсона на вершині гори Веа, звідки навсібіч, доки сягає око, прослалися води Тихого океану. На надгробку, згідно із його заповітом, вибито вірш поета «Реквієм»:

Під зірками небосхилу
 Покладіть мене в могилу.
 Я любив цю землю мило,
 Жив щасливий, вмер щасливий.
 І на камені простому
 Викарбуйте ви потому:
 Повернувсь моряк додому,
 З пагорбів прийшов мисливий
 (Переклад М. Стріхи).

Після смерті Р.-Л. Стівенсона було видано 30 томів його творів. Талант письменника яскравий і багатогранний, він працював у найрізноманітніших жанрах — романи, оповідання, подорожні нариси, повісті, вірші, есе, п'єси.

Завдання літератури, за Р.-Л. Стівенсоном, — радувати, розважати, давати читачам «поживу» для мрії. Це неоромантична позиція, яка дала змогу автору поринути у світ пригод, екзотичних островів, небезпечних мандрів.

Світову славу Р.-Л. Стівенсону приніс роман «*Острів скарбів*» (1883). Одного разу, граючись зі своїм прийомним сином Ллойдом Осборном, він намалював карту острова. «Як називається ця земля?» — запитав хлопчик. «Острів скарбів», — не замислюючись, відповів автор, не підозрюючи, що з цієї хвилини приступив до створення свого найзнаменитішого роману.

Книга належить до жанру пригодницької літератури для підлітків. Події в романі розгортаються зі швидкістю кінострічки. Сюжет будується на недовомленостях, загадках, таємницях, що інтригує читача й тримає його в постійному очікуванні, напрузі.

Р.-Л. Стівенсон є також автором збірки «*Дитячий квітник віршів*» (1885), сповненої яскравих картин-описів: «Усюди дощ, він ллє на сад, / На синій ліс в імлі, / На наші парасольки та — / В морях — на кораблі» (Переклад М. Стріхи). Читаєш, і здається, ніби дуже легко визирнути у вікно, подумки абстрагуватися від мокрого листя і знайомих парасоль, побачити морські простори та вітрила. Своїми творами автор рятує від буденності. Він любив поезію, замолоду змагався з друзями у створенні віртуозних середньовічних форм, писав вірші для дітей.

Поезії, що ввійшли до збірки «*Дитячий квітник віршів*», були створені під час загострення хвороби, на межі життя і смерті. Р.-Л. Стівенсон лежав у темній кімнаті, йому було заборонено рухатися і говорити, а думками линув у дитинство. Він одним із перших звернувся у своїй ліричній поезії до світу дитинства й проголосив його найбільшою цінністю. Ця невелика книжка, сповнена внутрішнім світлом, вплинула на весь простір англійської літератури. Любов і смерть, дух і плоть, злети й падіння душі, розмова з Богом на краю буття — основні теми лірики Стівенсона. Життя для нього — зустріч і прощання з любов'ю, радість і праця.

Вірші збірки «*Підлісок*» адресовані теж дітям. Автор почав їх писати відразу після закінчення роботи над збіркою «*Сви-стувальки*». «Я зробився поетом, працюю і працюю над віршами, так що до сорока років напевно видам поетичну збірку», — писав Р.-Л. Стівенсон товаришу в травні 1883 року. І через чотири роки збірка справді вийшла. Назву для неї автор запозичив у поета Бена Джонсона, який писав вірші з будь-якого приводу.

Діти у початковій школі читають поезію Р.-Л. Стівенсона «*Моя тінь*»:

У мене є маленька тінь, що скрізь іде за мною,
І я не знаю, що робить із нею отакою.
Від голови до п'ят вона — точнісінько я сам:
Лиш хочу в ліжку я стрибнуть — а тінь моя вже там!
(Переклад М. Стріхи)

Автор емоційно й лірично передав думки дитини, яка пізнає світ, замислюється і пояснює для себе таке явище, як тінь. Персоніфікація сприяє іронічно-гумористичному змалюванню головного героя і його тіні. Простота слова, точність пейзажу роблять дитячі вірші Р.-Л. Стівенсона абсолютно оригінальним явищем світової культури.

«*Вересковий трунок*» — балада, написана за галловейською легендою про часи, коли шотландський король громив у боях піктів і завоював їхні землі. Цей край славився чудовим медовим напоєм, виготовленим з вереску, що квітнув по всіх схилах. На фоні прекрасного опису цвітіння вереску розгортаються страшні події: знищено майже все населення цієї славної країни. А завойовникам бракує рецепту вересового меду. Ось нарешті знайдено живими останніх двох жителів — батька з десятирічним сином. Завойовники вимагають у них рецепт. Глибоко вражає страшний вчинок батька, котрий майже наказує скинути сина зі скелі, щоб той, бува, не виказав таємниці. Але читач розуміє, що навряд чи хлопчик залишився живий після того, як вороги дізналися б від нього рецепт. А нескорений останній представник винищеного племені не видає таємниці, його незламний дух торжествує над смертю і ворогами.

Р.-Л. Стівенсона вважають засновником і теоретиком неоромантизму. Гостро відчуваючи суперечності між реальністю і мрією, він шукав у звичайному надзвичайне, героя в простій людині. Подорожі, пригоди, небезпеки потрібні для того, щоб надати життю яскравості, повноти, прорвавши монотонність буднів, побачити таємницю і красу світу. Письменник утверджував мужній оптимізм і віру в цінність добра, мав юнацьке романтичне тяжіння до прекрасного. Він наголошував, що письменникам необхідно прагнути до правди життя, щоб людина «не вважала себе ангелом чи чудовиськом; не сприймала навколишній світ за пекло; не дозволяла собі уявляти, начебто всі права належать її касті чи її батьківщині».

Творчість письменника добре відома в Україні, особливо його книга «Острів скарбів». Чимало творів Р.-Л. Стівенсона були екранізовані. Українською мовою їх перекладали Є. Крижевич, М. Новикова, Р. Доценко, П. Тарашук, Ю. Лісняк, Ю. Корецький, О. Терех, М. Стріха та ін.

Оскар Вайлд (1854—1900)

Поет, прозаїк, драматург і критик. Із самого дитинства перебував у середовищі творчо обдарованих людей. Його мати була письменницею, батько — лікарем, а в домі родини часто відбувалися поетичні вечори. Любов до краси, прагнення до гармонії змушували О. Вайлда шукати способи захиститися від недосконалості світу. Він абсолютизував тезу про те, що «рукотворна краса досконаліша від природи». Естетизм як домінанта художнього мислення притаманний усій творчості О. Вайлда.

Оскар здобув ґрунтовну класичну освіту. У 24 роки, будучи оксфордським студентом, отримав премію за вірш «Равенна», а в 1881 р. видав першу збірку віршів. Перебуваючи в Америці (1882), написав п'єсу «Ввіра, або Нігілісти», яка була заборонена в Англії. До драматургії він повернувся лише у 90-ті, написавши п'єси «Герцогиня Падуанська»(1891), «Віяло леді Віндермер» (1892), «Жінка, що не варта уваги», «Саломея»(1893), «Як важливо бути серйозним. Легковажна комедія для поважних людей» (1895), «Ідеальний чоловік» (1895) та ін.

Справжню славу, хоча й скандальну, О. Вайлду приніс роман «*Портрет Доріана Грея*» (1890), написаний після укладеного парі. Гра несумісних суперечностей; епатажний герой, який всім своїм життям обстоював надморальність краси, а у фіналі роману був за це покараний; пропагування мистецтва як дзеркала, «у якому віддзеркалюється той, хто в нього дивиться, але аж ніяк не життя» — знакові аспекти роману. О. Вайлд також є автором збірки «Злочин лорда Артура Севіла та інші оповідання» (1891), низки балад («Балада Редінської в'язниці»). Він називав себе «символічним уособленням своєї епохи», оскільки його позиції не розуміли, звинуватили в «аморальних збоченнях» і засудили до ув'язнення.

У коло дитячого читання увійшли літературні казки О. Вайлда та деякі поезії («Втеча місяця»). У 1888 р. він опублікував збірку казок «Щасливий принц». Жанр казки, популярний у ХІХ ст., став тією літературною формою, що дала змогу О. Вайлду по-новому поглянути на реальність. Казки адресовані як дітям, так і дорослим читачам. Про художні принципи і світоглядні засади письменника говорить підзаголовок («Матеріально-ідеалістична історія») твору «Кентервільський привид» (1887).

У 1891 р. О. Вайлд видав другу збірку казок «Гранатовий будиночок». У творах невеликої форми автор ставить перед дитиною серйозні моральні проблеми, питання життя і смерті,

добра і зла, пропонує читачеві своє вирішення цих проблем, опираючись на гуманістичне розуміння людської природи, почуттів, моралі.

Уривок казки «Щасливий принц» в українському перекладі Олександра Олеся пропонують для читання молодшим школярам. Цю казку також перекладав І. Корунець. Твір починається описом статуї Щасливого Принца, яким усі захоплюються. Автор передає ставлення до статуї (мистецького витвору людини) різних персонажів: міського радника, матері, бідного чоловіка, Ластівки. Живий принц не знав сліз, адже жив у палаці Безтурботності за високим муром, що віддаляв придворний сад від міста, а після смерті пізнав скорботу людей і навчився їм співчувати. Шматочки позолоти із пам'ятника знімала ластівка й відносила їх злидарям. Зрештою статую забрали із міського майдану, бо в ній не було вже краси, а значить — і користі.

Персоніфіковані образи статуї Принца, Ластівки, Очерету (у якого «гнучкий стан») надають сюжету казковості, а стилю твору — образної вишуканості. Є у казці й повчання, яке можна помітити, проаналізувавши вчинки ластівки. Образ Принца, який переймається чужим горем, хоч сам ніколи його не знав, зворушливий та емоційний.

Пізнавальний аспект твору реалізований через розповіді Ластівки про Єгипет: «про рожевих ібісів, що довгими вервечками стоять на мілинах Нілу й дзьобами виловлюють золоті рибки; про старого, як сам світ, Сфінкса, що мешкає в пустелі і знає геть усе» тощо.

Казка «Соловей і троянда» розкриває образ Солов'я, який співчував закоханому і змусив розквітнути трояндовий кущ, хоч сам, співаючи, стікав кров'ю. Мистецтвом і життям Соловей заплатив за диво, але навіть така жертва не принесла щастя закоханому, адже безсердечна красуня викинула подаровану троянду, яку згодом розчавили колеса воза. О. Вайлд показував вічні суперечності між добром і злом, справедливістю і несправедливістю, доцільністю і безглуздістю, любов'ю і байдужістю, ніжністю і безсердечністю. Фінал казок нетрадиційний для обраного жанру, оскільки часто песимістичний. Так, гинуть Ластівка і Щасливий Принц. Але це не тотальний песимізм, бо у світі Зла є і Добро, відбуваються переродження (наприклад, у «Зоряному хлопчику») і прозріння героїв. О. Вайлд порушує усталені погляди на елементи казки як жанру.

«Егоїстичний велетень» — морально-філософська казка О. Вайлда про егоїзм та його наслідки. У садку, де Велетень не дозволяв гратися дітям, завжди панувала Зима. Тільки після того, як діти вилізли на гілки дерев, сад ожив пташиним співом,

пахощами цвіту та сонячним промінням. Велетень зрозумів свою помилку: «Який же я справді егоїст! — промовив він. — Тепер я знаю, чому Весна барилася». Казка багата оригінальними персоніфікованими образами природи: Зими, Снігу, Північного Вітру — Боревія, що «угорнувся у хутро і весь день ревів у садку та зривав дашки на димарях», Граду, убраного «у сіре, а подих мав крижаний», Весни.

Трагізм розв'язки сюжетної лінії, як і естетизм художнього світу — іманентні ознаки казок О. Вайлда. Тема любові, кохання порушена лише штрихом, та звучить на імпліцитному рівні твору, адресуючи казку не тільки дітям, а й дорослим. У сюжетах і стилістиці казок письменника помітні різноманітні літературні та мистецькі впливи — Ш. Бодлера, Т. Готье, Г. Флобера, Г.-Х. Андерсена, Е. По.

У казках «Молодий король», «Рибалка та його душа», «Егоїстичний велетень», «Зоряний хлопчик» розгортаються біблійні притчі. Літературні казки О. Вайлда позначені особливим художнім світом, «декоративним» стилем оповіді, який складається з предметів зображення та способів опису. Він малює словом, використовуючи колористичні епітети (чи то описуючи статую Щасливого Принца, чи створюючи портрет кравчині, чи описуючи Студента), художню деталізацію (наприклад, при описі гробниці великого Царя), порівняння та метафоричність мови.

У казках О. Вайлда центральною є морально-філософська проблематика. Життя з його контрастами між бідністю і багатством, добром і злом присутнє у кожній історії.

Джозеф-Редьярд Кіплінг (1865—1936)

Поет і прозаїк, представник неоромантизму. Народився в Бомбеї в сім'ї, яка вважала себе англо-індійською. Своїм другим іменем він завдячує назві озера Редьярд, на берегах якого зустрівся його батьки. Коли хлопчикові виповнилося 6 років, його відправили в Англію. У 1878 р. Дж.-Р. Кіплінг вступив до військової школи, про що згодом розповів у книзі «Пройда і компанія» (1899).

У 1882 р. Джозеф повернувся в Індію, де почав працювати в місцевій газеті. «Лірика школяра» (1881) — дебютна збірка віршів, які були переважно наслідуванням провідних поетів епохи. Через три роки у збірці «Відлуння» письменник пародював усіх відомих письменників-вікторіанців, роблячи спробу заявити про власний стиль, як і в збірці «Департаментські пісеньки» (1886).

Перша прозова збірка «Прості оповідання з гір» (1888) написана на основі «повсякденних вражень, із суєти життя», як зізнавався сам автор у автобіографічній книзі «Дещо про себе» (1936).

Індійська тема присутня у наступних збірках оповідань Дж.-Р. Кіплінга «Місто страшної ночі», «Сватання Діани Шад», «Життя дає фору». Враження від навколосвітньої подорожі через Далекий Схід та Сполучені Штати Америки висвітлені у книзі нарисів «Від моря до моря» (1889). Новаторством Кіплінга було звернення до сучасності та пошуки героя у теперішньому. Техніка репортажу, використана в оповіданнях, надає їм лаконізму, стислості, фактографічності, енергійного ритму прози. Подібними до оповідань за тематикою і поетикою є «Пісні казарми» (1892), «позбавлені ліризму». Ця та наступна поетична збірка «Сім морів» (1896), у якій також втілена концепція активної, дієвої, мужньої людини та світу, закріпили за Кіплінгом репутацію «залізного Редьярда». За межі попередніх тем виводить письменника перший роман «Світло згасає», який позначений автобіографізмом, центруванням героя-митця і його трагічної долі.

У 1882 р. Дж.-Р. Кіплінг одружився, жив у Америці та виховував двох доньок і сина. Тут написав «Книги джунглів» (1894—1895) — анімалістичні твори про дитину Мауглі, виховане вовчицею у зграї. Мауглі вижив завдяки своїм друзям: Акелі, мудрому і відважному вожаку вільного народу, як називають себе вовки; сміливій та спритній чорній пантері Багірі; старому ведмедю Балу, охоронцю законів джунглів. Вони оберігають хлопчика від ікол тигра Шер-Хана. Незвичайність історії Мауглі, екзотика світу джунглів надзвичайно захоплюють юних читачів. Автор використовує не тільки зображення конкретних життєвих ситуацій, а й розгортає образи-символи. Кіплінг добре знав індійський фольклор, який став джерелом його творчості, сам творив легенди про Індію. Його турбують проблеми природи й цивілізації, місця людини на землі, котрі він вирішує у нетрадиційний спосіб. «Книги джунглів» побудовані за мозаїчним принципом. Вони складаються із 15 фрагментів, з історією Мауглі пов'язані лише вісім. Тут є історії про Білого Котика, Пуран Багата — героя багатьох пенджабських легенд, якого шанували, як святого. Ці самостійні історії поєднані в цілісний художній світ.

Інший твір Дж.-Р. Кіплінга для дітей — «Відважні моряки» (1897) розповідає про життя і працю канадських рибаків, головного героя Герві Чейна. Автор порушує питання становлення

характеру хлопчика, дорослішання і формування мужньої людини. Потім були збірка оповідань «Шляхи та відкриття» (1904), роман про Індію «Кім». У 1906 р. Дж.-Р. Кіплінг видав книгу для дітей та юнацтва «*Пак із пагорбів Пака*», яка пізніше мала продовження. Це казково-епічна серія, в якій автор запропонував власну романтизовану та міфологізовану інтерпретацію історії.

Найбільшу популярність письменнику принесли «*Казки просто так*» (1902), які він створював у сімейному колі. Першими його слухачами були рідні діти, а казки писалися для них і про них. «Казки просто так» близькі до «Книг джунглів», оскільки розкривають перед читачем світ первісної природи, для них характерні динамізм стилю, яскрава образність, особлива дотепність.

«*Слоненя*» — казка, яка змальовує маленьким читачам знайомий образ малого «чомучки» — слоненяти, яке «не переставало розпитувати і ніщо не могло задовольнити його цікавості». Саме для того, щоб з'ясувати, що їсть на обід крокодил і подивитися, який він, воно за порадою пташки Колоколо вирушає до річки Лімпопо. Кіплінг перелічує тваринок, які живуть в Африці, розповідаючи про особливості їх зовнішнього вигляду. Так у казковому ключі він пояснює, чому у слона саме хобот замість носа, акцентує на тому, яку користь він приносить Слоненяті і як полегшує його життя. Завдяки монологам Слоненяти, які часто повторюються та перегукуються, автору вдалося передати дитячий погляд на світ дорослих, які часто не розуміють дитячого прагнення пізнавати.

Пояснювальну функцію виконує казка «*Верблюдачий горб*», у якій розповідається про лінивого Верблюда, який «їв собі паго-ни та колючки, тамариск, молочай і розмаїті голочки й а-ні-чо-гі-сінь-ко не робив, а коли хтось до нього звертався, то огризався — отак: “Грб!”». Просто “Грб!” — і нічого більше». Кінь, Пес, Бик — тварини, приручені Людиною, тоді як Верблюд геть інший. Автор вказує на часопростір твору: «коли світ був ще молодий-молодий і таке інше, а усі Тварини лише починали працювати на Людину». Уточнення, як правило, містять фольклорно-казкові ремінісценції-узагальнення. Чарівності цій казці надає поява Джина Усіх Пустель, який веде розмову з верблюдом.

Ця казка близька до притчі, вчить маленьких читачів не тільки бути працювотими, не лінивими, а й добре поводитися. «Відтоді Верблюд має грб (зараз ми називаємо його “горб”, щоби не ображати Верблюда), та він так і не надолужив оті три дні, які

пропустив на початку світу, як і не навчився добре поводитися», — закінчує казку Дж.-Р. Кіплінг. Але настрої твору світлий та оптимістичний.

Дж.-Р. Кіплінг у казках постійно звертається до дитини-адресата (своїї доньки) за допомогою ніжного звертання «Серденько моє». А кінцеві вірші-висновки — це подані у поетичній формі моральні настанови малюкам: «Знають дорослі й діти, / Будеш без діла сидіти: / Виросте горб, / Верблюдачий горб, / З горбом доведеться ходити». «Верблюжий горб» українською у поетичній формі переказано Іваном Світличним.

Цікавою авторською історією-легендою є твір «Як було написано першого листа» — розповідь про те, як дівчинка Теффі написала-намалювала мамі «повідомлення» на корі берези. Головну героїню звали Теффі, що перекладалось як «Маленька-пустунка-що-заслуговує-шльопанців»; її маму — Тешу Май Тевіндрю — «Жінка-яка-спершу-питає-а-потім-зважає»; тата — Те Гумай Бопсулай — «Чоловік-який-спершу-зважає-а-потім-ступає». У інших казках Кіплінга також трапляються незвичні власні назви, які не тільки виконують номінативну функцію, а й виступають у ролі характеротвірного засобу, наголошуючи на незвичності і казковості оповіді. Найвне у творі й ненав'язливе повчання: «Але від того дня й понині (я гадаю, що в цьому винна Теффі) тільки дехто з маленьких дівчаток вчиться читати й писати. Більшість із них вважають за краще малювати картинки й гратися зі своїми татусями, як це робила Теффі».

Кожна казка із збірки «Казки просто так» відкриває для дітей щось нове, вчить хороших манер та поведінки, описує добрі вчинки, які варто наслідувати, та погані, від яких слід відлучуватись.

У відомій поезії-настанові «Синові» («Якщо...») Кіплінг звертається до свого сина і передає свої уявлення про те, якою має бути людина. Із синтаксичного погляду це вірш-період. Кожен катрен розпочинається реченням умови, щоб у фіналі завершитися висновком-твердженням:

Коли ти знаєш ціну щохвилини,
коли від неї геть усе береш,
тоді я певен: ти еси людина
і землю всю своєю назовеш (Переклад В. Стуса).

Є ще переклади цього вірша Є. Сверстюка під назвою «Синові» та І. Малковича «Якщо».

Р. Кіплінг як дитячий письменник постав творцем нової тенденції в англійській літературі для дітей.

Беатрікс Поттер (1866—1943)

Прозаїк, художниця. На ілюстраціях до творів легко було впізнати її будиночок і сад, будинки сусідів та місцевість, де вона жила. Беатрікс дуже любила природу, тварин і вивчала їх усе життя. Коли була маленькою, у її дитячій кімнаті жили жаби, миші, їжачиха Ухті-Тухті, тритон Ісаак Ньютон і навіть кажан. Беатрікс спостерігала за ними і малювала одягненими в плаття, сюртуки і каптани. У дівчинки були два домашні кролики, яким вона присвятила багато ілюстрацій.

До 1910 р. Беатрікс вигадувала, малювала й публікувала в середньому по дві книжки в рік. Гонорари забезпечили їй деяку незалежність, хоча вона все ще жила разом з батьками. У 1905 р. Беатріса вийшла заміж, але через декілька тижнів її чоловік помер. У тому самому році вона купила ферму Хілл Топ і поселилась в селі Сорей. Письменниця переймалася проблемами збереження природи Англії.

«*Казка про Кролика Пітера*» (1902) перекладена 36 мовами світу. Це справжній бестселер, який зробив авторку знаменитою. Маленькі читачі співчують головному герою — кролику Пітеру, який разом із сестричками мав гуляти в лісі, але не в саду пана Мак-Греґора. Хазяїн городу намагався спіймати Мак-Греґора. Авторка описує кумедні ситуації, коли Пітер, тікаючи, погубив черевички, порвав шубку, втрапив у холодну воду.

У збірці «Кролик Пітер і його друзі» вміщені й інші казки: «Казка про місіс Миштон», «Казка про місіс Туфф».

За мотивами дитячих книг Беатрікс Поттер знято чимало фільмів та мультфільмів.

Письменниця створила казку для найменших дітей — дошкільнят. Вона особливо уважно ставилася до зовнішнього вигляду своїх книжок, власноручно малюючи до них ілюстрації. У 2006 р. вийшов художній фільм про Беатрікс Поттер — «Міс Поттер», де головну роль зіграла Рене Зеллвегер.

Джеймс-Метью Баррі (1860—1937)

Драматург і романіст. Син ткача, Дж.-М. Баррі навчався в університеті Единбурга. Працював для Ноттінгемської газети, різних лондонських журналів. Його ранні роботи «Ідилії

Старого Ліхта» (1889) і «Вікно в Бахромі» (1889) містять вигадані сюжети із шотландського життя. Публікація «Малий Служитель» (1891) започаткувала шлях Баррі-романіста. Протягом наступних десяти років він продовжував писати романи («Чутливий Томмі» (1896) і «Томмі і Грізел» (1900)), але поступово зацікавився драматургією. Його ранні п'єси були невдалі, але постановка в 1897 р. «Малого Служителя» принесла успіх. Він написав трагікомедію «Найдорожчий Брут», п'єси «Кволіті-стріт», «Чудовий Крайтон», «Про що знає кожна жінка». Дж.-М. Баррі став баронетом у 1913 р., і в 1922 р. йому дали орден за заслуги. З 1930 р. до кінця днів він був канцлером університету Едінбурга.

Дж.-М. Баррі писав для дорослих, але славу принесли йому твори, написані для дітей, — повість «Біла пташка» і написана на той самий сюжет п'єса «Пітер Пен» (1904); повість «Пітер Пен в Кенсінгтонському саду» (1906) і «Пітер Пен і Венді» (1911). Провідними ознаками стилю письменника вважають синтез глибокого розуміння людської природи, дотепності та іронії.

«*Пітер Пен*» — фантастична історія про хлопчика, який так і не став дорослим. Уперше його образ з'явився у двох ранніх книгах Дж.-М. Баррі. В романі «Томі і Грізел» згадується хлопчик, який загубився і боїться, що його знайдуть та змусять вирости. Потім про хлопчика, який не хотів рости, було детально розказано у шести розділах дитячої книжки «Біла пташка» (1902), яка пізніше вийшла окремою книжкою під назвою «*Пітер Пен у Кенсінгтонських садах*» (1906) з ілюстраціями А. Рекема. На сцені п'єсу «Пітер Пен» уперше поставив у 1904 в Лондоні Ч. Фроман. Друзями Пітера є Венді, її брати Джон і Майкл, собака-нянька Нена, іншими персонажами — фея Дін-Ділі-Дон, а також хлопчики, які загубилися, злий пірат капітан Гук-Крюк, червоношкірі індієці, різні звірі.

Пітер і фея підмовляють Венді та її братів утекти на острів Небувальщина; друзі поселяються у підземному будинку, купаються у лагуні, переживають багато пригод і після перемоги Пітера над піратами повертаються додому. У 1911 р. автор переробив п'єсу у повість «Пітер Пен і Венді».

Ця історія, як і багато літературних казок, спочатку була розказана конкретним дітям, а потім уже стала доступна широкому загалу читачів. Єдиними по-справжньому близькими людьми для Дж.-М. Баррі було сімейство Девіс, у яких було п'ятеро синів. Пітер Пен виник як їх колективний портрет. Подружжя Девісів померло дуже рано, Дж.-М. Баррі усиновив їхніх дітей.

Молодші школярі знайомляться із уривком повісті-казки Дж.-М. Баррі «Пітер Пен і Венді» — «*Пітер потрапляє в дім*». Автор розповідає про сім'ю Дарлінгів від імені малої Венді. Образ мами із «мрійливою вдачею» описаний із ніжною дитячою любов'ю. У книжках письменника є ознаки фольклорного, парадоксального мислення, характерного для англійців. Гумористично змальовано підрахунки батьком витрат, пов'язаних із утриманням дітей. Казковим образом є собака-нянька Нена, яка не тільки супроводжувала всюди дітей, а й дбала про них.

Дж.-М. Баррі звертається до маленьких читачів, натякаючи, що життя героїв подібне в чомусь до їх життя, адже так само, як мама Венді «прибирає в голівках своїх дітей», як вони поснуть, так «це робить і ваша матуся». Перед читачами постає Небувальщина — «майже завжди острів, чудесний острів, сповнений дивовижних барв, із кораловими рифами й хвацького вигляду вітрильником біля берега, з дикунами і потаємними печерами, з гномами-кравченятами й підземними джерелами, з принцями, що мають по шість старших братів, і з напіврозваленою хатиною, де живе старезна бабуся з гачкуватим носом». Вигаданий світ переплітається із реальним, у якому є дім, школа, друзі, навчання та безліч інших речей. Прикметним є твердження автора про те, що «у кожного Небувальщина — своя, ні на чию не схожа».

Книжка Дж.-М. Баррі стверджує ідею дитячої безпосередності, віри в чудеса. Тільки веселі й добрі діти можуть бачити Пітера Пена та острів Небувальщину. Автор вчить дітей уявляти та фантазувати. Дитяча безтурботність зникає, коли дитина стає дорослою. Саме тому Пітер Пен хотів залишитися дитиною назавжди.

Дж.-М. Баррі використовує традиційні прийоми жанру: часті переліки, повтори, поєднання вигаданої та реальної дійсності, вставлені авторський коментар та звернення: «Бував там і я, тож і досі чую, як б'є в ті береги морська хвиля, хоч мені вже ніколи на них не ступити». У повісті-казці багато інтертекстуальних вкраплень та літературних ремінісценцій. Письменник висвітлює події то «порадившись» із читачами, то «розмірковуючи вголос». Такі художні прийоми наближені до постмодерних засобів зображення.

Пітер Пен — уявний друг Венді, вигаданий хлопчик з легенд, які в дитинстві знала її мати. Пітер сниться дівчинці, але вона сприймає його як реального хлопчика, який грає на сопілці, не витирає ніг. Наступні розділи розповідають про подальші пригоди дітлахів і Пітера Пена на острові Небувальщина, де Венді та Пітер виконують ролі батька та матері.

За мотивами книг Дж.-М. Баррі знято фільм і мультсеріал. На початку ХХ ст. історія про Пітера Пена користувалася шаленим успіхом, зробивши автора найуспішнішим письменником Англії.

У 1929 р. Дж.-М. Баррі передав усі права на публікацію книг про Пітера Пена лондонській дитячій лікарні «Грейт-Ормонд-Стріт». У 2004 р. лікарня уперше дала дозвіл на написання книжки, яка була б продовженням повісті «Пітер Пен і Венді». Було проведено конкурс, після якого представники лікарні обрали письменницю Джеральдін Мак-Коркран. Її книжка «Пітер Пен і Багряний Пірат» стала продовженням великої історії про маленького хлопчика.

6.5. Фантастична і пригодницька англійська література для підлітків

Фантастичну і пригодницьку літературу Великої Британії презентують твори, які давно стали класикою літератури для підлітків. Дуже популярна наукова фантастика, пригодницька, твори жанру фентезі. Опис пригоди, мандрівка героїв, динамічний сюжет захоплюють юних читачів. Їх також приваблює гостра фабула, швидкий і несподіваний розвиток подій, загадки і таємниці.

Герберт-Джордж Велс (1866—1946)

Прозаїк, фантаст. Народився в графстві Кент. Вже у дитинстві багато читав. Закінчив педагогічний коледж, отримав диплом біолога. Г.-Дж. Велс активно використовував принцип поєднання фантастики і побутової реальності.

«Машина часу» (1895), «Острів доктора Моро» (1896), «Людина-невидимка» (1897), «Війна світів» (1918), «Перші люди на Місяці» (1901) — фантастичні твори Г.-Дж. Велса, адресовані підліткам та дорослим. Головний герой «*Машини часу*» потрапив у дев'яте тисячоліття нашої ери. Це один з перших творів, у яких описано мандри людини у часі за допомогою техніки. У цьому майбутньому людство поділилося на два види істот: елоїв — нащадків суспільної еліти і марлоків — нащадків робітників. Між ними жахливе протистояння, адже марлоки

вбивають елоїв. Проблема деградації людства героїв підкреслює антиутопічність роману Велса.

«*Війна світів*» розповідає про напад марсіян на Землю. Автор детально описує, як вони нищили все живе, людей, міста, ліси. У марсіян нема емоцій, потреб у їжі чи сні. Їм протистоїть людська цивілізація.

Твори Г. Велса неодноразово були екранізовані. Г.-Дж. Уелс — один із зачинателів жанру наукової фантастики — популярний і серед українських читачів. Особливо популярні на початку XXI ст. екранізації «Машина часу» (режисер Саймон Уелс, 2002), «Війна світів» (режисер Стівен Спілберг, 2005), «Війна Світів Герберта Уеллса» (режисер Девід Летт, 2005), «Війна Світів Герберта Уеллса» (режисер Тімоті Хайнс, 2005), «Війна світів 2: Наступна хвиля» (режисер Томас Хауелл, 2008), «Перші люди на Місяці» (режисер Демон Томас, 2010), «Війна світів – Правда історія» (режисер Тімоті Хайнс, 2011) та ін.

Артур-Конан Дойл (1859—1930)

Прозаїк, публіцист, журналіст. Народився у столиці Шотландії — Единбурзі. Його батько був художником. Мати багато читала і зацікавила читанням сина, виховала почуття лицарства, аристократичності, відповідальності. Спочатку хлопець учився у початкової школі Годдера, а потім — у езуїтському коледжі Стоніхерст. Саме тут Артур почав писати історії, оповідаючи які, розважав молодих студентів. На останньому році навчання він видавав журнал коледжу і писав вірші. Артур активно займався спортом, побував у Німеччині і Франції. Він вирішив вивчати медицину. У 1876 р. став студентом медичного університету. За час навчання познайомився з майбутніми письменниками Дж.-М. Баррі, Р.-Л. Стівенсоном.

У 1879 р. опубліковано перший твір молодого літератора «Таємниця долини Сесасса». А.-К. Дойл працював корабельним лікарем, а після закінчення університету займався лікарською практикою, що описав у автобіографічній книзі «Листи Старка Манро» (1884).

На початку 80-х років XIX ст. у журналі були опубліковані розповіді «Кісти», «Мій друг — убивця», а у 1888 р. побачила світ повість «Етюд у багряних тонах», проілюстрована батьком Чарльзом. Саме цей твір став початком всесвітньо відомої

«шерлокіани» — циклу оповідань, повістей, п'єс про детектива Шерлока Холмса та його друга доктора Вотсона (Ватсона), над якою письменник працював до 1927 р.

У 90-ті роки А.-К. Дойл написав історико-пригодницькі романи «Вигнанці», «Велика тінь», «Подвиги бригадира Жера-ра», «Дядечко Бернак», «Родні Стоун», цикл «Оповідання біля коминка». У книзі «Велика бурська війна» автор виклав свої міркування та враження, отримані в англо-бурській війні.

У творчому доробку А.-К. Дойла тексти різних пригодницьких жанрів з домінуванням детективної, історичної, містичної, науково-фантастичної чи військової тематики, які органічно вписуються у неоромантичний напрям англійської літератури. Його називають майстром детективного жанру.

А.-К. Дойл актуалізував традиції В. Скотта, Ф. Купера, А. Дюма, Е. По, Ф. Марієтта, Р.-Л. Стівенсона, творчістю яких захоплювався. Про це він написав у книзі «За чарівними дверима». Його приваблював сучасний «чоловічий» (masculine) роман, який має справу переважно з «більш грубими, але й більш хвилюючими гранями життя», аніж «уже зношений» сюжет про кохання з весіллям у фіналі.

Наукова фантастика письменника, до якої, крім «Загубленого світу» і «Отруєного пояса», належать повісті «Відкриття Рафлза Хоу», «Марракатова безодня» та ін., приваблює не так науковими гіпотезами, як пригодницькою романтикою, екзотикою таємничих світів, що особливо цікавить підлітків. Образ обдарованого й ексцентричного професора Челленджера, який гротескно поєднав риси передового діяча науки та «доісторичної людини», — одне з найкращих досягнень письменника.

Світову славу А.-К. Дойлу принесли оповідання та повісті про Шерлока Холмса. Письменник запропонував читачам персонажа, в якому поєдналися два типи героя: детектив постає і як шляхетний лицар справедливості, захисник добра, і як надлюдина, що стоїть вище від звичайної моралі, «наполеонівський» персонаж. В образі Холмса і в сюжетах оповідань про нього помітний вплив оповідань Е. По «Убивство на вулиці Морг», «Вкрадений лист», «Золотий жук».

Популярними стали екранізації творів «Шерлок Холмс і доктор Ватсон», «Пригоди Шерлока Холмса і доктора Ватсона», «Собака Баскервілів», «Скарби Агри», «Двадцять сторіччя починається», «Шерлок».

Сам автор ставився до Шерлока Холмса трохи іронічно і створював деякі оповідання без належного шліфування, не турбуючись про те, що в його циклі виникають різноманітні невідповідності фактологічного плану — плутанина в хронології життя

героїв, в описах обстановки тощо, а також логічні неузгодження, які могли розвіяти ілюзію правдоподібності. Він вів із читачами свою літературно-детективну гру, яка й спричинила появу ще кількох рівнів культурологічної гри — «холмсознавство», масовий «культ Холмса» (листування читачів з героями циклу, товариства Холмса, музей на Бейкер-стріт у Лондоні та ін.).

А.-К. Дойла часто називають автором розважальної літератури, однак його твори стали улюбленими для багатьох поколінь юних читачів різних країн і не втрачають своєї популярності донині.

6.6. Англійська література для дітей XX ст.

У 1936 р., щоб звернути увагу письменників на твори для дітей, Бібліотечна Асоціація Англії призначила нагороду «Медаль Карнегі». Тоді ж почав виходити спеціальний журнал «Джуніор Букшелф» з критичними статтями і оглядами новинок. А пізніше «Національна ліга книги» стала випускати рекомендовані списки літератури для дітей, названі «Від 4-х до 14-ти». З аналізом стану цієї галузі в Англії у XX ст. виступали письменники (Дж. Олдрідж, Дж. Тріз та ін.).

У літературу для дітей проникали соціальні мотиви. Друга світова війна відлунює у європейській літературі (в тому числі й англійській) посиленою увагою письменників до проблем моральної відповідальності людини за свої вчинки, ролі індивіда у загальносвітовому історичному процесі. Були опубліковані твори, головними героями яких є діти, зображені на тлі воєнної епохи. Відчувається вплив загальноєвропейських літературних тенденцій: оновлення і збагачення літератури, пошуки нових засобів відтворення дійсності.

У 50-ті роки XX ст. з'явилося більше авторів книг для дітей, поглибилася тематика творів, література для дітей «подорослішала». Актуалізувалися екзистенціалістські мотиви, проблеми становлення та самореалізації юної особистості. Розвиток реалістичного роману та творчість «робітничих романістів» 60-х років позначились на еволюції англійської літератури для підлітків. А. Сіллітоу («Ключ від дверей», «Суботній вечір, недільний ранок»), Д. Брейн («Шлях нагору», «Життя нагорі»), С. Чаплін («День сардини», «Наглядачі і піднаглядні») обрали своїм героєм неможливу, демократичну молоду людину. Вони ж першими у післявоєнній літературі Англії змалювали образ підлітка, його

герметичний світ, переповнений еротичними фантазіями, хворобливою проблемою самоствердження. У цей світ вриваються пристрасті дорослих людей, суспільне лицемірство, страх змін. Підліток весь час ототожнює себе з героями дитячих казок і модних фільмів.

У 1965 р. в «Об'єднанні письменників» було створено спеціальну «Секцію дитячих письменників», яка за заслуги у розвитку літератури для дітей присуджує премію Елінор Форджон. Англійський письменник і критик Дж. Таунсенд назвав 60—70-ті роки ХХ ст. другим «золотим» віком літератури для дітей.

У другій половині ХХ ст. популярним став історичний роман для підлітків (Г. Купер, Мері Рей, Ф. Тернер, Л. Гарфілд, Дж. Ліндсей та ін.); розвивалася література про природу і проблеми її збереження. Однак на першому місці у Великій Британії за кількістю опублікованих книг стоїть фантастика, пригодницька література і казка.

Алан Мілн (1882—1956)

Прозаїк, поет. Народився у Лондоні, навчався у старовинній Вестмінстерській школі, а потім у Кембриджі. З дитинства мріяв стати знаменитим письменником. У 1924 р. видав віршовану збірку «Коли ми були зовсім маленькими», що мала великий успіх (за два роки до цієї події він надрукував детективний роман для дорослих «Таємниця червоного будинку» та інші твори). Відому казку «Колись давно» А. Мілн написав для своєї дружини.

Світову славу А. Мілну принесла казка для дітей про Вінні-Пуха. Допомогли їй написати дружина, Дороті Дафне де Селінкот, та син, якого звали Крістофер Робін. Коли сину виповнився рік, тато з мамою подарували йому великого плюшевого ведмедика, якого назвали Вінні-Пух. Компанію в іграх йому почали складати інші іграшки. Щоб Вінні не нудьгував, хлопчику купили висючка Іа, поросятко на ім'я Паць, тигра на ім'я Тигра та кенгуру Кенга з дитинчам Ру. Тільки іграшкових Сови та Кролика насправді не було. Ці іграшки допомогли А. Мілну придумати чудову казку.

Перша історія про Вінні — це балада, у якій Вінні дуже переймається своєю надмірною вагою, написана в 1924 р. Проте саме «Неправильні бджоли» (1925) стали найвідомішими.

Казку про Ведмежа під назвою «Вінні-Пух» уперше було видано в жовтні 1926 року. Вона мала феноменальний успіх. А. Мілн

казав: «Таке враження, ніби я написав якийсь детективний бестселер...». Наступного року він надрукував другу частину розповідей про Вінні — «Тепер нас стало шестеро», а ще через рік з'явилася третя, остання, частина — «Будинок на пуховій галявині». Ці книжки сподобалися не лише дітям, а й дорослим. Друга збірка віршів А. Мілна «Тепер нам шість» вийшла у 1927 р.

Твір «*Вінні-Пух і всі, всі, всі...*» має чітку композиційну структуру. Кожна частина розповідає про одну із пригод головного героя. Кожна пригода побудована на певній події чи непорозумінні. Читачів захоплюють не тільки дії Вінні-Пуха, а й його сентенції. Казковість, гра уяви, виразна подієвість, трансформація реального світу, опис суспільства з його позитивними й негативними ознаками, а разом з тим повчальний, морально-етичний характер твору — основні аспекти казки А. Мілна.

Парадокс у тому, що персонажі казки А. Мілна у вигаданих умовах живуть звичайним буденним життям, зі своїми радостями і образами, мандрівками й прогулянками, справами й розвагами. Але мистецтво А. Мілна — зробити звичайне життя чарівним та іронічною казкою.

Після смерті А. Мілна його дружина продала авторські права на Вінні-Пуха американській компанії В. Діснея. За мотивами книжки знято мультфільми про Вінні-Пуха. Компанія «Дісней» реалізує диски, комп'ютерні ігри, навіть піжами із зображенням ведмедика, заробляючи на цьому.

«Вінні-Пух» став культовим твором, ведмедикові вже встановлено чотири пам'ятники, його іменем у Варшаві названо вулицю, а книгу про нього перекладено сорока мовами світу, видано спеціальним шрифтом для сліпих.

Вільям-Сомерсет Моєм (1874—1965)

Прозаїк, драматург. Народився у Парижі в сім'ї юриста англійського посольства. Почав говорити англійською тільки після 11 років, коли осиротів і потрапив до родичів у Англію.

Першим його твором була художня біографія французького композитора Дж. Меєрбера, яку не прийняли до друку. Автор спалив цей рукопис. Досвід навчання у медичній школі відображений у першому романі В.-С. Моема «Ліза із Ламбета» (1897). Літературну славу принесла п'єса «Леді Фредерік» (1907). Його поїздки та місії у інших країнах стали матеріалом для збірників оповідань. Значну частину його творів було екранізовано.

Казка *«Принцеса Вереснянка»* (1922) — один із творів В.-С. Моема, які адресовані дітям. Вона написана на основі східної легенди, у якій ішлося про те, як у короля було дев'ять дочок, яких він назвав на честь місяців. Наймолодшою була Вереснянка. Письменник змальовує короля Сіаму, його вдачу, традиції і звичаї у королівстві, показує королівство, у якому жила принцеса, зупиняючись на цікавих деталях, зокрема, на правилах придворного етикету. Вереснянка вирізнялася з-поміж інших принцес (дратівливих через часту зміну їхніх імен) своєю веселою вдачею та індивідуальністю. І навіть те, що у всіх принцес були подаровані королем папуги, які торочили одне і те саме, а у Вереснянки вільна пташка — соловейко, вирізняло її серед інших. Автор порушив не тільки морально-етичні проблеми, а й проблему індивідуальності, дитячої неповторності та безпосередності, власного Я та внутрішнього світу кожної людини. Іншою тематичною домінантою є народна мудрість: краще «голодна воля, аніж неволя у золотій клітці». Вереснянка за порадою сестер закрила соловейка у золоту клітку, але він перестав співати і дуже тужив за ранковою росою, деревами, озерами й зеленими врунами рису на полях. Героїня виявилась доброю і чуйною дівчинкою, бо випустила соловейка й дала змогу йому бути щасливим. Повчання сконденсоване у фразі, призначеній для роздумів та аналізу читачами: «маленька принцеса залилася слізьми, бо дуже нелегко поступатися своїм щастям навіть задля щастя тих, кого любиш».

Використовував В.-С. Моем й інші елементи фольклорних казок. Протиставлення доброї Вереснянки і злих сестер; щасливе завершення казки: Вереснянка виросла красивою, «вийшла заміж за короля сусідньої держави і поїхала до свого судженого на білому слоні», а її сестри виросли «неймовірно бридкими і злючими», вийшли заміж за королівських радників, «а в посаг кожна з них отримала лише по фунту чаю та по сіамському коту».

Рафаель Сабатіні

(1875—1950)

Італієць за походженням, Р. Сабатіні став англійським письменником, який продовжував традиції морського пригодницького роману і став відомий завдяки циклу пригодницько-історичних романів — *«Одісея капітана Блада»* (1922), *«Хроніки капітана Блада»* (1931), *«Успіхи капітана Блада»* (1936).

Народився 29 квітня 1875 року в італійському містечку Єзі у сім'ї оперних співаків, які постійно гастролювали. Хлопчика відправили в Англію, до батьків матері, які мешкали в селі біля Ліверпуля. У 7 років він переїхав до Португалії, де батьки відкрили свою першу школу співу. Тут навчався в католицькій школі. Через кілька років родина Сабатіні повернулася до Італії, а Рафаеля відправили вчитися у Швейцарію.

У 17 років Р. Сабатіні покинув школу, працював перекладачем. У середині 90-х років почав писати, а в 1899 р. вже зумів зацікавити своїми оповіданнями головні англійські журнали. У 1905 р., після виходу другої книги, він цілком присвятив себе літературі — щороку писав повість чи роман, не рахуючи оповідань. У тому ж році він одружився з дочкою успішного ліверпульського комерсанта і переїхав до Лондона. У 10-ті роки ХХ ст. письменник видав книги: «Суд герцога» (1912), «Прапор Біка» (1915), «Морський яструб» (1915), два томи «Капризів Клію» («Ночі історії») (1917, 1919). У роки Першої Світової війни працював перекладачем у британській розвідці.

До середини 20-х років Р. Сабатіні став досить забезпеченим письменником. У 1927 р. в автокатастрофі загинув його єдиний син, ще через кілька років вони з дружиною розлучилися. У 30-ті роки з'явилися дві книги про капітана Блада; том «Капризів Клію». У 1935 р. він знову одружився, хворів. Його останній роман «Гравець» з'явився у 1949 р.

Літературна слава прийшла до письменника після виходу роману «Скарамуш», а всесвітню популярність Р. Сабатіні здобув завдяки роману «Одісея капітана Блада». Взнявши за основу деякі факти біографії знаменитого англійського пірата Генрі Моргана, письменник створив образ корсара-джентльмена. У 1935 р. «Одісею капітана Блада» екранізував американський режисер Майкл Кертіц, головні ролі у фільмі зіграли зірки Голлівуду Еррол Флінн і Олівія де Хевіленд.

Українською мовою твори Р. Сабатіні перекладали М. Дмитренко, П. Мовчан.

6.7. Поетичні твори ХХ ст. для дітей

Поезія для дітей в англійській літературі ХХ ст. розвивалась у різних напрямках: ігрові пісеньки, повчальні вірші, сюжетні поетичні тексти, лірична поезія, нісенітниці тощо.

Гіллері Беллок (1870—1953) — автор пародійних віршів, поет, написав збірки: «Книга про звірів для неслухняних дітей»,

«Пані та панове», «Повчальні повісті для дітей» та ін. Дитячі вірші автора далекі від дидактизму, це дотепна пародія, іронічна поезія для дітей, балади («Матильда, яка брехала і згоріла на пожежі» тощо). Діти легко розуміють іронію й гумор автора.

Волтер Де Ла Мар (1873—1956) — майстер пейзажної лірики («Хтось», «Літній вечір» та ін.), який також умів зобразити у вірші дотепне й смішне, парадоксальне. Його сім'я була велика, але бідна, і з шістнадцяти років хлопчикові самому довелося заробляти собі на життя. Майже двадцять років Де Ла Мар був скромним службовцем однієї з лондонських контор. Перша збірка його віршів «Пісні дитинства» (1902) не мала великого успіху. Відтак були інші поетичні збірки і романи: «Генрі Брокен», «Повернення», «Три королівські мавпи», «Спогади Маляти».

У 1908 р. письменник отримав державну пенсію і нарешті зміг повністю присвятити себе літературі. Найбільшу славу поетові принесли вірші для дітей, які полюбили не лише хлопчики й дівчатка, а й їхні батьки. Він писав також розповіді, есе, а з 1925 до 1946 р. вигадав багато казок. Його таємничі історії добре розповідати або читати вечорами біля каміна. Збирач фольклору, дослідник англійської літератури, критик і видавець, він був знаменитий, але не любив розголошу й мало розповідав про себе. Він любив таємницю, тінь, місячне світло і далеке місце на землі під назвою Десь, про що йдеться у вірші «Щаслива пісня».

Більшість творів В. Де Ла Мара перекладено російською мовою: збірки поезій «Пісня сну», «Зіграємо у хованки», а його казки увійшли у різні збірки літературних казок письменників світу («Голландський сир», «Опудало» та ін.). Поезія дитячого письменника наповнена ліричними образами, мелодійністю та неповторними пейзажними замальовками: «Не від вітру дзвіночки дзвеніли — / Це феї торкалися до них легенько. / Почула дзвін маленька коноплянка /І заспівала пісеньку тихенько». Українські діти мають змогу читати українською поезію В. Де Ла Мара «Де?».

Еліно́р Фард́жон (1881—1965) — авторка творів, що стали дитячою класикою. Дуже рано почала писати вірші, казки, перекладала біблійні сюжети й давногрецькі міфи.

Коли Еліно́р було 22 роки, помер її батько, виникли фінансові проблеми. Літературна діяльність дала змогу їй заробляти на життя. Перша її книга, збірка віршів «Дитячі пісеньки старого Лондона», вийшла в 1916 р. Деякі критики навіть вважають, що в Англії поезія для дітей ХХ ст. почалася з творчості Еліно́р Фард́жон та її друга В. Де Ла Мара.

Еліно́р Фа́рджон тонко відчувала природу. Virізняється пейзажний вірш «Ранки», у якому дівчинка детально описує ранкові звуки, що долинають з надвору: кроки листоноші, шурхіт газет, стукіт кінських копит, дзвін скрипучих візків. На художніх прийомах повтору синтаксичних одиниць, з використанням пісенної ритміки та алітерації побудований вірш «Снігопад». Мініатюра «Ріка засинає» — ще один фрагмент зимового пейзажу.

Гармонійність, ритмічність, яскравість зображеного світу, побаченого очима дитини, — провідні ознаки стилю поетеси. Вона вмiла не тільки помічати найдрібніші деталі, а й цікаво описувати побачене. Так, у вірші «Де сплять кішки» авторка подає перелік тих місць, де можуть спати ці домашні улюбленці. Використовуючи повтори та елементи еліптичного вірша, Фарджон стверджує: «Кішки сплять там, де заснули... там, де захочуть». Образи поезій дуже знайомі і близькі дітям. Такі вірші спонукають їх уважніше придивлятися до всього, що відбувається навколо.

Під час Першої світової війни Еліно́р Фа́рджон переселилася з Лондона в село. Про одну зі своїх сільських подружок вона навіть вигадала казку «Елсі Піддок стрибає уві сні». Після повернення до Лондона Еліно́р Фа́рджон одну за одною видавала книги (за все життя їх набралось близько 60). Разом з братом вона писала опери для дітей. У 1921 р. була опублікована збірка «Мартін Піппін в яблуневому саду». За півстоліття казок назбиралось стільки, що в 1955 р. письменниця видала збірку вибраного «Маленька бібліотека», за яку отримала найбільші літературні винагороди.

Окрім названих, відомі збірки творів для дітей Е. Фарджон: «Кошик старої Няні», «Хочу місяць», «Сьома принцеса», «Дівчинка, яка поцілувала персикове дерево», «Західний ліс», «Маленька кравчиня», «Юна Кейт».

У творчому доробку Еліно́р Фа́рджон представлені різні за жанром тексти: вірші, розповіді й повісті, притчі й міраклі, пісенні тексти до оперних спектаклів для дітей. Її веселі вірші легко запам'ятовуються, вони створені у фольклорній стихії, ритмічні, побудовані на традиційних каламбурах, повторах і переліках. Ці твори вчать дітей бути добрими, любити один одного, не заздрити, не сваритися. Наприклад, казка «Два брати», в якій розповідається про Симона і Дамона, які любили свою сестричку Фалію й ревнували її один до одного, закінчується примиренням братів.

Багато для розвитку літератури для дітей зробив *Еміль Віктор Ріу* (1887—1972) — письменник, дослідник-еллініст,

перекладач. Е.-В. Ріу — поет-новатор, який запровадив своєрідний жанр двовірша, що має довгу назву («Нічні роздуми однієї черепахи, що страждає від безсоння на березі» тощо).

Поезія «*Фарби*» Е.-В. Ріу відкриває маленьким читачам незвичний світ, що постає з-під пензля сина-художника. Вірш-небилиця побудований у формі діалогу. Батько, побачивши смоляного крокодила, пурпурового слона між синіх горил, зелених верблюдів, намальованих сином, звертається до нього: «— Ну, а тепер ти змішай кольори, / Казку барвисту для мене створи» (Переклад В. Бойченка).

Неповторне явище англійської літератури для дітей — вірші Алана Мілна. Автор не тільки зрозумів маленького читача, відтворив його психологію, хід думок, уявлення про навколишній світ («Щастя», «Кінець», «Пропажа»), а й зумів у жанрі балади («Непослух», «Королівський бутерброд») з дотепним «дорослим» сюжетом зорієнтуватися на мислення дитини, створити поетичний твір, сповнений оптимізму та дотепності, рідкісного синтезу художньої складності та зовнішньої простоти тексту.

Світосприйняття А. Мілна збегачене дитячою словотворчістю, назвами й вигадками дітей, наприклад, так виникла назва тварини — слонопотам (від слона й гіпопотама).

Джеймс Рівз (1909—1978) — поет, педагог. Молодші школярі читають його вірші «Корівки» та «Химерна родина».

Поезія «Корівки» — сюжетний віршик про корів, які пасуться в лузі. Діалоги рябої та білої корівок змінює строфа, яка повторюється, надаючи тексту ритмічності та пісенної форми: «Якось літньою порою паслись корівки — / не так паслись, як лежали в лузі залюбки. / Жуйку жували / та розмовляли, / тільки здіймались боки...» (Переклад В. Бойченка). Вірш відображає дитячі уявлення про навколишній світ і те, що в нім діється. Тому й не дивно, що корівки розмовляють, висловлюють захоплення пашею, скаржаться на мух тощо.

«Химерна родина» — поезія, побудована на парадоксі, нісенітницях Ліра. Змістовно цей вірш перегукується із твором «От такий розсіяний» С. Маршака, поезією-переспівом з англійської Н. Забіли та І. Малковича під назвою «Бабусин песик» та ін.

Вірш має чіткий ритм, який досягається значною мірою завдяки лаконічності мови, парному римуванню, стрункій строфічній будові. Образ дивака, який робить усе навпаки, висвітлений у традиціях англійської поезії нонсенсу:

Колишній сусід мій був просто дивак —
усе він робив і не те, і не так:

гуляти виходив із псом на руках,
а кішок вигулював на повідках

(Переклад А. Григорука).

Такою ж була і його дружина, яка «перший сніданок їла на вечерю», а в дім входила «крізь вікно, а не двері». Вона вихваляється рідні: «І тільки мої це, мої забаганки!» / Нікому до них нема жодного діла, / хоч як би кому кепкувати кортіло». Дж. Рівз, як і Е. Лір, Л. Керролл, визнає право диваків на існування, на власний світ. Автор використовує оригінальні вигадані номені, а також починає вірша із традиційного знайомства — повідомлення про героя твору, а закінчує умовним прощанням і заграванням-зверненням до читача: «Я певен, настане весела година — / навідає й вас ця химерна година».

Внеском у розвиток англійської поезії для дітей ХХ ст. стали вірші англо-американського поета, драматурга, літературного критика, Нобелівського лауреата (1948) *Томаса-Стерна Еліота* (1888—1965). У коло дитячого читання увійшла його збірка «Котознавство від Старого Опосума», яка за змістом і суттю призначена як для дорослих, так і для дітей. Перший повний український переклад цієї книжки зробив І. Андрусак. «Котознавство від Старого Опосума» — один із найвідоміших жартів Старого Опосума (так поет зазвичай підписував свої смішні або в'їдливі твори). Т.-С. Еліот дуже любив котів і жартома, відпочиваючи, написав про них дивовижну книжку. Композитор Ендрю-Лойд Вебер створив за її мотивами не менш знаменитий мюзикл «Коти».

До збірки увійшли такі твори: «Назвати kota», «Порядна кішка», «Останній бій ревучого тигра», «Скімблшенкс, залізничний кіт» та ін. Перед малими читачами постають незвичні образи. То це кіт, що «немов у нірвані, що начебто, мліючи, розмисли в'є» і «думає думу про ймення своє»; то кіт-бандит на ймення Ревучий Тигр, якого можна пізнати за прикметами «у мішкуватих спортштанах, у драному пальті, / піввуха втратив, на щоці від рани давній слід». Або ж повна йому протилежність — «порядна кішка», яку «розкішно звать Дженіагарда: «Уся в смугастому пальті — / плямистий ворс як в леопарда» (Переклад І. Андрусяка).

Поезія «Рам Там Таггер» написана у веселому ігровому стилі з використанням прийомів парадоксального, іронічного зображення. Рам Там Таггер — це «кіт навпаки», невдоволений, нудний, не терпить ніжності, хоч іноді й сідає на коліна. Суперечливий образ виписаний у стилі іронічної поезії. Кінцівка кожної строфи — мовне обігрування слів, яке повторюється, — ознака поетичного стилю письменника.

Усі ці казки стали надбанням світової літератури для дітей, були перекладені мовами багатьох народів світу. Вони є елементом виховання підростаючого покоління.

6.8. Англійська проза для дітей другої половини ХХ — початку ХХІ ст.

У другій половині ХХ ст. активно розвивалася не тільки поезія, а й проза англійських авторів, що поповнила скарбницю світової літератури для дітей. Актуалізація фольклорних джерел, їх переосмислення й трансформація сформували новий міфологічний художній світ. Посилилося тяжіння до фантастичного, умовного, вигаданого, яке тісно переплетене із реальними подіями у реальному часі. Літературна казка, яка розвивається у напрямі продовження традицій Л. Керролла та Дж.-Р.-Р. Толкіна, продовжує збагачуватися новими образами і темами.

Література для дітей Великої Британії позначена впливом модернізму та постмодернізму. Художні прийоми, жанрова специфіка, змістові акценти відповідають вимогам сьогодення і запитам сучасного читача. Сучасна проза для дітей насичена пригодницькими сюжетами, віртуально-фантастичними образами та магічно-реалістичним хронотопом; розгортанням науково-популярних тем, альтернативних художніх світів; позначена символізмом, синтезом елементів різних літературних напрямів і течій, активним використанням пародії, іронії, гумору тощо.

Кожен з англійських письменників, які писали і пишуть для дітей, знайшов свою нішу у літературній ієрархії, зробивши внесок у розвиток літератури для дітей: чи то продовжуючи лінії традицій (наприклад, літератури «нонсенсу» або традицію анімалістичної казки) чи започатковуючи власний напрямок, тему, жанр тощо.

На сучасному етапі серед юних читачів популярні фантастичні твори (казка, епос, алегорія, притча, утопія), де змальовано нереальні події, що видаються за реальні, правдоподібні. Як зазначає Ю. Ковалів, «йдеться також про особливий амбівалентний метод артистичного мислення, коли образ поєднує ознаки реального та уявного невластивим для них способом». У цьому контексті особливо активно розвивається фентезі — «жанровий різновид фантастики, в якому використовуються ірраціональні мотиви чарівництва, магії, лицарського епосу,

поєднані з реалістичною нарацією, змальовуються віртуальні світи із середньовічними реаліями, нетехнічною психологією».

Кожного року англійська література Англії для дітей поповнюється новими творами нових авторів. Казки Майкла Бонда про смішного перуанського ведмедика, повісті Ніни Боуден, казки Роберта Лісона («Джин третього класу», що нагадує сюжет про Хотабича) — твори, що ввійшли до кола дитячого читання наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Спрямування на фантастичне, як і повернення до фольклорних джерел, їх переосмислення — тенденції розвитку літератури для дітей означеного періоду й у інших національних літературах.

Роальд Дал (1916—1990)

Прозаїк і сценарист. Народився у Південному Уельсі, в норвезькій сім'ї. Невдовзі батько помер. Вдова відправила дітей в початкову школу у Ллендаффе. Коли Роальду виповнилося сім, мати віддала його у Кафедральну школу. Однак через жорстоке ставлення до дітей з боку директора школи хлопчика перевели в інтернат Св. Петра у Вестон-Сьюпер-Мері.

Усі свої дитячі пригоди, знущання вчителів і персоналу Роальд описав у книзі «Хлопчик». Прототипом вигаданого персонажа Джефрі Фішера був його друг Майкл. Шкільні події Р. Дал описав також в оповіданні «Фокслі-Скакун». Проте під час навчання були й позитивні моменти. Школярі отримували час від часу по цілій коробці шоколаду від компанії «Cadbury» для тестування, і Роальд навіть захотів працювати у винахідницькому відділі шоколадної компанії. Спогади про це підштовхнули його до створення знаменитої книги «Чарлі і шоколадна фабрика».

Після закінчення коледжу (1934) майбутній письменник захопився фотографією. Згодом як працівник нафтової компанії «Шелл» Р. Дал у 20 років поїхав до Східної Африки, в Танзанію, де пережив багато пригод. Там уперше його твір надрукували в газеті.

У Другій світовій війні Р. Дал воював, дивом урятувався з палаючого літака. Після повернення до Англії, він відбув до Вашингтона як помічник військового аташе посольства Великої Британії. Саме тут кілька оповідань письменника-початківця були опубліковані спочатку в газеті, а потім у журналах. Він написав про «невідомого пілота», який зазнав аварії («Збитий

над Лівією», 1942). Твір «Гремліни» (1943) оповідав про міфічних істот, які, можливо, псували літаки. Історія сподобалася В. Діснею і він навіть хотів знімати фільм, але з'явилася тільки книга для дітей. Про льотчиків і перша книга Р. Дала для дорослих («Переходжу на прийом», 1945).

На початку 50-х письменник переїхав до Нью-Йорка, одружився з американською акторкою Патріцією Ніл. У них народилося п'ятеро дітей, проте у 1983 р. подружжя розлучилося.

У 1953 р. видавець А. Кнопф захопився розповідями Р. Дала і видав книгу його новел. Письменник двічі отримував престижну премію Е.По, кращого містичного автора Америки (1954, 1959). У 50-ті роки Р. Дал утвердився як кіносценарист, написав сценарії до фільмів «Живеш тільки двічі» (1967) з Шоном Коннері в ролі Джеймса Бонда (за романом Я. Флемінга, великого друга Р. Дала) і «Чітта-Чітта-бен-бен» (1968). Усього за сценаріями або творами Дала знято два десятки телевізійних і повнометражних фільмів. З виходом у світ в 1959 р. чергової збірки оповідань «Поцілунок» за ним закріпилася репутація майстра чорного гумору.

З 1960 р. Р. Дал почав писати твори для дітей. У 1961 р. вийшла книга «Джеймс і гігантський персик», потім бестселери «Чарлі і шоколадна фабрика» (1964), «Чарлі і величезний скляний ліфт» (1972), «Денні — чемпіон світу» (1975), «ВДВ, або Великий і добрий велетень» (1982), «Магільда» (1988) та інші твори, нагороджені багатьма літературними преміями, а за мотивами деяких з них знято мультфільми («Фантастичний містер Фокс», «Джеймс і гігантський персик») та фільми («Гремліни», «Віллі Вонка і шоколадна фабрика», «Чарлі і шоколадна фабрика» та ін.). Книги для дітей Р. Дала здобули визнання і популярність у читачів і неодноразово очолювали перелік кращих видань. Так, у список «200 кращих книг за версією ВВС» 2003 р. увійшло дев'ять книг Р. Дала. Українською мовою твори для дітей Р. Дала переклав В. Морозов.

Світ дитинства та власний життєвий шлях показаний Р. Далом у автобіографічних романах «Хлопчик. Розповіді про дитинство» (1984) та «Польоти наодинці» (1986).

Письменник дуже добре розумів дітей. Він зізнавався, що пише тільки про те, що перехоплює подих чи смішить читача, а «діти знають, що він на їхньому боці». Герої його творів — діти, які захоплюють своєю безпосередністю, сміливими мріями та вірою у дива. Дуже багато читачів можуть упізнати й себе в образі малого хлопчика, що понад усе любить цукерки та мріє про шоколадну фабрику, як Віллі Вонка з твору «Чарлі і шоколадна

фабрика». Письменник веде читачів до щасливого фіналу, використовуючи казкові сюжетні мотиви, вигадуючи «шоколадні цехи» та описуючи фантастичні винаходи головного кондитера. Р. Дал порушує і соціальні проблеми, показуючи життя бідної родини, яка тісниться в малому дерев'яному будиночку, не має засобів до існування, адже працює тільки пан Бекет і робота ця низькооплачувана.

Добро, розуміння, підтримка рідних — моральні цінності, якими керуються герої. Батьки і дідусь Чарлі Бекета розуміють мало і прагнуть будь-що здійснити його мрію — побувати на шоколадній фабриці. Автор ставить їх перед вибором: гроші чи мрія сина, але вони не вагаються і завжди обирають друге. Чарлі теж відмовляється виконати умову Віллі Вонка і залишити своїх батьків, для того, щоб успадкувати шоколадну фабрику. Добро і щирість перемагають зло, мрія Чарлі здійснюється: його родина тепер житиме на фабриці і допомагатиме керувати нею, а згодом хлопчик успадкує її.

У творах для дітей Р. Дал актуалізував традиції англійської літературної казки, фольклорні та міфологічні елементи; показував життя дітей, розкривав їх внутрішній світ, використовуючи літературний досвід дитячих письменників-класиків. Творчість митця стала новим етапом у розвитку англійської літератури для дітей, а його самого називають літературним батьком Джоан Ролінг.

Клайв-Степлс Льюїс (1898—1963)

Прозаїк. Твори К.-С. Льюїса про фантастичну землю Нарнію, де відбуваються захоплюючі пригоди, набули надзвичайної популярності й перекладені багатьма мовами, неодноразово екранізовані. Згідно з опитуванням, проведеним у 2008 р. лондонською газетою «Таймс», К.-С. Льюїс посів одинадцяте місце серед півсотні найкращих британських письменників другої половини ХХ ст.

К.-С. Льюїс народився у Північній Ірландії, але більшу частину життя провів у Англії. Тут навчався у школі-інтернаті, а потім приватно у професора Вільяма Т. Кіркпатрика. У автобіографії під назвою «Заскочений радістю» (1955) К.-С. Льюїс пише: «Я — витвір довгих коридорів, порожніх, осяяних сонцем кімнат, тихих сходів, досліджуваних на самоті горіщ, ледь чутного булькотіння води у баках та трубах, шуму вітру під черепицею...

а ще — безконечних книжок». Потім майбутній письменник вчився у коледжі Оксфорда, служив у британській армії, брав участь у Першій світовій війні, закінчив університет, а здобувши ступінь магістра, став викладачем філології. У 1919 р. під псевдонімом «Клайв Гамільтон» видав збірку віршів «Пригнічений дух», а в 1926 р. — «Даймер».

Протягом 1933—1949 рр. довкола К.-С. Льюїса збирається група друзів, названа «Інклінги» (пізніше літературно-дискусійна група), членом якої був і друг Льюїса, Дж.-Р.-Р. Толкін. У групу входять також В. Льюїс, Х. Дайсон, Ч. Вільямс, доктор Р. Хавард, О. Барфілд, В. Когхілл та ін. Під їхнім впливом, а частково завдяки прочитаним книгам, К.-С. Льюїс повертається до християнства, про що написав у книзі «Повернення прочинана». Згодом надрукував богословський трактат «Страждання», перші романи «Космічної трилогії», в 1941 р. — «Листи Крутеня», що зробили його знаменитим. Упордовж восьми років (1938—1945) він написав «Космічну трилогію», яка стала класикою філософської фантастики.

У 1950—1955 рр. було видано «Хроніки Нарнії» — твори, які принесли письменнику справжню світову славу. К.-С. Льюїс розповідав про процес писання: «У певному сенсі мені ніколи не доводилося “створювати” історію... Я просто бачу картини. Деякі з них чимось — можливо, запахом — схожі одна на одну, і це їх об'єднує. Не слід ставати їм на заваді — спостерігай собі тихенько, і вони почнуть зливатися до купи».

Все почалося з образу фавна з парасолькою, що йде засніженим лісом, описаного на початку першої повісті «Лев, чаклунка і шафа» (хронологічний порядок для читання, у якому розташував свої «Хроніки» автор, трохи відрізняється від послідовності їх створення). Далі з'явився образ Аслана, Великого Лева, що став центральним для всього циклу. Всього було написано сім повістей; заключною стала «Остання битва» (1953), яку в 1957 р. відзначили почесною медаллю фонду Карнегі.

Сім томів, окрім іншого, містять розповідь про християнство в доступній для дітей казковій формі. Найяскравіші твори цього циклу — «Лев, Біла Відьма та шафа», «Небіж чорнокнижника», «Остання битва», «Принц Каспіян», «Підкорювач зорі, чи Плавання на край світу», «Кінь та його хлопчик», «Срібне крісло».

«Заснування Нарнії» — уривок із повісті-казки «Небіж чорнокнижника», яка входить до циклу «Хроніки Нарнії». Образ Лева, який співом творить світ, символічний. Як зауважила героїня повісті Поллі, все творилося «із лев'ячої голови»: «Ви слухали спів — і чули речі, які він створював, озиралися довко-

ла — і бачили їх». Сила, мужність і всемогутність Лева були незаперечні. Навіть залізний прут, кинутий чаклункою в Лева, не завдав йому аніякої шкоди. Центральними є образи Дигорі та Поллі — хлопчика й дівчинки, які потрапили у цю дивовижну країну завдяки персняю, були зачаровані всім, що діялося навколо, і не хотіли повертатися назад, дратуючи цим дядька Ендрю. Діти прагнуть пізнавати нові інші світи, чого не розуміють дорослі. На цьому акцентує письменник, протиставляючи ставлення до подій дітей та дядька. Якщо діти милуються всім навколо, то дядько думає, яку користь він міг би мати.

У чарівній казці про створення світу, рослин, тварин письменник колоритно перелічує всіх відомих представників тваринного світу, розповідає про їх появу. Образ Лева-творця виведено у християнському дусі. Саме лев вдихнув життя у дивовижну країну: «Нарніє, Нарніє, Нарніє, пробудись! Люби! Мисли! Говори! Деревя нехай мандрують! Звірі нехай говорять! Води хай будуть чарівними!».

«Хроніки Нарнії» — улюблені твори не одного покоління європейських дітей. Цикл творів зацікавив не тільки читачів, а й літературознавців, які вивчали й аналізували доробок письменника.

Українською мовою всі книги «Хронік Нарнії» (у перекладі В. Наріжної, С. Анрухович та Л. Овсянникової) видані у 2006 — 2008 рр. У 2010 р. українською також було видано три романи «Космічної трилогії» — «За межі Мовчазної планети», «Переландру» і «Мерзенна сила» в перекладі А. Маслюха.

Джон-Роналд-Руел Толкін (1892—1973)

Філолог-медієвіст, один із фундаторів фентезі. Народився у м. Блумфонтейн (на той час столиці Оранжевої Вільної Держави, нині адміністративний центр Південно-Африканської Республіки) у родині банківського службовця. Коли хлопчикові було три роки, сім'я переїхала до Британії. Мати навчила Джона читати, писати, малювати, основ латини. Він захоплювався читанням чарівних казок, оповідей про американських індіанців. У 1915 р., закінчивши Оксфордський університет, отримав диплом із відзнакою за спеціальністю «англійська філологія». Вивчення давньофінської мови дало змогу Дж.-Р.-Р. Толкіну створити рунічну абетку та мову ельфів, якою говоритимуть його герої. У подружжі з Едіт-Мері Бретт прожив довге і щасливе життя.

Одразу по Першій світовій війні Дж.-Р.-Р. Толкіна запросили до участі в створенні «Оксфордського словника англійської мови» (1928). У 1920 р. він почав працювати у Лідському університеті, де став наймолодшим на той час професором в історії цього університету. Восени 1925 р. Дж.-Р.-Р. Толкіна обрали професором давньоанглійської мови в Оксфорді.

У 1959 р. Дж.-Р.-Р. Толкін вийшов на пенсію. Комерційний успіх його книг забезпечив родині заможне життя. Свідченням суспільного і загальнонаціонального визнання письменника став Орден Британської імперії, який йому вручила королева Єлизавета II 28 березня 1972 року під час прийому в Букінгемському палаці.

Витоки багатьох толкінівських сюжетних ліній та образів закорінені в герmano-скандинавській епічній літературі та англосаксонській поетичній традиції, зокрема в англосаксонському епосі «Беовульф», скандинавських Старшій (віршованій) та Молодшій (прозовій) Еддах, «Пісні про Нібелунгів», у давньоісландських сагах. Дж.-Р.-Р. Толкін визнавав вплив античної літератури (Гомера, Софокла тощо), карело-фінського епосу «Калевала», кельтської (валійської та шотландської) народної демонології та легенд. Біографи письменника також спостерегли вплив філософських та історичних творів античних авторів, зокрема Боецієвої «Розради філософією» в перекладі короля Вессексу Альфреда Великого (прибл. 849 — бл. 900), творів Вергілія і Тацита.

Дж.-Р.-Р. Толкін наслідував фантастичну, стилізовану під раннє середньовіччя, поетику романів та поем Вільяма Морріса (1834—1896), а також медієвіста і шанувальника епічної традиції європейської Півночі Еріка-Рюкера Еддісона (1882—1945), чий роман «Змій Уроборос» (1922) нині вважається одним з перших яскравих зразків раннього епічного фентезі.

Досить несподіваний зсув у творчості від епічних історій про світ Середзем'я до того, що згодом стало чарівною казкою «Гобіт, або Туди і назад» (1937), за свідченнями самого Дж.-Р.-Р. Толкіна, відбувся спонтанно. Під час перевірки студентських контрольних робіт йому трапився чистий аркуш, на котрому він вивів слова: «У норі під землею жив собі гобіт».

Книга була написана між 1930 і 1935 роками. У 1936 р. про її існування дізнався агент лондонського видавництва «Джордж Аллен енд Анвін» Сьюзан Дегналл. Книгу схвально зустріли читачі, видавець замовив Дж.-Р.-Р. Толкіну продовження історії про пана Більбо. Про процес написання роману, який затягнувся більш ніж на десять років, сам автор згадував: «Ця оповідь зростала по ходу її розгортання, поки не перетворилася на

історію Великої війни за Перстень і не стала включати чимало епізодів давнішої історії, що їй передувала». Популярний роман набув статусу культового під час молодіжного руху хіпі у середині 60-х років ХХ ст.

За життя письменник більше не надрукував жодного твору, пов'язаного із вигаданим світом Середзем'я, крім книжечки дитячих віршів «Пригоди Тома Бомбадила» (1962). Її персонажі з'явилися ще до появи «Володаря пернів». Поява у 1977 р. «Сильмаріліону» знову активізувала інтерес до толкінівської творчості.

Російський літературознавець В. Гаков зауважив у творчості письменника органічне злиття багатьох жанрів: філософсько-фантастичного епосу, сюжетно насиченого пригодницького «роману пошуку», алегоричної притки, фантастики, «лінгвістичної фантазії», ескапістські фентезі, квазіісторичної хроніки, «консервативної утопії», фольклорної казки, яка використовує мотиви скандинавської, англосаксонської та інших міфологій.

Повість «Гобіт, або Туди й назад» розповідає про подорож гобіта Більбо Беггінса і тринадцяти гномів до Гори — лігва дракона Смога — для того, щоби відвоювати у нього скарб, який той колись відібрав у гномів. Гномам допомагає чарівник Гендальф. У творі діють як традиційні персонажі англійського фольклору (дракони, гноми, ельфи, тролі), так і образи, створені фантазією автора (гобіти — коротуни з порослими хутром ногами, які живуть у норах; огидний Горлум — «велика слизька тварюка»). «Гобіт» за традицією чарівної казки завершується щасливо, перемогою добра над злом: злі тролі перетворюються на камені, гобліни зазнають поразки, Смог гине, уражений стрілою Берда.

Дж.-Р.-Р. Толкін у цьому творі вирішує проблему героїзму, створюючи образ мужнього, самовідданого, безкорисливого Більбо. Текст повісті насичений каламбурами, загадками, багатозначними словами, що змушують читача бути активним. Використання рукописних карт, згадка про рунічні письмена надають твору історичності та достовірності.

Молодші читачі знайомляться з уривком повісті «Гобіт» — «Несподівані гості», у якому детально описано гобітівську нору з численними дверима та кімнатами та й самого головного героя Більбо Злоткінса. Автор створює детальний зовнішній портрет гобітів, описуючи їх ріст, особливості тілобудови, вдачу, вміння, уподобання тощо. Використовуючи прийом розповіді від третьої особи, вкраплюючи у сюжетну канву твору реальні та вигадані легенди, Дж.-Р.-Р. Толкін веде читача у цікавий світ незвичних істот. Читач знайомиться із батьком та матір'ю героя. Детальне портретописання — одна із ознак стилю письменника.

Дж.-Р.-Р. Толкін став першим теоретиком жанру фентезі, визначивши такі його фабульні складники, як одужання, втеча, розрада; запровадивши поняття «вторинна творчість». У 1974 р. за досягнення у цьому жанрі письменник отримав премію «Гандальф», яка присуджувалась в межах щорічної премії «Х'юго» (США).

Роман «*Володар перснів*» видано у трьох томах під назвами: «Братство перснів», «Дві фортеці», «Повернення короля». Ця книга спочатку була задумана як продовження «Гобіта». Як і у попередній повісті, герої книги вирушають у небезпечну подорож: небіж Більбо Фродо повинен дістатися до Мордора, щоб кинути у Вогненну Прірву перстень-невидимку, колись викрадений його дядьком Більбо у бридкого Горлума. Фродо відповідальний за долю всього людства, адже перстень не має потрапити до Мордора, щоб на землі не запанувало зло.

Позитивні і негативні персонажі у творі різко протиставлені, як і в будь-якій чарівній казці. Образ персня символічний і чарівний. Фінал теж щасливий: перстень зникає у Вогненній Прірві разом з Горлумом, а народи Середзем'я звільняються від тиранії Саурона. «Володар перснів» супроводжується додатками, у яких подано генеалогії, хроніки королів і правителів, опис народів Середзем'я, їхніх мов.

Після смерті Дж.-Р.-Р. Толкіна залишилось чимало рукописів, які згодом видав син письменника Крістофер («Сільмаріліон», «Книга втрачених сказань», переклад сучасною англійською мовою середньовічних романів «Перлина» і «Сер Орфео»).

Українською мовою твори Толкіна перекладали О. Мокровольський, О. Фешовець, А. Немирова. «Гобіт», «Володар перснів» досі входять у десятку кращих творів для підлітків.

Доналд Біссет (1910—1995)

Прозаїк, художник, кіноактор і театральний режисер. Народився у сім'ї дизайнера одягу. Під час Другої світової війни служив лейтенантом артилерії. Грав у Королівському Шекспірівському Театрі і Національному театрі.

Сам про себе писав так: «Шотландець. Живу в Лондоні... Волосся сиве, очі сині, 5,9 фута зросту. Працюю в театрі з 1933 року. Почав розповідати казки для дітей у 1953 році по телебаченню. ...За філософією — я матеріаліст. За темпераментом — оптиміст.

Мое найбільше бажання — видати у світ одну з моїх дитячих книг з моїми власними кольоровими ілюстраціями...».

«Забутий день народження» і «Подорож по річці Часу» — книги казок, які принесли успіх Д. Біссету. Він сам оформляв свої книги і сам поставив свої казки на сцені Королівського Шекспірівського театру в Стратфорді-на-Ейвоні, навіть зіграв у них з десяток невеликих ролей. Він придумав і поселив в Африці звіра Крококот, якому ніколи не буває нудно: одна половина його складається з Привабливого Кота, а інша — з Меткого Крокодила. Улюблений друг Дональда Біссета — тигр Рррр, разом з яким любить подорожувати по річці часу до кінця Веселки. Головні вороги Дональда і Тигра Рррр — Вреднюги з іменами Неможна, Несмія і Соромся. Казки й повісті виникли із телевізійних передач — зразок традиційної англійської ексцентриади у дусі Е. Ліра. Лаконічні, місткі оповіді дивують різноманітністю героїв: людина з Місяця, автобус, містер Крококот, англійська королева тощо.

Перша книжка коротких казок Д. Біссета — «Розповідь, коли захочете» — вийшла в серії «Читай сам» у 1954 р. Потім були книги «Розповідь іншим разом», «Розповідь коли-небудь» і так далі. Наступні збірки об'єднували одні й ті самі герої: «Як», «Бесіди з тигром», «Пригоди качки Міранди», «Подорож дядечка Тік-так», «Поїздка в Джунглі» та ін. Усі книги виходили з малюнками самого автора. Найвідомішими творами стали казки «Дівчинка і дракон», «Крококот», «Забутий День народження». У них майже не представлена тема добра і зла в її класичній іпостасі. Казки Д. Біссета — це казки переможного, міцного добра. Всі суперечки героїв автора вирішуються усмішкою.

«Річка зі слів» — символічна казка про природу казки, створення її за допомогою букв і слів: «Була собі річка, зроблена зі слів, і текла вона до моря, а там усі слова запливали в книжки казок». Д. Бісет використовує мовний прийом метатези — перестановки складів, зображуючи, як на казці позначилось втручання у «річку зі слів» видреняти Чарлі. Казка про Чарлі та kota, казка про казку, втілена у книжці «Казки нашого часу», зрозуміла і проста навіть для найменших читачів. Проте й у цьому тексті можна відчитати певні літературні ремінісценції.

«Малюк Пінгвін» — казка про народження королівського пінгвіна на ймення Принц, мати якого хотіла «змити коричневу фарбу», щоб він, як і всі пінгвіни, став чорно-білим. Розрадила сова, яка за казковою традицією символізує мудрість, сказавши, що всі пінгвіни народжуються коричневими і тільки згодом набувають чорно-білого кольору. Казка-штрих цікава лаконічним сюжетом і пізнавальним змістом. Легкістю віє від казки «Паперовий змія», головними героями якої є паперовий змія,

що прагне літати сам без нитки, і Вітер, який відкриває змієві причину його польоту.

Цікавими для дітей є й поетичні твори Д. Біссета (зокрема вірш «Так багато у світі вікон»). Українською мовою твори цього письменника перекладала Євгенія Горева.

Джеральд-Малком Даррелл (1925—1995)

Письменник-анімалист, зоолог. Народився в індійському місті Джамшедпур. За свідченням родичів, вже у дворічному віці Джеральд захворів «зооманією», а його мати навіть стверджувала, що його першим словом було не «мама», а «zoo» (зоопарк). У 1939 р. Джеральд з родиною повернувся в Лондон і влаштувався на роботу у зоомагазин. Відразу після Другої світової війни Д. Даррелл почав працювати у зоопарку Віпснейд. Саме тут він отримав першу професійну підготовку і почав збирати відомості про рідкісні і зникаючі види тварин.

У 1947 р. Джеральд Даррелл, досягнувши повноліття, одержав частину спадщини батька, яку витратив на експедиції, щоб побачити тварин у їх рідній стихії, на волі.

У 1947 р. Дж.-М. Дарреллу запропонували організувати експедицію до Західної Африки, до Камеруну, з метою відлову диких рідкісних тварин для зоопарків. Поїздка справила на нього сильне враження, яке він передав у книжці «*Перевантажений ковчег*». Книжка мала колосальний успіх — її продали за кілька днів.

У 1948 р. Дж.-М. Даррелл здійснив другу експедицію до Африки, потім до Британської Гвіани, до Парагваю, Аргентини, знову до Африки. З кожної поїздки, окрім колекцій живих тварин, він привозив багато нових вражень, які заповнювали нові видання: «Гончі Вафуту», «Під покровом п'яного лісу», «Земля шурхотів», «Зоопарк у моєму багажі», «Мої зустрічі з тваринами». З новими книжками зростала кількість поціновувачів його творчості.

Письменник вирішив заснувати власний зоопарк, особливий центр, де б розводили рідкісні види тварин. Даррелл був одним із перших, хто головним завданням свого зоопарку вважав створення резерву рідкісних і зникаючих видів. Усі книжки Дж.-М. Даррелла присвячені цьому завданню — змусити людину по-новому поглянути на природу, на істот, які населяють нашу планету, полюбити їх і чимось поступитися заради їх порятунку, заради того, щоб зберегти Землю в усій її красі й багатстві.

Головні герої всіх книжок Дж.-М. Даррелла — тварини: звірі, птахи, змії, жаби. Серед них немає некрасивих, для кожного знаходить теплі слова. Образи тварин індивідуальні й зворушливі. Ще одна особливість — англійський гумор, доброзичливий, спокійний, але тонкий і всюдисущий, гумор не як самоціль, а як життя філософія, як спосіб зосередитися на чомусь типовому або важливому, як спосіб боротьби з труднощами. Гумористичне сприйняття всього, що не стосується трагічної долі тварин, становить одну з найпривабливіших ознак творчості Дж.-М. Даррелла.

Книжки Дж.-М. Даррелла мають величезну пізнавальну цінність. У легкій і доступній формі він розповідає про тварин як професійний зоолог. Міжнародна спільнота високо оцінила його заслуги в галузі охорони тварин. У 1983 р. Всесвітній фонд охорони природи присвоїв йому звання командора ордена «Золотий ковчег».

«Три квитки до Едвенчера» — одна з ранніх книжок, написана після поїздки до Британської Гвіани. Вона цілком присвячена враженням від нової країни, від зустрічі з новими тваринами, радості спілкування з ними.

Книжка «Шлях кенгуреняти» — звіт про поїздку Дж.-М. Даррелла до Нової Зеландії, Австралії та Малайї. У ній автор особливо багато уваги приділяє питанням охорони природи, малює портрети тварин і нариси про ці країни. Письменник іронічно ставився до своєї творчості, хоча визнавав, що кожна книжка, написана про тварин, змушує людей уважніше до них ставитися і стає засобом захисту й збереження фауни.

Оповідання «Цикламенові гаї» відкриває читачам особливості життя маленьких сороченят. Малий Джеррі знайшов їх у гнізді в оливкових гаях і приніс додому. Автор описує, як проявляються інстинкти цих птахів, їх пристрасть до блискучих речей, паперу, допитливість і навіть вміння гукати всіх членів сім'ї.

Дж.-М. Даррелл уміє розповідати цікаво, захопливо й весело. Кумедно описаний момент у поїзді, яким сім'я з численними домашніми улюбленцями поверталась до Англії. Чиновник у графі «Опис пасажирів» сказав: «Мандрівний цирк і штат службовців», що страшенно обурило матір Джеррі.

Молодші школярі також знайомляться з уривком із повісті «Моя сім'я та інші звірі» під назвою «Улісс». Так звали маленьке совеня, яке автор-герой знайшов у дуплі дерева і оселив у своєму кабінеті. Письменник з професійною майстерністю і любов'ю описує пташку, її зовнішній вигляд, поведінку: «малесеньке, завбільшки з чайну ложечку, воно виявляло чудеса хоробрості, рішуче накидаючись на все і на всіх, незалежно від зросту».

Навіть собака Роджер ніяковів перед малим совеням, хоч зрештою Улісс із ним потоваришував.

Даррелл написав понад 30 книг, які перекладені на десятки мов світу, зняв 35 фільмів. Він залишив не тільки літературну спадщину, адже у 1959 р. створив на острові Джерсі зоопарк, а в 1963 р. на базі зоопарку було організовано Джерсійський трест охорони дикої природи.

Памела-Ліндо Треверс (1906—1996)

Прозаїк, танцівниця, акторка. Народилася у місті Меріборо в Австралії. Писати почала з дитинства — оповідання і п'єси для шкільних вистав, чарівні розповіді для братів і сестер. Її поеми були видані в австралійському журналі «Бюлетень», коли їй навіть не виповнилось 20 років.

У 1923 р. Памела Треверс виїхала до Англії. Памела — її сценічний псевдонім. Вона грала на сцені, але згодом зайнялася літературною творчістю, друкуючи оповідання під псевдонімом П.-Л. Треверс (два перших ініціали використовувались для приховування жіночого імені — звичайна для англословних письменниць практика).

У 1934 р. публікація «Мері Поппінс» стала першим літературним успіхом Памели Треверс. Вона почала отримувати багато листів із проханням продовжити розповідь про загадкову нянечку. Один хлопчик написав: «Пані! Ви відіслали геть Мері Поппінс. Цього я Вам ніколи не пробачу! Ви примусили усіх дітей плакати!». Миттєвий успіх цього видання, як і прохання маленьких читачів, надихнули авторку на подальші розповіді про незвичайну няню та її маленьких вихованців. Уже в 1935 р. була надрукована друга книжка — «Мері Поппінс повертається», а протягом 1943—1968 рр. вийшли у світ ще п'ять книжок: «Мері Поппінс відчиняє двері», «Мері Поппінс у парку», «Мері Поппінс у Вишневому провулку», «Мері Поппінс у кухні» (кулінарні розповіді), «Мері Поппінс і сусідній дім». Видання, як і окремі розділи книжок, не пов'язані між собою спільною сюжетною лінією, але всі повісті сприймаються як єдине ціле. Популярності казкових повістей П.-Л. Треверс багато в чому сприяли чудові ілюстрації талановитої художниці Мері Шепард.

У 1964 р. на екранах з'явився фільм В. Діснея «Мері Поппінс», який згодом був нагороджений премією «Оскар» у 5 номінаціях. У Радянському Союзі було знято фільм «Мері Поппінс,

до побачення!», який завоював любов не одного покоління глядачів. Українською мовою книжка «Мері Поппінс» вийшла окремим виданням, яке складається з двох частин, а ті, в свою чергу, із оповідань: «Східний вітер», «Смішительний газ», «Міс Жайворон та її Ендрю», «Корова-танцюристка», «Місіс Коррі», «Повний місяць», «Західний вітер», «Змій», «Кулька кульці не рівня», «Середа — нещасливий день», «Карусель».

Молодшим читачам пропонують ознайомитися із уривком із повісті «Мері Поппінс» під назвою «Про Джона та Барбару» у перекладі українською Євгенії Горевої. Мері Поппінс — незвичайна няня, «Великий Виняток», особлива тим, що живе не тільки в реальному світі, а й розуміє світ дитинства. «Я зможу все, що завгодно, й навіть більше, коли схочу», — каже вона.

На цей образ вплинули спогади авторки про дивовижну няню — помічницю її батьків. Казкарка згадувала, що ця жінка любила вести з дітьми розмови на загадкові та фантастичні теми, а ще у неї була своєрідна парасолька. Саме про цей предмет часто згадується на сторінках книжок про Мері Поппінс. У ній є щось чудернацьке і незрозуміле, дітям з нею трохи страшно і дуже цікаво. Таємнича няня прекрасно їх розуміє і завжди відгадує їхні думки та бажання. Мері Поппінс часто робить таке, що на думку деяких героїв книжок «проти правил». Наприклад, може разом зі своїм дядьком містером Перуком та вихованцями, «наковтавшись смішинок», влаштувати чаювання у повітрі під стелею, або підібрати намальовану на тротуарі сливу і надкусити її. А ще вона прекрасно розуміє мову собак і пташок.

У родині Бенксів, що живуть на вулиці Вишневій, 17, Мері Поппінс доглядає Джейн, Майкла і двох молодших дітей, яким немає і року. З'ява її теж була незвичайною — її сюди приніс східний вітер. Джон і Барбара — близнюки. Вони активно пізнають навколишній світ, розмовляючи із Сонячним Променем, Шпаком, слухаючи мову Вітру, дивуються, чому всі дорослі дивні і «по-дурному люблять говорити».

Мері Поппінс довершена в усьому — завжди гарно вбрана, чепурна, досконало знає правила етикету, прекрасно доглядає дітей, шиє, штопає їхні речі, лікує, коли ті хворіють. Несмачні гіркі мікстури, які вона дає дітям, перетворюються на улюблені соки чи навіть морозиво. Антиподом Мері Поппінс є міс Ендрю, яка викликає антипатію у дітей. Мері Поппінс навчає дітей доброти й уміння розпізнавати добро в оточуючих, не вимагати від людини того, що вона не в змозі зробити, не ставити запитань, коли знаєш відповідь. З дітьми відбуваються пригоди (мабуть, не без участі Мері Поппінс), з яких самостійно виплутатись вони не

можуть. Наприклад, як це сталося, коли Джейн, розглядаючи малюнок на декоративній тарілці, потрапила у минуле і ледве не залишилась там назавжди. І хоча Мері Поппінс ще зовсім молода, струнка, приваблива, виявляється, що вона доглядала принців і принцес, які жили сотні років тому. На сторінках книжок про Мері Поппінс чудес багато. Мабуть, тому малюки Бенкси часом не розуміють, чи це вони перебувають у казці, чи казкові герої — у їхньому житті.

Поєднання реального та вигаданого світів, розповідь про захопливі пригоди, кумедні історії життя, дотепна діалогічна мова персонажів, жартівливий тон надають творам Памели Тревєрс особливого пафосу.

Джоан Ейкен (1924—2004)

Прозаїк, поетеса, драматург. Народилася у місті Рай у сім'ї, де літературна творчість була стилем життя. Її батько — американський письменник Конрад Ейкен — отримав Пулітцерівську премію в номінаціях «Поезія» за «Вибрані поеми», а також писав фантастичні твори; мати теж була письменницею, як і сестра Джейн та брат Джон. До 12 років Джоан навчала мати, а потім її віддали у Вічвудську школу в Оксфорді. Створювати історії вона почала у ранньому дитинстві, розважаючи себе та свого брата, якому її фантазії дуже подобались, а вірші — у віці п'яти років. У 1941 р. кілька її оповідань прозвучало в ефірі Британського радіо БіБіСі в програмі «Дитячий час». Дівчина працювала на БіБіСі, у лікарні св. Томаса, 10 років у Лондонському відділенні ООН. У 1945 р. вийшла заміж, народила двох дітей — Джона-Себастьяна та Елізабет-Делано. У 1953 р. вийшла перша збірка її оповідань «Всі ви коли-небудь бажали та інші історії», а у 1963 р. — цикл підліткових книг «Полювання на вовків Віллуубі» у жанрі альтернативної історії. Для дітей Джоан Ейкен написала десятки романів (всього 97, лише 27 — для дорослих), а також декілька п'єс, поем, повістей, казок, багато оповідань, фантастичних творів для підлітків. Вона працювала у різних жанрах: фантастика, фентезі, трилер, детектив, дитяча казка, новела, оповідання. За свої твори отримала низку нагород і премію Едгара-Аллана По (1972).

Дія трилогії «Фелікс» розгортається у Іспанії початку XIX ст., а у романі «Сини Василіска» світ захоплюють злі монстри, внаслідок чого знищено сучасну цивілізацію.

До серії «Вовча хроніка» ввійшли романи «Полювання на вовків Віллоубі», «Чорні серця в Баттерсі», «Нічні птахи у Нантакеті», «Зозулине дерево», «Вкрадене озеро», «Дідо і Па», «Буття». Перу Джоан Ейкен також належать романи «Вишитий захід», «Ворон Арабела», «Голоси в порожньому будинку», «Останній хід», «П'ятихвилинний шлюб» та ін.; прозові збірки, серед яких «Королівство під морем та інші історії» (сюди ввійшли твори «Королівство під морем», «Дочка Баби Яги», «Замок бога Сонця», «Венеціанська принцеса» та ін.), а також «Тіні й фантазія», збірка фантастичних поем і чарівних оповідань про тварин та ін.

«*Пекарчин кіт*» — казка Джоан Ейкен про kota Мога, який став велетнем після того, як пекарка дала йому молока з дріжджами. Мог — лагідний і добрий, але його прогнали за місто, бо він розвалив будиночок пекарки і люди боялися, щоб не заподіяв шкоди іншим. Казка закінчується щасливо: Мог урятував місто від повені, йому дали медаль «Могові за врятування нашого міста» і поселили з пекаркою у ратуші. Казка Джоан Ейкен адресована маленьким читачам, а Мог вирізняється від інших казкових котів хіба що лагідною вдачею, вихованістю, любов'ю до ігор з водою та розмірами. Авторка з любов'ю змальовує Мога: «Він був гарний собою. І спина, і боки, і мордочка, і вуха, і хвіст були в нього світло-шоколадного кольору, а груди й «панчішки» — білі. Кінчики вух, вуса та кінчик хвоста також були білого кольору. Від води його шерсть ставала рудою, як у лисиці, а лапи й груди — білосніжними».

Новелістичний стиль Джоан Ейкен позначився і на її казках. Лаконічність короткої розповіді, влучність характеристик, висвітлення одного епізоду, динамічний розвиток сюжетної лінії — ознаки творів письменниці.

Джаклін Вілсон

(нар. 1945)

Прозаїк. Її дитинство пройшло у містечку Кінгстонапон-Темс. Свою першу розповідь Джаклін написала у 9 років. Після закінчення школи відвідувала курси секретарів, але згодом влаштувалася працювати у редакцію журналу для дівчаток «*Jackie*». Тоді ж переїхала до Шотландії. У 1965 р. вийшла заміж. Згодом у неї народилась дочка Емма, яка теж стала письменницею.

Джаклін написала близько сорока книг для дітей, але справжню літературну славу принесла їй видана у 1991 р. книга

«Щоденник Трейсі Бікер». Історія Трейсі продовжилася у книзі «Ризиковані ігри». Щоденник став основою популярного британського телесеріалу каналу BBC — «Історія Трейсі Бікер». Відомими є твори авторки із серії «Дівчата» та інші повісті. Українські читачі познайомились з творчим доробком Джаклін Вілсон завдяки перекладачу В. Чернишенку та ілюстратору Ганні Осадко. В Україні опублікована серія «Дівчатка Джаклін», куди увійшли такі твори англійської письменниці: «Вечірка з ночівлею», «Дівчатка закохані», «Ліззі Рот-на-замок», «У головній ролі Трейсі Бікер», «Опівночі», «Зірка з ліжка та сніданку», «Дитина-валіза», «Історія Трейсі Бікер», «Анкета Трейсі Бікер і моя Анкета для друзів».

Життя дітей у сиротинці і неблагополучних родин, переживання через розлучення батьків, стреси і самотність — далеко не всі проблеми, порушені у прозі письменниці. «У сучасному світі діти ростуть надто швидко, їм доводиться мати справу з такими речами, з якими вони не можуть дати ради...», — пише Джаклін.

«Історія Трейсі Бікер» — це розповідь про дівчинку із сиротинця, яку покинула мати. Вона, як і всі діти, мріє про друзів, родину, тепло. Кожного разу дівчинка вигадує причину, чому мама вкотре не змогла приїхати і таким чином захищає себе від надміру негативних емоцій та переживань. Трейсі — непосидюча і вередлива, їй складно знайти спільну мову з іншими дітьми. Вихователі теж не в захопленні від такої учениці.

У книзі «Зірка з ліжка та сніданку» головна героїня Ельза прагне стати відомою комедіанткою. Не любить вітчима. Письменниця висвітлила тему соціально незабезпеченої родини і проблему «втраченого дитинства». Дівчинка рятується гумором, пародіюючи популярних зірок.

Батьки головної героїні повісті «Дитина-валіза» Андреа розлучилися, живуть на різних кінцях Лондона і мають нові родини. Дитина тяжко переживає, адже любить обох, а натомість їй доводиться жити з кожним окремо по тижневі. Андреа знаходить вихід, вона вчиться жити по-новому. Авторка переконує, що навіть з найскладнішої життєвої ситуації можна знайти вихід.

Головна героїня книжки «Опівночі» Вайолет мріє про світ ельфів та фей, казкових палаців і драконів, адже захоплюється книгами відомого ілюстратора Каспера Дріма. Але її уява не має нічого спільного з реальним життям і побутом, де дівчина не завжди знаходить спільну мову з братом та однолітками, страждає

через самотність та замкнутість. Її життя змінюється з появою дівчинки Жасмин.

Для старшого шкільного віку рекомендовано книгу «Дівчатка закохані», в якій йдеться про Магду, Еллі та Надін. Авторка вибудовує різні характери дівчат і передає їх емоції, переживання та прагнення. Іноді дорослим поведінка дівчат здається дивною, але вона цілком зрозуміла для читачів-підлітків.

Книги Джаклін Вілсон новаторські не тільки за змістом, а й за жанровими характеристиками. У прозові тексти авторка вкраплює зразки епістолярію, аркуші з інших книг. Наприклад, «Дитина-валіза» — це книга-словничок, де кожен розділ на певну літеру розповідає про якусь частину життя дівчинки.

Продано понад 25 мільйонів примірників книг письменниці, вони перекладені 34 мовами світу. Повісті Джаклін Вілсон здобули численні відзнаки, серед яких «Книжкова премія Нестле», а за опитуванням, проведеним ВВС серед дітей, чотири її книги увійшли до списку ТОП-100 дитячих книг усіх часів.

Джеремі Стронг (нар. 1949)

Прозаїк. З самого дитинства Джеремі захоплювався цікавими історіями і вже у 9 років вирішив, що стане письменником. Після закінчення Йоркського університету Джеремі Стронг працював вчителем початкової школи, але у 1991 р. покинув викладання і повністю присвятив себе письменництву. У його творчому доробку були і твори для дорослих, проте видавці не виявили до них інтересу.

Дж. Стронг пише легко і вільно, весело та іронічно. У інтерв'ю журналістам «ЛітАкценту» письменник зізнався: «Гумор просто є. Я ніколи не силую себе, спеціально вигадуючи щось, що мало б бути смішним. Я 17 років вчителював, і моїми учнями були діти 7—11 років — певне, я асимілював їх мову і почуття гумору у свої тексти». Образи героїв як дітей, так і тварин автор «знаходить» у повсякденному житті, як і кумедні ситуації та пригоди.

В Україні видато такі його книги: «Ракета на чотирьох лапах», «Мій тато і зелений алігатор», «Гармидер у школі», «Знамениті сіднички мого братика», «Кімнатні пірати», «Знайомтесь: Фараон!», «Розшукується Ракета на чотирьох лапах!», «Вікінг у моєму ліжку».

Дж. Стронґ написав понад 70 книжок. Він активно спілкується з читачами на зустрічах та на власному веб-сайті. У 2014 р. він став спеціальним гостем ювілейного 20-го Форуму видавців у Львові.

Джоан-Кетлін Ролінг (нар. 1965)

Письменниця. Народилася у невеликому містечку Чіппінг-Содбері. Після закінчення школи навчалася на філологічному факультеті провінційного університету у м. Ексетер, а потім працювала секретарем лондонського відділу організації «Міжнародна амністія», вчителькою англійської мови та літератури у Португалії. Там вона вийшла заміж за місцевого журналіста, і в 1993 р. у них народилася дочка Джесіка. Одночасно Джоан почала писати книгу про хлопчика-сироту, котрий жив у приймах лихих родичів і навіть гадки не мав про свої чаклунські здібності до того дня, коли його відвезли на літаючому мотоциклі у школу чарівників. Першу книгу серії — «Гаррі Поттер і філософський камінь», яка вийшла друком у Великій Британії в 1997 р., — вона писала п'ять років.

Письменниця віддала рукопис літературному агенту, а сама влаштувалася вчителькою французької мови в один із єдинбургських коледжів, щоби мати змогу утримувати дочку. Влітку 1997 р. «Гаррі Поттер і філософський камінь» з'явився на полицях книжкових магазинів. Історія про те, як хлопчик виявляє у себе чаклунські здібності, а в одинадцять років вступає у Гогворт — школу для чаклунів, миттєво спричинила сенсацію, весь тираж було розкуплено у рекордний строк. У Великій Британії книга отримала відразу дві престижні нагороди: «Найкраща дитяча книга року» і «Золота медаль» за найкращу книгу для дітей віком від 9 до 11 років.

Ця книга не тільки про чари та чаклунство. У ній розповідається одвічна історія боротьби Добра та Зла, що поєднується із традиційною схемою роману виховання, приправленого особливим колоритом. П. Грей у «Тайм Мегезін» писав: «Секрет Ролінг так само непростий і так само незбагнений, як її здатність задовольняти притаманну людям потребу у чаклунстві: вона розуміє, що читачеві мало тільки прочитати чи почути історію, йому хочеться пережити її особисто».

Друга книга серії «Гаррі Поттер і таємна кімната» вийшла спочатку в Англії у 1998 р. і через рік у США. Дія у ній

розпочинається з того самого моменту, яким закінчується перший роман. Гаррі, вже другокурник, повертається у Гогворт у літаючому автомобілі та зустрічається як зі знайомими, так і з новими дивами. За відгуками критиків, у другій книзі авторка виявилася ще винахідливішою, ніж у першій.

Третя частина, *«Гаррі Поттер і в'язень Азкабану»*, з'явилася одночасно у Великій Британії та США у 1999 р. У ній розкрито складніші теми, проте це неминуче, як зізнавалася авторка в інтерв'ю: «Якщо пишеш про Добро та Зло, обов'язково настає момент, коли ти змушений ставати серйозним».

Четвертий том, *«Гаррі Поттер і келих вогню»*, вийшов улітку 2000 р.; п'ятий, *«Гаррі Поттер і орден Фенікса»*, — у 2003 р. У 2005 р. побачила світ шоста книга серії — *«Гаррі Поттер і напівкривний принц»*, яку Джоан Ролінг присвятила своїй маленькій дочці Маккензі (у 2001 р. письменниця вийшла заміж за лікаря-анестезіолога Нейла Мюррея), а у 2007 р. опублікована сьома книга — *«Гаррі Поттер і смертельні реліквії»*, яка закінчує оповідь про сім років, які Гаррі та його однокурсники провчилися у Гогворті. В одному інтерв'ю авторка зізналася: «Я із самого початку задумала «Гаррі Поттера» як серію із семи романів, оскільки вирішила, що чаклунства будуть навчати сім років, із одинадцяти до сімнадцяти, по рокові на кожну книгу».

Цикл про Гаррі Поттера перекладений чи не всіма основними мовами світу, а його загальносвітовий наклад сягнув 200 млн примірників. Ці книги уже кілька років поспіль очолюють рейтинги найпопулярніших видань для підлітків.

Романи Джоан Ролінг спричинили не тільки читацький інтерес, а й суперечки. В українській критиці обговорювалися питання, пов'язані із пропагуванням англійською письменницею неєвропейських, нехристиянських цінностей, зомбуванням сучасних підлітків, надмірне використання магічного у літературі. І досі у релігійних колах та серед педагогів точаться дискусії про вплив її романів на читачів.

У творчому доробку Джоан Ролінг є ще дві невеликі книги, підписані псевдонімами: «Квіддич крізь століття» Кеннілуорті Віспа та «Фантастичні істоти і де їх шукати» Ньюта Скамандера. За основу були взяті назви книг, що фігурували в бібліотеці Гогворта. Весь прибуток від них письменниця планує віддати у Фонд Гаррі Поттера для допомоги дітям країн, що розвиваються. У 2012 р. вона презентувала новий роман для дорослих читачів — *«Вільне місце»*.

Запитання. Завдання

1. Проаналізуйте популярні серед юних читачів англійські балади.
2. У чому полягало новаторство Л. Керролла?
3. Які сюжетні мотиви використовує автор у казкових повістях «Аліса в Дивокраї» та «Аліса в Задзеркаллі»?
4. Висвітліть особливості розвитку англійського пригодницького роману ХІХ ст.
5. Окресліть ознаки стилю О. Вайлда. Які його твори ввійшли до кола дитячого читання?
6. Назвіть англійських письменників, які працювали у жанрі літературної казки.
7. Простежте специфіку розвитку жанру фентезі у творчості англійських письменників другої половини ХХ ст.

Література

1. Аринштейн Л. Предисловие / Л. Аринштейн // Английская и шотландская народная баллада. — М., 1988. — С. 11—28.
2. Барановська М. Парадокси Оскара Уайльда: парадоксальність життя і творчості / М. Барановська // Зарубіжна література. — 1997. — № 43 (59). — С. 4.
3. Брандис Е. П. От Эзопа до Джанни Родари. — 2-е изд., доп. / Е. П. Брандис. — М. : Дет. лит., 1980. — 448 с.
4. Важдаев В. Маленькая Алиса и ее Англия / В. Л. Важдаев // Керролл Л. Алиса в Стране чудес / Льюис Керролл ; пер. с англ. А. Оленича-Гнененко. — М. : Детгиз, 1958. — С. 5—20.
5. Винник В. Біблійні ремінісценції в сучасній дитячій літературі (на матеріалі циклу романів Дж. К. Ролінг «Гаррі Поттер») / В. Винник // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 3. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2011. — С. 72—76.
7. Деркачова О. Літературна казка Великої Британії: посібник / О. Деркачова, С. Ушневич. — Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. — 132 с.
9. Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005.
11. Лунин В. Маленький рассказ о большой поэзии Уолтера Де Ла Мэра / В. Лунин // Де Ла Мэр У. Песня сна. — М. : TriMag, 2009. — С. 5—7.
12. Маслюх А. Клайв С. Льюїс дивує світ ще й досі [Електронний ресурс] / А. Маслюх. — Режим доступу : <http://litakcent.com/2011/04/15/klavjv-s-ljujjs-dyvuje-svit-sche-j-dosi/>
14. Папуша О. М. Роман Дж. К. Ролінг «Гаррі Поттер і філософський камінь»: проблеми поетики / О. М. Папуша // Наукові записки: Серія «Літературознавство». — Т., 2002. — Вип. 11. — С. 14—23.
16. Слабошпицький М. Легенда, віра і мрія Роберта Льюїса Стівенсона // М. Слабошпицький // Стівенсон Р. Л. Корабельна катастрофа. — К. : Веселка, 1984.

17. Улюблені англійські вірші та навколо них / Перекладач і упорядник М. Стріх. — К. : Факт, 2003. — 456 с.

18. Шалагінов Б. Б. Джонатан Свіфт і його «Мандри Гуллівера» / Б. Б. Шалагінов // Свіфт Дж. Мандри Гуллівера / Дж. Свіфт ; пер. з англ. М. Іванова. — Х. : Фоліо, 2004. — С. 3—16, 317—329.

19. Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література: Від античності до початку XIX ст. : іст.-естет. нарис / Б. Б. Шалагінов. — К. : Вид. дім «КМ Академія», 2004. — 360 с.

20. Шалтаи народів мира. Собиратель Сергей Бойченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://vladivostok.com/Speaking_In_Tongues/HumpyDumpty.htm#_1_3

7.

Скандинавська література для дітей

7.1. Фольклорні джерела скандинавських літератур

Країни Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія та Фінляндія належать до Скандинавії — історично-культурного регіону, розташованого на півночі Європи з центром на Скандинавському півострові. Народи цих країн мають багато спільного як в історії, культурі, мовах, так і в розвитку літератури. До 1809 р. Фінляндія входила до складу Швеції, і швецька мова була державною. Тільки у XIX ст. почали пропагувати фінську мову й літературу. Фольклор скандинавських країн позначений особливим колоритом, проте схема становлення і розвитку літератури для дітей мало в чому відрізняється від аналогічних процесів у інших європейських народів. Джерела усної народної творчості стали доміантними у формуванні національних літератур Скандинавії загалом і творчості для дітей зокрема. Народні казки скандинавських країн дали поштовх розвитку літературних казок, завдяки яким світ отримав казкаря всіх часів і народів — Ганса-Христіана Андерсена. Згодом фонд класики світової літератури поповнили твори інших, не менш відомих, дитячих письменників — Сельми Лагерлеф, Астрід Ліндгрєн, Туве Янсон.

Головними книгами, як для дітей, так і для дорослих норвежців, є саги — родові, королівські й чарівні. Вони довго зберігалися в усній традиції і були записані в XII—XIII ст. Завдяки цьому епосу норвежці знають про своїх предків майже все: як вони жили, що їли, у що вдягалися, як сварилися або дружили. Саме саги надихали письменників Скандинавії на написання історичних романів про вікінгів.

Цікавість до фольклору, а особливо народних казок і саг, у скандинавських країнах, як і в решті Європи, активізувалась на початку XIX ст. — у час розвитку романтичного руху та становлення національної свідомості. У 1818 р. письменник Ю.-М. Тіле (1795—1874) видав збірник «Данські народні легенди», а в 1823 р. М. Вінтер — «Данські народні перекази». Збирачами народних казок у Скандинавії були П.-К. Асбйорнсен, Й. Му, Г.-У. Хюльтен-Кавалліус, Г. Стеффенс, С.-Х. Грундтвіг.

Менше українським читачам відомі казки Фінляндії та Ісландії. До найвідоміших фінських казок належать: «Веселий Матті», «Де закопано багатство», «Добрі поради», «Як собака і вовк на весіллі у людей побували», «Поїздка на ярмарок», «Випадок з матір'ю», «Наречена-миша», «Білка і мисливці», «Чарівні вузлики», «Як їдять кашу», «Лаппі і Тапір», «Лев, ведмідь і лис» та ін. Серед популярних казок Ісландії — «Королівський син Асмундт і його сестра Сігні», «Тюленяча шкура», «Шум, гам і тролі в горах», «Сігні і принц Хліні», «Про Скотта з Річного хутора», «Наречений і привид» та ін.

Норвезький фольклор

Найвідомішими збирачами народної творчості в Норвегії є *Петер-Крістен Асбйорнсен* (1812—1885) і *Йорген Му* (1813—1882).

П.-К. Асбйорнсен — норвезький письменник, «король казок», як називають його співвітчизники. Його портрет розміщений на норвезькій купюрі 50 крон. Син ремісника, народився у Христіанії (тепер — Осло). Ще в дитинстві, коли у них вдома зупинялись ремісники, що приїжджали на заробітки, хлопчик уважно слухав розказані ними казки та історії. У 1827 р., будучи підлітком, почав вивчати латину і подружився із Й. Му, з яким пізніше подорожували Норвегією і збирали народні казки. Першим виданням фольклористів була збірка з п'ятнадцяти казок, видана у тонкій палітурці і подібна на учнівський зошит.

Літератор, зоолог П.-К. Асбйорнсен і теолог, а згодом єпископ Й. Му прославились як фольклористи, видавши в 1841 р.

збірку *«Норвезькі народні казки»*. Їх попередником вважають Андреаса Файє, який у 1833 р. видав *«Норвезькі перекази»*, розглядаючи свою працю як «відлуння» великої праці братів Грімів.

У 1837 р. П.-К. Асбйорнсен сам видав чотири народні казки і кілька переказів, а в 1845—1848 рр. — збірку *«Норвезькі чарівні казки і народні перекази»*. У Норвегії це була епоха «прориву». Завдяки цим казкам народна мова Норвегії міцно ввійшла у художню літературу, очистившись від данського впливу (до 1814 р. Норвегія була в унії з Данією і до цього часу вважалось, що говорити можна і норвезькою, а писати тільки данською мовою) та збагатившись особливостями діалектів. Записи цих фольклористів лягли в основу твору Г. Ібсена *«Пер Гюнт»*.

Важко визначити, який твір писав П.-К. Асбйорнсен, а який — Й. Му, оскільки їхні стилі були дуже близькі. Окрім того, вони читали один одному рукописи й спільно редагували їх. Професор Кнут Местель зауважив, що Асбйорнсен більше «відчуває» казки, ніж Му. Він легше передає їх веселу, по-дитячому наївну й захопливу інтонацію. Найвідомішою книгою П.-К. Асбйорнсена вважають *«Чарівні казки»*, про які син Й. Му, професор-фольклорист, писав як про одне із найкращих видань, можливо, не найважливіше для подальшого самоусвідомлення норвежців, але найхарактерніше.

Автори переказували почуті від людей казки, тому ці тексти дещо відрізняються від усного їх варіанту. Однак вони обіцяли читачам, які передплатили їхню збірку, «переказати казки в тому вигляді, в якому отримали їх від розповідача, не опустивши ні єдиної обставини і не змінивши ні єдиної події». Користуючись власними фольклорними записами, П.-К. Асбйорнсен і Й. Му (особливо Асбйорнсен) проявляли художню свободу. Вони вважали себе не вигадниками, а збирачами і розповідачами. Найвищою похвалою для них став відгук Я. Грімма, який визнав, що «норвезькі народні казки — кращі казки на світі» і мають наукове значення.

Зібрання казок П.-К. Асбйорнсена та Й. Му вважають скарбницею норвезького фольклору, оскільки автори дібрали національно самобутні твори, в яких відображено природу і життя Норвегії, уявлення її народу про міфічних і фантастичних істот. Ці видання відрізняються від інших зібрань національних казок різних країн тим, що їх автори — перші і єдині, хто включив у свої збірки літературні розповіді про сам процес збирання та запису переказів і казкових історій. Тогочасні критики були вражені не тільки змістом (часто грубим і жорстоким), а й народною мовою та інтонаціями розповіді.

Усі твори збірників можна поділити на дві групи: перекази і казки. У переказах детально описано обстановку, місцевість, де вони були почуті; зі всіма реалістичними деталями і народними інтонаціями відтворено образ і голос оповідача («Розповіді Берти Туппенхаук», «Вечір, проведений на одній норвезькій кухні»). У них зображено прекрасний світ суворой норвезької природи, населений фантастичними істотами — домовиками, русалками тощо («Пер Гюнт» та ін.). У переказах оживає мрія людини про чудесні острови, які відкриваються тільки чесному, сміливому і чистому серцем, про щастя, яке супроводжує безстрашних і щедрих («Ворони Ут-Рйоста»).

Деякі перекази наділені ознаками, властивими казці: трактування теми боротьби добра і зла, вищості кращих моральних якостей над байдужістю, черствістю тощо («Коза — Золоті Ріжки»).

Норвезька народна казка «*Пер Гюнт*» розповідає про одну із пригод легендарного Пера Гюнта — напівміфічного, напівказкового національного героя, мисливця, який цілий рік жив у горах. Якось восени він наткнувся на слизького і холодного троля, який називав себе Кривим, вистрілив тричі і знищив його. Наступного дня йому всюди ввижались якісь істоти: то стадо корів з дівчиною, то ведмеді. Відомо, що тролі можуть перетворюватись на будь-що і на будь-кого. Пер сміливий і відважний, іде до хижі пастухів, які не встигли зійти з гір.

У казці тролів змальовано як жахливих істот, які символізують чотири природні стихії: Густ — Повітряний Вихор, Валь — Гірський Володар, Тестель — Водяний Потік, Рольф — Вогняний Стовп. Пер Гюнт долає тролів завдяки силі, сміливості й кмітливості та визволяє дівчат-пастушок. Але це була не остання його зустріч з тролями. Перед Новим Роком він ще раз провчив їх, допомігши господарю будинку, у якому обживались гірські істоти. Пер зшив великий черевик, який тролі почали приміряти, а він затагнув шнурком їх у пастку. Допоміг йому відлущувати тролів приручений білий ведмідь, якого Гюнт узяв із собою.

Образ сміливого юнака Пера Гюнта, який подолав тролів і назавжди прогнав їх від людських помешкань, змальований у багатьох норвезьких легендах та казках і є типовим для скандинавського фольклору. За сюжетом казки норвезький драматург Генрік Ібсен написав твір з такою ж назвою.

Серед норвезьких народних казок трапляються твори, які за мотивами й сюжетом нагадують казки інших народів, особливо шведські й данські (наприклад, «Дурні чоловіки і сварливі жінки», «Від чого вода в морі солоня»).

Для норвезьких казок характерні своєрідні чарівні процеси та перетворення. У багатьох із них ідеться про морські пригоди

(«Хлопчик — в обмін на пачку сигарет»), про гори й ущелини («Пер, Пол і Еспен Аскелад»), про лісових і гірських тролів («Замок Сурія-Мурія», «Син вдови» та ін.). Образ тролів іманентний для норвезької природи, фольклорних вірувань, казок. Героєм норвезьких казок, як чарівних, так і побутових, є Еспен Аскелад чи Еспен-Замазура — молодший, нелюбий брат, якого всі вважають дурним і недолугим, але який завжди бере гору над своїми успішними братами. Йому властиві позитивні риси характеру: доброта, чуйність, сміливість тощо.

Для норвезького фольклору характерні побутові, жартівливі, сатиричні казки («Гудбрант з косогора»), казки, що висміюють брудних і лінивих («Торішня каша»), жадібних і багатих («Кобила-невістка»).

З 1865 р. П.-К. Асбйорнсен і Й. Му вирішили не займатись більше фольклором, оскільки вважали, що виконали поставлене завдання, і пішли кожен своїм шляхом. Проте перевидання казок не припинялося. Цією справою зайнявся син Й. Му — Мольтке Му — перший професор-фольклорист у Норвегії. У 1909 р. вийшла відома збірка «Дитячі казки», проілюстрована Т. Кіттельсеном. Окрім того, Й. Му цікавий для історії літератури для дітей тим, що є чи не першим дитячим письменником у Норвегії, адже саме йому належить перший прозовий збірник авторських казок і написаних спеціально для дітей віршів.

До збірки «Дитячі казки» Й. Му ввійшла норвезька народна казка «*На схід від сонця й на захід від місяця*», яку переклала українською мовою Ольга Сенюк. Поєднання традиційного сюжету (про зачарованого злою мачухою юнака та красиву дівчину — дочку бідняка) із традиційними для норвезького фольклору образами тролів, які живуть у горах, надають казці національного колориту. Просторові координати по-казковому обширні, умовно визначені. Дівчина не дотримується застережень юнака, якого зла мачуха перетворила на білого ведмеда, і не знімає з нього чари. Щоб не допустити весілля королевича із довгоносою дочкою мачухи, дівчина долає шлях до замку, який стоїть на схід від сонця й на захід від місяця. У цьому їй допомагають старенькі жінки-чарівниці (дають їй золоті яблуко, мотвило і прядку), брати Східний, Західний, Південний та Північний Вітер. Кульмінаційним моментом стає традиційне для казок випробування: королевич одружиться з тією, яка випере його сорочку. Оскільки тролі не могли цього зробити, то дівчина і стала дружиною королевича.

Казка порушує проблеми добра і зла, бідності й багатства, моральних цінностей людини: чистоти помислів, справжніх

почуттів, протиставлених корисливості, гордості та розрахунку. Найвні в ній і традиційні казкові елементи: поєднання реального та фантастичного начал, протиставлення позитивних і негативних персонажів, наділення кращими рисами (відданість, сміливість, чесність, самопожертва, краса) головних героїв, долання ними труднощів на шляху до власного щастя; композиційні повтори-перегуки, казковий часопростір.

Шведський фольклор

Шведські казки подібні до данських та норвезьких, але відрізняються від них повчальністю та моральністю. У них найчастіше зображено ельфів як добрих фантастичних істот, духів природи, які є друзями людини. На відміну від норвезьких казок, у шведських тролі рідше бувають поганими персонажами. Ворогами людини частіше виступають велетні, які живуть у глибоких печерах чи віддалених замках і знущаються з людей, чинять насильство і зло.

Гуннар-Улуф Хюльтен-Кавалліус (1818—1889) і *Джордж Стеффенс* (1813—1893) — видатні фольклористи Швеції. У 1844—1849 рр. вони видали збірку «Шведські народні казки і перекази». Дж. Стеффенс — син англійського священика. З 1834 до 1851 р. жив у Стокгольмі, потім до 1893 р. викладав у Копенгагенському університеті, а в 1877 р. став почесним доктором Упсальського університету у Швеції. Він був одним із ініціаторів створення Спілки давніх рукописів у Швеції, у якій вийшло друком багато пісень, легенд, казок і середньовічних хронік. Дж. Стеффенс відомий як автор праці «Давньошведський легендарій» (1847—1858), збірника «Історичні і політичні пісні Швеції» (1853), тритомника «Давні рунічні пам'ятки Скандинавії й Англії» (1866—1884).

Шведські фольклористи ставили такі самі завдання, як і брати Грімми: керуючись патріотичними міркуваннями і глибоким романтичним інтересом до національної старовини, вони намагались урятувати для майбутніх поколінь залишки народної поезії. Для цього Г.-У. Хюльтен-Кавалліус і Дж. Стеффенс багато їздили по Швеції, вислуховуючи і записуючи казки без будь-яких змін чи додатків. Єдине, що вони змінили, це форму розповіді. Ці фольклористи також підготували рукопис книги «Шведські казки», яка була надрукована у 1960 р.

Шведські народні казки вирізняються великим жанровим різноманіттям: казки чарівні («Золотогривий кінь, місячний ліхтарик і принцеса у чарівній клітці», «Пастушок і король

ельфів», «Мисливець Брюте»), побутові («Щастя-Удача», «Випробування», «Шевці»), сатиричні («Чесний і слухняний слуга», «Чи є людським бажанням край?», «Селянин і поміщик»), короткі казки-жарти («Жити чи вмерти?»).

«Пастушок і король ельфів» — казка, яка розповідає про малого пастушка Лассе, який жив із мачухою, що знущалася з нього. Атрибутами чарівної казки стають кришталеві черевички, червоний капелюшок, срібний дзвіночок, які Лассе знаходить у лісі і віддає королю ельфів та його дітям. За казковою традицією, ельфи завжди відплачують добром за добро. Так, король ельфів обіцяє виконати три бажання Лассе і дає йому дудку із слонові кості. У казці є також інші чарівні предмети, символічні числа, традиційні дії головних героїв. Лассе йде на північ (топос півночі — іманентна ознака скандинавських казок) і на третій день приходиться до королівського палацу, де наймається пастухом. Головна ж зав'язка казки — зникнення юної принцеси, яку викрав велетень. Рятівнику доньки король готовий віддати королівство і саму принцесу за дружину. За підказкою короля ельфів Лассе йде на північ шукати принцесу, з допомогою хлопчика-ельфа пробирається в замок велетня, викрадає принцесу і тікає з нею з острова. Закон казки: за добро — добром, а за зло — злом — діє безвідмовно. Велетень схопив утікачів і ув'язнив у своєму замку, але за допомогою ельфівих чарів у рицарських обладунках Лассе стає непереможним у бою із велетнем, і за умовами договору йому дістається принцеса. Щасливий фінал побудований на перемозі добра та його носіїв — хоробрих, добрих, чесних і порядних героїв — простого пастуха та принцеси. Поламана дудочка і дзвоник — художні деталі, які не раз зринають у казці і стають символічними: нагадують героям про подолані труднощі на шляху до щасливого життя.

Самобутністю позначені казки на новорічну та різдвяну тематику «Подарунок для Санти-Клауса», «Різдво у будинку Петсона» та інші, які близькі до побутових казок і порушують морально-етичні питання, спонукаючи читачів не тільки зіставляти дійсність та мрію, а й задуматися над тим, як зробити навколишній світ кращим, внести у нього свою долю тепла, любові, добра й допомоги людям.

Фольклор Данії

Народну творчість Данії представляють твори різних жанрів: балади, сказання, легенди, перекази, повір'я, але найпопулярнішими є казки. Типові персонажі данського фольклору —

тролі та ельфи, дракони і водяні духи, підземні та морські народи, король Вальдимар і його донька, Святий Нільс та Єпископ Вільям, королева Дагмар та відважний принц, Ганс-силач і Грете. Сюжетні схеми, мотиви і образи народних казок Данії використовував Г.-Х. Андерсен.

Свен-Херслеб Грундтвіг (1824—1883) — один із перших збирачів данських народних казок, професор скандинавської філології. Своєю метою він вважав «пробудження цікавості до народної творчості і збереження всього можливого». З 1843 р. він систематично займався збиранням народних казок, пісень, відань і повір'їв. С.-Х. Грундтвіг закликав усіх записувати фольклор. У своєму збірнику він не тільки систематизував казки, а й указав, з якої області Данії кожна казка, чи вона справді данська або ж перенесена зі Швеції чи Норвегії. До збірки «Старовинні данські перекази, що живуть в устах народу» (1854—1861) він вмістив зібрані власноруч казки. «Данські народні казки» (1884) у літературній переробці С.-Х. Грундтвіга вийшли у двох збірниках, а один з них був призначений спеціально для дітей.

Серед данських народних казок поряд з оригінальними («Бідняк», «Звідки птахи-пігавиці пішли» та ін.) трапляються твори, які вирізняються своєрідною, суто данською інтерпретацією поширених сюжетів («Хто перший розіллється!», «Що найдорожче» тощо), і казки, відомі в інших країнах, зокрема у Норвегії, Швеції («Хлопчик і Красунь», «Пудель», «Звірі під деревом» та ін.).

Основний мотив данських народних казок — боротьба добра зі злом — розвивається на виразно побутовому фоні («Ханс і Грете»), навіть якщо паралельно в казках діють тролі та королі. Для цих творів поряд із соціальністю та демократизмом характерні гуманістичні ознаки, їх герої добрі, чесні, справедливі («Що найдорожче?»); жарт, гумор, сатира спрямовані на поганих, корисливих, підступних. Українським читачам добре знайомі данські казки «Золоте яблуко», «Чоловік-ведмідь», «Дочка чарівника», «Санний поїзд», «Пер і Поль».

«*Пер і Поль*» — данська народна казка про двох друзів — хлопців-бідняків Пера і Поля, які пасли овець та сперечались про те, коли краще розбагатіти: замолоду чи у старості. Фантастичне у казці починається з епізоду, коли розсунувся пагорб, на якому стояли хлопці, і звідти вийшов чоловічок-чарівник, що здійснив їхні мрії — Поль розбагатів замолоду, а Пер — у старості, а тим самим показав їм, що головне не багатство, а розум та людяність.

Повчальний характер казки очевидний. Пер — бідний коваль, який просить у багатого Поля грошей, але той йому не дає, бо загордився, називав себе тямущим і вважав, що все ним чесно зароблене. Скупість і гордість Поля представлені у казці як негативні риси недалекої і зверхньої людини. Зрештою він програв своє багатство у карти, його всюди пошивали в дурні, а господарство занепало. Тим часом удячний король (за те, що Пер знайшов золоту підкову і надійно підкував коня) зробив Пера придворним ковалем, і його сім'я стала жити заможнo. Пер перестав працювати, бо мав чимало підмайстрів, але щонеділі ходив до церкви на службу. Зрештою, коли вони з Полем знову зустрілися, Пер відплатив йому тією ж монетою, не давши грошей і нагадавши про те, що все треба заробити власною працею.

Протиставлення двох типів характеру надає казці контрастності і змушує маленьких читачів задуматися, проаналізувати поведінку кожного з героїв, побачити їхні правильні та хибні вчинки, висловити власну думку. Здебільшого такі повчальні скандинавські казки невеликі за обсягом, а за змістом нагадують притчі.

7.2. Скандинавські дитячі письменники ХІХ ст.

Народні казки Скандинавії стали джерелом літературних казок багатьох письменників, зокрема данського казкаря Г.-Х. Андерсена, фінського З. Топеліуса і шведської авторки Сельми Лагерлеф.

Ганс-Христіан Андерсен (1805—1875)

Данський прозаїк, казкаря, поет і драматург. Народився 2 квітня 1805 року в Оденсі на данському острові Фюн. Про своє життя розповів у автобіографічних нарисах «Казка мого життя» (1847) і «Пригоди мого життя» (1855). Батько був бідним шевцем, а мати — пралею. У Данії існує легенда про королівське походження Г.-Х. Андерсена, оскільки в ранній біографії він писав, що в дитинстві грав з принцом Фрітсом, який згодом став королем Фредеріком VII, і в нього не було друзів серед вуличних

хлопчиськ, тільки принц. Дружба з Фрітсом, згідно з фантазією письменника, тривала і в дорослому віці. Після смерті Фрітса, за винятком родичів, лише Андерсен був допущений до труни покійного. Причиною цієї фантазії стали розповіді батька Г.-Х. Андерсена, що він є родичем короля.

Сім'я була бідною і тулилася в одній кімнаті, де разом з домашніми речами стояв і шевський верстат. Батько Г.-Х. Андерсена тягнувся до знань і культури, навчав сина бачити і розуміти світ природи, багато читати. Він помер, коли Гансові було 11 років, тому хлопчик рано мусив іти на заробітки: він був помічником майстра у ткача, потім у кравця, працював на сигаретній фабриці.

Г.-Х. Андерсен був дуже обдарованою і незвичайною дитиною. Багато читав, мріяв, захоплювався театром, складав п'єси і ставив їх у своєму ляльковому театрі, сам майстрував ляльки і шив для них театральні костюми. Гарно співав, декламував.

У 1819 році Г.-Х. Андерсен подався до Копенгагена, де навчався співу, відвідував балетну школу, прагнув стати драматичним актором і писав вірші, трагедії та драми. У 1822 р. віддав до театру драму на давньоскандинавський сюжет «Сонце ельфів». Директор столичного театру Коллін допоміг йому вступити до гімназії і виклопотав для нього стипендію. Так шістнадцятирічний юнак Г.-Х. Андерсен став учнем 2 класу і змушений був учитися з малюками. Він був наполегливим, старанним, учився добре. У вільні від навчання хвилини писав вірші.

У 1828 р. Г.-Х. Андерсен став студентом Копенгагенського університету. У студентські роки він виступив у данській літературі як поет, драматург, автор нарисів. Вийшла в світ перша збірка його поезій (1830), з успіхом пройшла вистава першої п'єси.

У 30-ті роки XIX ст. Г.-Х. Андерсен написав шість романів, проте значний успіх мали лише «Імпровізатор», «Усього лише скрипаль». Його порівнювали з В. Скоттом і В. Гюго. Однак всевітнє визнання принесли йому казки.

Початком творчості Г.-Х. Андерсена як казкаря слід вважати 1835 р. Збірка «Казки, розказані дітям» (1835—1841) вмістила здебільшого оброблені розповіді, почуті письменником у дитинстві: «Кресало», «Маленький Клаус і Великий Клаус», «Принцеса на горошині», «Дорожній приятель», «Дикі лебеді», «Свинопас».

Г.-Х. Андерсен запозичував сюжети не лише з народних казок. «Поганий хлопчисько» — це обробка вірша Анакреонта про Амура; ідею «Ельфа трояндового куця» він узяв з італійської пісні; «Скриня-літак» пов'язана із казками «Тисячі і однієї

ночі»; «Нове вбрання короля» виникло на основі іспанського джерела. Однак багато казок першої збірки він вигадав сам: «Квіти маленької Іди», «Дюймовочка», «Русалонька», «Калози щастя», «Непохитний олов'яний солдатик», «Райський сад», «Лелеки», «Оле Лукойє», «Гречка». Здивувала рецензентів відсутність повчальності в казках Г.-Х. Андерсена, стирання меж між суспільними прошарками. Письменник звертався до дітей без звичної поблажливості. Це і є найяскравіші індивідуальні особливості його казок.

Основними ознаками казок Г.-Х. Андерсена є віра в силу добра, прагнення показати найістотніше, найсправжніше в людині (а вона, за Андерсеном, — добра; зла сутність виникає під впливом суспільства), залюбленість у красу природи. У першій збірці ці якості розкрилися найповніше, майже всі її казки стали улюбленими і читабельними. Активність добра, здатність пожертвувати навіть життям в ім'я його утвердження формують сюжет і характери в «Дорожньому приятелі», «Диких лебедях», «Русалоньці», «Непохитному олов'яному солдатикую».

До теми нерозділеного кохання русалки до людини письменник звертався неодноразово ще в ранніх віршованих казках («Русалка з острова Самсьо» та ін.), у нарисі «Тіньові картини», та найкраще висвітлив її у казці «Русалонька». Тут думка автора про красу людської душі, про добро, що перемагає у світі, розкривається не тільки за допомогою напруженого розвитку сюжету, як у перших казках збірки, а й завдяки переконливому психологізму, який репрезентує поетичність самої Русалоньки і зображує людину втіленням шляхетності, доброти і краси. Саме тому заповітною мрією Русалоньки є не лише закохати у себе принца, а й здобути людську душу. Андерсен помістив перед «Русалонькою» звернення «До дорослих», стверджуючи цим, що в його казок розширюється аудиторія.

Казки Андерсена розкривають істинне в людині, її сутність. Солдат із «Кресала» — справжній солдат, тобто рішуча і смілива людина. У «Принцесі на горошині» принцеса також справжня, вона настільки чутлива, що знаходить горошину під усіма перинами, але найважливіше у ній те, що вона, як справжня людина, здатна долати найважчі випробування. Моральне мужніння Русалоньки — також шлях до її справжньої сутності, до «справжнього» у ній. Від свого справжнього — поетичного — змісту не може відмовитися Дюймовочка, хоч би як важко їй велось. Відмова від самого себе, навіть за умови здійснення мрій, неможлива для героя Г.-Х. Андерсена: у «Калошах щастя» радник юстиції потрапляє в Середні віки, але все там видається йому пога-

ним; повернення у свій час він сприймає як милість. Вартовий у цій самій казці заздрить лейтенантові, але, ставши на деякий час лейтенантом, мріє знову бути бідним вартовим.

Найбільшої повноти ця тема досягає в *«Новому вбранні короля»*, де людина підмінюється. Король не керує країною, а лише перевдягається, хоча вишукані костюми не можуть приховати його справжньої сутності. Характерно, що розвінчує обман дитина з натовпу: істина у простих, природних людях, вважають романтики.

У *«Свинопасі»* авторська ідея розкривається в сюжеті, в діях персонажів. Головна думка казки — у зіставленні істинного і спотвореного, «несправжнього», створеного обставинами. Пихата принцеса відкидає істинне: прекрасну живу троянду і живого солов'я, милуючись натомість банальними речами. Бажаючи отримати «несправжні», зроблені речі, принцеса поводить як «несправжня» принцеса: вона падає настільки низько, що цілує свинопаса. Проте казкар не протиставляє полярні явища, а зіставляє різні варіанти «несправжнього». Цим другим «несправжнім» є сам принц. Хоча, на перший погляд, це й не відчутно, але саме відсутність у казці справжнього героїчного начала, вивищеного над низьким і міщанським, створює м'яку іронію.

Почасти соціальна проблематика в казках Г.-Х. Андерсена досить значна, як у творі *«Великий і Маленький Клауси»*. Не випадково автор на самому початку пояснює, що одного Клауса звали Великим, оскільки в нього було четверо коней, а другого — Маленьким, бо він мав лише одного коня. У фольклорному варіанті, яким послуговувався Г.-Х. Андерсен, брати різнилися тим, що один був старшим, а другий — молодшим. Письменник заострює соціальний аспект твору. Не королі і принцеси перемагають у нього простолюдинів, а звичайний солдат перехитрує короля і королеву з їхніми придворними у *«Кресалі»*, бідна Дюймовочка відмовляється поєднати своє життя з багатим кротом і т. д.

Однак справжній демократизм Г.-Х. Андерсена найчіткіше простежується в системі зображальних засобів. Його королі і принцеси поводяться як звичайні люди. У *«Принцесі на горошині»* король іде відчиняти ворота, а королева застеляє постіль. У *«Кресалі»* королева, король і всі придворні вирушають у місто шукати хрести, якими позначені ворота того дому, де живе солдат. У *«Свинопасі»* король особисто наймає бідного принца пасти свиней, і той самий король ходить вдома у стоптаних туфлях. Принцеса в *«Диких лебедях»*, щоб урятувати своїх зачарованих братів, виконує роботу селянки: робить нитки з кропиви і плете сорочки.

Г.-Х. Андерсен майстерно розкривав красу природи, адже вважав її джерелом своєї творчості, вчив свого читача вдивлятися у навколишній світ і любити його. Він не моралізує навіть там, де осуджує своїх героїв. Ідучи в ногу зі своїм часом і навіть дещо випереджаючи його, казкар, зображуючи події, змушує самих читачів замислитися над змістом того, що відбувається, і самостійно зробити висновки. Авторська фантазія відкриває простір для думки, як це було притаманно почасті романтичному мистецтву і продовжено реалістами кінця XIX ст., коли інтелектуалізація стала однією з основних прикмет літератури. Андерсен вирішує цю проблему по-своєму, звертаючись до казки.

40-ві роки XIX ст. — новий і найвищий злет казкарської творчості Г.-Х. Андерсена, коли він видав «Нові казки» (1844—1848), куди увійшли «Снігова королева», «Соловей», «Гидке каченя», «Тінь», «Дівчинка з сірниками», «Ялинка», «Дзвін», «Історія однієї матері», «Комірець».

«Ялинка» — казка з двома адресатами. Її ідея — зневага до своєї природної участі, мрія про незвичайне і переоцінка своїх можливостей. Ця тема звучала і в казках перших збірок, наприклад, у «Райському саду». Але тепер Андерсен поглибив її, подав більш концентровано і водночас просто. Він звернув увагу читача на те, що мрії бувають різними. Примарна мрія, яка не враховує можливостей особистості, губить її.

У казці «Соловей» (1843) висміяно неучтво, тупість придворних імператора, які не вміють збагнути справжнє мистецтво, відрізнити його від фальшивого, підробленого. Обмежені придворні надали перевагу механічній іграшці, штучному солов'єві, бо хоч він і співав лише одну мелодію, його можна було завести коли завгодно, він міг співати, не стомлюючись. Вони знехтували живим солов'єм, його чарівною піснею і вигнали його з володінь імператора. Автор розмірковує про справжні цінності.

Найвизначніший філософський твір Г.-Х. Андерсена — казка «Тінь». Тему тіні і двійників постійно використовували романтики, щоб утілити певне позаособистісне начало, яке пригнічує людину. Схоже пригнічення виникає і в казці Андерсена, коли тінь підмінює собою вченого і змушує його слугувати їй. Однак автор звертає увагу на витоки феномену: носій високої духовності, вчений сам зробив перший крок до свого падіння. Він відділив свою тінь від себе і послав її до сусіднього дому заради філістерської цікавості, отже, у ньому самому крилася причина його загибелі. Відмова від себе навіть у найменшому загрожує, за Андерсеном, незчисленними бідами і загибеллю.

Одним із шедеврів Г.-Х. Андерсена 40-х років була «Снігова королева». У ній органічно поєднуються побут і фантастика.

Казка пронизана великою любов'ю письменника до людей і м'якою іронією стосовно світу, закоханістю у красу суворої північної природи. Світ у ній одухотворений: мислить і відчуває олень, допомагають Герді старі ворони. До казки ввійшли спогади автора про його бідне дитинство: садок на мансардах у Кая і Герди — це садок його дитинства. Але основна думка твору, що забезпечила йому безсмертя, — це утвердження активності і сили добра. Носієм героїчного начала стає звичайнісінька людина, маленька дівчинка, яка веде боротьбу за порятунок доброго людського серця — найбільшої цінності у світі.

Казка «*Дівчинка з сірниками*» — пародія на різдвяне оповідання, де страждання бідноти повинно мати щасливу розв'язку. Щастя приходить до замерзаючої і самотньої дитини лише у передсмертному сні. Байдужі перехожі приймають замерзлу дівчинку за купку ганчір'я.

Помітно спрощуються історії, розказані Г.-Х. Андерсеном. Предмети, тварини, птахи, рослини, які стали героями казок, немовби зберігають свою «психологію»: ялинка ображена тим, що зайчєня може так безцеремонно перестрибувати через неї і т. п. Але ці герої потрібні авторові передовсім для того, щоб з їхньою допомогою розповісти про людей і їхні особливості. Комірець чи штопальна голка в однойменних казках, мешканці пташиного двору в «Гидкому каченяті» — це звичайнісінькі міщани, які раптом уявили себе винятковими і важливими особами. Штопальна голка, наприклад, вважає, що пальці існують лише для того, щоб тримати її. Андерсен створює цілком особливу фантастику, позбавлену романтичного дуалізму. Його герої вільно переходять зі світу побуту і реальності у світ вигаданий. Ця традиція народної казки була близькою для нього з дитинства.

Зміна сфери пошуків казкових героїв наближувала казки до дійсності. Саме тому збірки останнього етапу творчості Г.-Х. Андерсен назвав «Історіями» (1852—1855) та «Новими казками та історіями» (1858—1872). У його твори дедалі відчутніше проникають риси реальності, героями стають великі сучасники, учені і художники, наприклад, скульптор Б. Торвальдсен («Дитяча балачка»). Казки «Сховано — забуто», «Пляшкове горлечко» та інші розповідають про звичайнісіньких людей.

Особливо своєрідна казка «*Крижана діва*», що, на думку Г. Храповицької, синтезувала в собі відкриття попередніх років. У ній прагнення до достовірності, реалістичності поєднується з багатою фантазією, а психологізм у зображенні людських характерів суміщається з відтворенням уявлень світу тварин.

Розповідь про життя мисливця Руді та його коханої Бабетти позначена м'яким гумором. Тема «Крижаної діви» близька до «Снігової королеви». Однак тут зло залишається непереможним. Усемогутньою стає Крижана діва, а не самовіддана Бабетта. Фантастика, пов'язана з Крижаною дівою, відтворює незрозумілі сили сучасності, які вбивають у людині добре начало і змушують її діяти ніби наперекір самій собі. Любов перестає бути всемогутньою, як у казках двох перших періодів. Сила переходить до таланту і знань: про це свідчать казки про вчених і наукові відкриття.

У день народження казкаря відзначають Міжнародний день дитячої книги, а найвищою нагородою в галузі літератури для дітей є премія Г.-Х. Андерсена, Міжнародна золота медаль Г.-Х. Андерсена, яку отримали такі дитячі письменники, як Еріх Кестнер, Джеймс Крюс, Астрід Ліндгрен, Туве Янсон, Джанні Родарі.

Захаріас Топеліус-молодший (1818—1898)

Фінський письменник Топеліус писав шведською, а його книги перекладали норвезькою і данською мовами. Літературну славу йому принесли казки. Він відкрив світові Фінляндію — її ландшафт, історію, культуру у своїх книгах «Подорож Фінляндією», «Фінляндія в малюнках», «Фінляндія у ХІХ столітті», циклі історичних романів «Розповіді фельдшера».

Батько майбутнього письменника Захаріас Топеліус-старший (1781—1831), лікар за професією, був одним з перших збирачів фольклору у Фінляндії. Він записував народні фінські пісні — руни. Е. Льюнрот (1802—1884), з іменем якого пов'язують запис «Калевали» (1835), вважав Топеліуса-старшого своїм попередником.

Топеліус-молодший здобув домашню освіту. Дитиною вирізнявся багатою уявою, спостережливістю, цікавістю до таємничого й містичного. У 15 років вступив до університету, а в 29 став доктором історичних наук, через чотири роки — професором, а відтак членом Шведської академії. Багато років викладав у Гельсінському університеті, а в 1854—1878 рр. був його ректором.

У 1845 р. З. Топеліус одружився з Емілією Ліндквіст (1821—1885), яка володіла літературним і малярським талантом, часто читала та коментувала написане чоловіком, стала ілюстратором

однієї з його перших книг для дітей, власноруч розфарбувала малюнки у всіх п'ятста екземплярах.

Літературним дебютом З. Топеліуса стала збірка віршів «Квіти вересу» (1845). Пізніше, в 1850 і 1854 р., вийшли друга і третя збірки під тією ж назвою. Для ранньої поезії Топеліуса характерна вільна, невимушена ліричність, теми любові, природи, особливо зими, весни, моря. Найбільше визнання отримали вірші з циклу «Сільвія», багато з яких було покладено на музику. Серед них «Літній день в Кангасала», «В тіні горобини і бузку». Останній вірш А. Стріндберг зараховував до красивих поетичних творів, і в п'єсі «Середина літа» його співають діти. У Фінляндії цей вірш співався зазвичай на мелодію менуету з «Дон Жуана» Моцарта.

Один з найромантичніших віршів З. Топеліуса — «Молочний Шлях» (1855) — виписаний у душі легенди про два люблячі серця, що були розлучені в земному житті і виявилися на різних зірках на небесах. Але їхня любов була така сильна, що вони побудували міст одне до одного. Цей міст і є Молочним Шляхом. Російською мовою в 1916 р. цей вірш переклав Олександр Блок.

Письменник обстоював утвердження фінської мови у Фінляндії, в історію літератури ввійшов також як автор першого національного історичного роману «Розповіді фельдшера», п'єс «50 років опісля», «Регіна фон Еммерітц», «Принцеса Кіпру», «Полювання короля Карла».

З. Топеліус працював журналістом, був редактором газети «Helsingfors Tidningar», активним громадським діячем і брав участь у багатьох спілках («Спілка фінської флори і фауни», «Художня спілка Фінляндії» та інших). У 1885 р. померла дружина, і важко переживаючи цю втрату, З. Топеліус захворів. У 1886 р. Шведська Академія нагородила його Великою золотою медаллю. В останнє десятиліття свого життя він працював над книгою «Листки з книги моїх думок», яка вийшла в світ уже після його смерті.

Для дітей Топеліус-молодший видав чотири випуски казок (1847—1852). У 80-ті роки XIX ст. він інтенсивно працював над циклом «Дитяче читання» (1865—1896), згодом опублікованим у восьми збірках. До нього ввійшли вірші, розповіді, п'єси і казки для дітей. Хоча сам письменник не вважав казки своїм головним напрямом у творчості, але за ним міцно утвердився образ майстра-казкаря. На казках Топеліуса виросло багато поколінь дітей у Фінляндії, Швеції та інших країнах.

З. Топеліус згадував, як ще маленьким хлопчиком він слухав дивні казки старої няні: про чарівну гору Растекайс, про

олень з позолоченими рогами, про хороброго хлопчика Сампо, про страшного гірського короля Хийсі, про чаклунів і фей: «Ми, малята, як зачаровані слухали її чудові розповіді. Я виріс, вірячи в те, що в природі все живе, відчуває, розмовляє».

У своїх казках З. Топеліус іде за принципом зовнішньої простоти оповіді. Він розповідає про пригоди звичайних хлопчиків і дівчаток. Сміливість, винахідливість, спрага діяти і віра в Бога допомагають їм упоратися зі злими силами, з велетнями і троями. Своїми казками письменник намагався прищепити дітям любов до рідного краю, познайомити їх з красою Фінляндії та інших країн.

Частина казок З. Топеліуса є літературними обробками фольклору («Подарунок морського царя»). Письменник використовував образи зі скандинавської міфології, з фінського епосу «Калевала» (у казці «Старий домовик Абоського замку» старий Вяйнєменена сидить під фундаментом замку, грає на кантеле і чекає, коли його борода виросте настільки, щоб її можна було обвити довкола столу). У його творах є і мотиви саамських казок. Наприклад, дія казки «Сампо-лопареня» відбувається в Лапландії. Починається вона звичними фразами, але розповідає про не зовсім звичні для маленького читача речі: «Жили собі колись лопар і лопарка, чоловік і дружина. А чи знаєш ти, що за народ лопарі і де вони проживають?». Допитливий хлопчисько, вирішивши прокататися на санках, опинився раптом далеко від будинку, у володіннях лютого гірського короля. Олень із золотими рогами допомагає Сампо втекти і сховатися в будинку пастора. Гірський король хоче забрати Сампо, оскільки той ще не був хрещений, але пастор встигає швидко охрестити його, і велетень вимушений піти ні з чим. Це героїчна казка.

У багатьох казках письменника звучить мотив перемоги душі, відданої Богу, над злими силами. Тема любові до природи, доброта і співчуття пронизують його твори. Одна з найулюбленіших у Фінляндії — «Казка про березу і зірку», яку переклала українською Ольга Сенюк. Твір розповідає про долю двох дітей — брата і сестри, які за часів війни і голоду у Фінляндії опинилися у Швеції, де їх полюбили і виховували як власних дітей чужі люди. Та коли на батьківщині настав мирний час, діти захотіли повернутися додому. Вони постійно думали про рідний край, образ якого вимальовувався як спогад про берізку, що росла у них на подвір'ї, над якою вдень співали пташки, а вночі світила найяскравіша зірка. Порушивши заборону своїх опікунів, уночі вони вирушили в небезпечну подорож. Діти ішли доти, доки не почули рідної мови, якою розмовляли їхні батьки. Їм допомогла віра в диво, яке пошле їм Господь, якщо вони будуть вірні своїй мрії.

Патріотизм і національна єдність — ідеї, пропаговані письменником: «Скрізь їх пускали до хати, і хоч то були не їхні берези й зірки, та все одно рідні — адже діти жили тепер у рідному краї, на своїй батьківщині. І та думка завжди гріла їм серце».

У «*Зимовій казці*» є поетичні рядки пісні, яку співають сосни. Душевна пісня про рідну землю, мужність і стійкість перед бурями й вітрами, холодом і морозом надає твору особливого пафосу. Імплицитний зміст цих рядків асоціативно відтворює образами патріотичного вірша «Наш край», написаного другом З. Топеліуса Й.-Л. Рунебергом.

У казках З. Топеліуса проявляється християнський погляд на світ, вони не нудно-повчальні, а сповнені життя, пригод, несподіваних поворотів у розвитку дії. У багатьох творах перед читачем постає світ живої, натхненної природи. Такою є чарівна казка «*Кнут-музикант*», у якій актуалізуються мотиви фольклору Фінляндії, народні повір'я про ельфів, гномів, спляче дерево-велетня. Добрі сили природи і чарівна сопілка допомагають головному герою — хлопчику Кнуту, який не послухав бабусю і потрапив до чарівного лісу, де жили злі ельфи, гноми, гірський та сніговий королі. Тут його спіткало багато пригод.

У ліричних казках «Сонячний промінь», «Зимова казка» автор теж одухотворює природу і змушує її жити людським життям. Дослідники творчості З. Топеліуса зауважують, що саме він запропонував білий і блакитний як національні кольори прапора Фінляндії. Блакитний означав озера, а білий — сніги.

У творчому доробку письменника є казки, сюжети яких перегукуються із сюжетами казок інших народів. «Подарунок морського царя» — казка, яка нагадує «Казку про рибалку і рибку» О. Пушкіна. «Перлина Адальміни» чимось схожа на казку «Спляча красуня»; один із епізодів цього твору розповідає про подарунки фей.

Збірка «Подарунок морського царя» перекладена українською Наталею Іваничук. Цю книгу вважають своєрідним продовженням збірки З. Топеліуса «Казки гірського царя».

Цікава за змістом і жанровою формою анімалістична казка «*Двічі по два — чотири*». Білка і Заєць, які знаходять чотири яблука, не можуть їх поділити порівну. Хлопчик, який загубив ці яблука, сказав, що потрібно поділи їх по два, і звірята стали вважали, що він знає все. Але зрештою вони переконалися, що вміти поділити порівну яблука — ще не означає знати все. Казка, призначена для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, запрошує маленьких читачів у світ знань, наголошує на важливості навчання.

Казки З. Топеліуса позначені дитячою безпосередністю сприйняття світу. Автор умів показати життя дитини, дати стимул розвитку її фантазії. Ці твори прищеплюють національно-патріотичні почуття, пропагують цінності добра, справедливості, благородства.

Сельма-Оттілія-Лувіса Лагерлеф (1858—1940)

Шведська письменниця, перша жінка-академік і лауреат Нобелівської премії у Швеції, яку отримала у 1909 р. «...на знак визнання піднесеного ідеалізму, яскравої уяви й духовного сприйняття, що характеризують її праці...». Народилася 20 листопада 1858 року в містечку Морбакка, що в провінції Верmland у Південній Швеції, у сім'ї відставного армійського офіцера і вчительки. Вчилася вдома і росла під доглядом бабусі, що прищепила Сельмі любов до народних казок, легенд, саг Скандинавії. Вона багато читала. Про своє життя і захоплення авторка писала у творах «Казка про казку» (1908), «Морбакка» (1922), «Мемуари дитини» (1930), «Щоденник» (1932).

Освіту Сельма Лагерлеф здобула в Королівській жіночій академії в Стокгольмі, яку закінчила в 1882 р. Ставши вчителькою, працювала в школі для дівчаток у Ландскроні, де й почала писати перший роман «Сага про Есту Берлінга» (1891).

Займалася викладацькою діяльністю, але незабаром кинула її і занурилася в роботу над збіркою новел «Невидимі ланцюги», що була видана в 1894 р. У тому ж році вона зустрілася із письменницею Софі Елкін, що стала її подругою на все життя.

Одержавши стипендію від короля Оскара й фінансову підтримку з боку Шведської академії, Сельма Лагерлеф цілком присвятила себе письменству. Після подорожі із Софі Елкін Італією вона надрукувала роман про Сицилію «Чудеса Антихриста». Подорож до Єгипту і Палестини (1899—1900) надихнула її на дилогію «Єрусалим» (1901—1902). У 1904 р. вона викупила будинок свого дитинства, що у 80-ті роки, після смерті її батька, був проданий за борги. Цього ж року Сельма Лагерлеф одержала золоту медаль Шведської академії.

Найпопулярніша книга Сельми Лагерлеф для дітей, «Дивовижна мандрівка Нільса Хольгерсона з дикими гусьми по Швеції», побачила світ у 1906 р. А в 1907 р. авторка стала почесним доктором Упсальського університету, і вийшла ще одна її книга —

«Дівчинка з ферми на болотах». На події Першої світової війни письменниця відгукнулася романом «Вигнанець» (1918). У 20-ті роки XX ст. вона звернулася до жіночої теми, написавши історичну трилогію «Перстень Левеншельдів», «Шарлотта Левеншельд», «Анна Свєрд». Згодом видрукувала біографію скандинавського письменника З. Топеліуса.

Автобіографія письменниці, що налічує декілька томів, у 30-ті роки була дуже популярною. Коли до влади в Німеччині прийшли нацисти на чолі з А. Гітлером, Сельма Лагерлеф допомагала німецьким художникам і письменникам рятуватися від їхніх переслідувань. Під час радянсько-фінської війни вона внесла до фонду допомоги Фінляндії свою золоту медаль Нобелівського лауреата. 16 березня 1940 року Сельма Лагерлеф померла у своєму будинку в Морбакке.

Багатох героїв Сельми Лагерлеф перенесено на кіноекран. Так, за мотивами казки «Дивовижна мандрівка Нільса Хольгерсона...» у різних країнах знято не один мультфільм, а сам твір перекладено більш ніж тридцятьма мовами світу. У Японії в одному з парків Токіо стоїть пам'ятник Нільсу і його другу гусаку Мартіну.

«Дивовижна мандрівка Нільса Хольгерсона з дикими гусьми по Швеції» — книга, задумана як підручник для учнів першого класу. Це своєрідний «путівник», у якому легко і доступно переказано історію Швеції, її географію, етнографію, життя тваринного й рослинного світу. Казкова розповідь про лінивого хлопчика Нільса, якого домовичок зменшив у розмірах і який навесні разом із гусаком Мартіном та дикими гусьми вирушив у мандрівку, пов'язана з її дитячими спогадами. Коли дівчинці було три роки, їхній домашній гусак полетів із дикими гусьми. Сельма хвилювалася за нього, але він повернувся восени з гускою і дев'ятьма гусенятами. Так і у творі Нільс із гусаком Мартіном повертаються додому пізно восени. За час подорожі хлопчина вивчив мову всіх птахів і звірів, а завдяки наставництву мудрої гуски Акки зрозумів, що головними цінностями є турбота про інших і допомога. Його ставлення до світу зовсім змінилося. Нільс дізнався багато цікавого й нового про свою країну, свій народ, морально переродився. Нільс Хольгерсон, народжений фантазією Сельми Лагерлеф, став національним героєм усієї країни, одним з її символів. З 1950 р. за кращу книгу для дітей встановлено премію імені Нільса Хольгерсона. Нині візитною карткою Швеції є безліч сувенірів, пов'язаних із цією казкою, — чи то фігурка самого Нільса, чи гусака Мартіна, чи ще когось із героїв, виготовлених з глини, дерева, порцеляни,

каменю. А ще — марки, сірникові етикетки, листівки, конверти тощо із зображенням «головного гусенавта Швеції». Майже в усіх готелях країни є рекламні плакати й буклети з пропозицією здійснити мандрівку Швецією за маршрутом Нільса.

Для українських читачів молодшого шкільного віку запропоновано літературну обробку твору Сельми Лагерлеф, а також уривки із «Дивовижної мандрівки Нільса Хольгерсона...», зокрема, «Бронзовий і дерев'яний», «Хлопчик і гном», «Верхи на гусаків», «Нічний злодій», «Чарівна сопілка», «Орел Горго», «Жахлива умова гнома», «Удома», «Прощання з дикими гусьми».

Під час мандрівки з Нільсом і гусьми стається багато пригод: вони допомагають білці Сірле, тікають від лиса Смірре, рятують ведмежу сім'ю від мисливців. Проводирка Акка Кебнекайзе приймає Нільса до цієї зграї, а після того, як він за допомогою чарівної дудки виводить із Гліммінгельського замку мишей і рятує його мешканців, про хлопчика розповідають усі тварини. Він побував на святі всіх звірів і птахів на горі Кулаберг, де вони один день у році живуть за вічним законом миру. Нільс виявився мужнім і спритним хлопчиком, він розправився із лисом, що мстив йому.

Одного разу, коли гуси зупинились на ночівлю у портовому місті, Нільс назвав бронзову статую Карла XI опудалом і заховався у капелюсі дерев'яної статуї — церковної скарбнички. Бронзовий хотів провчити Нільса, але не встиг, бо настав ранок. У одному з розділів ідеться про зачароване морським царем підводне місто Вінетта, що тільки раз на рік на одну годину виринає з-під води. Легенда розповідає, що тільки тоді, як чужоземець щось купить у цьому місті, воно знову буде звичним. Нільс не встиг цього зробити, бо загубив на березі свою монетку. Авторка вміло поєднала пізнавальний, повчальний та фольклорний плани розповіді.

Захопливими є історії про Лапландію, орла Горго (приймного сина Акки) та ворона розбійника Фумле-Друмле. У Лапландії Мартін і Марта (гуска, що втекла від лісника) вивели п'ятеро гусенят, Нільс доглядав їх, навчав. Та коли настав час повертатись додому, Нільс із допомогою орла Горго дізнався таємницю, як зняти чари і знову стати хлопчиком. На зворотній дорозі він мав можливість скористатися закляттям, проговоривши його студенту, який опинився у безвихідній ситуації, але не скористався ним. Нільс допоміг хлопцеві. І тільки коли вони з Мартіном і гусенятами прийшли на рідне подвір'я, Нільс сказав закляття і став звичайним, тоді як Юксі — старше гусеня — назавжди зробилось мініатюрним.

Зворушливо описано прощання Нільса з дикими гусьми: хлопчик кинувся до Акки, «взяв її на руки й почав пестити, гла-

дити й тулити до себе. Решта гусей теж посідали навколо й простягли до нього дзьоби.

Українською мовою твори Сельми Лагерлеф перекладали І. Франко, Дніпрова Чайка, Н. Романович, Ольга Сенюк.

Ельса Бєськов (1874—1953)

Шведська письменниця, художниця, авторка багатьох казок для дітей. Її літературні казки і книжкові ілюстрації — класика шведської літератури для дітей. Ельса Бєськов дебютувала в 1894 р. у журналі для дітей «Різдвяний гном», а в 1897 р. була видана її перша книга — «Казка про крихітку-стареньку». Письменниця видала чотири десятки книг; ілюструвала як свої, так і чужі твори. Найбільш відомі її книги «Пригоди маляти в чорничному лісі» (1901), «Гноми» (1910), «Тітонька Зелена, тітонька Коричнева і тітонька Лілова» (1918—1947). Вона сприяла розвитку такого типу видання, як книжка-картинка, в якій текст та ілюстрації органічно доповнюють одна одного, створюючи художнє ціле. Інші твори авторки: «Мітла тямущої Кайси, або Казка про неслухняних дітей», «Дівчинка з квітучим волоссям», «Як троліха прала королеві білизну», «Домовик у вітрині».

Розповідь про домовичка Нуссе та його пригоду можна вважати різдвяною історією. У казці йдеться про двох сестер Тересу і Марію, які шили ляльок. У їхньому будинку жила родина домовичків, у яких було двоє синів Нуссе і Ніссе. Коли старий домовик засинав, його діти потай вибирались до кімнати сестер і цілу ніч грались ляльками. Випадково фрекен Тересі упакувала Нуссе з ляльками і відіслала у крамницю. Домовичок стояв у вітрині, веселив дітей, але коли підходили дорослі, то завмирав або ховався. Він сумував за близькими, адже наближалось Різдво. Завдяки вороні він повернувся додому.

7.3. Скандинавські дитячі письменники ХХ ст.

Традиції Г.-Х. Андерсена, З. Топеліуса, Сельми Лагерлеф у ХХ ст. розвинули не менш відомі шведи Астрід Ліндгрєн, Марія Гріпе, Улле Маттсон, Рольф Блумберг, Туве Янсон, норвежці Сінкен Хопп і Тур Хеєрдал, данчани Ієнс Сігсгорд і Хільмар Вульф та ін.

Ієнс Сігсгорд (1910—1991) данський письменник, педагог, спеціаліст із психології, член Міжнародної організації з проблем виховання дітей молодшого віку. Він писав: «Я спробував показати дітям, що людина може чинити все, що завгодно, лише тоді, коли сама-самісінька в цілому світі. Та коли нам якийсь час це й до вподоби, врешті-решт ми переконуємося, що нам ще потрібна допомога й любов інших людей».

У казці для наймолодших «Палле один на світі» (1957) І. Сігсгорд використав традиційний мотив сну, створив казку, дія якої розгортається у великому сучасному місті з автомобілями, трамваями, ресторанами, банками тощо. Він показує, як дитина, якій багато чого заборонялося, отримує щасливу можливість робити все, що їй хочеться, але зрештою відчуває жажливу самотність. Умовність казки, як і умовність сну, дає письменнику змогу показати хлопчика, який легко водить автомобілі, летить на літаку, реалізувавши якоюсь мірою мрії та фантазії багатьох ровесників героя. Однак матеріальні речі не можуть замінити турботи батьків, любов матері, спілкування з друзями. Палле, прокинувшись зі сну, був вельми втішений і на запитання матері, чого він кричить, відповів: «Ой, мамо, мені приснилося, що я в цілому світі сам і міг робити все, що хотів. Але мене так стомила самота. Яке щастя, що це тільки сон». Тиша, відсутність людей лякає хлопчика.

Оповідання І. Сігсгорда наочно демонструє дітям, що щастя не у всездозволеності та можливості реалізації всіх забаганок, а у почуттях любові, дружби, спілкуванні: «Палле проймає журба за приятелями. А ще — за татом і мамою. Надто за мамою». Діти часто хочуть позбавитися опіки батьків, не розуміючи, що їх при цьому чекає. Письменник змалював подібну ситуацію. На цьому творі, перекладеному багатьма мовами (українською — Галиною Кирпою), виросло не одне покоління дітлахів.

Сінкен Хопп (Сігне-Марія Хепп) (1905—1987) — норвезька казкарка, поетеса, драматург, авторка поетичних збірок, оповідань, пародійного роману «Нагорода за добродійність» (1948), а також книг для дітей «Чарівна крейда» (1949), «Юн і Софус» (1959), «Нільс» (1961), «Карі» (1963). На батьківщині вона відома і як перекладач норвезькою мовою казок про Алісу Льюїса Керролла.

«Чарівна крейда» — найпопулярніша книга, за яку авторка у Парижі отримала премію Оскара. Це побутова сучасна казка, де звичні казкові елементи переосмислено і додано елементи майбутнього. Відьма фру Мунсен накопичує не золото, а гроші, щоб платити податки. Країна в казці називається Розве-

гія (в ній легко впізнати Норвегію). Троль дуже вихований і ніколи не їсть руками. Принцеса Емма отримує косметику із Ріо-де-Жанейро.

Авторка поєднує свій текст з малюнком, веселими віршами, грою слів. Перевернуті рядки, великий і маленький шрифти символізують плавний хід розповіді: наростання чи спад подій.

Книга «Юн і Софус» містить експліцитні виховні акценти. Друзі подорожують, мріють про велику славу, але усвідомлюють, що нецікаво стати знаменитим через помах чарівної палички, потрібно працювати, щоб досягти успіху.

Улле Маттсон (нар. 1922) — шведський романіст і поет, автор радіо- і телеп'єс, понад 60 художніх творів, більше десятка книг для дітей, серед яких найвідомішими є «Бриг “Три лілії”» (1955), «Міккель-мореплавець» (1958), відзначені премією на конкурсі Боньєр.

У книзі «Бриг “Три лілії”» автор описує життя бідняків на межі ХІХ—ХХ ст., дитинство хлопчика, батько якого пішов у море. Герой книги, Міккель, мужній, люблячий, з почуттям власної поваги. Він любить батька і вірить, що він живий і є порядним чоловіком. Любов і віра підкорюють його батька, той повертається і намагається полегшити життя Міккеля і його бабусі.

«Міккель-мореплавець» — продовження попередньої книги про долю героя і його подруги Туа-Туа. Тут і пригоди, і боротьба добра і зла, підступність і чесність, романтичні почуття. Як підсумовує у своєму есе Марія Пуніна, «у цій повісті є те, що, схоже, пішло з літератури для підлітків разом з радянським дитинством: романтика, морально-етична чистота, оптимізм. Її герої не скиглять і не бояться жити». Сумну історію про убогого самотнього хлопчиська розказано так, що читач вірить у щасливе її завершення.

У. Маттсон належить до найбільш відомих і різносторонніх шведських письменників, але його книги читати нелегко. Його повісті, стилістично дуже цілісні, зазвичай мають багато сюжетних ліній і загадкових компонентів. У нього виразна і багата мова, часто з діалектними західношведськими виразами. Він описує гірку дійсність. Сам У. Маттсон сказав про це так: «Молодь, яка зростає в сучасному суспільстві, не має зв'язків з минулим: я хочу показати їм нижні щаблі “сходів”, суспільство, повне соціальної несправедливості». Можливо, через це його твори стали явищем виключно історичним для сучасного покоління юних читачів. Його дочка Еллен Маттсон (нар. 1962) є авторкою популярного у Європі роману «Сніг».

Українською мовою перекладені твори для дітей інших скандинавських письменників останнього століття: шведів Яна Екгольма, Бріта Г. Галквіста, Леннарта Гельсінга, Ганса Петерсона, Інгер Шестранд, Гуннель Лінде, Сів Відерберг; норвежців Інгер Гагеруп, Алфа Прейсена, Улофа Г. Гауге, Турб'єрна Егнера, Тенф'юра, Геральда Сведрупа, Фама Екмана, Ейнара Екланна; данців Генріха Расмуссена, Лісбет Торп та ін.

Ян-Улоф Екгольм (нар. 1931) — шведський письменник, найвідомішою книгою якого є «Людвігові Хитрому — ура, ура, ура!». У ній «мова йде про хитрих Ларсонів, що мешкають у норі — про найбільшу, найхитрішу лисячу родину в цілому лісі, що складається з тата, мами та чотирнадцяти лисенят. Наймолодший з них — Людвіг Чотирнадцятий. Саме про нього ця історія». Ця книга видана багатьма мовами світу, екранізована — фільм «Рудий, чесний, закоханий». В Івано-Франківському обласному академічному театрі ляльок імені Марійки Підгірянки у 2009 р. відбулась прем'єра вистави «Людвіг плюс Тутта» за цим твором.

У Швеції Я.-У. Екгольм відомий як автор детективних романів та книг для дітей. Попри великий успіх книги про лиса Людвіга Чотирнадцятого автор тривалий час працював лише в жанрі детективу. Написав декілька дуже успішних романів. За книгу «Вбивство в Молдарені» (1979) був удостоєний вищої винагороди Шведського союзу письменників-криміналістів. Останніми роками Я.-У. Екгольм знов звернувся до літератури для дітей. У 2005—2008 рр. видав серію повістей для школярів про пригоди хлопчика Лассе, що допомагає батьку-поліцейському розслідувати злочини.

Гуннель Лінде (нар. 1924) — швецька письменниця. Її дитинство було щасливим, і саме з дитинства іде її пристрасть до розказування захопливих історій. Незважаючи на ранню смерть батька, мати виховала доньку і прищепила їй кращі моральні якості. Друзі письменниці відзначали її довірливість, мужність, комунікабельність, розум і бажання допомагати людям. Невипадково Гуннель Лінде стала однією із засновників шведської організації «Права дитини в суспільстві».

Як дитяча письменниця Гуннель Лінде дебютувала в 1958 р. і з того часу видала більше 30 книг для маленьких читачів та підлітків. Багато років вона працювала журналістом і газетним художником, редактором і режисером дитячих передач на радіо й телебаченні, була нагороджена багатьма преміями, в т. ч. премією імені Астрід Ліндгрєн (1978), медаллю Нільса Хольгерсона (у 1965 р. за повість «Білий камінець»), «Золотою особою» — премією газети «Експресен» (1974) за телевізійну п'єсу за повістю «Білий камінець».

Марія Гріпе (1923—2007)

Шведська письменниця, автор романів про хлопчика на ім'я Ельвіс Карлсон. Народилась 25 липня 1923 року в шведському місті Ваксхольм. Уже з дитинства розповідала своїм братам і сестрам на ніч казки, які сама й вигадувала. У підлітковому віці писала вірші. Перші книги Марія Гріпе написала для дочки Камілі.

Літературний дебют письменниці відбувся в 1954 р., а популярність прийшла на початку 60-х років завдяки трилогії «Йозефіна» (1961), «Хуго і Йозефіна» (1962), «Хуго» (1966). Потім були «Діти складува» (1964) і «У епоху дзвонів» (1965). А найвідоміші її книжки — серія про симпатичного малюка на ім'я Ельвіс — «Ельвіс Карлсон» (1972), «Ельвіс! Ельвіс» (1973), «Просто Ельвіс» (1976). Пізніше вийшла тетралогія про підлітків: «Тінь на кам'яній лавці», «І білі тіні в лісі», «Діти тіней», «Тайник тіней», позначені синтезом гостросюжетної розповіді, психологізму та містики. Головними героями є дівчата-підлітки Берта і Кароліна. Остання книга присвячена Кароліні, яка розповідає про себе, аналізуючи свої вчинки, події свого життя.

Марія Гріпе писала в різних жанрах, адресуючи свої тексти дітям та підліткам, висвітлюючи близький і зрозумілий їм світ. Чоловік письменниці, Гаральд Гріпе, ілюстрував більшість її книг. Марія Гріпе — філософ за фахом, тому її книжки змушують замислитися.

У повість «*Сесілія Агнес — дивна історія*» Марія Гріпе розповідає про дівчинку, яка після смерті батьків живе у родичів. Після переїзду в новий будинок героїня відчує чийсь невидиму присутність. Дивна лялька, таємничі телефонні дзвінки, спогади про сімейні таємниці створюють напругу, властиву для «готичної» літератури. Ця книга про переживання, самотність підлітка.

З 1972 р. вона почала писати книжки про хлопчика Ельвіса Карлсона. Своє екзотичне для шведа ім'я він отримав на честь співака Елвіса Преслі, платівки із записами якого постійно слухала мати. Зате маленький Ельвіс співати і бути схожим на будь-кого не хотів, тому що головне для нього в усьому світі — бути самим собою.

Марія Гріпе — лауреат багатьох премій у галузі літератури для дітей: Нільса Хольгерсона (1963), Льюїса Керролла (1966), Астрід Ліндгрена (1972), Золотої медалі Г.-Х. Андерсена (1974).

У 2005 р. Бонніер Карлсен встановив особисту літературну премію імені Марії Гріпе (50 тисяч крон), яка щороку присуджується

шведському письменнику, який «в своїх книгах дає можливість читачам зустрітися зі світом фантазії та реальності», в центрі розповіді обов'язково повинен бути юний головний герой.

Туве Янсон (1914—2001)

Фінська казкарка, художниця, ілюстратор. Народилася в творчій сім'ї фінських шведів (батько Віктор Янсон — скульптор, мати Сігне Хаммарштен-Янсон — художник-графік, брати Пер-Улов і Ларс — фотограф і письменник). З дитинства хотіла стати художницею, тому не витрачала часу на обдумування варіантів і серйозну боротьбу зі світом цінностей батьків. Синтез дитячого і дорослого світів — одна з найважливіших причин успіху книг про мумі-тролів.

Туве Янсон ніяк не могла звикнути до шкільного життя, тому у її творчості школа завжди є чимось неприємним і руйнівним. У 15-річному віці вона залишила школу і переїхала до Швеції, де жила в сім'ї свого дядька, почала навчання в Стокгольмському художньо-промисловому училищі, де, окрім живопису, брала уроки малювання, каліграфії і геральдики, декоративного розпису, кераміки і художнього оздоблення книг. Саме у Стокгольмі Туве Янсон уперше познайомилася з мумі-тролями: дядько Ейнар застерігав її, що прийде мумі-троль, дихатиме їй холодом на шию, якщо вона дуже часто ночами лазитиме в шафу з продуктами.

Свою першу книжку — «*Сара та Пелле і восьминоги Водяного*» (вийшла в 1933 р.) Туве Янсон написала і проілюструвала у 14 років. Навчалася в художніх школах Стокгольма і Парижа. Подорожувала по Італії, Франції і Німеччині. Уже в 20-ті роки малюнки мумі-тролів із її щоденників та акварелей були опубліковані у журналі «Гарм», де працювала її мати.

Як художниця та ілюстратор Туве Янсон почала працювати ще в час навчання в Атенеумі. Вона створила багато книжкових обкладинок, афіш, рекламних вивісок і поштових листівок. Малювала для гумористичного журналу «Гарм», різдвяних видань «Юлен» і «Люцифер», для газет і журналів. Перша виставка її робіт відбулася в 1943 р. в Гельсінкі. Зустрівши художницю Тууліккі П'етілля, Туве Янсон оселилася з нею на островці Кловару. Тууліккі надихнула її на створення енергійної і раціональної героїні серії про мумі-тролів — Туу-тіккі («Чарівна зима»).

Існує декілька легенд про те, як виник образ мумі-троля, проте всі вони сходяться на тому, що його графічне втілення з'я-

вилосся, найраніше, в 1930 р. У 1938 р. авторка спробувала поєднати малюнки і власні тексти. Перша книга Туве Янсон із серії про мумі-тролів вийшла друком у 1945 р. («Маленькі тролі і велика повінь», написана та проілюстрована в 1938), проте популярність завоювала її друга повість «Мумі-троль і комета» (1946), в якій було дано детальний опис Долини Тролів (Мумідален), що стала місцем дії більшості подальших історій. Наступна книга — «Капелюх чарівника» (1949) — дала поштовх «мумі-буму» в багатьох країнах світу.

У 50-ті роки Туве Янсон співпрацювала з театральним режисером Вівікою Бандлер, готуючи дитячі спектаклі про мумі-тролів, у яких вона брала участь в оформленні декорацій і костюмів. З 1953 до 1959 рр. Туве Янсон малювала комікс про мумі-тролів для видання «The London Evening News», який потім (до 1970 р.) малював її брат, Ларс Янсон. Туве Янсон також ілюструвала книги Дж.-Р.-Р. Толкіна і Льюїса Керролла, створила низку повістей і розповідей, що не мають відношення до мумі-тролів. Окрім ілюстрацій та малюнків, вона виконувала також оформлення різних приміщень, наприклад у 1984 р. зробила розпис для дитячого садка у Порі.

У 80-ті роки ХХ ст. почався новий ренесанс мумі, що виявився частково в оповіданнях у малюнках, частково в ілюстраціях до книг про мумі-тролів і був зумовлений європейсько-японським анімаційним телевізійним серіалом. Тепер мумі-тролів можна купити у вигляді іграшок, одягу і солодоців по всьому світу. У фінському місті Наанталі існує парк мумі-тролів, подібний планують побудувати на Гаваях. Цей ренесанс досяг свого піку в серпні 1994 р., коли Туве Янсон святкувала 80-річний ювілей.

У 1996 р. вийшли «Картинки з острова», написані в співавторстві з Тууліккою Піетілля і присвячені літнім місяцям, упродовж десятиліть проведеним художницями на острові Клувхару. Через три роки вийшла збірка повістей «Звістка».

Туве Янсон — володарка Медалі Сельми Лагерлеф (або Нільса Хольгерсона) (1953), Фінської державної премії з літератури (1963, 1971, 1982), Міжнародної золотої медалі Г.-Х. Андерсена (1966), премії Шведської академії наук та ін. Письменниця стала відомою завдяки своїм книгам про мумі-тролів, перекладеним зі шведської більше як 30 мовами світу.

Українському читачеві відомі повісті-казки Туве Янсон: «Дивокапелюх» (1948), «Мемуари Тата Мумі-троля» (1950), «Що далше?» (1952), «Небезпечне літо» (1954), «Чарівна зима» (1957), «Тато і море» (1965), «Комета прилітає», «Мемуари Тата Мумі-троля» (1968), «В кінці листопада» (1970), «Розбійник в будинку Мумі-тролів» (1980) і збірка новел «Невидиме дитя» (1962).

Менш відомими є твори Туве Янсон для дорослих: повість «Літня книжка» (1968), роман «Місто сонця» (1974) та збірки оповідань «Та, що вміє слухати» (1971), «Іграшковий будинок» (1978), «Листи Клари та інші оповідання».

Книги Туве Янсон поєднують текст і малюнок. Перша — «*Маленькі тролі і велика повінь*» (1942) написана у стилі Г.-Х. Андерсена, а потім ще 11 книг, дві з них з картинками для малюків. Усі вони пов'язані сюжетною єдністю, спільним місцем дії (Долина Тролів) і одними героями — сімейством добрих мумі-тролів. Першу версію цієї книги вона написала ще в час Зимової війни 1939—1940 рр. Її герой із довгим носом — мумі-троль — радше комічний образ, оскільки, на думку авторки, посеред війни не можна розповісти красиву або романтичну казку.

Дія всіх книг про мумі-тролів відбувається в долині, посеред якої в синьому будинку, що нагадує кахельну піч, живе незвичайна сім'я мумі-тролів. Центральним героєм є мумі-троль зі своїми батьками; їх оточує велика кількість прийомних дітей, родичів, прадідів, сусідів, друзів і страшних чужоземців; усі вони різноманітні казкові істоти. У цих книгах мумі-тролі переживають різні пригоди й катастрофи (повінь, комета, ураган, чаклунство, морське чудовисько), кудись подорожують і повертаються додому. У фіналі життя мумі-тролів завжди повертається в своє безпечне русло. Усі книги серії закінчуються загальним святом.

Аналізуючи творчість Туве Янсон, можна вести мову про вплив фольклорної традиції на формування художнього світу її текстів. Однак образ троля, хоча й запозичений письменницею із шведських казок, набув істотної переробки; авторка створила самотнього персонажа. Вже у повісті «Маленькі тролі і велика повінь» читач дізнається, що тролі «дуже працелюбні», маленькі на зріст, ввічливі (що видно, наприклад, зі спілкування мумі-троля з Маленьким Звірятком чи Тюльпанною), а колись узагалі мешкали «разом із домовичками у людських оселях, здебільшого за кахляними печами».

Життя мешканців Долини тролів імітує життя сім'ї самої авторки з точки зору дитини — невідомо звідки беруться продукти і предмети домашнього ужитку, сусіди мумі-тролів хоч і буркотливі, та зазвичай доброзичливі. У пізніших творах герої Туве Янсон ніби дорослішають і розуміють, що світ насправді інший — жорстокий і байдужий (наприклад, історія з червоними мурашками або розповідь про морських конячок у повісті «Тато і море»). Якщо раніше Морра була просто казковим чудовиськом, то з часом цей образ конкретизується і навіть стає вираженням несправедливості світобудови.

Письменниця не особливо вірила в авторитети, так само як і її батьки. З її спогадів можна зрозуміти, що ядро сім'ї мумі-тролів десь нагадує власну сім'ю Янсон. На Віктора Янсона подібний Мумі-тато, який час від часу впадає в депресію від зеленого спокою долини мумі-тролів, усаджує свою сім'ю в човен і переїжджає на скелястий острівець з маяком далеко в морі.

Деякі образи мумі-тролів буквально списані зі знайомих авторки. Мумі-троля можна розглядати значною мірою як автопортрет: цей персонаж з його сучасною, чутливою, німічною і нелогічною терпимістю є прототипом теперішньої, часто руйнівної людини. Іншим образом, що нагадує авторку, є маленька Мю — раціональне до жорстокості, безсоромне і безсовісне дитя. Долина, в якій мумі-тролі обробляють сад довкола свого будинку, нагадує своєю пишнотою внутрішні острови східної частини Фінської затоки та острови біля Стокгольма. Пейзаж із пишною рослинністю був частиною дитячих спогадів Туве Янсон: зовсім маленькою вона проводила літній час на дачі в бабусі та дідуся в Бліде на островах поблизу Стокгольма. Дача нагадувала будинок мумі-тролів з його терасами і вузькими баштами.

Як вважають дослідники творчості письменниці, в основі художнього світу Туве Янсон лежить образ будинку — дому, в якому завжди горить світло, чекають близькі, готова смачна їжа, тепле ліжко. Це один із елементів філософії авторки, що символізує фундаментальну захищеність поряд із творчою невпевненістю і загальною відносністю. Так, Мумі-мама спокійно чекає закінчення тривалих мандрів Мумі-тата за накритим столом («Комета прилітає»).

Інший важливий мотив творчості Туве Янсон — свобода. Кожен володіє правом на творче самовираження, оскільки вільна в своїх виявах сама природа, весь навколишній світ. Мумрик-Нюхайлик ненавидить Сторожа парку, де забороняється бігати, сміятися, палити, і при цьому він добровільно відмовляється від своїх планів, коли вимушений поклопотатися про декілька крихітних дитинчат-сиріт («Небезпечне літо»).

Туве Янсон чітко підтримує традиції світової літератури. Теми книг про мумі-тролів — подорож і повернення, катастрофа і вихід із неї, боротьба добра і зла — вічні. Так, зображення великої повені і мандри — це розгортання казкових сюжетів, низки літературних ремінісценцій. Окрім асоціацій з Біблією, ці твори мають точки зіткнення з англо-американською фантастичною і пригодницькою літературою. Наприклад, лист у пляшці — послання «самотнього, голодного, змоклого і змерзлого» мумі-троля, дім якого знесла повінь; Марabu, який допо-

магає мумі-тролям у пошуках; знайдений батько і зібрана вкупі вся родина у красивому, схожому на кахляну піч, вимальованому у блакитний колір будиночку в долині як щасливе завершення першої серії пригод мумі-тролів наштотує на літературні асоціації із мотивами роману Жуля Верна «Діти капітана Гранта».

Часопростір книг про мумі-тролів пов'язаний із циклічністю змін у природі та віком людини. Авторка зображує перебіг подій, немовби йдучи від весни до осені й зими. Настрій «літніх» творів грайливий та легкий («Диво-капельюх», «Небезпечне літо»), вони сповнені комічних та романтичних моментів. Так, мумі-тролі ховаються від спеки у печері; слухають історію про Чарівника, рубіни та загублений ним капелюх, розказану Мумриком-Нюхайликом; засинають «під шепіт дощу». Більш серйозними, із порушенням філософських тем, трагічних аспектів людського життя (самотності, старості, відчуження, неповноцінності) є твори «Тато і море», «В кінці листопада». У них події розгортаються восени. У «Чарівній зимі» авторка вимальовує сплячого мумі-троля посеред засніженого пейзажу.

Туве Янсон дуже любила свою матір, завжди намагалася бути схожою на неї, тому траур після її смерті істотно позначився на творчості. Про це свідчить проблематика книг «В кінці листопада», «Книга літа». Сама смерть описана в оповіданні «Доц», що увійшло до збірки «Слухачка». Втрата матері вплинула на рішення авторки припинити писати про мумі-тролів. Книга «В кінці листопада» є своєрідним підручником звільнення, перетворення на самостійного, зрілого сироту, такого, що живе в духовній самоті.

За мотивами книг письменниці знято цілу серію мультфільмів. У фінському місті Наанталі є Парк мумі-тролів, розташований на островах. У його створенні брала участь сама Туве Янсон. Тут є маленькі будиночки мумі-тролів, інтер'єр яких нагадує окремі казкові епізоди, і крамничка з трав'яним дахом. У цьому музеї відвідувач може познайомитися з усіма оригінальними творами Туве Янсон.

Астрід-Анна-Емілія Ліндгрен (1907—2002)

Шведська письменниця, авторка казок для дітей. Народилася в містечку Віммербо у Південній Швеції. У збірнику автобіографічних нарисів «Мої вигадки» (1971) письменниця згадує своє щасливе дитинство, сповнене ігор, розваг у колі брата і двох

сестер, любові і тепла. Про тісні родинні стосунки та взаєморозуміння, яке панувало у їхній сім'ї, згодом Ліндгрєн розповіла у книзі, адресованій дорослим читачам «Самуель Серпень з Севедсторпа і Ханна з Хюльта» (1973).

Любов до читання і захоплення дивовижними художніми світами в Астрід Ліндгрєн прокинулися з 5 років. Саме тоді подружка Крістін подарувала їй першу книгу. Ще у школі Астрід Ліндгрєн пророкували майбутнє письменниці, називаючи «Сельмою Лагерлеф з Віммербо»; вона дала собі слово не писати, аби не бути на когось схожою. У 16 років почала працювати журналісткою в місцевій газеті. У 18 виїхала до Стокгольма. У 1928 р. отримала роботу секретаря в Королівському автоклубі, де познайомилася з майбутнім чоловіком Стуре Ліндгрєном.

Астрід Ліндгрєн час від часу виконувала секретарську роботу, створювала описи подорожей і досить банальні казки для сімейних журналів, різдвяних календарів, але це був її літературний досвід. У 1941 р. захворіла її донька Катрін, й Астрід щовечора вигадувала для неї нові історії. Коли мати вичерпала весь запас історій, дівчинка попросила, вигадавши зненацька дивне ім'я: «Розкажи мені про Пеппі Довгупанчоку». Незвичне ім'я змусило вигадати й незвичну героїню. Але видавати історію авторка не поспішала. Згодом письменниця опрацювала свої усні оповідання.

У 1944 р. Астрід Ліндгрєн отримала другу премію в конкурсі на кращу книгу для дівчаток за повість «Бритт-Марі облегло серце» (1944) і уклала контракт на її видання. Наступного року видали її перероблений варіант «Пеппі». «Пригоди знаменитого слідчого Калле Блюмквіста» (1946) стали наступною книгою, відзначеною премією.

У 1945 р. Астрід Ліндгрєн запропонували посаду редактора дитячої літератури у видавництві «Рабен і Шегрен». Вона прийняла цю пропозицію і пропрацювала тут до 1970 р., коли офіційно пішла на пенсію. У тому самому видавництві виходили всі її книги. Вона написала близько вісімдесяти творів. Особливо плідними були 40-ві і 50-ті роки. Астрід Ліндгрєн видала трилогію про Пеппі Довгупанчоку, дві повісті про дітей з Бюллербу, три книжки для дівчаток, детектив, дві збірки казок, збірник пісень, чотири п'єси й дві книжки-картинки.

На початку 60-х років Астрід Ліндгрєн створила серію телепередач про дівчинку Чьорвен і її друзів, а згодом вийшла друком книжка «Ми — на острові Сальткрока» (1964). За мотивами творів письменниці, починаючи із постановки стокгольмським Королівським драматичним театром «Карлсона, який мешкає на даху», знято багато фільмів та мультсеріалів.

У 1958 р. Астрід Ліндгрєн нагородили медаллю Г.-Х. Андерсена, яку називають Нобелівською премією в літературі для дітей. Крім нагород, що присуджуються суто дитячим письменникам, вона отримала і низку премій для «дорослих» авторів. Її досягнення в галузі добродійності були відзначені Премією миру німецької книготоргівлі за 1978 р. та медаллю Альберта Швейцера за 1989 р.

Астрід Ліндгрєн у Швеції вона стала живою легендою, оскільки розважала, надихаючи та потішаючи не одне покоління читачів, брала участь у політичному житті, змінювала закони і помітно вплинула на розвиток літератури для дітей. У 1996 р. відкрито Музей казок Астрід Ліндгрєн — Юнікабен — ціле місто з героями на острові Юргорден у центрі Стокгольма. Тут і площа казок, і будиночки Карлсона та Пеппі, і коля з потягом, і чарівний диван, і магазин книг, і сцена для дитячих виставок, конкурсів, постановок та багато інших атракціонів.

Письменниця визнана найпопулярнішою жінкою Швеції ХХ ст., а її іменем названі не тільки вулиці, площі і парки, а навіть одна із малих планет сонячної системи. У 2002 р. шведська влада встановила премію імені Астрід Ліндгрєн, яку вручають не тільки письменникам, а й ілюстраторам та організаціям, що займаються популяризацією читання серед дітей і підлітків.

Найвизначніші твори Астрід Ліндгрєн — казки-повісті: «Пеппі Довгапанчоха» (1945—1946), «Міо, мій Міо!» (1954), трилогія «Малюк і Карлсон, який мешкає на даху» (1955—1968), «Брати Левине Серце» (1973), а також повісті для дітей та юнацтва: «Пригоди знаменитого слідчого Калле Блюмквіста» (1946—1953), «Расмус-волоцюга» (1956), трилогія про Еміля з Леннеберга (1963—1970).

Дива у її творах завжди народжуються із самої реальності, як, наприклад, в історіях «Малюк і Карлсон, який мешкає на даху». Образ невгамовного Карлсона і захопленого Малюка взаємодоповнюють один одного. Малюк — чемний хлопчик, який слухає батьків і робить усе з їхнього дозволу, заради Карлсона готовий на будь-які жертви. Він віддає йому найкращі іграшки. Перед читачами постає образ чуйної, доброї дитини, яка здатна бачити красу навколишнього світу, бути відданим другом і вірити в дива. Карлсон поводить себе сміливо і не переймається ані поламаною паровою машиною, ані вогнем, що горить на шафі, коментуючи все як «дурниці, не варто й згадувати». Він міг придумати собі день народження будь-коли і вимагати в подарунок іграшку, якою Малюк найбільше дорожив. Справжня казка починається тоді, коли Малюк із Карлсоном летять до хатки на

даху. Авторка з любов'ю описує літні вечори в Стокгольмі: «Ніде небо не світиться таким дивним сяйвом, ніде смерк не буває такий чарівний, ясний, аж блакитний. І в тому блакитному смерку місто спочиває на своїй блідавій воді, ніби воно виринуло з давньої казки, а не існує насправді».

Письменниця презентувала в доступній для дитячого розуміння формі власні погляди на суспільні події, пропагуючи кращі духовні цінності людства. Так, у емоційній і драматичній казці-повісті «*Міо, мій Міо!*» (де поєднано ознаки героїчної оповіді та чарівної казки) герой виступає проти злого рицаря Като, а брати Левине Серце — проти тирана Тенгіля. Специфіка казкової майстерності Астрід Ліндгрєн полягає в тому, що в казкових оповіданнях і повістях звичайні хлопчики та дівчатка набувають казкових властивостей, як бідна, занедбана дівчинка Пеппі, або живуть подвійним життям у звичайному місті Швеції ХХ ст.: з телефоном, відвідуванням школи, як Малюк; з бідністю та злиднями, як брати Левине Серце; із сирітством, як Міо; водночас у них є другий світ — казковий, фантастичний. Тут вони або могутні та героїчні самі (Міо, брати Левине Серце), або можуть мати наділених надприродними силами помічників і друзів, як Малюк, приятелем якого стає Карлсон.

Неминучість остаточної перемоги добра, герої-фантазери притаманні й повістям для юнацтва, зокрема *трилогії про Калле Блюмквіста*. Дванадцятирічний герой уявляє себе знаменитим слідчим, грається зі своїми друзями у війну Червоної та Білої Троянд. Використовуючи жанр детективу як різновиду пригодницької літератури, Астрід Ліндгрєн обігрує мотиви та образи відомого твору про Шерлока Холмса.

Калле з самого дитинства мріє стати детективом, наслідує манери і звички найкращих детективів світу: Шерлока Холмса, Асб'єрна Крага, Еркюля Пуаро, лорда Пітера Вімсея — і поряд з їхніми іменами бачить і своє ім'я. Хлопчик слідкував за всім, що відбувалося навколо, запам'ятовував прикмети всіх незнайомих людей. Ці епізоди Астрід Ліндгрєн описує з точністю, дотримуючись традиції опису зовнішніх портретів у детективних жанрах. Часові та просторові виміри, у яких розгортаються події, конкретні і чіткі.

Калле має друзів — Андреса та Єву-Лотту, але вони не розуміють його «детективних химер», хоча разом їм весело і цікаво. Вони належать до табору Білих Троянд, які задля розваги «воюють» із табором Червоних Троянд. Калле був розвідником перших, але його більше захоплювало власне розслідування, пов'язане із дядьком Ейнаром. Зрештою, він звернувся до них по

допомогу, бо самому складно було встигати робити одночасно кілька справ. Діти стали свідками затримання злодіїв, на чий слід завдяки листу Калле вийшла поліція Стокгольма.

Читач разом зі своїм героєм-ровесником має змогу розгадувати таємницю за таємницею, іти слідами злочинця і «розплутувати клубок», відповідаючи на запитання: чому? навіщо? як? В одному з епізодів доводиться переживати за Калле і його друзів, яких злочинці змусили віддати коштовності й замкнули у підземеллі. Саме ці моменти надають твору динамічності, напруженості і роблять його інтригуючим та цікавим для дітей. Окремі сюжетні аспекти наштовхують на асоціативну паралель детективної історії Астрід Ліндгрен із повістю Еріха Кестнера «Еміль і детективи», також адресованою маленьким читачам.

Чесність і сміливість — риси, притаманні й Расмусові — героєві повісті «*Расмус-волоцюга*». Зворушлива історія сироти із Вестергазького притулку, який понад усе мріяв мати родину і власну домівку, не залишає байдужими читачів. Астрід Ліндгрен показує переживання дитини, яка прагне сподобатись потенційним прийомним батькам, хоч розуміє принципи їх вибору (кучеряві дівчатка, а не хлопчик з простим чубом). Расмус — яскравий образ десятирічного хлопчика-мрійника, що має багату уяву, вміє гратися сам з собою, перебуваючи у вимріяному світі. Він зважується втекти з притулку, реалізувавши потяг до мандрів, нових вражень, але відчуває страшенну самотність. Герой викликає у читачів співчуття і співпереживання за його долю, а добрі вчинки — схвальну оцінку.

Оскар — волоцюга, який стає для Расмуса найближчою людиною, вчить його виживати в жорстокому світі, але робити це чесно і справедливо, а не злочинним шляхом. Вони допомагають поліції розкрити вбивство пані Гедберг, протистоять злочинцям. Зрештою, Расмус має можливість рости в родині Нільсонів, але йде з Оскаром і оселяється в його з Мартіною домі. Нільсони ж беруть з притулку його друга Гуннара. Фінал повісті по-казковому щасливий і оптимістичний. Мрія хлопчика здійснилася. Ця повість, як й інші твори Астрід Ліндгрен, учить дітей цінувати дружбу, вміти любити і творити добро. Деталі художнього образу надзвичайно лаконічні, але сповнені глибокого сенсу.

Особливості стилю письменниці в повісті «*Расмус-волоцюга*» виявляються в емоційності розповіді, поєднанні зображення побуту з пригодницькими елементами, композиційній стрункості твору, динамічному сюжеті, зрозумілій мові, показі типових дитячих мрій і уявлень, імпліцитному розгортанні морально-етичного аспекту твору.

Тема сирітства, порушена Астрід Ліндгрєн у «Расмусі-волоцюзі» у кращих традиціях Ч. Діккенса і Марка Твена, актуальна у скандинавській літературі й трапляється у творчості інших дитячих письменників ХХ ст.

Барбру Ліндгрєн

(нар. 1937)

Шведська письменниця, лауреат багатьох літературних премій, у т. ч. премії Сельми Лагерлеф. Народилася поблизу Стокгольма. Закінчила Стокгольмський коледж мистецтв, ремесел і дизайну. Дебютувала в літературі у 1965 р. дитячою книгою «Літо Матіаса». У її творчому доробку ілюстровані книги для малюків, дитяча поезія, дитячі п'єси, оповідання для дітей та дорослих, перекладені більше як тридцятьма мовами світу. Найбільший успіх письменниці принесла співпраця з художницею Евою Ерікссон та спільна серія книжок про пригоди маленького Макса.

Про свою творчість Барбру Ліндгрєн зазначала: «Я ніколи не замислююся над тим, для людей якого віку я пишу книги. Можливо, лише якщо це книги для найменших, хоча і дорослим вони повинні приносити задоволення! У випадку з книгами про Лоранга, вік читача не має значення, важливе лише відчуття гумору, інакше все пропало!». Книжка «*Лоранга, Мазарін і Дартаньян*» розповідає веселу історію про маленького Мазаріна, його батька Лоранга та дідуся Дартаньяна. Колористичність як один із художніх засобів розповіді надає твору оригінальності, як і різноманітні ремінісценції та асоціації на номінативному, сюжетному і наративному рівнях тексту, принцип нонсенсу та алогічність зображуваного світу. Цей твір називають дивним, оскільки дивними є самі герої та світ, у якому вони живуть.

«У одному лісі, де суцільні сосни і ялинки, а ще камені і мурашники, є будиночки: один, два, три, двадцять. Хоча насправді їх сім. Включаючи ті самі гараж і дров'яний сарай. У одному червоно-червоному будинку є синьо-синя кімната, де під диваном лежить товстий хлопчик з добрим очима — Мазарін. Він любить булочки і комікси». Ще в будинку є «червоно-червона кухня, де під червоно-червоним столом лежить товстий і ледачий тато Мазаріна. Звуть його Лоранга, і він весь помаранчевий». Лоранга більш за все на світі любить естрадну музику. Дивним є і дідусь Дартаньян, що уявляє себе водопровідником, індійцем і відповідно безглуздо поводить себе. У лісі на верхівці дерева живе дідусь Дартаньяна; жираф поїдає ліжка, а сови живуть у поштовій скриньці.

У творі немає жодної дівчинки, адже всі персонажі — хлопці, через що його рекомендують читати саме хлопчикам. За своєю структурою ця книжка нагадує веселий сон, у якому немає логіки нашої реальності, але є своя внутрішня логіка, яка у процесі сприйняття стає зрозумілою читачеві і глядачеві. Попри те що, за словами автора, зразком для зображення служило її власне родинне життя в замиському будинку — з чоловіком, свекром і дітьми, можна передбачити, що імена героїв навмисно вибрані нешведські, щоб указати: місце дії, ймовірно, десь, де звичайно все навпаки.

Рецензентка книги Дарія Варденбург зазначила: «Можливо, мені здавалося, що 140 сторінок нерозведеної нісенітничі — це занадто. Але нісенітничя виявилася віртуозно написана — це по-перше. А по-друге, неможливо не симпатизувати героям, в чиєму житті завжди є місце відчайдушному подвигу і чийі дні ніколи не бувають затьмарені смутком і занепокоєнням».

Анна Штейман у рецензії пише, що зрозуміти цей текст, керуючись здоровим глуздом, не можна, «адже в літературі нонсенсу для нього місця немає. Тим більше що в Барбру Ліндгрєн нонсенс — це навіть не гра в слова, як у Едварда Ліра, або засіб створення філософського контексту, як у Льюїса Керролла: тут він існує заради себе самого, заради гри в нісенітничю. Для дітей же будь-який нонсенс — щеплення від зашореності і закостенілості дорослого світу».

Історії Барбро Ліндгрєн написані з почуттям гумору, вона звертається безпосередньо до дитини. Авторка розповідає про кумедні витівки або пропонує серйозні роздуми, має особливу здатність розуміти дітей.

7.4. Сучасна скандинавська література для дітей

Нині у країнах Скандинавії література для дітей активно розвивається, актуалізуючи традиції та залучаючи нові віяння світового письменства і культури, відповідаючи інтересам юних читачів. Завдяки Шведському інституту дитячої книги, який займається не тільки збиранням усіх книг, адресованих дітям, а й популяризацією такої літератури на батьківщині та у світі (переклади, рецензії тощо), опікуванням творчістю дитячих письменників, виданням та розповсюдженням їхніх творів тощо, література для дітей у скандинавських країнах — самотній феномен.

Українська перекладачка зі скандинавських мов Галина Кирпа завдяки співпраці з цим інститутом отримує популярні у Швеції книги для дітей і готує їх для українських читачів. Багато популярних творів сучасних скандинавських письменників ще чекають на переклади українською. Наразі можна вести мову про творчість тих авторів, чії книги вже видані українською.

Тур Хеєрдал (1914—2002) — норвезький мандрівник, вчений-антрополог і письменник, автор творів «Пригоди однієї теорії», «Фату-Хіва», «Ра», «Вразливий океан» та відомої художньої і науково-популярної книжки «Подорож на “Кон-Тікі”» (1948), написаної за власним спостереженням і досвідом. Плавання на «Кон-Тікі» Тур Хеєрдал здійснив у 1947 р., чим довів свою ж гіпотезу про те, що Полінезію могли заселити індійці Південної Америки, які в стародавні часи здійснювали подорожі на великі відстані вздовж тихоокеанського узбережжя на бальсових плотах. Він збудував копію старовинного інкського судна із бальси, яке на честь одного з богів інків назвав «Кон-Тікі». Разом із п'ятьма іншими мандрівниками та дослідниками вони виплили з Кіто (Перу) і, хоча по дорозі зазнали катастрофи, все ж потрапили до аборигенів Полінезії.

Тур Хеєрдал став одним з найвидатніших мандрівників та популяризаторів науки у ХХ ст. У Норвегії його було визнано людиною тисячоліття, а на його честь названо астероїд 2473 Хеєрдал.

Альф Прейсен (1914—1970) — норвезький письменник, автор казок «Бабуся, що стала завбільшки з чайну ложку», «Про козлика, який умів рахувати до десяти», «Веселий Новий рік», новели «Пасторська дорога», збірки «Капелюх Петера Ульсона» та ін. На норвезькому телебаченні й радіо він вів цікаві передачі для дітей. Видав кілька збірок пісень. Найбільшу славу йому принесли літературні казки. За мотивами багатьох знято мультиплікаційні фільми.

«Бабуся, що стала завбільшки з чайну ложку» — коротка казка про бабуся, яка зменшилась у розмірах, але впоралася зі своєю щоденною роботою завдяки мишам, котіві, собаці та кухонному приладдю. Вона виявилась винахідливою і зовсім не розгубилася тоді, коли стала завбільшки з чайну ложку. Автор цікаво описує її характер: вона вміла попросити допомоги і улежливо промовляти, прихвалювати та спонукати до дій як природні сили (дощ, вітер, сонце), так і речі та тварин.

«Колись я читала казку про млинець, що котився по дорозі. То була найхімерніша казка, яку мені коли-небудь доводилося читати. Звісно, що й на моїй сковорідці млинець, як тільки захоче, то перевернеться», — примовляла бабуся, і млинець справді

перевертався. Казка закінчується тим, що після приходу додому бабусиного чоловіка вона стала така, як була завжди.

Автор за допомогою наративних прийомів веде «підтекстовий» діалог із читачем, утаємничуючи його у подробиці («Бабуся нікому в світі не розповідала, як вона була завбільшки з чайну ложку, бо ж бабусі такого зазвичай і не розповідають»), говорячи про речі неймовірні й незвичні для буденності.

Анне-Катарина Вестлі (1920—2008) — одна із класиків норвезької літератури для дітей ХХ ст., чия серія з дев'яти книг («Тато, мама, вісім дітей і вантажівка», «Тато, мама, бабуся і вісім дітей у лісі», «Канікули у хліву», «Маленький подарунок Антона», «Бабусина дорога» та ін. (1957—2000)) стала найвідомішою у Норвегії.

Першою роботою Анне-Катарини Вестлі стала книга «Уле Олександр Філібом-бом-бом», яка з часом перетворилася у цілу серію. Загалом вона написала більше сорока книг, які проілюстрував її чоловік Юхан Вестлі. Книги об'єднані в цикли, в кожному з яких діють свої герої. За мотивами книги «Тато, мама, вісім дітей і вантажівка» було знято діафільм.

Твори Анне-Катарини Вестлі трохи схожі на казки: вони завжди добре закінчуються. Але це не казки, а справжнісіньке і дуже непросте життя. І якщо в її книгах щасливі закінчення, то це лише тому, що її герої незмінно добрі й уважні, будь-якої хвилини готові прийти на допомогу один одному.

Письменниця вела радіопередачі для найменших і для кожної придумувала захопливу розповідь. Дуже часто життєві дороги її героїв перетиналися, тому що майже всі вони жили у придуманому приміському районі норвезької столиці, який називався Тіріллтопен. Значну увагу авторка приділяє грі, на яку часто перетворюється дійсність.

Читаючи книги Анне-Катарини Вестлі, діти залучаються до кола добрих справ і добрих людей, ніби стають співучасниками їх дій. Щодня долають великі і маленькі труднощі тато, мама і вісім дітей, а також герої інших книг, такі, як Гюро з її мамою або Б'єрнар, приречений усе життя провести в інвалідному візку. І якщо їхнє життя виглядає безхмарним і прекрасним, то передусім тому, що таким його роблять самі люди. Дитина повинна зростати і формуватися, не відчуваючи ворожості навколишнього світу, не можна навчити добра на прикладі зла — така позиція письменниці.

Загалом Анне-Катарина Вестлі — авторка понад 54 книг, перекладених 16 мовами. Вона володарка премії «Веселка», що присуджується норвезькою спілкою «Врятуйте дітей!» тому, хто зробив найбільш значний внесок до справи покращення життя дітей. Кандидатів на здобуття цієї премії, заснованої в 1989 р., висувають

самі діти, і тому не випадково першою вона була присуджена Вестлі. У 1992 р. письменницю нагороджено Орденом Святого Олафа.

Турб'єрн Егнер (1912—1990) — норвезький письменник, ілюстратор, композитор, один з визнаних класиків норвезької літератури для дітей. Його книги «Каріус і Бактеріус», «Пригоди в лісі ялинки-на-горі» і «Люди і розбійники з Кардамона» — улюблені багатьма поколіннями читачів.

Народився і виріс Т. Егнер в Осло. До війни здобув освіту в Державній школі мистецтв. Працював декілька років декоратором і художником-оформлювачем, у т. ч. рекламних плакатів. У 1945 р. у Копенгагені вивчав літографію. У Данії познайомився з багатьма сучасними художниками, розширюючи свій кругозір. Ще в роки війни видавав власноруч проілюстровані книги. У післявоєнні роки Т. Егнер активно працював як дитячий письменник, вів передачі для дітей на радіо і випускав книги.

Окрім творчості, Т. Егнер займався складанням хрестоматій для школи, а також перекладами. Саме завдяки його перекладацькій діяльності норвежці познайомилися з Вінні-Пухом — героєм книги А. Мілна. Т. Егнер був лауреатом декількох літературних і музичних премій.

Багато книг Т. Егнера мають яскраво виражену дидактичну спрямованість. Так, у книзі «Каріус і Бактеріус» (1949) він ненав'язливо, шляхом алегорій доводить до маленького читача одне з найважливіших правил гігієни: кожен повинен чистити зуби. Адже два маленькі чоловічки Каріус і Бактеріус не дримають — вони плавають десь і шукають недбалого хлопчика або дівчинку, щоб оселитися в них у роті і влаштувати житло в зубі. Прочитавши таке, кожна дитина задумається над, здавалося б, абсурдними вимогами батьків. За мотивах твору норвезький режисер Іво Капріно зняв однойменний мультфільм.

Т. Егнер створив цілі чарівні світи — такі, як ліс ялинки-на-горі і місто Кардамон. У цьому місті панує майже ідилічна атмосфера, і навіть розбійники Еспер, Каспер і Юнатан виглядають не такими вже поганими — принаймні, вони легко піддаються перевихованню. Закон Кардамона простий, у буквальному перекладі він звучить так: «Не чини на шкоду іншим, будь порядним і добрим, а в решті роби, що хочеш!». Ідеальний світ Кардамона так полюбився і маленьким, і дорослим норвежцям, що в зоопарку Крістіансанна був відтворений куточок, так і названий — Кардамон, причому сам Т. Егнер розробив макет і допомагав його встановити.

Турвалд Стесн (нар. 1954) — норвезький поет, прозаїк, драматург, громадський діяч, Голова Союзу норвезьких письменників (1991—1997). Свою першу книгу, збірку віршів, випустив у

1983 р. Тепер у його творчому доробку збірки віршів і розповідей, п'єси, книги для дітей, есе і романи, які перекладені багатьма європейськими мовами. Значне місце у творчості Т. Стеєна посідає історія. Він продовжує традицію скандинавського історичного роману, започатковану історичними романами про вікінгів, епічними текстами, присвяченими скандинавській міфології.

Історичний роман Т. Стеєна «Константинополь» розповідає читачам про хрестовий похід на Єрусалим конунга Сігурда Хрестоносця. «Ісландська конячка» — роман про останні дні життя великого ісландського поета й історика Сноррі Стурлусона. Історичний роман «Верблюжі хмари» розповідає про талановитого середньовічного полководця і стратега султана Саладіне. Дія в романі відбувається не лише в XII ст., за часів битв мусульман із хрестоносцям, а й у наші дні. І виявляється, що головний заповіт Саладіне — прощати, до якого він прийшов наприкінці життя, і тепер не втратив свого значення ні для мусульман, ні для християн.

Перу Т. Стеєна належить роман «Тягар снігового кристалу», в якому йдеться про долю хворого хлопчика. Герой дізнається, що через тяжку спадкову хворобу ніколи не зможе стрибати з трампліна, а це його єдине бажання і єдина пристрасть. Та й виходить це в нього краще, ніж у його товаришів. До того ж у цей час у героя тяжко нездужає мати, і він залишається без її підтримки. Чи впорається герой з бідною, що навалилася, наразі не відомо, бо в цієї книги буде продовження, але деякі риси вдачі, про які пише автор, підказують, що він вистоїть.

Турмуд Хауген (нар. 1945) — норвезький письменник. Народився у Трюсілі (Хедмарк). Вивчав німецьку мову, історію мистецтва і літературу в університеті Осло. Починаючи з 1973 р. написав багато книг для дітей, підлітків і став одним із найпопулярніших письменників Скандинавії.

Книги Т. Хаугена завжди балансують між двома світами — фантазії і дійсності — і стирають кордон між фантастичною і реалістичною, між дитячою і дорослою літературою. Він став першим норвезьким письменником, який був удостоєний Міжнародної золотої медалі ім. Г.-Х. Андерсена (1990).

Головний герой книг Т. Хаугена — самотня дитина, відчуття і бажання якої ігнорує дорослий світ, і, як наслідок, вона потрапляє у неконтрольовані ситуації. Л. Горліна зауважує: «З його казок швидше, ніж з реалістичних повістей, ми дізнаємося, як гостро може дитина відчувати самоту, страх, образу і взагалі всю гаму далеко не казкових і не дитячих відчуттів. Тому, коли його казкова повість “Зниклий день”, яка вийшла в 1983 році, була номінована на літературну премію Північної

ради, це викликало сенсацію у літературному світі Норвегії, тому що дитячі книги ніколи на цю премію не номінувалися». У повісті зображено, як хлопчик, батьки якого зайняті з'ясуванням стосунків між собою, залишений сам на себе, стає невидимкою. З ним трапляється низка пригод.

У повісті «Нічні птахи» розповідається про реальні та вигадані дітьми і дорослими страхи. За цей твір, адресований читачам молодшого і середнього шкільного віку, автор отримав літературні премії у Норвегії та Німеччині. Головний герой зумів зрештою подолати свій страх і може стати прикладом для наслідування для багатьох дітей. Т. Хауген також автор численних перекладів, найвідоміший із них — переклад циклу романів про Нарнію англійського письменника К.-С. Льюїса.

Юстейн Гордер (нар. 1952) — один із найвідоміших норвезьких письменників у світі. Народився в Осло у сім'ї директора школи та вчительки, авторки дитячих книг. Закінчив університет Осло, де вивчав скандинавську літературу, теологію і філософію. Писати почав після одруження в 1974 р., брав участь у створенні підручників із філософії та богослов'я. У 1981 р. із сім'єю переїхав до Бергена, де кілька років викладав філософію. У 1986 р. була опублікована його перша художня книга — збірка «Діагноз та інші розповіді». Потім вийшли книги для дітей — «Діти Сухаваті» (1987) і «Жаб'ячий замок» (1988). Виданий у 1990 р. роман «Таємниця пасьянсу» був відзначений преміями літературних критиків Норвегії і міністерства культури Норвегії.

Великий успіх приніс роман «Світ Софії» (1991), який протягом трьох років посідав першу позицію національного списку бестселерів, був перекладений багатьма мовами і приніс авторові всесвітнє визнання. Цей успіх дав йому змогу цілком зосередитися на літературній праці. Ю. Гордер видав близько десятка книг, серед яких «Різдвяна казка», «Через скло», «Дочка господаря кілець», «Vita brevis», «Апельсинова дівчина».

У 1997 р. Ю. Гордер разом з дружиною Сирі Данневіг заснував премію Sophie Prize (за аналогією з назвою свого найвідомішого роману), яку щороку присуджують за досягнення в галузі «екології і розвитку». У 2005 р. Ю. Гордер був нагороджений у Норвегії Королівським орденом св. Олафа, а також отримав почесну ступінь у коледжі Трініті (Дублін, Ірландія). У 2009 р. Гордер був почесним гостем на Форумі видавців у Львові, читав лекцію у Львівському університеті, презентував одну з останніх своїх книг «Замок в Піренеях», що зорієнтована на дорослу аудиторію читачів.

Роман «Світ Софії» відкрив читачам двері в цікавий простір науки про світ, людину і Бога, — у світ філософії. Ю. Гордер

довів, що можна читати про складні матерії «на одному подиху». Вважають, що саме цей роман «проклав норвезькій літературі шлях у великий світ» (за Інгуно Екланн). Письменник здатний говорити просто про складне, уміє в захопливій формі розказати про життя Софії — звичайної норвезької дівчинки-підлітка — і про те, як століттями люди шукали відповіді на запитання: хто я? навіщо існую? що мене оточує? де кордо-ни мого буття? Адже ім'я «Софія» із давньогрецької перекладається як «мудрість».

Популярність роману Ю. Гордера вбачають у позитивному виховному заряді, інформативності, феміністичності, простоті викладу, зорієнтованості на дитячу і підліткову аудиторію.

Горн-Герріх Расмуссен — данський письменник, автор відомого твору «Місячний хлопчик». Це літературна казка про хлопчика, який не міг уночі спати, а одного разу зустрівся із доброю феєю. Вона подарувала йому капелюх із місяцями, вдягнувши якого, хлопчик міг безперестанку розказувати нові казки. Одного разу він потрапив у кімнату, де спав великий павук, і розказував йому казки, а потім заночував у цій кімнаті. Як і належить казковому сюжету, павуком виявилася зачарована дівчина. Місячний хлопчик зняв чари з неї, і вона знову стала людиною, урятувала його від закляття, і він знову зміг спати вночі. Літературна казка розрахована на маленьких читачів, побудована на поєднанні реального та фантастичного, дійсного та чарівного. Образи хлопчика, феї, павука, чарівне перетворення, повтори, мовні звороти, казкові ремінісценції надають твору фольклорного забарвлення.

До скандинавської літератури для дітей належать і фінські казки, доробок фінських письменників, проте переклади їхніх творів українською нечисленні. Скандинавська література для дітей має найсприятливіші умови для розвитку завдяки не тільки потужній традиції, базованій на доробках визначних світових класиків (Г.-Х. Андерсена, Сельми Лагерлеф, Астрід Ліндгрєн, Туве Янсон та ін.), а й сприянню державної політики, спрямованої на розвиток літератури, дитячого читання.

Запитання. Завдання

1. Охарактеризуйте творчість Г.-Х. Андерсена.
2. Назвіть дитячих письменників Фінляндії.
3. Проаналізуйте повість-казку Сельми Лагерлеф «Чарівна мандрівка Нільса Хольгерсона з дикими гусьми по Швеції».

4. Як розвивалась шведська літературна казка? Які письменники її презентують?
5. Які сюжетні мотиви актуалізує Туве Янсон? Якому жанру надає перевагу, створюючи тексти для дітей?
6. Укажіть особливості літературних казок Астрід Ліндгрєн. У чому полягало новаторство письменниці?
7. Назвіть твори, написані для дітей сучасними скандинавськими авторами.

Література

1. Асбьєрнсен П. К. На восток от солнца, на запад от луны : норвежские сказки и предания / пересказала для детей А. Любарская ; оформл. и рис. Н. Брюханова. — Петрозаводск : Карелия, 1987. — 207 с.
2. Березина. М. Простая и великая Туве / М. Березина // Всемирный следопыт. — 2006. — № 5. — С. 39—45.
3. Брандис Е. «Чудесное путешествие Нильса с дикими гусями» С. Лагерлеф / Е. Брандис // Брандис Е. От Эзопа до Джанни Родари. — М., 1980. — С. 167—168.
4. Брауде Л. Обновление жанра / Л. Брауде // Скандинавская литературная сказка / Л. Брауде. — М., 1979. — С. 120—144.
5. Брауде Л. Сакариас Топелиус (1818—1898) / Л. Брауде // Антология мировой детской литературы. — Т. 7. — М. : Аванта +, 2003. — С. 390—392.
6. Герасимчук Л. Сельма Лагерлеф / Л. Герасимчук // Зарубіжна література. — 1997. — № 14. — С. 8.
7. Зарубежная детская литература : учебник [для студентов библиотечного факультета ин-тов культуры] / сост. И. С. Чернявская. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Просвещение, 1982. — 559 с.
8. Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Цавурського. — Т. : Навчальна книга — Богдан, 2005.
9. Зиман Л. Скандинавская детская литература XX века / Л. Зиман // Зарубежная литература для детей и юношества : учеб. пособие. — М., 2007. — С. 236—265.
10. Костецкий А. Казки управляють життям: Сельма Лагерлеф / А. Костецкий // Костецкий А. Пригоди славнозвісних книг / А. Костецкий. — К., 2005. — С. 140—148.
11. Порядина М. Между тревогой и чувством защищенности: [к 90 летию со дня рождения Туве Янсон] / М. Порядина // Библиотека в школе. — 2004. — № 11. — С. 59—61.
12. Сказочная энциклопедия / авт.-сост., упор. Н. В. Будур и др. — М. : Олма-Пресс, 2005. — 608 с.
13. Скобельська О. Письменники-скандинави — лауреати Нобелівської премії / О. Скобельська // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. — 2005. — № 5. — С. 32—39.
14. Храповицкая Г. Лагерлеф С. / Г. Храповицкая // Зарубежные писатели. — М., 1997. — Ч. 1. — С. 415—417.
15. Шкляр Л. Данина високому ідеалізму: Сельма Лагерлеф: нобелівські лауреати / Л. Шкляр, А. Шпиталь // Пам'ять століть. — 2008. — № 3. — С. 199—200.

8.

Італійська література в дитячому читанні

8.1. Витоки і становлення італійської літератури для дітей

Італійський фольклор є першим джерелом італійської літератури для дітей. Народні казки, позначені італійським колоритом (зв'язок із рицарською епопеєю, мотиви французьких легенд про рицарів Круглого Столу та Короля Артура), читали діти і дорослі, використовували італійські письменники (наприклад, Дж. Боккаччо у «Декамероні», Аріосто у поемі «Шалений Роланд», К. Гоцці у «Казках для театру» та ін.). Саме в Італії у XVII ст. було видано перший у Європі збірник літературно перероблених у бароковому стилі народних чарівних казок, автором якого був Дж. Базиле.

Упродовж кількох століть народна казка в Італії жила на сцені: багато мотивів італійського прозового фольклору успішно опрацьовувала і розробляла «комедія масок» — імпрізована комічна п'еса, що побутувала в Італії з XVI до початку XVII ст. Ці уявлення були акторською імпрізацією на основі сценарію, що містив лише коротку сюжетну схему. Більшість акторів грало в масках, презентуючи постійні типи: закоханих, аристократів, слуг тощо. Характерною ознакою таких п'ес, що розігру-

вались для простих людей, було поєднання традиційного чарівного сюжету із сатиричними життєвими мотивами. У другій половині XVII ст. «комедію масок» витіснила соціально-побутова реалістична комедія Карло Гольдоні та його наступників, що поступово стала орієнтуватися на дитячу аудиторію глядачів. «Казки для театру» К. Гоцці — останній яскравий спалах цього жанру.

У другій половині XVIII ст. з'явилися перші книги, зорієнтовані саме на дітей. У 1775 р. граф Карло Беттоні із Брешиї вніс Міланському патріотичному об'єднанню 100 цехінів для оголошення конкурсу на книжку для дітей, яка б містила 25 морально-виховних оповідань. Конкурс не дав результатів, однак у 1782 р. з'явилися призначені для дітей 16 «Моральних новел» *Франческо Зоаве* (1772—1806). Згодом цих новел стало 42, і в Італії їх видавали сотню разів, новели також були перекладені іншими мовами. Тоді ж було видано «Байки про суспільний обов'язок для школярів» *Гаetano Перемо* (1746—1814). Ці збірки повчальні, як і більшість подібних видань для дітей й у інших національних літературах наприкінці XVIII — на початку XIX ст.

Джомбаттиста Базиле (1566 чи 1575 — 1632)

Поет, казкар. Народився у Неаполі в небагатій дворянській сім'ї; був військовим (служив у венеціанській армії), придворним (у князя Караффи, у віце-короля Неаполя герцога Альби, у володаря Мантуї герцога Гонзага, від якого отримав титул палатинського графа), управителем маєтків.

Неаполітанський казкар був людиною безкорисливою. Його кар'єрі немало сприяла слава сестри Адріани, визнаної першою співачкою Італії. Базиле писав тексти для музики, багато з яких виконувала Адріана та її дочка, теж співачка. Його довга поема в октавах «Феоген» і пасторальна драма «Пригоди з пригодами» — зразки мариністського стилю, модного у той час. Базиле займався редагуванням і рецензуванням критичних видань класиків Ренесансу. У поетичній збірці «Неаполітанські музи» (1635) презентовано барвисті й химерні картини великого веселого міста Неаполя.

«*Пентамерон*», чи «*Казка казок*», за композицією є імітацією «Декамерона» Боккаччо і складається з 50 казок. Їх протягом п'яти днів розказують десять різних оповідачів. Сюжет-

обрамлення полягав у тому, що царевич, щоб розважити свою дружину, запрошує у свій замок десять жінок, кожна з яких протягом п'яти днів повинна розказувати по одній казці. Серед цих казок були й поширені «Кіт у чоботях», «Попелюшка», «Спляча красуня» та ін.

«Пентамерон», написаний на неаполітанському діалекті, мав дещо комічний, пародійний щодо «Декамерону» характер (імена оповідачок, сатиричні вірші між «днями» тощо). Поєднання прозових оповідок і злободенної сатири стало причиною неоднозначного розуміння збірника. Перші два із п'яти томів були опубліковані у 1634 р., через два роки після смерті Дж. Базиле. Книгу автор підписав псевдонімом-анаграмою «Джан Алесіо Аббаттутіс». Письменнику, освіченій людині і доброму католикові, було соромно афішувати своє захоплення «небилицями» і страшно зізнаватися в авторстві книги, де фігурують «чаклунські» предмети, тварини, що говорять, феї. В кінці життя Базиле страждав від манії переслідування, переживаючи, що за ним прийде інквізиція і строго спитає з нього за рукопис, присвячений не Богові, а чаклунству. Саме це і стало причиною того, що книга була видана після його смерті, а в пізніших виданнях отримала підзаголовок «Пентамерон», тобто «П'ятиденник», за аналогією до «Декамерона» Боккаччо. Незважаючи на те, що книга була перекладена багатьма європейськими мовами, літературною італійською мовою існувало лише видання «Пентамерон для дітей» (1889) — 18 скорочених казок. Тільки у 1925 р. її переклав Бенедетто Кроче.

«Казка казок» Базиле стала джерелом багатьох сюжетів чарівних казок. Француз Ш. Перро, німецькі казкарі брати Грімми знайшли паралелі казковим елементам «Пентамерона» відповідно у французькій та німецькій фольклорній традиціях. Проте й у Базиле були попередники. У 1550 р. у Венеції вийшла книга казкаря Джанфранческо Страпаролі (1480—1557), названа «Приємні ночі». У ній теж розгортається популярний сюжет-обрамлення: декілька людей збираються разом і по черзі розповідають один одному захопливі історії. Аналіз збірки казок Базиле нашттовує на думку, що письменник не тільки був знайомий із книгою Страполли, а й використовував її мотиви. Натхненником же автора «Приємних ночей» вважають Дж. Боккаччо. У XVII ст. в Італії були й інші книги з подібним обрамленням — збірники Джиральді Чинціо, Майоліно Бісаччоні, Лоредано, Дж. Сагредо.

Книга Базиле не є збірником народних казок у буквальному розумінні цього слова. Автор суттєво трансформував мотиви

народної традиції. Поряд із казкою тут фігурують і середньовічні легенди, і мотиви класичної літератури. Деякі сучасники сприйняли «Пентамерон» як словник народних прислів'їв і приказок, об'єднаних простим сюжетним стрижнем, — як своєрідний «підручник неаполітанського фольклору». Автор зумів зберегти колорит народної мови, епітети, поетичну форму розповіді. Йому притаманні здатність вигадувати, комбінувати й моделювати теми; щирість, достовірність, глибина розуміння народного характеру; вміння дивувати багатством сюжетів і ситуацій.

Карло Гоцці (1720—1806)

Драматург, поет. Народився у Венеції, належав до знатного дворянського роду. Служив у армії, систематичної освіти не здобув, але багато читав і надзвичайно любив театр. Він був прихильником народної комедії масок, захищав її принципи, виступаючи проти театральних реформ К. Гольдоні, якого звинувачував у невмінні відмежовувати правду від реалізму, загальнолюдське від соціального. К. Гоцці був прихильником яскравої театральності. Він зумів створити неповторний жанр театральної казки ф'ябу, за яким пізніше закріпилась назва «казка для театру». Аналізуючи ф'яби К. Гоцці, літературознавці зауважують такі ознаки: орієнтація на імпровізовану комедію масок, яку драматург вважав «душею італійського театру»; архаїчний білий вірш; імпровізована проза; венеціанський діалект; синтез гуманістичної вченої поезії та народної буфонади; гротеск, заснований на сплаві протилежних за характером комедій (однієї — зі шляхетними героями, фантастикою та казковими перетвореннями, іншої — буфонадною, із зовнішнім комізмом з традиційними персонажами-масками). У 1772 р. вийшло перше зібрання творів автора, яким передувало «Щиросердне міркування та невігада на історія походження моїх десяти казок для театру» — естетичне кредо Гоцці.

Постановка для театру «Любов до трьох апельсинів» (1761) написана на сюжет відомої італійської дитячої казки, якою «венеціанські годувальниці забавляють дітей», як зазначав сам автор. Тут поєдналися фантастична стихія і яскрава образність, живий динамічний сюжет і весела буфонада, що повертала глядача до реальної італійської дійсності. Казка розповідає про принца, котрий розшукує три чарівні апельсини, в яких заховані

зачаровані принцеси. Два перші апельсини розрізує його слуга. Дівчата просять пити, але не отримують води і помирають. Третій апельсин розрізає принц і встигає напоїти дівчину Ніннету, яка у фіналі стає його дружиною.

Перу К. Гоцці належать й інші казки: «Крук», «Король-олень», «Турандот», «Жінка-змія», «Зобеїда», «Щасливі жебраки», «Сине чудовисько», «Зелена пташка», «Дзеїм, цар джинів, або Віддана рабіня». Так, у казці «Крук» центральною стає психологічна драма, у якій йдеться про кохання і самопожертву заради близьких.

Чарівник Дурандарте діє у казці «*Король-олень*». Він створює дивовижну статую, здатну виявляти людську брехню. Ця статуя допомагає розпізнати наречену короля Дерамо — правдиву Анжелу. Іншим чарівним елементом стає переселення душ. Фантастичні перевтілення у К. Гоцці підпорядковані морально-філософській ідеї. Фінал казки — щасливий: кохання Анжели рятуює короля за допомогою чаклуна Дурандарте.

Немає фантастики у казці «*Турандот*». Описані події відбуваються в умовному казковому Китаї, в основі сюжету — історія сватання до мудрої принцеси, яка загадує женихам важкі завдання. Це драма пристрастей, де рушійною силою стає кохання Калафа до Турандот, Адельми до Калафа. Доля випробовує героїв у різних ситуаціях, але все завершується щасливо. Цей твір став дуже популярним після перекладу німецькою мовою Ф. Шіллером.

На творчість К. Гоцці вплинула традиція французького ярмаркового театру. Він використовував мотиви італійського та східного фольклору. Інколи автор переходив до притчі, а інколи повністю віддавався життєвій логіці образів.

Вільний переказ українською та адаптацію казки «Король-олень» для театру ляльок зробив В. Підцерковний.

8.2. Італійська література для дітей XIX ст.

Напрямок і зміст літератури для дітей значно змінилися після 20-х років XIX ст., коли в Італії розгорнувся національно-визвольний рух за створення єдиної і незалежної італійської держави. Цей період називався Рісорджименто — відродження, відновлення. Уся романтична література Рісорджименто аж до 70-х

років позначена патріотичним підйомом, ідеєю національної свободи. Романтизм як світоглядна система і літературний напрям сприяли розвитку жанру історичного роману, присвяченого героїчному минулому Італії у середні віки та в епоху Відродження, жанру літературної казки, ліричній поезії (так, у коло дитячого читання ввійшла низка поетичних текстів ліричного спрямування про красу природи, естетичний світ: «Наслідування», «Безкінечність» та інші твори поета-романтика *Джакомо Леонарді* (1798—1837).

Книги на історичну тематику, створені для дорослих, стали улюбленими у дітей та юнацтва, зокрема, історичний роман *Массімо д'Адзельйо* (1798—1866) «Етторе Ф'ерамоска, чи Турнір в Барлетті» (1833), основою сюжету якого є реальний історичний епізод — турнір між групами французьких та італійських рицарів, що відбувся у 1503 р. у фортеці Барлетта на Адріатичному морі. На прикладі свого героя, мужнього італійського рицаря Етторе Ф'ерамоска, письменник показує, що перед любов'ю до Батьківщини мають відступити всі інші почуття.

Відомим автором історичних романів був *Рафаелло Джованьйолі* (1838—1915). Він викладав історію і був невтомним борцем за свободу Італії, учасником кількох воєнних походів Джузеппе Гарібальді, під впливом особистості якого і виник образ Спартака. Письменник добре знав побут і культуру Давнього Риму, закликав до боротьби проти тиранії та прагнув соціальної справедливості. «Спартак» (1874) — роман, який вважають одним із останніх зразків італійського історичного роману епохи Рісорджименто. Проблема історичної особистості, потрактованої в романтичному дусі (Спартак — ідеал героя сильного, мужнього, вродливого, розумного, відданого справі свободи, безкорисливого і чуйного), змалювання народного руху й елементи пригодницького роману забезпечили успіх книги серед дитячої аудиторії. Свою письменницьку працю Р. Джованьйолі почав після воз'єднання Італії і свої патріотичні почуття переніс у художній твір. Так, повстання під проводом Спартака перегукується із сучасними автору подіями, з боротьбою, втіленою в гарібальдійському русі. Три аспекти образу головного героя — історичний, суспільний, інтимний — надають йому цілісності та колоритності.

Українською мовою «Спартак» видавався у скороченому (переклад Г. Хоткевича, С. Ковчанюка) та повному (переклад П. Мохора та А. Іллічевського) варіанті.

У прозі *Корнелії* (*Вірджинії Тревес-Тедескі*) (1855—1916), авторки збірки оповідань «Маленькі герої» (оповідання

«Дівчинка, яка врятувала поїзд» та ін.) відновились дидактична тенденція, елементи сентиментального зображення, ідеалізації дійсності.

Італійські веристи (італ. vero — правдивий, щирий) *Джованні Верга* (1840—1922) і *Луїджі Капуана* (1839—1915) зображували життя простого народу, його побут і працю, експлуатацію дитячої сили на шахтах (оповідання Дж. Верги «Рудий»). У теоретичних працях «Вивчення сучасної літератури» (1879) та «Про мистецтво» (1885) Л. Капуани задекларовано принципи і пріоритети веризму як реалістичної стильової тенденції в італійській літературі та мистецтві. Він звернувся до сицилійського фольклору і створив кілька збірок казок, побудованих на народній традиції (збірки «Якось раз» (1882), «Жили собі...» (1894), «Казкар» (1894), «Дракон та інші казки» (1895) та ін.). У цих казках зберігається гумор і барви народної мови, фантастика поєднується з вірою в сили природи і людського розуму (казки «Синичка», «Дірка у воді» та інші).

Ознаки веристської літератури (провінційний побут, місцевий колорит, міметична достовірність зображення, документальний, фактографічний опис, натуралістичне змалювання) наявні й у творчості нобелівської лауреатки 1926 р. *Грації Деледда* (1871—1936). Українською перекладено її твір, що ввійшов до кола дитячого читання, «Пані Добра Порадниця».

Пригодницький елемент став центральним і набув реалістичних ознак у пригодницьких повістях та романах для підлітків *Еміліо Сальгарі* (1863—1911). Він написав більше двохсот історичних та пригодницьких романів і оповідань (про рицарів — «Капітан Темпеста», серію творів про індіанців — «Пригоди на Далекому Заході»; серію морських пригодницьких романів — «Чорний корсар» та ін.). Цікавий сюжет у творах автора поєднується із пропагуванням високих ідеалів, волелюбності, чесності, справедливості, добра, патріотизму. Пропонуючи свої перші рукописи видавцеві, сам письменник зізнався, що пише у дусі Ж. Верна, Емара та Ф. Купера. В Італії, Іспанії та Португалії його називали «італійським Жулем Верном».

У XIX ст. італійська література для дітей та юнацтва набула національних ознак, адже вона спирається на фольклорні джерела, зміни у суспільно-політичному, науково-технічному, економічному розвитку, духовній та відчувається на всіх літературних сферах.

Карло Коллоді (Лоренціні) (1826—1890)

Прозаїк. Народився у Флоренції. Після початкової школи вчився у семінарії. Під час війни за незалежність Італії (1846 і 1860) Коллоді служив добровольцем в армії. Повернувшись до Флоренції, почав займатися журналістикою та літературою. Працював репортером і редактором декількох видань, видавав сатиричні журнали, упорядковував тлумачний словник італійської мови. Першим досвідом роботи для дітей став переклад італійською мовою казок Ш. Перро, пізніше написав оповідання про пригоди Джаннеттіно, що вийшли окремою книжкою «Подорож Джаннеттіно по Італії». Повість «Джаннеттіно» (1877) розповідала про італійського хлопчика, трохи лінивого і боягузливого, веселого і хитрого, такого, що любить смачно поїсти.

Справжню літературну славу К. Коллоді приніс твір «*Пригоди Піноккіо*» (перша назва «Історія маріонетки») про пригоди дерев'яної ляльки. Спочатку твір друкували у журналах і його кінець був дещо трагічним, але на прохання читачів автор змінив кінцівку і дописав повість. У новій версії Піноккіо перетворився з дерев'яної маріонетки на справжнього хлопця. У 1883 р. «Пригоди Піноккіо» вийшли окремою книжкою, яка стала однією з найпопулярніших в Італії та світі.

На батьківщині автора спорудили пам'ятник із написом: «Безсмертному Піноккіо — вдячні читачі у віці від чотирьох до сімдесяти років». У 1962 р. було засновано Національний фонд Коллоді, який займається дослідженням творчості письменника та популяризацією його творів.

Поєднання казковості, веселої фантазії і справжнього реально-го світу додавало шарму «Пригодам Піноккіо». Усі персонажі повісті: лисиця, кіт, рибак, жителі «країни дурнів» — мають живі образи в італійській дійсності. У творі немає ні драконів, ні чудовиськ, ані зачарованих замків. Фея живе у чистому будиночку, а весь пейзаж добре знайомий читачам. Народний гумор, використаний автором, часто переходить у насмішку і навіть сатиру. Для стилю Коллоді характерний прийом казкового парадоксу. Його стиль літературознавці називають «фантастичним реалізмом».

Важливу роль у казці відіграла традиція лялькового театру, комедії масок. Твір не тільки побудований за її законами, а й сам Піноккіо — лялька, така, як інші театральні маріонетки. Один із розділів казки розповідає про те, як Піноккіо пішов до «Великого лялькового театру» і там усі ляльки радо зустріли його як брата: «Неможливо описати всі об'єми, дружні стусани

й щиглі, які дісталися Піноккіо від усіх акторів і акторок дерев'яної трупи». Злий господар театру Жери-вогонь хотів спалити Піноккіо, але йому вдалось урятуватися з цієї халепи.

Піноккіо тягнеться до незвичного і разом зі своїм другом Гнотиком вирушає у Країну Розваг. Фея часто застерігає Піноккіо від нерозважливих учинків, узагальнюючи: «Діти легко обіцяють, але дуже часто не виконують обіцянок». Піноккіо теж не дотримав обіцянки. Спокуса поїхати у країну, де тиждень складається з шести четвергів і однієї неділі, де канікули починаються 1 січня, а закінчуються 31 грудня, де не треба вчитися, була надто великою. К. Коллоді, використовуючи казкову ситуацію, висловив бажання більшості дітей.

Зворушливим є епізод про те, як Джеппето, змайструвавши Піноккіо, продав куртку, щоб купити синові буквар. Піноккіо мав благородний намір навчитися читати, писати, рахувати, заробити грошей і на перший заробіток купити батьковій гарну вовняну куртку, адже той у такий холод залишився в одній сорочці, щоб син мав змогу вчитися. «Не всі батьки здатні на такі жертви!» — розмірковував Піноккіо, проте продав буквар, щоб придбати квиток у ляльковий театр.

Працюючи, навчаючись, допомагаючи іншим, дерев'яна лялька набуває кращих рис людини. На сторінках твору майстерно синтезовано розважальність та повчальність.

Успіх книги К. Коллоді спричинив появу у світі багатьох епігонських творів, наслідувань, у яких використовувалось ім'я популярного героя: «Піноккіо в Африці», «Піноккіо в автомобілі», «Мандрівка Піноккіо навколо світу», «Піноккіо у дикунів», «Брат Піноккіо», «Син Піноккіо» та ін. «Пригоди Піноккіо» перекладено на десятки (а то й сотні) мов світу; книга мала 27 продовжень і 400 разів була презентована на сцені і на екрані. У різних країнах Піноккіо чекали нові пригоди: в Японії він потрапив до драконів; у Англії з'явився лейбористський Піноккіо; персонажа Піноккіо діснеївського мультфільму назвали зразком американської порядності. Піноккіо в Італії також став товарним знаком якості.

Українською мовою казку К. Коллоді переклав Ю. Авдеев. У 1924 р. російський письменник О. Толстой опрацював її, творчо переосмисливши по-новому (наблизив до реальності, ввів багато побутових елементів, додав мотив золотого ключика, трансформувал низку образів: фея із турботливої матері стала веселою дівчинкою, яка нагадує сучасну школярку) і назвав «Золотий ключик, чи Пригоди Буратіно». Саме цей твір, а не казку К. Коллоді, частіше перекладали українською мовою.

Едмондо де Амічіс (1846—1908)

Прозаїк. Народився в Онельї, навчався у школі Кунео, у ліцеї в Турині. У 16 років вступив до військової школи у Модені. Брав участь в австрійсько-прусько-італійській війні, був активним учасником національно-визвольного руху. У 1868 р. у Флоренції вийшла його збірка коротких оповідань «Воєнне життя», написаних на основі власного життєвого досвіду. Працюючи в редакції римської газети, написав низку подорожніх нарисів про Іспанію, Марокко, Турцію, Францію і Англію.

У 1886 р. Е. де Амічіс опублікував повість для дітей «Серце» («*Записки школяра*»). Ця книжка перевидавалася багато разів і була перекладена різними мовами світу. Головним героєм є малий Енріке, який записує події шкільного життя, сімейні розмови, міські пригоди. Клас — це учні з різних прошарків суспільства Італії, але всі діти наділені вмінням любити, мають благородну душу, і тільки син місцевого багатія не поважає чужу працю, чваниться. Автор репрезентує ідею «серцевого суспільства», в якому всі рівні, а духовне вище матеріального, багаті допомагають бідним. Перед читачами постають образи вчителя, школи, учнів із різних куточків Італії.

Про тяжкі умови проживання італійських емігрантів письменник написав у книзі нарисів «На океані» (1889), а висвітленню проблем навчання і освіти присвятив «Роман учителя» (1890).

8.3. Італійська література XX—XXI ст. для дітей

Початок XX ст. в італійській літературі ознаменований впливом модернізму — естетичної системи, яка акцентувала на особистості людини, її самоцінності та індивідуальній долі в процесі «моментів буття». Письменство для дітей розвивалося в такому літературному контексті, переймаючи основні тенденції центрування у творі образів дітей-героїв, їх суб'єктивного світобачення і світосприйняття, внутрішнього світу, характерів тощо. Паралельно актуалізувалося зображення соціального середовища, суспільних проблем, пропагування національних ідей. Твори релігійного змісту, суперечності національного тематичного спрямування критично трактувалися за радянського періоду, їх не перекладали українською чи російською мовою. Цим

зумовлено те, що перекладів творів початку ХХ ст. українською майже немає, тоді як література другої половини ХХ ст. представлена письменниками, що підтримували комуністичні ідеї: А. Грамші, І. Кальвіно, Дж. Родарі та ін.

Літературі для дітей післявоєнного періоду властиві казкові сюжети з елементами алегорії та сатири, трансформація народної традиції (збірка «Італійські казки» (1956) І. Кальвіно), актуалізація образу дитини й дитинства, презентація їх крізь призму реального та умовного світів, синтез експліцитного та імпліцитного пластів твору тощо.

Джованні Піреллі (1918—1973)

Прозаїк. Здобув економічну освіту. Під час Другої світової війни брав участь у партизанському русі італійського Опору. У літературі дебютував у 1952 р. У 50-х роках опублікував «Листи страчених ув'язнених Італійського Опору» та «Листи страчених ув'язнених Європейського Опору, ув'язнених до страти». У своїх дослідженнях і художніх творах висвітлював історичні події, висував антиколоніальні ідеї. Дж. Піреллі у 1972 р. видав збірку творів з для дітей під назвою «Джон і його брати».

Автор повісті-казки для дітей *«Джованніно та Пульчероза»* (українською переклав В. Шовкун). Зав'язка сюжету починається із розповіді про те, як одного разу весела блоха Пульчероза забралася у вухо хлопчика Джованніно і порадила йому вирушити у путь-дорогу, «щоб подивитися, як рухається світ». Популярним є уривок із цього твору під назвою «Джованніно у Місті Тисячі Вогнів», у якому йдеться про те, як хлопчик потрапляє у велике місто. Джованніно не може зрозуміти законів міста, і коли поліцейський хоче його оштрафувати, він по-дитячому обурюється: «Хочу до себе додому, в село, не хочу більше жити в цьому гидкому місті. Бо тут можна тільки ходити, а хочеш посидіти — плати гроші». Місто Тисячі Вогнів протиставлене Глухим горам, де виріс Джованніно і звідки пішов «дивитися, як рухається світ». Головний герой — дитина, яка прагне нових вражень і пізнання навколишнього світу, відкрито сприймає світ, називає речі, людей своїми іменами, керуючись власним життєвим досвідом. Так, він зустрічає Білу Куртку, чоловіка, що працює офіціантом; Сто Штрафів — поліцейського, тітку Руту-М'яту — його дружину. Такі імена Джованніно дає їм сам, орієнтуючись на їхні зовнішній вигляд, мову, запахи тощо.

Художні деталі стають опорою асоціативного номінування, що разом із сюжетними перипетіями, синтезом реального і казкового, образотворенням свідчать про індивідуально-авторське вирішення формально-змістового плану роману.

Використовує Дж. Піреллі й елементи фольклорної казки: гіперболізацію та умовність (Джованніно, поївши каші у Руті-М'яти, проспав тричі по три дні; сльози тітоньки зробили на фартусі калюжу, що перетворилася на маленьке озерце і там хлюпались курчата), повторення окремих дій, поєднання реального та фантастичного (Джованніно вміщався у кошик, який ніс сам), екстраполяцію казкових образів (Цариці Кривенької з курчатами), гумористичність ситуацій, актуалізацію традиційних художніх засобів та означень у процесі характеротворення (тонкосльоза тітка Рута-М'ята, м'якосердний Сто Штрафів), діалогічну мову, казковий колорит, повчальність (Джованніно віддячив тітоньці Руті-М'яти і дядечку Сто Штрафів за гостинність і подарував Царицю Кривеньку і курчаток).

Повість-казка Дж. Піреллі захоплює маленьких читачів. Вони спостерігають за поведінкою героя-ровесника, вирішенням тих чи тих ситуацій, умінням спілкуватися, вигадувати, обмірковувати та аналізувати, прагнути протистояти нестаткам і бути оптимістом.

Сільвіо Д'Арцо (Еціо Кампароні)

(1920—1952)

Прозаїк. Справжнє ім'я Еціо Кампароні. Народився в місті Реджо-Емілія. У шістнадцять років отримав класичну освіту. Навчався в Болонському університеті, захистив дисертацію з лінгвістики. У його творчому доробку декілька десятків художніх творів.

Свої перші збірки оповідань «Маски» та поезій «Світло і півтінь» написав у 15 років. Роман «Чужий дім» приніс йому літературну славу. У творчому доробку С. Д'Арцо вірші, оповідання, повісті, літературні казки.

«Пінгвінятко без фракa» — літературна казка, перекладена українською В. Чайковським. Лімпо — головний герой казки, пінгвін, що народився в сім'ї убогих пінгвінів.

Лімпо пішов у школу, але був не такий, як усі — білий, «без фракa». Оскільки всі з нього насміхалися, він помандрував заробляти на фрак. Допомагаючи моржам, тюленим та іншим звірятам, пінгвінятко не тільки відкладало заощадження на фрак, а

й отримувало відповіді на всі свої «чому», пізнаючи світ. Автор наділив свого героя ввічливістю, чуйністю, розумом, чесністю, розважливістю, добротою та любов'ю. Він ніколи не ображався, якщо з нього сміялися і зневажали, називали Невідь-Що, Ні Те Ні Се, а то й гірше. За кілька місяців мандрівки Лімпо навчився більше, ніж його ровесники у школі, зрозумів закони буття: сильніший перемагає слабшого, щастя полягає у знаннях, а не в матеріальному. «Фрак тепер так мало важив для нього, що він забув у схованці всі свої заощадження. Тепер йому не потрібен був ніякий фрак!...».

Літературні казки С. Д'арцо змушують дітлахів задуматись над тим, що є важливим у житті, над своєю поведінкою, ставленням до інших; поміркувати про значення духовного і матеріального. Виховна функція його творів вдало поєднана з комунікативною та розважальною.

Італо Кальвіно (1923—1985)

Прозаїк, казкар, публіцист. Поетика його прозових творів розвивалася спочатку під впливом неореалістичних тенденцій, а згодом постструктуралізму та деяких аспектів постмодернізму. Поєднання реалістичного бачення світу і фантастичних елементів, гра розуму й уяви, використання в якості художнього матеріалу відомостей з різних наук (астрономії, мікробіології, кібернетики) — особливості стильової манери автора.

У творчому доробку І. Кальвіно повість «Стежка павучих гнізд» (1947), збірка новел «Останнім прилітає крук» (1949), «Будівельна афера» (1957), «Хмара смогу» (1958), філософсько-алегорична романна трилогія «Наші предки» («Розполовинений віконт», «Барон на дереві», Неіснуючий лицар», 1952—1959), збірник оповідань, есе, цикли лекцій, публіцистичні та літературно-критичні праці. Ці твори адресовані дорослим читачам, проте і в них проступає казковий, магічний вимір та фантастичне начало, яке повною мірою виявилось у казках І. Кальвіно. Він протягом кількох років збирав казки, що побутували в італійському фольклорі на різних діалектах і в різних варіантах. Більше 200 найоригінальніших і найпоширеніших увійшли до збірника «Італійські казки» (1956), у передмові до якого він писав: «В казці все — правда». У збірнику І. Кальвіно є чимало казок, які не мають паралелей у світовому фольклорі. Це, як правило, локальні історії, пов'язані з побутом, ментальністю

італійських провінцій. Такою, наприклад, є казка «*Борода графа*», в котрій розповідається про те, як хоробрий солдат Мазано спіймав хитрого графа, який поширював чутки про страшну відьму, а сам крав у селян худобу. У казці «*Флорентієць*» висміюється хвалькуватість флорентійців, а в казці «Солдат-неаполітанець» ідеться про хоробрість вихідця із Неаполя. Ці казки часто близькі до новели (наприклад, «Ніч в раю»).

І. Кальвіно називають італійським Гріммом, оскільки він зробив значний внесок у збереження фольклорної традиції. Українською мовою його твори перекладали А. Перепада, О. Поманська та ін.

Джанні Родарі (1920—1980)

Прозаїк, журналіст, поет. Народився в сім'ї булочника. Батько помер, коли Джанні було 10 років, відтак родина жила у селі матері — Варесотто. Джанні був хворобливим і слабким хлопчиком, захоплювався музикою (брав уроки гри на скрипці) і книжками. Отримав диплом вчителя й у 17 років почав викладати у початкових класах місцевих сільських шкіл. У 1939 р. деякий час відвідував філологічний факультет Міланського університету.

Під час Другої світової війни Дж. Родарі став учасником Руху Опору. У міланському виданні газети «Уніта» він вів рубрику «Куток для малюків», у якій публікував веселі, легкі для запам'ятовування вірші про життя дітей, їх турботи і мрії.

У 1950 р. Дж. Родарі був редактором журналу-тижневика для дітей у Римі, а в 1951 р. опублікував першу поетичну збірку «Книжка веселих віршів» («Книжка філастроке»). Форма багатьох його поезій почерпнута з італійського дитячого фольклору. Це т. зв. філастроке — небилиці, лічилки, коліскові, веселі віршики, вільний жвавий розмір яких полегшує запам'ятовування. У дитячій свідомості фантазія поєднується з подіями реального життя, а в поезії Дж. Родарі образи народних казок переплітаються з реальними персонажами («Куди поділися феї», «Лист до феї»).

У 1957 р. Дж. Родарі склав іспит на звання професійного журналіста. Письменник видав низку книг: «Джельсоміно в Країні брехунів» (1959); збірники «Вірші на небі і на землі» (1960), «Казки по телефону» (1960); «Джип в телевізорі» (1962), «Планета Новорічних Ялинок» (1962), «Подорож Голубої

Стріли» (1964), «Які бувають помилки» (1964), збірник «Торт в небі» (1966).

У 1970 р. Дж. Родарі отримав премію Г.-Х. Андерсена, а в 1980 р. помер від тяжкої хвороби.

Хоча письменник і не спроцував проблем, які порушував у своїх віршах, проте вони зрозумілі для маленьких читачів. Без зайвої моралізації Дж. Родарі розповідає про різні професії, кожна з яких має свої барви і неповторний аромат («Чим пахнуть ремесла»): «Ось булочник: / Булочник білий, / Волосся в муці, / Рано встає він, / Ще сплять горобці». Робітник у синьому комбінезоні, чорний від кіптяви кочегар, лікар у білому халаті, столяр і кондитер живою юрбою входять у вірші Дж. Родарі, насичуючи їх запахом свіжої стружки, віконної замазки, моря і риби, ріллі, поля й лугу. І всі запахи та барви, пов'язані з трудовою діяльністю, однаково приємні. Неприязнь у людей викликає тільки «запах» неробства.

У поезії Дж. Родарі поєднуються пізнавальний, виховний, комунікативний, естетичний аспекти. Наприклад, поезія «Місяць над Києвом» дає відповідь маленьким «чомучкам» на запитання-роздум: «Чи місяць над Києвом / сяє так само / чудово, / як сяє над Римом...». Автор перелічує країни (Перу, Парагвай, Куба, Китай, Польща, Панама, Канада, В'єтнам), столиці — Київ та Рим, над якими місяць «розсіває свій блиск» і «розкидає проміння», наголошує на відсутності кордонів для небесного світила і його промінців. Сюжетний вірш побудований за принципом «запитання — відповідь», який часто використовував Дж. Родарі. Актуалізовано письменником й елемент персоніфікації (місяць «розсердившись, хмариться», відповідає на запитання ліричного героя). І якщо в цьому вірші тема єднання різних народів і країн відчитується лише на імпліцитному рівні, то повно й експліцитно вона реалізується у поезії «Всесвітній таночок». Автор вже першою фразою вказує на адресата свого твору: «Віршик оцей — / для дітей всіх народів: / для абіссінців, / болгар, / кіпріотів, / для італійських дітей, / українських, / шведських, / турецьких...».

«Подорож голубої стріли» та «Джельсоміно в Країні брехунів» переклав українською І. Корунц, «Планета новорічних ялинок», «Казки по телефону» — І. Дзюба, деякі поезії — Г. Кочур, А. Григорук.

Характерною особливістю поетичних збірок Дж. Родарі «Вірші на небі і на землі» та «Поїзд віршів» стало поєднання соціальної сатири і оптимістичного сприйняття світу, гумору і мудрості, живого мовлення і м'якої співчутності. У буденних, пересічних

явищах автор знаходить щось нове, несподіване, глибоке. Особливо показова з цього погляду збірка «Поїзд віршів».

У 1951 р. на шпальтах тижневика «Піоньєре» Дж. Родарі опублікував повість-казку «Пригоди Цибуліно». Цибуліно — це хлопчик-цибулінка, який виявляє хоробрість та кмітливість у боротьбі проти злого синьйора Помідора і чванькуватого барона Апельсина. Люди, тварини, птахи допомагають Цибуліно. Повість-казка завершується встановленням у Лимонному королівстві Вільної республіки. У цьому творі фантастика переплітається з реаліями сучасної для письменника Італії. «Пригоди Цибуліно» написані в дусі традиції «Пригод Піноккіо» К. Коллоді.

Знаковими для «Казок по телефону» є фольклорні мотиви, спроектовані на сучасну дійсність. Прислів'я, приказки, лічилки матеріалізовані в реальних образах. Казки остерігають дітей від поганих звичок та манер поведінки, одночасно є розважальними і цікавими. «Казки по телефону» мають коротенький вступ, з якого читач дізнається про обставини їх виникнення. Оповідачем є комівояжер Б'янки, який торгував ліками і мандрував Італією. Щовечора, хоч би де він був, о 21 годині він телефонував доньці та розповідав по телефону казки. Цим пояснюється коротка форма, фрагментарність казок збірки: «Мисливець-невдаха», «Про молодицю, що любила підраховувати, скільки хто чхає», «Масляні чоловічки», «Шоколадна дорога», «Карусель у Чезенатіко», «Історія королівства Ненажеранії» та ін.

У казці «Палац із морозива» Дж. Родарі обіграв батьківську реакцію і зітхання, адресовані дітям, які просять другу порцію морозива: «Ти, мабуть, з'їв би цілий палац із морозива, той, що на П'яцца Маджоре стояв». Казка побудована на описі палацу із морозива, що почав танути. Поліцейський закликав усіх швидше з'їдати ласощі. Комічні ситуації (дитина з'їла ніжки стола і весь посуд із шоколадного морозива впав на землю, шибки із полуничного морозива спливали рожевими струмками, старенька бабуся просила крісло із зручними бильцями з морозива) надають оповіданню грайливості гумору.

«Старі прислів'я» — гра смислів і слів. Персоніфікований образ Старого Прислів'я виступає як втілення мудрості. Дж. Родарі, побудувавши оповідь за принципом нонсенсу, створив повчальну казку: сталі фрази і вирази у своєму мовленні потрібно використовувати доречно та влучно, бо тільки у відповідному контексті Старі Прислів'я «завжди правду кажуть». Правильно потрібно не тільки вживати прислів'я, а й ставити запитання («Запитайко»).

Фантазія письменника оживлює світ, учить дітей бачити світлі й високі начала, будить уяву та розум. Обігрування та

нісенітниці часто стають художнім засобом гумористичного характеру казок Дж. Родарі.

Основою деяких казок стали дитячі лічилки. «*Хто вигидає більше чисел*» — твір, у якому запропоновано табличку множення на три. Подібні казки спонукають школярів учитися, розв'язувати задачі, задуматись над їх змістом. Вагомий морально-етичний аспект твору: « — Скільки важить одна сльозина? / — Як чия. Як вередунова, то легша за вітер, а як голодної дитини, то важча за цілу Землю». Діалогічне мовлення надає казці ритмічності та стрункості, незважаючи на деяку нелогічність і несерйозність відповідей.

Не бути хвальковитим навчає казка «Хвалькувата миша», егоїстичним і одержимим власницькими інстинктами — «Людина, яка хотіла вкрасти Колізей». Утверджуються моральні цінності, зокрема чесність і правдивість, у казці «Кришталевий Джакомо», безкорисливість — у «Сонце й хмара». «Про молодицю, що любила підраховувати, скільки хто чхає» — казка, що нагадує кумедні оповідки із «Декамерона» Дж. Бокаччо і вчить жити власним, а не чужим життям. Казка побудована на непорозумінні, адже всі хрестики, якими героїня відзначала кількість чхань, люди після її смерті сприйняли як кількість добрих справ. Ознаки притчі має казка «Мисливець-невдаха», в якій головний герой Джузеппе повертається з полювання з трьома облизнями, бо його рушниця не захотіла стріляти ані у зайчуху, що поспішала на весілля, ані у фазана, що вивів сімейство на прогулянку, ані у дрозда.

«Казки по телефону» позначені багатою на стилістичні фігури мовою, метафоричністю висловлювань, колористикою образів, екстраполяцією казкових мотивів, контрастів (добра і зла, позитивних і негативних рис людини, світла і темряви), пропагуванням добра, любові, мудрості, повчальною функцією. Це сюжетні ескізи, подібні на байку з прихованим повчанням, вигадку-нісенітницю, фантазування.

У повісті-казці «*Подорож Блакитної Стріли*» читач потрапляє у світ ляльок, що прагнуть принести радість бідним дітям. Автор не лише розважає, а й говорить про такі важливі поняття, як дружба, справедливість, доброта.

Побутова реалістична повість «Маленькі волоцюги» і казкова повість «Джельсоміно в Країні брехунів» розповідають про непросте життя мешканців Південної Італії. Цікавими і пізнавальними є оповідки Дж. Родарі «Чому в скрипці чотири струни, а в гітарі — більше?», «Чому в слона хобот?», «Чому море солоне?», «Чому не варто вередувати?» та ін.

«Книга помилок» (1964) ще раз засвідчила вміння Родарі поетизувати банальні речі, висміювати найбільш поширені орфографічні та синтаксичні помилки, що трапляються у школярів. Ці веселі вірші не тільки розважають, а й ненав'язливо подають правила правопису.

Книга Дж. Родарі «*Граматика фантазії. Вступ до мистецтва вигадування історій*» (1973) містить педагогічні настанови. Її варто читати батькам та педагогам. Основним змістом книги є питання різнобічного виховання дитини, формування її неповторної індивідуальності. Автора особливо цікавила проблема творчого розвитку дітей. Ця книга буде корисна письменникам, оскільки дає відповідь на питання, як написати хорошу казку.

У розповіді «*Смішні історії*» Дж. Родарі звертає увагу, що смішні розповіді будуються здебільшого на помилці. Тут же наводить низку гумористичних коротких історій: «Собака не вмів гавкати. І думає, що його навчить гавкати кіт; кіт, звичайно, навчив собаку м'явкати. Потім собака пішов до корови і навчився говорити: «му-му-му!»» (ці епізоди стали основою мультфільмів). Але акцентуючи на такому типі сміху, автор зауважує, що потрібно сміятися із чогось застарілого, а не з нових ідей, долати страх перед чимось новим, а не навпаки.

Дж. Родарі — прихильник творчості й фантазії, яку протиставляв стереотипам та строгому дотриманню норм. Він навчав дорослих гратися з дітьми — фантазувати, придумувати, створювати. В інтерв'ю про книжку автор казав: «Я хотів і тут залишитися казкарем, який розказує про своє ремесло». Інші історії письменника також наділені пізнавальним, літературознавчим та педагогічним змістом.

Марчелло Арджілі (1926—2007)

Прозаїк, журналіст, юрист. У 1951 р. почав працювати в журналі «Піонер», куди його запросив Дж. Родарі. М. Арджілі теж вирішив писати для дітей. Спочатку він складав короткі історії, потім – сценарії для мультфільмів і дитячих телепередач. Багато його творів входять в італійську шкільну програму.

М. Арджілі є автором більше тридцяти книг для дітей, а також «*Пригод цвяхка*», написаних у співавторстві із Габрієлло Парка. Уперше цю повість-казку було надруковано в 1954 р. Критики помітили у цьому творі вплив творчості К. Коллоді.

Цвяшок — залізний хлопчик, змайстрований професором Пілукка. Попри неслухняність та легковажність, Цвяшок добрий і людяний, як і Піноккіо. Негативним персонажем твору є жадібний багатій Чічетті, який командує цілою армією поліцейських, але зазнає поразки від залізного хлопчика, що вмовляє танки і пушки не бути зброями для війни. Друзі Цвяшка — безпритульна Перлінка, ліліпути Нано, Нане, Нані — завжди підтримують одне одного.

Добро, взаємодопомога, дружба, розуміння, співчуття та інші якості властиві позитивним героям М. Арджілли. У «Ватазі із Сан-Лоренцо» митець розповідає про те, як група дітей допомагає сліпому хлопчикові врятуватися від злиднів, знайти собі місце в житті.

Сатиричний цикл «Десять міст», написаний прозою у поєднанні з веселими віршами, у перекладі В. Хазіна і Л. Шарінової видано українською мовою. М. Арджілли запрошує своїх читачів у десять вигаданих напівфантастичних міст із виразними назвами, що говорять самі за себе: Віршоград, Свавільськ («Місто поліцейських»), Архітекторія, Спортograd, Сенсаціонія, Солдафонськ, Невігласьк, Господаріополь, Автоматія, Рафаелія: «Мовби серця — ті великі міста, / Безліч у світі їх вироста. / Хочеш до них у дорогу? / Досить фантазії трохи».

Деякі міста уособлюють кращі людські риси та вподобання: захоплення поезією та образотворчими мистецтвами у Віршограді, Архітекторії; спортом — в Олімпійську. Так, у Віршограді читачі зустрічаються із дівчинкою Катеріною, яка переплутує рими-слова. Щоб її зрозуміти, людям забракло поетичного чуття, що стало причиною всіх її нещастя та непорозуміння. Проте казки М. Арджілли закінчуються щасливо. У місті знайшовся суддя, який був великим поетом і зрозумів переживання дівчини. Зачитавши статтю із кодексу поетичних законів, суддя виправдав дівчинку: «— В поезії — ось тут про це йдеться — / Фантазія (і тільки) визнається». Катеріну-Дивну Риму нарешті зрозуміли батьки, у неї з'явилося багато друзів. М. Арджілли цією казкою наголосив на індивідуальності кожної дитини, яка має право на фантазію, уяву, нестандартність. Фінальним акцентом розповіді про це казкове місто є повчальне «старе хоч уже трохи забуте поетичне правило Віршограда: краще мати поезію в серці, ніж на язиці».

Казкові міста та їх герої хоч і вигадані, але дуже нагадують реальні. Коли у місті Сенсаціонія було оголошено Великий Конкурс, головний герой казки Освальдо подумав: «Цікаво, скільки безглуздох новинок з'явиться на світ. І люди все проковтнуть».

Справді, переможцем конкурсу художників став автор білого полотна без єдиного мазка; літературного конкурсу — книги, в якій всі аркуші білі; кінематографії — рівної сірої проекції на екрані; телевізійного — програми «Білий екран»; музичного — беззвучної платівки. Автор усіх цих робіт — Освальдо: «Їм потрібні викрутаси? Чудово! Ці генії, які сидять у журі, дізнаються, що серед суперстарівців знайшлася людина, якій наплювати на успіх і яка надасть перевагу не ідіотським фільмам і безглуздій музиці, а пустому екрану та тиші».

У місті Поліцейськ стеження за громадянами досягло такого розмаху, що поліцейський агент Гаetano, він же Ікс-3, підозрює в грабежі самого себе, сам себе заарештовує і кидає у в'язницю. Але, мабуть, найстрашнішим є місто Господаріополь, де навіть у повітря є господар: зроби вдих — одержуй рахунок. Але і в цьому місті є інші люди, у душі котрих горить світло, а в очах «миготить щось, що нагадує птаха у високому польоті».

Поетичне обрамлення «Десяти міст» створюють вірші-звернення до читачів, у яких автор закликає вигадати нові дивні та казкові міста, де було б можна будувати те, що хочеться. Всі ж «темні міста» «без найменшого жалю / Із планети позмітай / І рукою / Хай твоєю поверта / Мужність, чесність, / Право».

Цікавий дітям і дорослим «Роман-детектив для дітей від 7 до 107» написаний у формі сучасної казки — «Таємниці рудого kota». Її авторами є М. Арджілі та письменники інших країн (П'єр Гамарра, Енс Сігсгорд, Отфрід Пройслер та ін.). Кожен з них продовжував сюжет по-своєму, все більше його заплутуючи.

Рене Реджані

(нар. 1929)

Прозаїк. У своїх повістях «П'ятеро хлопців і один собака», «Поїзд Сонця», «Завтра, післязавтра...» Р. Реджані висвітлює життя сицилійців.

«Поїзд Сонця» розповідає про долю цілої родини, що переїхала із Сицилії до Турину. Важко селянам, жителям півдня, пристосуватися до міського життя, важко подружитися з «жителями півночі», але життя показує, що сицилійська дівчинка з честю виходить із серйозних іспитів, знаходить вірних друзів серед нових знайомих.

Повість «Завтра, післязавтра...» критики називали найвдалішою у доробку Рене Реджані. Письменниця розповідає, з

якими зусиллями молодий учитель Антоніо організовує початкову школу в глухому і бідному гірському селищі в Південній Італії. Він голодує і мерзне, займається з дітьми у колишньому хліві. Але вчитель вірить, що для хлопців, яких він навчає грамоти, настане інше «завтра», і для цього майбутнього варто пробивати дорогу. Образи її героїв узяті з життя, зазначає автор.

Образ повоєнної Італії постає у повісті *«П'ятеро хлопців і один собака»*. Центральними є топоси маленького бідного містечка на околиці Сицилії. Головні герої — п'ятеро хлопців від п'яти до тринадцяти років, які вирушають на північ, у холодне місто на горі, вкритій снігом і льодом. Сироти і діти, чії батьки стали каліками, мусять самі заробляти собі на проживання. Реалістичні картини вражають глибиною психологічного осмислення та показу, змушують читачів замислитися над сенсом буття, навчитися цінити кожну мить щасливого дитинства, краще вивчати історію людства.

Повість *«Дивні пригоди незвичайного літа»*, перекладену українською мовою Зіновією Пенюк, адресовано молодшим школярам. Твір складається із розповідей про Маріно і Бальдовіно. Казковість твору, в якому кіт Шін-Шін говорить, ящірки влаштовують суд дітям, переплетена із повчальністю. Наприклад, фрагмент *«Ящірки»* вчить дітей не зазіхати на волю тварин, не чинити їм зла, адже *«Хто чинить зло тваринам, той може завдати лиха й людям. Того садовлять у в'язницю!»*. Милосердя ящірки Ерменеджільди, якій Бальдовіно відірвав зашморгом хвоста, є прикладом, вартим наслідування.

Твори Р. Реджані засвідчують активний розвиток реалістичних і казкових тенденцій у сучасній італійській літературі для дітей та юнацтва. Морально-етична тематика забезпечує актуальність повістей письменниці.

Лука Новеллі (нар. 1947)

Карикатурист і журналіст. У його доробку багато науково-популярних книг. Л. Новеллі у 1968 році почав публікувати сатиричні малюнки у газетах коледжу і національних журналах. У 1971 р. закінчив Міланський державний університет. Займався науковими дослідженнями, створював комікси для періодичних видань. Співпрацював з RAI, Всесвітнім фондом дикої природи, музеями та університетами.

Українською мовою твори Л. Новеллі переклала Олена Кругликова. «Вольта і душа роботів», «Дарвін та невигадана історія про динозаврів», «Крила, яблука та підзорні труби», «Галілей та перша зоряна війна», «Айнштайн та машини часу» — книги, які ввійшли до кола дитячого читання українських школярів.

«*Дарвін та невигадана історія про динозаврів*» — книга, в якій про своє життя та наукову діяльність розповідає сам Чарльз Дарвін. Читач має нагоду «зазирнути» в таємницю динозаврів, познайомитись із великою родиною Дарвінів, дізнатись про тогочасних науковців та їхні погляди, подорожувати різними країнами й континентами. І хоча всім відомо, що людина створена Богом, можна спитати в самого вченого, чи справді він походить від мавпи.

В усі часи людина намагалась пізнати дивовижний світ природи. Арістотель, Леонардо да Вінчі, Коперник, Тіхо Браге, Ньютон та багато інших в усі віки творили унікальну «наукову історію», записану Л. Новеллі у книзі «*Крила, яблука та підзорні труби*».

На сторінках книги «*Галілей та перша зоряна війна*» читач має змогу «поспілкуватися» з астрономом про зірки, телескопи, плями на Сонці тощо, а також дізнатись про страшні діяння інквізиції.

«*Айнштайн та машини часу*» — книжка про одного з найвидатніших науковців XX ст. Геніальний фізик, який свого часу не встиг написати цікаву науково-популярну книжку для дітей, тепер надолужує це, розповідаючи захопливу історію про власне життя. Альберт постає перед читачами малим хлопчиком, який дуже захоплювався грою на скрипці, був не надто жвавою дитиною. Однак, неабияк зацікавившись вивченням фізики, він зробив відкриття, котрі просто-таки «перевернули» уявлення людей про Всесвіт, простір і час, вироблення енергії тощо. Будучи причетним до створення атомної бомби, Айнштайн рішуче закликатиме відмовитись від атомної зброї.

У книзі Л. Новеллі «*Вольта і душа роботів*» відомий науковець XIX ст. Алессандро Вольта розповідає, як електрика із загадкового явища та захоплення перетворилась на справу всього його життя, як він винайшов такий звичний у сучасному побуті предмет — батарейку. Він щиро зізнається, що підгледів її будову в морського електричного ската. Також Вольта оповідає про своє життя: перше кохання, немов електричний заряд; про своїх колег-науковців; про дружбу з могутнім Наполеоном та багато іншого.

Муні Вітчер (Роберта Ріццо) (нар. 1957)

Прозаїк. Народилася у Венеції, вчилася у Москві, де писала дисертацію з філософії, згодом вчителювала, займалась науковими дослідженнями з дитячої психології та педагогіки.

Письменниця обрала собі псевдонім Муні Вітчер — «Місячна чарівниця». Літературний успіх Муні Вітчер принесли книги для дітей про космічну дівчинку-чарівницю Ніну, яка вміє літати і переміщуватись в інші світи, знає закони магії. Серія книжок про Ніну та її друзів складається з романів: «Ніна — дівчинка планети Шостого місяця: Книга перша», «Ніна і загадка Восьмої Ноти», «Ніна і заклинання Пернатого Змія», «Ніна і Таємне Око Атлантиди». Ці твори та книга «Джена і чорний штамп мадам Кріккен» стали популярними у всьому світі. Знакова особливість текстів Муні Вітчер — синтез дивовижного справжнього світу і казкового трилеру. Жанр фентезі близький юним читачам початку XXI ст. Пригодницький сюжет, елементи наукової фантастики, ремінісценції середньовічної культури, вербалізація «космічного літературного дискурсу» та зображення внутрішнього світу сучасної дитини забезпечили читабельність творів.

Ніна — десятирічна дитина, батьки якої, Віра і Джакомо, працюють у сфері дослідження позаземного життя на засекречених об'єктах у Росії. Її виховують тітки Андора і Кармен у Мадриді, а в Італії живе її дід Мишко — Білий Маг та алхімік. Після смерті дідуся Ніна переймає його справу — бореться зі Злом в особі Чорного Мага Каркона і рятує від загибелі Ксоракс, повертаючи дітям здатність мріяти та творити.

Дія розгортається у «старовинному маленькому двоповерховому особняку, сімейному гнізді» бабусі Ніни, княгині Марії Луїси Еспасії де Рігейра, у Мадриді. Конкретизація реального просторового аспекту у творі для дітей — один із прийомів реалізації його пізнавальної функції. Місто — величезний мадрридський парк «Сади Ретиро» — вулиця Веласкаса — готель «Веллінгтон» — саме такий ланцюг міських топосів Мадрида, які безпосередньо пов'язані із розповіддю про Ніну та її життя, характер.

Супровід вербального тексту ілюстраціями та зразками мап (у т. ч. із позначеннями історико-культурних, архітектурних пам'яток та інших визначних місць і будівель міста) — не новий прийом у літературі для дітей, адже був характерним для пригодницьких творів у попередні століття (зокрема Р.-Л. Стівенсо-

на), романів-подорожей, а пізніше — для фантастичної прози. Місто як художній простір у романі складається з окремих елементів. Статуя Крилатого Лева з площі Сан-Марко — образ-символ, міський топос, із яким пов'язаний сюжетний фрагмент про злі наміри Каркона отримати владу над Венецією та її жителями, а згодом — знищити їх. Опираючись на давні італійські легенди, апелюючи до праць середньовічних алхіміків, авторка розкриває читачам таємницю Кам'яного Кубка, який керує припливами і відпливами й охороняється Крилатим Левом. Ніна з друзями повернули викрадену Карконом статую на історичне місце на площі Сан-Марко і врятували Венецію. З цього приводу жителі міста влаштували гучне святкування.

Перемога добра над злом, магичні предмети, замовляння як жанр усної народної творчості, дитячі присяги як складова частина дитячого фольклору (наприклад, «Присягаюсь усім шоколадом світу!»), створення різнорідних магичних сумішей та еліксирів як нагадування про середньовічних алхіміків, персонажі-андроїди (Алвіза, Барбеса, Вишіоло та ін.) як ознака наукової фантастики — усе це поєдналось у романі італійської письменниці.

Носіями символічних смислів та функцій у романі виступають як магичні предмети, так і назви, художні деталі: зірка, місяць, зображення птаха Гугі, магичні книги, куля, Талдом, перстень Диму та ін. У Ніни є родима пляма на долоні у вигляді зірки, така, як і в її діда; у формі п'ятипроменевої зірки були ключі, якими відкривались двері до лабораторії. Зірка символізує космос, а за давніми віруваннями — це знак царя, володаря. Зірка Ніни реагувала на Зло і його наближення.

Роман належить до жанру фентезі і має тільки деякі ознаки «казкового трилера» (як заявлено в анотації). Ірраціональні мотиви чарівництва, магії, поєднані з реалістичною нарацією, наявність паралельних світів, ознаки неоязичництва та відродження втрачених цінностей (у романі — дитячих мрій) — це теж властиво жанру фентезі. У романі авторка використовує постмодерні прийоми, зокрема інтертекстуальність (цитати з книг, закінчення та магичні примовляння, вписування в текст цілих листів (дідуся до Ніни) чи заповіту, зашифрованого послання, назв табличок тощо).

Повчальними є акценти авторки на ролі дружби у житті людини, боротьбі проти Зла, пропагування кращих моральних якостей, які протиставлені рисам характеру негативних персонажів роману.

У 2006 р. Муні Вітчер почала писати казки про нового героя — Джено — хлопчика, який володіє телекінезом і вчиться в школі для таких самих виняткових дітей, як і він.

Сучасна італійська література для дітей презентована різними поетичними та прозовими творами, у яких автори порушують реальні проблеми суспільства (Р. Реджані), ознайомлюють читачів зі світом науки і техніки (Л. Новеллі), описують вигадані світи (Муні Вітчер).

Запитання. Завдання

1. Як вплинули на розвиток італійської літератури для дітей казки Базиле, «Казки для театру» К. Гоцці?
2. Проаналізуйте творчість для дітей Дж. Піреллі та С. Д'Арцо.
3. Охарактеризуйте поетичні тексти Дж. Родарі.
4. Які педагогічні настанови дає Дж. Родарі у «Граматичі фантазій»?
5. Чим знакові книги для дітей М. Арджілі?
6. Визначте жанрові та стильові особливості романів Муні Вітчер.

Література

1. Арджілі Марчелло. Десять міст / Марчелло Арджілі ; переклад Вадима Хазіна і Людмили Шарінової. — К. : Веселка, 1980. — 119 с.
2. Брандис Б. От Езопа до Джанни Родари / Б. Брандис. — М., 1980. — ... с.
3. Зарубежная детская литература : учебник [для студентов библиотечного факультета факультета культуры] / сост. И. С. Чернявская. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Просвещение, 1982. — 559 с.
4. Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Т. : Навчальна книга — Богдан, 2005.
5. Родари Дж. Грамматика фантазий. Введение в искусство придумывания историй / Джани Родари. — М. : Прогресс, 1990. — 192 с.
6. Світ від А до Я : Хрестоматія світової літератури для початкової школи : у 3 кн. / упорядники Г. Кирпа, Д. Чередниченко. — Т. : Навчальна книга — Богдан, 2007. — Кн. 2 : Іспанія — Португалія. — 368 с.

9.

Польська література для дітей

9.1. Передісторія польської літератури для дітей

Українському читачеві відомо кілька десятків польських народних казок, перекладених українською мовою. Це казки про тварин, чарівні і соціально-побутові казки, найвідоміші з них: «Густекова біда», «Два брати», «Диво у млині», «Жайворон і вовк», «Казка про зачарованого щупака», «Камінь з Оструди», «Карлик і ведмідь», «Ледача дівчина», «Міхал і пан», «Покарана хитрість», «Про біду», «Про брата баранчика та сестру-качку», «Про вівчаря», «Про двох дівчат, добру й лиху», «Про дівчину та королевича в коров'ячій шкурі», «Про золоту рибку», «Про золоту рись», «Про цілющу воду», «Про королевича та його помічників», «Про короля вужів», «Про півника», «Про рибалчиного сина та дочку водяника», «Про хлопця та його собачку, котика та левеня», «Про чарівну рушницю, скрипку й чоботи», «Про чоловіка, що ходив питати Сонця», «Скляна гора», «Страх», «Суботня Гора», «Тітелітури», «Шевчиха і графиня», «Як слимак з лисом змагався», «Як собака вовкові чоботи справив» та ін.

Багато польських казок і творів усної народної творчості зібрав і записав фольклорист *Зоріан Ходаковський* (псевдонім

Адама Чарноцького) (1784—1825). Перші публікації польських народних казок і легенд («Перекази і повісті», 1837) зроблені *Казимежом-Владиславом Войтицьким* (1807 — 1879). Популярністю користувався збірник «Польський казкар» (1853) *Антонія-Юзефа Глинського* (1817—1866). Систематизацію польських народних казок здійснив Ю. Крижановський.

Польська народна казка «Як пес вовка в чоботи взув» — зразок казок про тварин, в якій протистоять пес і вовк. Пес хитрий, кмітливий, мудрий, а вовк відзначається силою, але не розумом. Пес обдурив вовка, «зробивши» йому чоботи з болота, а коли вовк хотів його з'їсти, запропонував піти до суду. Вовк зібрав ведмедя та кабана, щоб здійснити самосуд. Пес же взяв півня і kota, яких злякались лісові звірі. Закінчилось все тим, що вовк написав папірця, де зазначив: він нічого не винен псові. Але цього папірця з'їли на горішці миші і «пес напався на kota: чом він не розігнав мишей». Фінальним акцентом казки є пояснення-констатація: «З того часу воно так і ведеться, що вовк злий на пса, пес на kota, а кіт на мишей». Правда, є й інші варіанти цієї казки, в яких закінченням є перемога пса над вовком і традиційна для народних казок кінцівка: «Скочив тоді собака на вовка, вчепилися вони один в одного, вовк слабосилий, а собака дужий, та й переміг собака вовка. Відтоді вовки з собаками в незлагоді живуть. Отаке-то зчинилось, що нікому й не снилось ані гадалось, тільки в казці сказалося, А по цьому слові будьте здорові!».

Казка «*Покарана хитрість*» — синтез казки про тварин та соціально-побутової казки. Міхал — позитивний персонаж, простий наймит, який допомагає всім і є носієм кращих моральних якостей людини, протиставлений злому, невдячному, пихатому панові. Втрапивши у вовчу яму, він прохав Міхала витягти його. Наймит початку витяг звірів, які теж там були, а потім пана. Той обіцяв йому багатство і допомогу, але потім назвав Міхала брехуном і прогнав із свого двору. Ведмідь, кіт та змія віддячили Міхалу за порятунок, але коли хлопець прийшов продати у двір самоцвіт, принесений змією, пан звинуватив його в крадіжці і подав до суду. Міхалу повірили лише після того, як до зали зайшли звірі й пан зізнався у скоєному. Фінал щасливий, адже пан втік за море, а Міхал одружився з нареченою і «таке це було гарне весілля, якого в околиці та й у всій Польщі ніхто не бачив і не пам'ятав». Казка повчальна. Польський колорит відчитується на рівні антропонімів, розгортання проблематики та сюжетного розвитку. Текст містить традиційні для народної казки елементи: зачин, повтори, перелік, повчальну ситуацію, протиставлення добра і зла, щасливий фінал тощо.

Елементи чарівної казки виражені у польській народній казці «*Пастух, який тисячу зайців пас*». У цьому творі висвітлено й історичний аспект — часи татарських навал, спалювання міст і сіл, вбивство дітей та старих людей, забирання молоді у полон. Головним героєм є польський хлопець Всемир, який втік з татарського полону, довго йшов і марив рідною землею, де і пшениця золота, і ріки срібні, «там, де Вісла тече». У дорозі він зустрічає старого дідуся і віддає йому останній шматок хліба. Старий дає Всемилу чарівну дудку. Як і властиво жанровій природі казки, Всемир по черзі зустрічає ще двох дідусів, рятує одного від голоду, а іншому віддає гроші й у винагороду отримує батіг та коштур. Всемир не знайшов своєї домівки, побачив тільки згарище і пішов найматись пастухом. Згодом чарівні предмети стають йому у пригоді і допомагають пасти тисячу зайців і ні одного не загубити. Він отримує королівство і одружується з дочкою короля.

Героями польських казок, як і казок інших слов'янських народів, є прості селяни, ремісники, наділені оптимізмом, добротою, справедливістю і розумом. Низка польських казок містить релігійні мотиви. Часто у казках використовуються вкраплення інших малих фольклорних жанрів — прислів'я, приказки, жарти тощо.

Окрім казок, у коло дитячого читання ввійшло багато польських легенд та переказів, балад. Легенда «*Цвіт папороті*» — народне оповідання про чудесне явище (цвітіння папороті), яке висвітлює уявлення людини про щастя і шлях до нього. Подібні легенди існують й у інших слов'янських народів. У легенді багато постулатів народної мудрості, повір'їв, приказок, афоризмів. Наприклад, головний герой Яцусь, який прагнув добути те, що найважче, бо мав таку вдачу, сказав собі, що добуде квітку папороті, адже «коли людина чогось дуже хоче й намислить, то вона кінець кінцем того доможеться». Елементи містичного актуалізуються у контексті опису лісу в ніч на Яна Купала: «Темно було, хоч в око стрель, а в тій темряві раз у раз засвічувались чийсь очі й дивилися на Яця так, наче хотіли його з'їсти». Побачив хлопець і дивну квітку папороті, яка світилася п'ятьма золотими пелюстками, а посередині мала малинове око. Все це зникає із першим співом півня і настанням ранку.

Образ головного героя наділений такими рисами характеру як сміливість, хоробрість, героїзм, відвага. У тексті використано прийом чергування подій і елементи усталеної композиційної побудови. Яць іде до лісу по квітку тричі і все-таки зриває її. Квітка попереджає хлопця, що він матиме щастя, але «не зможе

ділитися своїм щастям, бо воно зараз же пропаде». Герой спочатку не задумується над цими словами. У нього з'являється палац, багатство і розкіш, іноді Яць згадує про батьків, братів і сестер, хоче поділитися з ними багатством, але тут же пригадує слова квітки і продовжує розважатися. Хлопцеві набридло таке щастя, він поїхав додому і хоча й соромно було, не наважився поділитися добром з батьками. Так і повмирали його близькі, а Яць, зрозумівши, що загинули всі через нього, теж побажав собі смерті. Фінал легенди трагічний, бо разом із героєм земля поглинає і цвіт папороті, який ніхто не зможе знайти. Легенда змушує малих читачів задуматися: в чому ж полягає щастя людини, воно в багатстві і розвагах чи в можливості бути з рідними, допомагати їм?

У польських легендах, переказах та баладах відображені звичаї і вірування народу. Фольклорні легенди пізніше літературно опрацьовувалися. Так, А. Міцкевич на основі записаних ним легенд видав балади «Рибка», «Світязянка», «Повернення батька» та ін.

Історія розвитку польської літератури тісно пов'язана із католицизмом. Релігійні тенденції помітні й у літературі для дітей. Ще з XIII ст., коли з'явилися перші книги для дітей, тексти містили виключно релігійний зміст. Згодом польські школярі читали книги античних авторів, твори не тільки виховного характеру, а й художню, здебільшого пригодницьку літературу. У XVII—XVIII ст. у коло читання увійшли перекладені польською мови твори Д. Дефо, Д. Свіфта, Гомера та інших класиків світової літератури того часу.

9.2. Польська література XIX ст. для дітей

XIX ст. ознаменувало новий етап розвитку літератури Польщі для дітей у двох напрямках — романтичному та реалістичному. Романтиками були Г. Сенкевич, А. Міцкевич, реалістичну прозу писала Е. Ожешко.

Генрік Сенкевич (1846—1916) — польський публіцист, есеїст, автор історичних та сучасних романів і повістей, став лауреатом Нобелівської премії 1905 р. У коло дитячого читання увійшли його «Американські новели», новела «Янко-музикант» (1879), пригодницька повість для підлітків «У пустелі та пущі» (1911) та історичні романи. У юнацькій аудиторії читачів

особливим успіхом користується історична трилогія (1884—1887), куди увійшли романи «Вогнем і мечем» (про боротьбу Речі Посполитої з повсталою Україною часів Б. Хмельницького), «Потоп» (про визвольну війну поляків зі шведською інтервенцією 1655—1656), «Пан Володийовський» (про боротьбу з турецьким нашествям у 1672—1673) та історичний роман «Хрестоносці» (1897—1900), присвячений боротьбі проти німецьких рицарів, які намагались поневолити народи Балтії. Ці твори позначені історичними візіями, патріотичними мотивами, національним колоритом, ідеалізацією та романтичним героїзмом, однак, як зазначають критики, романіст часто однобоко висвітлює події.

Новелу «Янко-музикант» дослідники зараховують до першого періоду творчості письменника, присвяченого змалюванню трагічного становища польського селянства. Новела розкриває долю сина поденниці, котрому не судилося здійснити свою мрію навчитися грати на скрипці, бо за спробу потай влізти до панського дому, аби хоч доторкнутися до омріяного інструмента, хлопця жорстоко відшмагали і він помер від побоїв. У такому самому руслі розгортаються сюжети новел «Шкіци вуглиною», «Бартек Переможець», оповідання «За хлібом». Патріотичні мотиви, туга за рідним краєм та життя в еміграції висвітлено Г. Сенкевичем в оповіданні «Старий слуга», повісті «Ганя».

Творчість Г. Сенкевича посідає особливе місце у розвитку польської літератури для дітей та молоді, заповнюючи нішу історичної, патріотично спрямованої, частково пригодницької літератури кінця XIX — початку XX століття.

У коло дитячого читання ввійшли також твори поета-романтика *Адама Міцкевича* (1798—1855). Молодші школярі вивчають його поезію «Пролісок», написану у формі діалогу ліричного героя та Квітки. Герой закликає квітку схватися, бо рано зійшла, адже «Віє ще хуга зимова, / Білі на пагорбах шати, / Холодом диха діброва». Інверсивні речення, експресивні епітети та інші використані автором художні засоби надають мові вірша мелодійності, легкості, ліричності та романтичного пафосу. У репліках відлунює сум і одночасно герой захоплюється гордістю непоказної, але першої весняної квітки. Твори захоплюють настроєвим малюнком, барвистою образною мовою.

Еліза Ожешко (1841—1910) — автор реалістичної прози «Юліанка» (1878), «Тадеуш» (1885) та інших оповідань про дітей. Письменниця актуалізує прийом показу дійсності через призму дитячого світобачення та світосприйняття. У творах багато фольклорних вкраплень: народні пісеньки, прислів'я,

приказки. Відомою є казка Елізи Ожешко «Про любляче серце». Письменником-реалістом був *Болеслав Прус* (1847—1912). Про тяжке дитинство він розповідав у новелах «Сирітська доля», «Пригоди Стася», «Шарманка», «Панелька», «Гріхи дитинства», «Антек» та ін. І. Лук'янцева зазначає, що у цих оповіданнях увагу Пруса-художника привертає можливість показати дитяче сприйняття світу, розкрити дитячу психологію.

Марія Конопніцька (1842—1910)

Прозаїк, поетеса. Народилася у містечку Сувалки теперішнього Белостоцького воєводства у збідній шляхетській родині. Початкову освіту Марія здобула вдома, потім з 1855 по 1856 р. навчалася у Варшавському монастирському пансіоні, у 1862 р. вийшла заміж за місцевого юриста Ярослава Конопніцького. Жінка захопилася літературою, багато читала. У 1877 р. вона з дітьми переїхала до Варшави. Заробляла приватними уроками і літературною працею. У 1902 р. з нагоди 25-річчя творчої діяльності одержала в дар від нації невеликий маєток в Жарновце поблизу Кросна в Галіції і там поселилася.

Дебютувала письменниця у 1875 р. віршем «Зимовий вечір». Упродовж 1875—1876 рр. вірші поетеси почали з'являтися у варшавських періодичних виданнях. Успішним був цикл поезій «У горах», у 1880 р. вийшла друком книга «З минулого. Драматичні фрагменти». Згодом було опубліковано її поетичні збірки: «Поезії», «Образки», «Лінії та звуки», «Італія», «Людам і хвилинам», «Нові пісні», «Голоси тиші», поеми «Пан Бальцер у Бразилії»; книжки прози: «Чотири новели», «Мої знайомі», «На дорозі», «На Нормандському березі», «Люди і речі». Її перу належить і «Рота» — неофіційний гімн Польщі.

У ліриці Марії Конопніцької 80-х років XIX ст. умовно виділяють дві основні тематичні лінії. Перша представлена поетичними творами, у яких розкривається життя соціальних низів; друга — лірикою громадянського спрямування. Найвизначнішим твором Конопніцької критики вважають поему «*Пан Бальцер у Бразилії*». Центральним героєм поеми є коваль, пан Бальцер, який, проходячи колами бразильської еміграції, внутрішньо загартовується, перетворюється на мужню людину і патріота рідної землі. Він стає виразником протесту поляків проти гніту бразильських урядовців і очолює земляків у зворотній мандрівці.

Провідними темами творчості Марії Конопніцької були: патріотизм, заклики до служіння народу, співчуття долі польських емігрантів.

Про творчість Марії Конопніцької писали І. Франко та Леся Українка. Українською мовою її твори перекладали П. Грабовський, М. Рильський, Д. Павличко, Р. Лубківський, Марія Пригара, В. Струтинський, А. Глушак.

Упродовж 1889—1903 рр. Марія Конопніцька видала 11 збірок віршів і прози для дітей, які й досі не втратили популярності: «Моя книжечка», «Веселі хвилини маленьких читачів» (1889), «Вдома і у світі» (1891), «Під травневим сонечком» (1892). У своїх поезіях письменниця оспівує природу («Весна», «Ранок», «Вечір»), вчить дитину розуміти її («Бджілка», «Про що співає пташка»). Оригінально Марія Конопніцька висвітлює дитячі мрії і фантазії, веселі ігри («Каток», «За колесом»), намагання наслідувати дорослих («Наш будиночок», «Велике прання»). Ці вірші сюжетні, ритмічні, побудовані на діалогічному мовленні, позначені фольклорною стилізацією. Вони близькі до народних пісеньок повторами, паралелізмами, епічним зачином, персоналізацією, звуконаслідуванням: «Пішла би я на край світу, / Як по полю буйний вітер, / Вітер, що у хмари лине / Білим пухом лебединим...».

Багато поезій Марії Конопніцької покладено на музику. Деякі вірші нагадують дитячий ігровий фольклор («Зайка», «Пісенька про вовка», «Лічилка»). Є у творчому доробку Конопніцької й інші віршовані жанри: «Дитяча молитва», «Колісанка». Деякі твори мають гумористичний характер. Авторка висміює негативні риси характеру героїв, зображує їх у кумедних ситуаціях, чим ненав'язливо повчає маленьких читачів. У такому руслі написаний сюжетний вірш «*Стефко Бурчимуха*» (у перекладі А. Буачинського), в якому герой нахвалявся сміливістю розправитися із будь-яким звіром, а насправді злякався маленької мишки. Страх хлопчика передано через діалог з батьком, який «йде, крадеться нишком, / Дивиться... — то сіра мишка».

Письменниця започаткувала жанри віршованої казки та віршованого оповідання («Янек-мандрівник», «Мандрівка на лелеці», «Пригоди Пімпуса Сяделка»). Так, «Янек-мандрівник» — своєрідна робінзонада про самостійну мандрівку маленького хлопчика у великий світ. У жартівливому тоні описує авторка пригоди kota Пімпуса. Віршована казка «По ягоди» — вільний переклад книги шведської письменниці Е. Бесков «Пригоди Пути в ягідному лісі» (1895).

Найвідомішою українському читачеві є повість-казка Марії Конопніцької «*Про гномів і сирітку Марисю*», написана у 1895 р. У 2004 р. вона вийшла українською мовою під назвою «*Про краснолюдків і сирітку Марисю*», прозовий текст переклала Лариса Андрієвська, а вірші — Мар'яна Савка. Книга насичена релігійними мотивами, вчить доброти і милосердя. Цю казку вважають етапним твором у розвитку польської дитячої літератури. У тексті синтезовано елементи фантастики і реалістичного життєпису. Різноманітні мотиви казки переплітаються, образність твору багата, а зображення природи поетичне. Поширений у світовому фольклорі сюжет про долю дівчинки-сирітки письменниця презентувала з відчутним польським колоритом.

Казка «*Хвалько Полупанок та музикант Сарабанда*» українською мовою перекладена М. Пригарою. Письменниця цікаво розповідає про жабича «хвалькуватого і надутого, мов пухир». Використовуючи фольклорні уявлення, описує життя гномів та їх короля Блистека у Солов'їній Долині. Ліризм та образність оповіді не порушують динаміки сюжетного розвитку. Образ жабича протиставлено музикантові Сарабанді — польовому цвіркуну, який прагне «співати просто з серця!» У хвалька жабича нічого не вийшло, він «репетував, як навіжений», брав фальшиві ноти і робив нестерпним життя всіх навколо, навіть рослин.

У казці з'являється образ старенької бабусі, яка збирає зілля і «одвіку живе з усякими дивами запанібрата». У її монолог вплетено віршовані фольклорні примовляння до рослин: «Ой материнко-цвіте! Помагаєш ти в смутку і в тузі, помагаєш в усякій недузї: коли в серці жалі та болі і коли кісточки кволі!» Перелік трав та називання їх цілющих властивостей надає казці не тільки розважального, а й пізнавального характеру.

Літературна казка позначена фольклорною стилізацією, використанням кліше, повторів, актуалізацією атрибутів чарівної казки — примовляння, обрядові дії тощо. Пісенність, ритмічність, образність наділена мова бабусі, віршоване звернення гнома Петрика до ластів'ят: «Ластів'ята! Ластів'ята! / Несіть мене на крилятах / За чужі моря, за гори, / У неходжені простори». Фінал казки — повчальний. Жабич, що надто дер горлянку, більше не міг співати, не варто йому змагатися із справжнім музикантом.

Поєднання прозового та поетичного текстів, легкість, барвистість та образність мови, фольклорна стилізація та екстраполяція мотивів і художніх засобів народної творчості, синтез реального та вигаданого — ознаки стилю письменниці.

9.3. Творчість польських письменників ХХ ст. для дітей

ХХ ст. у польській літературі для дітей ознаменований новими темами і мотивами, жанро-стильовими формами.

У цей період для дітей творили і багато інших письменників. Було опубліковано тематично та жанрово різноманітні твори: анімалістичні оповідання, літературні казки, пригодницькі повісті, фантастична література. Лауреат Нобелівської премії *Віслава Шимборська* (1923—2004) написала поезію «Кіт в порожній квартирі», яку читають діти.

Ян Грабовський (1882—1950) — польський письменник, автор книг про тварин народився у 1882 р. у маленькому польському містечку Рава-Мазовецька. Інженер-хімік за освітою цікавився математикою, вивчав історію мистецтва, вчителював у гімназії, складав підручники з геометрії і посібники з математики, путівники по польських містах і писав оповідання та повісті для дітей, схожі на чарівні казки, проте створені на основі справжніх випадків з життя тварин. Це «Рексьо і Пуцек», «Чорний півень», «Гуска Малгося», «Манюся», «Метка», «Європа», «Піпуш», «Університет на ясені». У 1968 р. українською вийшла його книга «Муха з примхами», а у 1976 та 1982 — дві збірки оповідань про звірят.

Грабовському-анімалісту властиві гостра спостережливість, тонкий психологізм, м'який гумор. Його твори тематично близькі до історій про тварин відомих зарубіжних письменників різних країн: Дж. Дарелла, Дж. Лондона, Дж. Кервуда, Е. Найта, Віри Чапліної, В. Біанки, проте стилістично інші. Герої книг Я. Грабовського — овечка Метка, кішка Європа, веселі собачата Рексьо і Пуцек, мудрий крук Піпуш, гуска Малгося та інші звірі й птахи часто розмовляють між собою, жартують і сперечаються, розмірковують уголос, а інколи навіть лаються. Гумор Грабовського побудований на персоніфікації, тварини наділені людськими якостями і рисами, але тільки позитивними. Книжки мають виховне значення.

Прозові твори та п'єси *Марії Ковнацької* (1894—1984) побудовані на основі польського фольклору. Її літературні казки позначені навчальним характером, містять елементи гри. Найвідомішою є казка про пластилінового чоловічка «Щоденник Пластуся». Українською мовою видано «Пластусеві пригоди». У польських лялькових театрах йде п'єса М. Ковнацької «Про страшливого змія, хороброго шевчика, королівну і короля».

Адам Багдай (1918—1985) — письменник, перекладач, відомий під псевдонімами Ян Кот та Домінік Дамь'ян. Він вчився у Кракові в Ягеллонському університеті на юридичному факультеті. Літературну славу здобув завдяки написанню гостросюжетних пригодницьких книг для дітей та підлітків: «Таємниця замку з привидами», «Таємниця шапки з сюрпризом», «В пошуках дірватої парасольки». Це дитячі детективи, де сюжет заснований на розплутуванні таємниць та загадок, з якими зіткнулися юні герої. Так, «Таємниця замку з привидами» — книга, що розкриває читачам світ цікавих пригод трьох хлопців, які під час канікул вирішили створити Клуб Юних Детективів. Проте веселі ігри у замку на березі озера та курені в лісовій глушині стають ризикованими і моторошними, бо на башті замку ночами з'являється примарна фігура в світлому одязі.

У 1988 — 1992 рр. в лодзькій студії «Се-ма-фор» створено 26 серій лялькового анімаційного мультфільму «Малий Пінгвін Пік-Пок» за книгою Адама Багдая. Головний персонаж — пінгвін, якому набридло самотнє життя на Острові Сніжних Бур, і тому він вирушив у подорож шукати пригод.

Гелена Бехлерова (1908—1995) — письменниця, авторка літературних казок для найменших читачів: «Горошок і його друзі», «Дім під каштанами». Українським читачам відома казка Гелени Бехлерової «Жабенята в червоних капелюшках», перекладена українською Лесею Вороніною. Казка для дошкільного віку знайомить малюків із жабками — скрекотушкою та Зеленою Лапкою, яким не подобались їхні зелені плащики і вони вирішили запросити у гості тих, «хто має червоні шати. / У кого червоні беретики й шапки». У гості завітали дятли, сонечка, маки, мухомори, а жабки все зітхали, що хочуть інше вбрання. Літературна казка стилістично нагадує фольклорну, містить поєднання поетичного й прозового текстів, наділена пізнавальною функцією, написана доступною мовою. Акцент на кольорах, опис частування гостей свідчать про оригінальну авторську фантазію. Казка пізнавальна, знайомить маленьких читачів із навколишнім світом. Використовуючи традиційні порівняння та метафори, прийоми персоніфікації, елементи звуконаслідування (чорногуз у червоних шкарпетках, оркестр цвіркунів) Гелена Бехлерова описує життя мешканців Зеленої Долини. Кінець казки — щасливий. Жабки зрозуміли, що в червоному одязі їм не схватися від чорногуза і знову залишилися у своїх зелених плащиках: «Не знайти йому вже так легко зелених жабок у зеленій траві, в зеленій воді, серед зеленого листя». Письменниця чудово дала маленьким читачам відповідь на

запитання: «Чому жабки зелені?», наголосивши на тому, що все в природі доречно.

Одним із найвідоміших польських дитячих письменників у першій половині ХХ ст. був Я. Корчак.

Януш Корчак (Генрік Гольшміт) **(1878—1942)**

Прозаїк, педагог. З самого дитинства Генрік Гольшміт виховувався в середовищі ліберально налаштованої інтелігенції, патріотів Польщі. Майбутній письменник вчився спочатку на бакалавра педагогіки, а потім вступив до медичного інституту. На першому курсі розпочав журналістську діяльність, видав перші літературні твори під псевдонімом Януш Корчак. Ставши лікарем-педіатром, Генрік почав працювати і як приватний вчитель, вихователь. У 1913 р. Корчак у Варшаві відкрив інтернат «Будинок сиріт», з яким назавжди пов'язав своє життя. Потім він був директором, головним лікарем і старшим вихователем інтернату, який називався «Наш будинок у Варшаві». Цей будинок сиріт став йому справжнім домом. Всю любов Януш Корчак віддавав чужим дітям, оскільки не мав сім'ї.

У виховних закладах педагога з'явилося спеціальне приміщення — молитовня, де дитина може залишитися сам на сам з Богом і розповісти йому про те, про що нікому іншому ніколи не зізнається. «Молитви» Корчака, написані від різних персонажів, розвивають уяву читачів і стимулюють їх вчитися, ставити себе на місце іншого. Януш Корчак був великим експериментатором, не сприймав будь-якої ортодоксальності й завершеності системи. Він казав дітям: «Ми не даємо вам Бога, бо кожен з вас повинен сам знайти Його у своїй душі. Не даємо вам Батьківщини, бо її ви повинні набути тяжким трудом свого серця і розуму. Не даємо любові до людини, бо немає любові без прощення, а прощення є тяжкий труд, і кожен повинен взяти його на себе. Ми даємо вам одне, даємо прагнення до кращого життя, якого нема, але яке колись буде, до життя по правді й справедливості. І може бути, це прагнення приведе вас до Бога, Батьківщини і Любові». Він створив перші в Польщі літні табори для відпочинку дітей бідняків, спостерігає за вихованцями і видав перші художні книги — повісті «Літо в Михайлувці» та «Юзьки, Язьки і Франки». Ці твори мають автобіографічний характер, написані у вигляді коротких ліричних нарисів, заснованих на спостереженнях і враженнях Корчака.

У 1925 р., продовжуючи цикл автобіографічних творів, письменник створює повість *«Коли я знову стану маленьким»*, використовуючи художній прийом повернення дорослого в дитинство. Він наголошує на особливості дитячого світосприйняття, ставлення до світу і знань про світ, специфіку ходу думки та мислення. Тільки дитина може мріяти про крила та уявляти як «було б добре пурхати до школи й зі школи». А так уява хлопчика малює інший одяг людей, нові можливості. У цьому творі Корчак протиставляє ставлення до подібних дитячих уявлень дорослих і самих дітей. Герой повісті виношує різні плани — зробити щасливими батьків, посадити сад, бути корисним людям. Характер героя відчитується у його прагненнях та висловлюваннях, уявленнях про майбутнє та своє місце в ньому. Долання перешкод забезпечує досягнення мети, яку ставить перед собою дитина, насичує життя цікавими подіями і пригодами. Твір зрозумілий дітям, які теж люблять мріяти про майбутнє.

Ще один проект Корчака-журналіста — перша у світі газета, створена дітьми для дітей. Це був щотижневий додаток до варшавської польськомовної газети *«Наш Пшегльонд»* — *«Малий Пшегльонд»* (видавався з 1926 р.). У передмові до нього автор писав: *«У часописі буде висвітлюватися все, що стосується школярів і школи. А редагуватися він буде так, щоб не давати образити дітей і стежити, щоб у всьому була справедливість. У ньому буде три редактори. Один старий (лисий і в окулярах), щоб не було безладу. Другий — молодий для хлопчиків і одна редакторка — дівчинка — для дівчаток. Щоб ніхто не соромився, відверто й голосно говорив про свої образи, турботи і журбу. Кожен може прийти, розповісти й написати все, що він хоче, на місці, в самій редакції»*. Уже в перший рік ця газета мала 200 постійних кореспондентів, а листів надходило від восьми до десяти тисяч.

У 1934 р. у Варшавському університеті Януш Корчак почав читати курси лекцій з медицини, педагогіки та історії. Він редагував журнал для дітей *«Малий огляд»*. Наступного року кожної неділі виступав як журналіст на польському радіо з програмою *«Старий лікар»*, в якій давав батькам поради педагогічного і медичного характеру. Згодом почав розповідати дітям на радіо різні веселі історії, які пізніше видав цілою книжкою *«Жартівлива педагогіка»*. Корчак також опублікував книгу *«Кайтусь-чарівник»*, в передмові якої вказав, що це тяжка книжка і присвячує він її неспокійним хлопчикам, яким потрібно виправитися.

З початком Другої Світової війни всі дитячі будинки, в яких працював Януш, перевели в резервації-гетто, а з 1942 р. німці почали масово вбивати в газових камерах євреїв, не роблячи винятку для дітей. 5 серпня 1942 року Корчака викликали до німецького коменданта, який запропонував, враховуючи його заслуги перед суспільством і надзвичайну популярність, залишити гетто і врятуватись. Однак Януш Корчак разом з 300 єврейськими дітьми-сиротами увійшов в газову камеру табору смерті в Трєблінці.

Педагогічні погляди Януш Корчак виклав у працях «Дитя вулиці», «Як любити дітей», «Правила життя. Педагогіка для дітей і для дорослих», «Жартівлива педагогіка», «Право дитини на повагу», побудовані та всесторонньому знанні і вивченні психології дитини, на повазі до неї як особистості з великим і складним внутрішнім світом. Він стверджував, що дитина має право: бути такою, як вона є; на помилку, на протест, на власність, на таємницю, на висловлювання своїх думок, на самостійну організацію свого життя, на участь в розмовах про неї і висновках, на використання своїх достоїнств і приховування своїх вад, на пошану її незнання і праці пізнання.

Для дітей Януш Корчак написав оповідання і казки-повісті «Король Матиуш Перший» та «Король Матиуш на безлюдному острові» (1923).

Перша повість-казка Корчака вийшла українською мовою у 1978 р. під назвою «Мацюсеві пригоди». Маленький Мацюсь посів королівський трон після смерті батька, коли ще не вмів ні читати, ні писати. Він — добрий і справедливий хлопчик, справжній король-реформатор, адже створює дитячий парламент і намагається покращити життя дітей, відмовляється від воєн та експлуатації людей. Мацюсь переживає багато пригод як у своєму королівстві, так і на безлюдному острові, куди заслали його інші королі, взявши у полон. Твір набув широкої популярності, адже мав виразне антивоєнне звучання, виховував у дітей почуття справедливості, добра, дружби, взаємоповаги та національної гідності.

У повоєнні роки в багатьох країнах світу (Польщі, Швейцарії, Голландії, Японії, Ізраїлі, Австрії, Бразилії, Україні та інших) були створені корчаківські організації, що об'єднували людей різних професій, національностей, віросповідань — усіх, кому дорогі гуманістичні ідеали Корчака. З 1994 р. в Києві діє Українське відділення Корчаківського товариства. Його база — у Кловському ліцеї, де зібрано найбільше книжок Корчака різними мовами. Діти з українського Корчаківського руху влітку

відвідують міжнародний дитячий табір, що понад 30 років діє у Корчаковому, неподалік польсько-німецького кордону.

Художні традиції Януша Корчака підтримали наступні покоління дитячих письменників. Післявоєнна польська дитяча література збагатилася новими напрямками, незважаючи на жорстоку цензуру комуністичного режиму.

Юліан Тувім (1894—1953)

Поет. Для дітей Ю. Тувім написав близько сорока творів, переклав десятки віршів зарубіжних письменників — «Слово про Ігорів похід», вірші В. Маяковського, О. Пушкіна, М. Рильського, Є. Маланюка та ін.

Народився Юліан у єврейській родині у м. Лодзь. Захоплення літературою прийшло до нього ще у Варшавському університеті, де він вивчав юриспруденцію та філософію. У 1920 р. він став одним із засновників експериментального літературного угруповання «Скамандр», яке проголошувало нові принципи в мистецтві, а саме прагнення розвивати поезію на основі народної традиції і наближувати до реального життя. Їх він утверджує своїми першими збірками — «Чигання на Бога» (1918), «Танцюючий Сократ», «Сьома осінь» (1922), «Четвертий том віршів». Епатажною виявились поема «Весна».

З 1924 р. Юліан Тувім почав вести щотижневу колонку у газеті «Літературні новини». Видав нові збірки поетичних текстів, присвячених роздумам про поезію, «видобування слів», можливості мови: «Словом — до крові» (1926), «Чорнолісся» (1929), «Циганська біблія» (1933), «Палаюча сутність» (1936). У 1936 р. він написав сатиричну поему «Бал в опері», у 1945 р. — публіцистичний виступ «Ми — польські євреї». Особливою популярності набули написані в цей час антифашистські вірші, сатиричні «фрашки», афоризми та поема «Квіти польські», яку називають «енциклопедією польського життя». Тувім захоплювався театром, уклав кілька антологій та збірників, багато перекладав.

Надзвичайно популярними були і залишаються поетичні цикли Ю. Тувіма для дітей: «Локомотив» (1938), «Про пана Трулялинського» (1938), «Слон Тромбальський» (1938), єдина збірка віршів — «Нова збірка віршів» (1953).

В Україні вийшла книга його віршів під назвою «Пташине радіо» у перекладі українською Маріанни Кіяновської. У анота-

ції зазначено, що автор — один із найславніших поетів сусідньої Польщі, який добре знався на тому, що цікавить малят. Відкривається збірка віршем-презентацією «Овочі». Доступно для всіх маленьких читачів, а швидше слухачів, автор розповідає про овочі, навівши їх перелік. Поезія пізнавальна, інтонаційно ритмічна і легка для запам'ятовування, розвиває образне мислення дітей. Перелік овочів повторюється і супроводжується вигуками: «Ох!», «Ах!», «Чах!». Завдяки цьому вірш набуває емоційного забарвлення, діалогічної форми, ігрового характеру. Поезія сюжетна. У фіналі всі порізані овочі господиня кинула в каструлю.

Вірш «*Котик*» відкриває дітям звичний образ домашнього улюбленця, який любить пити молоко і уявляє собі «добре молоко — в мисочці без дна». Вірші з такою ж тематикою і подібним сюжетним розвитком є й в українській дитячій літературі.

Ю. Тувім — автор тематично і жанрово різноманітної поезії з образною, колоритною мовою. М. Ігнатенко, характеризуючи дразливу «дитячу» поетику текстів Ю. Тувіма, називає її складові: «навзаємний перелив цілком очевидної і глибоко прихованої іронії, тонкий гумор із фольклорною підосною та образність, побудована на дотепній інтелектуальній грі польськими словами і супроводжувана польською національною силабікою». Саме тому вірші польського поета складно перекладати, покладаючись на скрупульозне відтворення силабічної ритміки та буквалістичне передання «сміхової культури» оригіналу. Доречним у такому випадку є ідеографічний переклад, при якому точно передається саме художній світ поезії.

Іронічною, насиченою алогізмами, наближеною до небилиць є поезія «*Диво дивне*». Ліричний герой заплющує очі і уявляє собі «світ навпаки». Автор спонукає порівнювати алогічні уявлення і реальний стан речей. Це своєрідний вірш-гра, в якому все потрібно поставити на свої місця: «Сніг якось в липні / Випав блакитний, / Мальва загавкала, / Песик розквітнув». За таким самим принципом побудовано вірш «Побрехенька». Алюзивна гра на словах, алітерація й тавтологія складів — художні засоби, які активно використовує поет: «Сич сичеві просичав новину цікаву, / Що зелені кавуни дуже люблять каву».

У збірку «Улюблені вірші» увійшли вірші Ю. Тувіма «*Про пана Тралялинського*» та «*Паротяг*», перекладені українською мовою І. Малковичем. Популярністю серед українських маленьких читачів користується вірш-безконечник Ю. Тувіма «*Іде Гриць*». Подієвий сюжет, повтори віршованих рядків, строфічна побудова, ритмічність та простота мови вірша надають йому

розважального характеру, а читачам — допомагають проілюструвати прочитане словесно, уявно чи графічно. Окрім того, елементи асонансів та алітерацій сприяють розвитку правильної вимови дітей.

Саме мовою, обігруванням слів, звуконаслідуванням, оригінальним римуванням, нанизуванням образів та цікавою номінативністю вирізняється вірш-небилиця «Про пана Тралялинського». М. Рильський, перекладаючи поезію українською, зберіг пісенний характер та передав художній задум поета. Цікаві імена родичів Тралялинського: Тралялоня, Тралялочок, Тралялачка, Тралялотик, Тралялужка.

Віршем-небилицею є й твір «Про Янека», який все робив навпаки. Поезія перегукується із відомими небилицями Едварда Ліра, віршем С. Маршака.

У творчому доробку поета є як розважальні, так і повчальні вірші. До дітей із настановою «щодня умиватись» і не бути брудними, бути дітками, «а не поросятками» звертається Тувім у вірші «Лист до всіх дітей в одній дуже важливій справі». Жанровий характер підкреслено використаною формою звертання до дітей («Любі діти») та властивим для епістолярного стилю підписом: «Та й купатися не зле — / Річка-то чи баня!.. / Будьте чисті! / Цим вам шле / Тувім привітання».

Виховне значення мають вірші, в яких поет висміював негативні риси характеру людини: лінощі, пихатість, нечесність, — і змушував дітей замислитися над власною поведінкою та наслідками негарних вчинків («Про «Гриця-брехуна і його тітку», «Зося-Самося»).

Ю. Тувім писав про професії, їх специфіку та взаємодію, потрібність людям («Все для всіх»), відповідав дітям на постійні запитання «як» і «чому», допомагав пізнавати навколишній світ, вчитися («Азбука», «Паротяг»), простежував як творяться речі, що нас оточують («Стіл»).

Актуальною у поетичному доробку Ю. Тувіма є тема любові до рідного народу, до Польщі (вірш «Урок», написаний у 1939 р.). Висвітлюючи патріотичну тематику, поет опирається на традиції А. Міцкевича та Марії Конопницької. Поезія, хоч і написана як звернення до дітей, насправді є твором з глибокими образами, символістичними, історичним підтекстом, глибоким імпліцитним смислом, відчитати який можуть дорослі читачі.

Ліричні поезії Ю. Тувіма про природу мають виразний інтонаційний малюнок, багата на тропи мова часто поєднується із гумористичними елементами та прийомами фольклорної стилізації

(«Дощик», «Чотири пори року», «Мороз», «Дерева», «Річка» та ін.). Словесним малюванням можна назвати вірш «Зимовий вечір у місті»: «Барвисті літера мигочуть на домах: / Тут зеленню спхнуть, а там — червоний спаш.../ ... Все місто зблискує розмаєм барв у млі; / А місяць — срібний лиш, то й задрить він землі».

Українські читачі мають змогу познайомитися із поезією польського письменника завдяки перекладам М. Бажана, М. Рильського, Г. Кочура, М. Лукаша, Д. Павличка, Є. Дроб'язко, Р. Лубківського, В. Лучука, М. Кіяновської, М. Ігнатенка та ін.

Ян Бжехва (Ян-Віктор Лесман) **(1900—1966)**

Поет. Псевдонім Бжехва перекладається як «жартівник», «базикало», «веселун» і відповідає гумористичному спрямуванню його віршів. Майбутній письменник народився в Україні у родині залізничного інженера. За освітою Ян Бжехва юрист. У 1920 р. він готував матеріали для кількох гумористичних журналів, хоча дебютував як письменник ще у підлітковому віці, коли опублікував свої перші вірші в петроградському «Штандарті» і київському виданні «Українське колосся».

У 1926 р. вийшла перша збірка віршів Яна Бжехви «Вигадані образи», а перші збірки віршів для дітей вийшли у 1938 р. під назвою «Танцювала голка з ниткою» та у 1939 р. — «Качка-чудачка». Одночасно Ян Бжехва продовжував працювати юристом у Польській спільноті письменників і композиторів, а під час Другої світової війни був юридичним радником видавництва «Читач».

У повоєнний час Ян Бжехва написав серію казок про доктора філософії, хімії та медицини, професора математики та астрономії Пана Ляпку, знаменитого вченого та чарівника, який протягом дня міг влаштувати неймовірну кількість чудес, а ввечері зменшитися у розмірах та влягтися спати у маленьке ліжечко. До серії казок увійшли «Анадемія пана Ляпки» (1946), «Мандри пана Ляпки» (1961) та «Тріумф пана Ляпки» (1965). За мотивами трилогії знято кінострічку, автором сценарію якої був сам письменник.

Творчість для дітей Яна Бжехви жанрово різноманітна — байки, казки, жарти, гуморески, вірші-небилиці. Поет часто використовував фольклорні традиції різних народів, обіграючи відомі сюжети й мотиви, актуалізуючи художні прийоми тощо. Його твори багаті на інтертекстуальні образи з інших відомих

казок («Червона шапочка», «Спляча красуня», «Царівна-жаба»). Так, збірник «Варто сміху» (1965) створений на основі англійських нісенітниць. Короткі казки («Король і блазень», «Казка про короля»), казка-поема про корсара Палемона, оригінальні фантастичні повісті у віршах «Пан Доремі і його сім дочок», трилогія про Пана Лінзу («Пан Лінза в дрімучому лісі», «Пан Лінза на дні океану», «Пан Лінза на Місяці») були перекладені багатьма мовами і відомі не одному поколінню маленьких читачів.

Ян Бжехва — автор поетичних текстів про тварин, птахів, комах; про дітей та їх характера. Гра слів, багате й оригінальне римування (на якому власне тримається і яким зумовлюється розгортання зображеної події), струнка композиція (що часто будується на перерахунку та зміні образів-персонажів), послідовність сюжетного розвитку, гумористичність, діалогічність мови, репрезентативність — основні ознаки стилю автора. Часто у одному вірші читачі зустрічаються з багатьма тваринами, предметами чи явищами. Наприклад, у вірші «Мурашка» автор невимушено, без дидактизму, нав'язливих напучувань, у веселій розважальній формі висміяв лінощі, страх перед роботою, на прикладі мурашки показав, що таке працьовитість.

Поезія «Яйце» — обігрування фрази «яйця мудріші за курей». Фінал — логічний: яйце не послухало курки і доскакало до того, що «в окропі сидить уперто. / Ну і зварилось на твердо». Образ курки — типовий образ матері, яка застерігає свою дитину від небезпеки, тоді як образ яйця — образ неслухняної, впертої дитини.

Вірші Яна Бжехви розвивають діалогічне мовлення дитини, вони максимально лексично насичені, мають досить складний синтаксис. Письменник є автором вірша, перший рядок з якого став популярною скоромовкою.

Традицію віршів-небилиць, розвинуту Ю. Тувімом, Ян Бжехва продовжив поезіями «Качка-дивачка», «Питальський» (відкриває образ непосидючої «дитини-чомучки»), «Клей» та іншими жартівливими текстами. Вірш «Брехуха» висвітлює образ дівчинки, яка постійно складала побрехеньки. Поет в гумористичному тоні висміює нечесність, а передаючи побрехеньки дівчинки, використовує прийом алогізму: «У сусідки вчора з печі / Раптом азбука упала, / З'їла м'ясо, з'їла сало...»

Маленьким читачам відомі й інші твори Яна Бжехви: «Стонога», «Чарівник Ковальський». У 2004 р. вийшла його збірка «На землях Бергамота» у перекладі Неоніли Стефурак з ілюстраціями О. Петренка-Заневського.

9.4. Сучасна польська література для дітей

Польська література для дітей з 1989 р., тобто з часів становлення Польщі як демократичної держави, розвивалася під впливом перекладів сучасної західної літератури, які відіграли значну роль у формуванні художніх традицій польських дитячих письменників. З'явилися можливості враховувати інтереси та потреби дітей, які вплинули на розвиток деяких жанрів дитячої літератури, зокрема поштовпили дитячу белетристику.

Жанр детективної прози для дітей та підлітків презентують *Барбара Навроцька* та *Гжегож Касдепке*. Барбара Навроцька — авторка детективної прози для дорослих, проте написала кілька творів і для дітей, зокрема оповідання «Що розповів карлик Яцкові про рід карликів». Українською мовою (переклад Дзвінки Матіяш) вийшли три книжки Гжегожа Касдепке: «Детектив Ниточка», «Нові турботи Детектива Ниточки», «Вузлики Детектива Ниточки». Книжки про дивака детектива та його агентство «Рожеві окуляри» побудовані дуже цікаво, оскільки структуровані по розділах-загадках. Заголовок кожного розділу — поставлене запитання, як, наприклад, «Куди подівся пісок?», «Звідки цей ліс?», «Що трапилося з одягом Юхима Тимофійовича?» та ін. Постійні пригоди, у які потрапляє детектив, забезпечують читацький інтерес до розвитку сюжету, інтригують. Кмітливість, уважність, спостережливість, винахідливість, доброта, чуйність, дивакуватість — основні риси характеру Ниточки. Він дуже добра людина, любить дітей, природу. Якимось перебуваючи на рибалці із Юхимом Тимофійовичем, він навіть не витяг вудки із чохла, а гачок запропонував взагалі відрізати, адже «він занадто гострий... і якась рибка може скалічитися». Ниточка намагається протидіяти вчинкам негативного героя Мартв'яка й попереджає інших про небезпеку, усвідомлюючи важливість своєї діяльності.

Детективні історії польського письменника створені за законами детективного жанру, де основними аспектами твору є пригода, таємниця, яку слід розплутувати, логічна загадка, над якою міркує головний герой та читачі. Проте образ головного героя — кумедний, що надає творам розважального характеру, нівелює серйозність зображуваних подій.

Початок ХХІ ст. у польській дитячій літературі позначений не тільки активним розвитком популярних фантастичних жанрів, передруком польської класики, перекладами творів зарубіжних письменників для дітей, а й популяризацією творчості для

дітей та підлітків молодих польських письменників. Акції на підтримку дитячого читання, введення сучасної польської літератури у навчальні програми та її переклади на інші мови сприяють розвиткові критики та теорії дитячої літератури як науки.

Дослідник історії та теорії літератури для дітей Р. Ваксмунд у праці «Польська дитяча література на початку ХХІ ст.: тенденції розвитку» стверджує, що «сучасну польську літературу порівнюють із межею ХVІІІ—ХІХ ст. і міжвоєнним часом ХХ ст. (20—30 рр.) за подібністю політичної ситуації. Це література, яка залежить не від культурних явищ, а від політичних». Науковець виводить чотири моделі розвитку сучасної польської поезії для дітей: дидактичний, ліричний, теоретичний, рефлексорний, прослідковуючи її розвиток за останні два століття. Р. Ваксмунд називає імена популярних у ХХ ст. дитячих поетів, які пишуть у різних жанрах і на різну тематику: *Кароліна Кусек* (іронічна поезія), *Анна Климова* (етична поезія), *Ванда Хатковська* (музична поезія, біографічна поезія; «Кольорові знаки»), *Антоній Морінович* (короткі вірші; «Коник-стрибунець»), *Зоя Тущинська* (медитативна лірика). Релігійна католицька поезія для дітей презентована творчістю священника *Яна Твардовського* і його послідовників *Анни Хатковської*, *Анни Бернат*, *Емілії Васньовської* та ін.

Сучасна проза для дітей, як зауважує вчений, також різнобічна. Неможливо не помітити полеміки із традиційними темами літератури для дітей, жанрових експериментів. У цьому контексті слід згадати казки *Станіслава Новика* про короля Собеського, базовані на місцевому фольклорі; твір «Як ти потрапив у небо?» написаний у формі запитань (інтерв'ю) до небесних ангелів; «Як король став папою?» — зразок твору, написаного на основі біографії.

З 60-х років ХХ ст. популярна фантастична література. У жанрі «фентезі» для дітей пише *Дарота Гараковська*. Її книгу «Дочка чародійок» називають алегорично-історичною книгою антитоталітарного характеру про історію в Польщі. Попит мають історико-фантастичні твори для дітей та підлітків, кінопродукція, знята за сюжетами історичних романів Г. Сенкевича та інших авторів.

Кінець ХХ — початок ХХІ ст. у польській літературі для дітей ознаменований актуалізацією низки табуйованих раніше тем у підлітковій літературі: наркоманії, сексуальних питань. Так, у серії популярної літератури читацьким успіхом користуються твори із циклу «для дівчат» *Крістіни Сасітської*, *Монжети Монсерович*.

Українським читачам більше відомі імена тих сучасних польських авторів, чиї твори перекладені українською мовою. Серед них — *Барбара Космовська* (нар. 1958) — викладач історії

літератури у Поморському університеті (м. Слупськ). Її зацікавлення — це передусім література позитивізму та дитяча й молодіжна література (співпрацює із журналом «Гулівер»). Літературний дебют припав на роки навчання в ліцеї (70-ті роки ХХ ст.). Перші спроби опубліковані в неіснуючому нині журналі «Навпростець». Перший роман «Голодна кішка» видано 2000 р.; у 2001р. вийшов роман «Приватна територія», у 2002 р. — «Провінція», «Гобелен» та «Буба»; у 2003 р. — «Угору річкою», у 2004 — «Блакитний автобус», у 2005 — книжка «Думчики». Відома як автор творів для підлітків, зокрема книг «Буба» (головна премія на загальнопольському конкурсі романів для дітей та юнацтва, 2002 р.), «Позолочена рибка» (польська літературна премія Книга Року 2007 р., перша премія на Літературному конкурсі ім. Астрід Ліндгрєн, організована Фондом АВСХХІ — «Уся Польща читає дітям»), «Буба: мертвий сезон» (2007), «Пушка» (2008). У 2010 р. після перекладу роману «Буба» українською мовою, письменниця стала однією з найвідоміших польських авторок на теренах України. Твір розповідає про 16-річну дівчинку Бубу, її життя та переживання, сім'ю, перше кохання, «гіркоту поразок та маленькі й великі перемоги над собою».

Нині польська література для дітей пропагується на офіційному рівні, засновуються премії, проводяться акції на підтримку дитячого читання, розвивається видавництво оригінальних на перекладних книг для дітей, стимулюється переклад польської літератури для дітей на інші мови світу. У Польщі організують наукові конференції та проекти для вивчення історичних та теоретичних питань дослідження польської дитячої літератури, тенденцій її розвитку тощо. Важливу роль у формуванні та розвитку літератури для дітей як науки відіграють укладені бібліографічні покажчики, видрукувані хрестоматійні книги перекладів зарубіжної літератури для дітей польською мовою, збірники статей та наукових досліджень дитячої рецепції та читання, критичних матеріалів.

Запитання. Завдання

1. Здійсніть огляд польських народних казок і легенд, що ввійшли до кола дитячого читання.
2. Висвітліть тематику та жанрові особливості творів для дітей Марії Конопницької.
3. Окресліть характерні ознаки польської поезії для дітей.
4. Охарактеризуйте творчість Януша Корчака та з'ясуйте, які теми порушував письменник.

5. Проаналізуйте вірші для дітей Ю. Тувіма. Порівняйте різні переклади українською. Чи передали перекладачі мовну гру словом?
6. Визначте тенденції розвитку сучасної польської літератури для дітей.
7. Які твори і яких авторів презентує детективний жанр у сучасній польській літературі для дітей?

Література

1. Абліцов В. Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті / В. Абліцов. — Київ : «КИТ», 2007.
2. Борецький М. «Весь він був пристрастю...»: Урок-лекція з вивчення лірики видатного польського поета-модерніста Ю.Тувіма // Відродження. — 1996. — 2. — С. 36 — 38.
3. Брандис Е. Стихи Ю. Тувіма для детей / Е. Брандис // Брандис Е. От Эзопа до Джани Родари. — М., 1983.
4. Бурковський І. «Тувім — дивовижний поет...»/ І. Бурковський // Слово і час. — 1994. — № 11 — 12.
5. Вдовиченко Г. Барбара Космовська: «Обожнюю мить, коли закінчую роман»: інтерв'ю [Електронний ресурс] / Галина Вдовиченко // Високий замок. — Режим доступу до статті: <http://www.wz.lviv.ua/articles/90374>
6. Зарубежная детская литература: Учебник [для студентов библиотечного факультета культуры] / Сост. И. С. Чернявская. — 2-е издание., перераб. и доп. — М. : Просвещение, 1982. — 559 с.
7. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т. 1 : А-К / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського.—Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. — 824 с.
8. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т. 2 : Л-Я / За ред. Н. Михальської та Б.Щавурського. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2006, — 864 с.
9. Корчак Я. Дитя людське: Вибрані твори / Я. Корчак. / Упоряд. С. Петровська; пер. з пол. В. Каденка, О. Ірванця, К. Москальця. — 2-ге вид. — К. : Дух і Літера, 2012. — 536 с.
10. Левінська С. Слово про Юліана Тувіма: До 100-річчя від дня народження / С. Левінська // Відродження. — 1994. — № 9. — С. 72 — 73.
11. Літературознавча енциклопедія: У 2-х томах. Т. 1. / Автор-уклад. Ю. І. Ковалів — К. : ВЦ «Академія», 2007. — 608 с.
12. Світ від А до Я. Хрестоматія світової літератури для початкової школи. У 3-х кн. : Кн. 2. Ісландія-Португалія. / Упорядники Г. Кирпа, Д. Чередниченко. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2007. — 368 с.
13. Соловейчик С. Слово о Януше Корчаке / С. Соловечик // Корчак Я. Как любить ребёнка. — М., 1990.
14. Франко І. Марія Конопницька / І. Франко // Франко І. Збір. творів: У 50-ти томах — Т. 33. К. : Наук. думка, 1981. — С. 375 — 383.
15. Skotnicka G. : Literatura polska dla dzieci u progu nowego wieku. Gdansk 2000.
16. Beszczyńska Z.: Polska literatura dla dzieci i mlodzieży 1989-1998. Książki i autorzy. Warszawa, 1999.
17. Waksmund R.: Literatura dziecka w «stuleciu dziecka». Proba podsumowania. W. : Kul-tura literacka dzieci i mlodzieży u progu XXI stulecia... s.15-25.

10.

Література письменників Північної Америки для дітей

10.1. Фольклор народів Америки

Американський фольклор закорінений у фольклорі індіанців, негрів і білих поселенців, однак реалізований у тій системі жанрових категорій, що й фольклор інших народів. Ця система охоплює міфи, анекдоти, загадки, легенди, казки тощо. В індіанському фольклорі багато чудесного й магічного. Важливу роль відіграє «магічне слово», яке допомагало індіанцям подолати хворобу, спіймати здобич, забезпечити врожай, щасливе життя, відвести біду. Тому тих, хто володів даром слова — оповідачів, ораторів, співців, — завжди цінили і поважали.

Фольклор індіанців. Казкова історія аборигенів починається із розповідей про створення світу, про те, звідки прийшли люди на цю землю. Так, легенди деяких індіанських племен розповідають, що їх народ зійшов із небесних зір; інші вірили, що люди прийшли з підземного світу; індіанці племені оджибвеїв переконані, що їх народ на землі Великих Озер привела священна раковина. Казки індіанців відтворюють перед читачами красу древніх лісів і прерій, оспівують мужній і гармонійний характер індіанця-мисливця, індіанця-воїна, індіанця-вождя. Ці твори розповідають про любов і подвиги в її ім'я; герої вступають у боротьбу зі злом, підступними вчинками, відстоюють чесність,

справедливість, благородство. У казках індієць розмовляють з деревами, тваринами, місяцем і зірками, з горами і вітром. Фантастичне і реальне — нероздільні. Через фантастичне, чарівне проступає опoетизоване реальне життя, яке образно сприймають індієць.

Велику групу казкових розповідей становлять історії про звірів, покровителів племен: Великого Зайця Монабозо, павучка Віхно, койота, ворона, сойку. Група казок про добро і зло побудована на оповідях про братів близнюків, між якими ведеться боротьба, про священні талісмани, які вони приносять людям, про пізнання навколишнього світу та міфічне пояснення природних явищ.

Багато творів складено про мудрого вчителя, пророка, що у кожного племені називається по-своєму: Гайавата, Глускеп, Мічабу чи просто Чабу та ін. Це він навчив індіанців жити в мирі та дружбі, придумав для них гроші — раковини вампум, навчив різним ремеслам і видам праці, допомагав індієцям під час війни, але завжди стояв на боці добра і справедливості, свободи.

Різномірний пісенний фольклор аборигенів Америки, в якому відтворювались образи світу, оспівувалось благополуччя народу, сила краси, мужності, у них звучали войовничі заклики і звертання до духів-хоронителів племені. Так, в індієцькому фольклорі розвивається низка поетичних жанрів: войовничі пісні, гумористичні «пісні під барабан», пісні-талісмани, пісні-молитви, гімни, колискові, пісні-заклинання тощо.

Індієцький письменник *Хайміюстс Сторм* у книзі «Сім стріл» розповів про основи народного світогляду та переказав низку індіанських легенд та історій, в т. ч. і «Притчу про Стрибаючу Мишу». Мовою традиційних індієцьких символів від імені фольклорних персонажів автор закликає людину пізнавати світ, вчитися мудрості у природи, жити в гармонії з нею.

В Америці є багато зібрань північноамериканського фольклору: етнографічні, наукові видання, збірки в літературній обробці і в переказах для дітей. Українською перекладено казки індіанців Південної Америки («Материнська любов», «Сонячна квітка»), казки індіанців тропічних лісів («Черепашка і олень»), казки індіанців чако («Як Кролик украв вогонь у ягуара»), казки народу майя («Три брати і жаба»).

Фольклор американських негрів. Це один із найбільш досліджених аспектів літератури, створеної неграми африканського походження. Перші негри потрапили у Вірджинію як раби у 1619 р. Через кілька десятиліть представники африканських племен на американському континенті стали єдиним народом і

відродили перекази про своїх національних героїв. Особливо розвинута негритянська народна поезія. У 1958 р. в Нью-Йорку вийшла антологія, в якій найбільш повно представлена поезія американських негрів — «Книга негритянського фольклору», склали її негритянський поет Ленгстон Х'юз і публіцист Арна Бостон. Вміщені тут і веселі пісеньки для дітей.

У коло дитячого читання увійшли негритянські казки. Вивчення фольклору американських негрів започаткував відомий американський письменник-фольклорист, журналіст *Джоель Чандлер Гарріс* (1848—1908). Джоель жив поруч з африканцями, слухав, як вони говорять, і дуже добре засвоїв особливості вимови, що пізніше дало змогу письменнику запам'ятати, записати й літературно опрацювати негритянські казки, легенди, прислів'я і приказки. Він працював у різних газетах і журналах. Казки у манері негритянського фольклору, з героєм Братиком Кроликом і розповідачем дядечком Рімусом, вперше з'явилися саме на сторінках газети у Атланті, а пізніше — у книгах «Дядечко Рімус, його вірші й прислів'я» (1881), «Вечори з дядечком Рімусом» (1883), «Дядечко Рімус та його друзі» (1892), «Смоляне опудало» (1904), «Дядечко Рімус й маленький хлопчик» (1905) та ін. Крім казок і нарисів про негритянське життя, які увійшли до книги «Вільний Джо та інші замальовки з життя Джорджі» (1887), Гарріс написав низку оповідань. Про «Казки дядечка Рімуса» він писав: «Моїм завданням було передати легенди в їхній оригінальній простоті».

У збірнику всі казки об'єднані оповідачем — старим негром, якого звать Рімус, та образами тварин-персонажів. Прадіди американських негрів жили в Африці. Вони привезли із собою в Америку казки про Братика Кролика, Братика Лиса, Братика Ведмедя та інших тварин, які й розповідає негр маленькому Джоелю. Кролик в Африці був кмітливим малим, а в Америці перетворився на справжнього героя. Він любить свободу й відстоює свою незалежність. Як б пастки не приготували йому вороги, Братик Кролик з них виплутується і завдяки хитрості та сміливості завжди перемагає сильнішого.

Деякі казки мають пояснювальний характер, даючи відповідь на запитання чому у кроликів та ведмедів куций хвіст («Як братик Кролик одірвав собі хвоста», «Чому у братика Ведмедя нема хвоста»), чому в опусума нема щетини на хвості тощо. Опинившись у своїй природній стихії, кожен лісовий мешканець стає сильним і невразливим: черепаха та жаба у воді («Братик Лис топить братика Черепаху», «Як братик Ведмідь спіймав братика Жабу»), кролик у кущах шипшини («Як братик Кролик перехитрив хижого Лиса»).

У багатьох творах звучать мотиви різних казок народів світу. Так, казка «Як братик Кролик відірвав собі хвоста» сюжетно нагадує російську народну казку «Лисиця-сестриця і Вовк-панібрат». У цих казках Лис обдурює Кролика та Вовка і ті серед зими йдуть в ополонці ловити рибу хвостом. «Пригода зі смоляним чоловічком» нагадує слов'янську казку «Солом'яний бичок». Тематичний мотив вимірювання сили героїв та перемоги хитрішого і кмітливішого, актуалізований у казці «Братик Черепаха дивує всіх своєю силою», асоціативно пов'язаний із казкою «Заєць та Їжак».

Образи лісових звірів стереотипні: хитрий, нечесний Лис, як і Вовк — хижаки, які полюють на інших звірів заради поживи; Лев — сильний, цар звірів; Кролик — винахідливий і розумний. Він завжди готовий допомогти слабшому і покарати нечесного. Висміюються негативні вади: нечесність, неухважність, бажання зла іншому, боягузтво («Чому опусум любить мир»), розмови про те, чого не знаєш («Гуркіт у лісі»).

Негритянським казкам властиві поєднання прозового та поетичного текстів, вкраплення у розповідь пісеньок, римованих приповідок; фантастичний вимисел, повчальний характер, конденсація народної мудрості у фразах-афоризмах.

«Казки дядечка Рімуса» закінчуються щасливо: Кролик позбувся своїх найлютіших ворогів, а «в лісі запанував мир, усі звірі зажили дружно та щасливо. Тут і нашій казці кінець».

Основні ознаки американського фольклору сформувались під час колонізації Дикого Заходу — це і була перша національна епопея, героєм якої є лісоруб Поль Баньян — працелюб-гігант, який за переказами вирубував гігантські ліси, прокладаючи русла рік, міг перетягти пліт через Ніагарський водоспад і побудувати дім заввишки до Місяця.

Українським читачам відомі й такі казки Америки: «Семибарвний кінь», «Швець і 15 сентаво боргу», «Як дурник одружився з королівною», «Три брати й жаба», «Як жорстокий управитель спокутував свій гріх», «Педро, дід та баба», «Казка, яка не має кінця», «Як олень і черепаха бігали наввипередки», «Агуті та Маха», «Чому Схопиморе так називається», «Галісдень та Конго за круглим столом», «Нема нічого простішого», «Як слон і лев подорожували», «Принцеса, що любила свого батька більше, ніж сіль», «Невдячний віслик», «Пригоди цапка й kota» та ін.

Цікавий фольклор інших поселенців Америки, людей різних національностей, які емігрували до Нового світу у пошуках щастя, золота, свободи і принесли з собою свої сказання, притчі,

пісні, казки: англійці — казку про Джека і бобове стебло, голландці — про пригоди Тіля Уленшпігеля, поляки — оповідання про цигана, що перехитрив суддю. Так із фольклору різних народів на американському ґрунті виник американський фольклор зі своїм національним характером. Паралельно народжувались американські оригінальні казки і легенди, молодші, сучасніші, на відміну від європейського фольклору.

10.2. Література США доби романтизму у дитячому та юнацькому читанні

Література для дітей у США сформувалась у другій половині XVIII ст., в період просвітництва і війни за незалежність. Доба піднесення національного духу, формування національного менталітету й самосвідомості була за своїм характером романтичною.

Ранній американський романтизм (1820—1830)

Ознаки просвітництва, зокрема ідеї «природної людини» мав ранній романтизм. З появою творів В. Ірвінга, Дж.-Ф. Купера, В.-Куллена Брайента та інших представників цієї течії американська література набула міжнародного визнання, розпочалися взаємодія американського та європейського романтизму, інтенсивний пошук національних художніх традицій. Водночас окреслилися основні теми і проблематика (війна за незалежність, освоєння континенту, життя індіанців, романтично ідеалізоване життя Дикого Заходу тощо), сформувався оптимістичний світогляд, назріли критичні тенденції. Багато творів, написаних у цей час для дорослих, стали частиною літератури для дітей. Особливо популярні твори Дж.-Ф. Купера.

Джеймс-Фенімор Купер (1789—1851)

Романіст, майстер пригодницького роману, сюжетів про заселення американських земель білими людьми і витіснення корінного населення. Дж.-Ф. Купер виріс на березі озера Отсеґо, де в той час проходила межа між освоєними територіями і

землями аборигенів. Хлопчик змалку став живим свідком драматичного становлення американської цивілізації. Він навчався у Єльському університеті, служив на торговому й військовому флоті. У 1826—1833 роках обіймав посаду американського консула в Ліоні, об'їздив багато країн Європи.

Його романи поділяють на такі типи: історичні («Шпигун», «Браво», «Кат», «Два адмірали» та ін.), морські («Лоцман», «Червоний корсар», «Пірат» та ін.), сімейні хроніки («Чортів палець», «Землемір», «Червоношкірі»), романи-памфлети («Монікіни»), публіцистичні романи («Додому», «Вдома»). Вершиною творчості Купера вважають пенталогію про Шкіряну Панчоку (її ще називають циклом «романів про індіанців»). До неї належать романи «Піонери» (1823), «Останній з могікан» (1826), «Прерія» (1827), «Слідопит» (1840), «Звіробій» (1841). Це твори, які захоплено читали й читають підлітки різних країн. П'ять романів об'єднані в одне ціле образом головного героя-слідопита і мисливця Натті Бампо, якого його друзі-індіанці через незвичні для них чоботи прозвали Шкіряною Панчокою. Він приїхав до Америки майже підлітком, прожив серед неторканих лісів усе життя і на старість став жертвою Америки, якій колись так відважно проклав шлях. Дружба з індіанцями навчила Натті не боятися природи, яка ніколи не образить того, хто прийшов до неї з добром. А от «нова Америка» з її містечками, «забігайлівками» і приватною власністю на землю відштовхує старого мисливця.

Індіанець Джон (головний герой роману «Останній із Могікан») згадує: «Жили тут наші предки на березі озера, жили мирно... Але прийшли білі і принесли із собою довгі ножі і ром... вони заволоділи нашими лісами; злий дух жив у їхніх бочках із ромом, і вони напустили його на нас». Дж.-Ф. Купер не був противником цивілізації, але вважав, що вона має утверджуватися мирним шляхом, без кровопролиття і масових вбивств.

Роман «Звіробій» завершується жахливою картиною розправи колоніальних військ над індіанським племенем гуронів. Велична і прекрасна природа теж спаплюжується: прерії перетворюються на пустелі, чисті джерела пересихають, живий світ лісів і степів гине.

У кожному з романів серії висвітлено один з періодів життя героя, а разом з ним — етап освоєння континенту та становлення нації, але жанрова природа цих творів різна: «Піонери» — соціально-проблемний, «Останній із Могікан» — найавантюристичний, «Прерія» — найбільш філософський роман серії.

Усі романи серії про Шкіряну Панчоку неодноразово екранізовані. Дж.-Ф. Купер став першим письменником, який відкрив

європейцям літературу Америки, створив національне обличчя американця з позитивними та негативними рисами прославив людину честі й мужності.

Зрілий (пізній) американський романтизм (1840—1850)

До періоду пізнього романтизму належить творчість Н. Готорна, Е.-А. По, Г. Мелвілла, Г.-У. Лонгфелло, Н.-Р. Сіммса, письменників-трансценденталістів Р.-У. Емерсона, Г.-Д. Торо. Складна та суперечлива реальність Америки цих років зумовила помітні розбіжності у світовідчутті й естетичній позиції романтиків 40—50 років. Більшість письменників цього періоду відчували суперечність між дійсністю і романтичним ідеалом.

На цьому етапі американський романтизм перейшов від художнього освоєння національної реальності до дослідження на національному матеріалі універсальних проблем людини й світу, набув філософської глибини. У художню мову проникала символіка, яка рідко трапляється у романтиків попереднього покоління. Помітну роль у творах почали відігравати надприродні сили, посилилися містичні мотиви. Романтики Америки осмислювали біблійні притчі, пишучи твори, спрямовані на виховання та виховання.

Літературу для дітей поповнили нові пригодницькі, морські романи американських письменників того часу. Мобільність нового населення Америки, зумовлена існуванням на безмежних просторах країни, жагою оволодіти ними, сприяла популярності творів про подорожі, якими особливо захоплюються підлітки.

Едгар-Аллан По (1809—1849)

Класик американської національної літератури. Народився у сім'ї акторів мандрівної трупи, осиротів рано. Прийомні батьки щиро піклувалися про хлопця, у 1815 р. віддали його у престижний лондонський пансіонат. Про п'ятирічне навчання майбутній письменник згодом розповів у повісті «Вільям Вільсон». Едгар у підлітковому віці почав писати ліричні вірші. У нього було багато друзів, різноманітні зацікавлення, сповнене пригоди життя. Юнак навчався у Вірджинському університеті у Шарлотсвілі, який не закінчив через матеріальні нестатки. У 1827 р. у

Бостоні він видав першу збірку «Тамерлан та інші вірші», яка не принесла успіху; у 1828 р. — збірку «Аль Арааф, Тамерлан і дрібні поеми»; у 1831 р. — «Вірші». За оповідання «Рукопис, знайдений у плящі» він здобув нагороду у літературному конкурсі.

Письменник працював у редакціях журналів «Південний літературний вісник», «Журнал джентльмена», «Журнал Грема», «Бродвейський журнал», газети «Вечірнє дзеркало». Журнально-газетна робота мала певні переваги, забезпечувала стабільну платню, давала змогу публікувати власні оповідання, хоча гонорари за оригінальні твори були нікчемними. Проте поєднувати журналістику з поезією та прозою письменнику ставало дедалі важче. У 1836 р. Е. По одружився, однак дружина тяжко хворіла і померла у 1847 р. На той час творчий доробок письменника поповнили збірка «Гротески й арабески» (1939), три книги новел, вірш «Ворон» (1845), що нині є однією з перлин світової поезії. У другій половині 40-х років Е. По вважали одним із найвидатніших поетів Америки. Біографія його багата на таємниці, легенди, вигадки та нез'ясовані моменти. Невідомі досі обставини і причина ранньої смерті поета.

Е. По також був одним із перших у США фахових критиків. Він не лише аналізував твори своїх колег, а й прагнув також пізнати закономірності власного творчого процесу, сформулювати деякі загальні висновки, що стосуються різних жанрів літератури.

Письменник працював у різних жанрах, але передусім вважав себе поетом, хоча й залишив досить невелику спадщину — лише трохи більше п'яти десятків віршів. «Ізрафель», «Ельдорадо», «Улалюм», «Ворон» набули статусу «хрестоматійних». «Ельдорадо» — поезія, яка ввійшла до кола читання й молодших школярів. Вона розкриває драму відважного вершника, який шукає омріяний край щастя і достатку — Ельдорадо: «Ідуть літа, / І гіркота / Бере над серцем владу, — / Пройма відчай, / О, де ж той край — / Щасливе Ельдорадо?» (переклад А. Онишка).

У сонеті «До науки» протиставлено природність навколишнього світу науці, яка для поета уособлює «розум», що є ворогом краси, наодинці з котрою поет досягає гармонії. Вірш «Дзвони» ґрунтується на мотиві дзвонів, які супроводжують людей під час вирішальних моментів у їхніх долях: це народження людини, весілля, стихійне лихо — пожежа, нарешті, похорон. Автор експериментував, використовував варіації розмірів, внутрішнє римування, звуконаслідування, вдавався до складних, оригінальних строф. Головне слово цього вірша — дзвони — постійно повторюється і щоразу постає у новому смислому контексті.

Особливо рельєфною виявилися поетика та стилістика Е. По у *«Ворони»*. Підпорядкувавши всю структуру вірша, у якому виважене кожне слово, створенню приголомшливого ефекту, поет досягнув своєї мети. Вражає не тільки зміст, а й форма твору. Вірш складається з 18 строф, кожна з яких має шість рядків, причому два останні відіграють роль рефрену. Звукопис посилюється завдяки внутрішньому римуванню й алітераціям. Химерний гість-ворон видається символом самої фатальної долі. З наближенням до фіналу атмосфера твору стає дедалі гнітючішою і похмурішою. Кожна строфа в оригіналі закінчується своєрідним заключним акордом — словом *«nevermore»* («дарма»).

Основну частину творчої спадщини Е. По становить проза. Окрім літературно-критичних статей, есе, філософського трактату *«Єврика»*, він написав приблизно сімдесят новел. Разом з В. Ірвінгом і Н. Готорном По був фундатором американської романтичної новели.

Прозова творчість письменника почалась із пародіювання популярних на той час літературних жанрів, зокрема «оповідань жахів», наслідування манери німецьких романтиків (новели *«Метценгерштейн»* (спершу вона навіть мала підзаголовок *«Наслідування німецького»*), *«Герцог де л'Омлет»*, *«Без дихання»*, *«Містифікація»*). У новелах, створених у 40-х роках, які принесли Е. По світову славу, він демонструє різноманітність проблематики і стильових прийомів, невичерпну фантазію. З жанрово-тематичного погляду ці новели можна поділити на кілька груп: психологічні (*«Крах дому Ашерів»*, *«Двійник»*); «страшні», побудовані на мотиві «жаху душі» (*«Живцем поховані»*, *«Береніка»*, *«Без дихання»*); новели із центральним образом жінки (*«Морелла»*, *«Елеонора»*, *«Лігейя»*); новели зі сценами жахів, фізичних і душевних страждань (*«Колодязь і маятник»*, *«Маска Червоної Смерті»*, *«Чорний кіт»*). Окрім того, письменник фактично був фундатором детективного жанру у літературі США. У трьох відомих новелах По — *«Убивство на вулиці Морґ»*, *«Тасмниця Марі Роже»* і *«Викрадений лист»* діє «наскрізна» постать — Огюст Дюпен, не поліцейський, не детектив, а любитель, який безпосередньо не бере участі в розслідуванні злочину, проте допомагає його розкрити завдяки логічності та аналітичності свого розуму. Дюпен — попередник таких образів світового детектива, як Шерлок Холмс (у А.-К. Дойла) та інспектор Мегре (у Ж.Сіменона). Ці герої та детективні історії цікаві для читачів-підлітків. Зазвичай детективні оповідання По починаються з викладу факту злочину, а потім автор вдається до «ретроспекцій», екскурсів у минуле, поступово відновлюючи всі обста-

вини злочину, подаючи речові докази і т. д. Зокрема, така структура притаманна його новелі «*Таємниця Марі Роже*», сюжет якої ґрунтується на реальних подіях, що трапилися у Нью-Йорку.

Е. По у своїх новелах активно застосовував мотив недовольності деяких деталей та епізодів, покладаючись на уяву та фантазію читачів («Викрадений лист», «Убивство на вулиці Морґ»). Багато спільного з Дюпенем має і Вільям Легран, зубожілий джентльмен з новели «Золотий жук», яку сам Е. По вважав своїм найкращим оповіданням. Сюжет оповідання захоплює детективним характером і примушує читачів логічно мислити. Легран якимось упіймав дивовижного золотого жука, на спинці якого проступали обриси черепа і кісток. За допомогою жука головний герой новели знаходить дерево із загадковою криптограмою і розшифровує її. Розгадка допомогла Легранові відшукати місце, де був закопаний скарб ватажка піратів, капітана Кідца, — скриня із золотими та срібними монетами. Герой новели розбагатів і здобув гідне становище у суспільстві.

Особливу групу серед творів Е. По становлять пригодницькі новели та повісті: «Незвичайні пригоди такого собі Ганса Пфааля» (1835), «Повість про пригоди Артура Гордона Піма» (1838) та ін.

Вплив По помітний в англійській літературі, передусім у творчості символістів (О. Вайлд) та неоромантиків (Р.-Л. Стівенсон); у французькій (С. Малларме, П. Верлен, Г. Аполлінер, П. Валері). Він стимулював розвиток науково-фантастичного жанру, з його досвіду плідно скористалися Ж. Верн та Г. Веллс. Ж. Верн навіть дописав історію головного героя «Повісті про пригоди Артура Гордона Піма» у своєму романі «Крижаний сфінкс». Поетичні та прозові твори Е. По ввійшли до кола дитячого читання і вплинули на розвиток літератури для дітей наступних поколінь письменників.

Натаніел Готорн (1804—1864)

Письменник. Він походив із давнього роду англійських колоністів. У дитинстві хлопчик був хворобливою і замкнутою дитиною, захоплювався читанням. Навчався у Боудойнському коледжі, майже все життя прожив у містах Нової Англії.

Н. Готорн дебютував новелістичними збірками «Двічі розказані історії» (1837), «Легенди старої садиби» (1841). Пізніше надруковано збірку «Снігуронька та інші двічі розказані оповідання» (1851). Романтичний настрій, використання легенд, хро-

нік, історій з пуританським минулим, у яких реальність переплітається з фантастикою, казкою, грою уяви — ознаки стилю Готорна-новеліста. Він також писав романи — «Будинок на сім фронтів», «Червона літера», «Блайтдел», «Мармуровий фавн».

Письменника вважають зачинателем американської дитячої літератури. Читачам молодшого шкільного віку він присвятив такі книги: «Дідусеве крісло», «Знамениті старі», «Дерево свободи», «Біографічні оповідання для дітей», «Книга чудес» та її продовження «Оповідання в Танглвуді». Дві останні — в казковій формі викладені міфологічні сюжети про безстрашного Персея, сина Данаї, що відрубав голову медузі Горгоні («Голова Горгони»), про царя Мідаса, що був покараний за свою пристрасть до золота («Золото царя Мідаса»), про викрадення Європи і зуби дракона («Зуби дракона»), про перемогу Геракла над Антеєм («Пігмен»). Міфологічні новели Готорна містять іронічні мотиви. Деякі літературознавці критикували автора за неточність у викладенні фактів.

Готорн любив зображувати дітей у світі казок («Снігурочка», 1851), розумів дитячу психологію, а для його стилю характерна деталізація при описанні почуттів, емоцій героїв, у зображенні місцевості, де відбувається дія, тощо.

Герман Мелвілл (1819—1891)

Майстер американської романтичної прози. Г. Мелвілл народився у Нью-Йорку у родині комерсанта. Релігійним вихованням дітей займалася мати. Дитинство Мелвіла минуло у великому домі, у достатку, навчався він у привілейованій школі. Коли Герману було 12 років, помер батько, тому хлопець був змушений почати працювати. Відомий як автор морського роману «*Мобі Дік, чи Білий Кит*» (1851). Роман цікавий для підлітків, хоч був адресований дорослому читачу. Свій роман автор присвятив Натаніелу Готорну.

З вісімнадцяти років плавав юнгою на кораблі, потім працював учителем. У 1841 р. завербувався матросом на китобійну шхуну «Акуншет» (вона згодом слугувала за «модель» для вельбота «Пек вод» у романі «*Мобі Дік*») і вирушив у плавання. Через півтора року (унаслідок жорстоких порядків на кораблі) під час стоянки в гавані Нукухіві Мелвілл разом з товаришем Тобі втік з корабля і потрапив у полон до тубільців (місцевого племені тайпі), звідки його звільнив екіпаж австралійського китоловного судна. У 1860 р. Мелвілл здійснив кругосвітню подорож.

За час перебування на морі письменник отримав багато вражень, які лягли в основу його творів і визначили своєрідність його як мариніста. Його перу належать романи «Тайпі» (1846), «Ому» (1947), «Мобі Дік, або Білий Кит», «Людина довір'я», «П'єр», «Білий бушлат, або Світ воєнного корабля», «Ізраель Поттер», повість «Біллі Бад», новели «Беніто Серено», «Писар Бартльбі», поетичні збірки «Вірші про війну», «Джон Марр», «Тімолеон», «Кларель» та ін. «Тайпі» та «Ому» — екзотичні романи, які ґрунтувались на «маркізькому» епізоді з життя автора та на досвіді мандрівного життя на Гаїті.

Роман «Мобі Дік, або Білий Кит» зараховують до вершин світового письменства. Автор задумав цей твір як морський роман про китобійний промисел, але його проблематика набагато ширша, жанрова природа видозмінена, а стильові ознаки еkleктичні. Сюжет роману — це полювання китобоя «Пеквод» за таємничим велетенським Білим Китом, образ якого символічний. Білий Кит — не тільки могутній мешканець морської стихії, а й «втілення одвічного зла», якого слід уникати морякам, котрі бажають благополучно повернутися у рідний порт. Капітан судна, Ахав, не просто романтичний герой, а людина, одержима пристрастю здолати Білого Кита, у сутичці з яким втратив ногу. Іншими персонажами є різні за характером та поведінкою помічники Старбак, Стаб, Фланк, матроси, гарпунер індіанець Тештігу. Після того, як Ахав вражає смертельним ударом судна Білого Кита, команда «Пеквода» гине. Рятується тільки Ізмаїл, якого підбирає китобійне судно «Рахіль». Цього персонажа вважають автобіографічним.

Роман цікавий підліткам пізнавальним пластом (тут розповідається про кашалотів, китобійний промисел, подано енциклопедичні відомості про китів), пригодницьким характером, соціальним планом, філософським наповненням (символікою, алегоріями, алюзіями біблійного, історичного, легендарного характеру, посиланнями на праці вчених, мислителів, релігійних діячів).

Українською мовою твори Мелвілла перекладали Ю. Лісняк та В. Корнієнко.

Генрі-Водсворт Лонгфелло (1807—1882)

Поет. Народився в сім'ї адвоката. За родинною традицією і він мав стати юристом, але вже у коледжі почав активно вивчати європейські мови, захоплювався поезією. Після закінчення навчання три роки мандрував Європою. Лонгфелло слухав лекції

в Геттінгенському університеті, побував у Італії, Іспанії, Франції, Англії, Голландії і Швейцарії. Викладав у рідному коледжі Бавдойн, близько двадцяти років (1835—1854) був професором кафедри європейських мов Гарвардського університету, а після цього повністю присвятив себе літературній творчості.

Творчість поета демократичного спрямування, автора «Поезій про рабство» («Свідки», «Невільник у чорному болоті»), 31-томного видання віршів про природу у романтичному дусі «Вірші різних місцевостей» (1876 — 1879), епічної поеми «Пісня про Гайавату» (1855), написаної на основі пам'яток індіанського фольклору в дусі «Калевали», цікавить підлітків.

Вважають, що саме Г.-В. Лонгфелло першим створив американську поему. Поет зібрав та опрацював легенди, пісні північноамериканських індіанців про подвиги національного героя, одного із вождів племені ірокезів Гайавату, що жив у XV ст. В інтерпретації Лонгфелло історія Гайавати стала легендою, казкою, в якій фантастична вигадка переплітається з народною мудрістю. Герой поеми — незвичайна істота, наділена казковими силами, розумом і відвагою, справжній народний герой.

У коло читання молодших школярів увійшли уривки поеми про вождя індіанського племені. «Пісню про Гайавату» Лонгфелло називав «індійською Еддою»; вона насичена міфологічними образами. Нащадок Місяця і син Західного Вітру, Гайавата наділений здатністю спілкуватись не тільки з людьми, а й з силами природи: розуміє голоси тварин і птахів, вміє слухати шум вітру, плескіт ріки. Він вступає у боротьбу з батьком Меджеквіса, який через три дні запропонував припинити бій, бо був безсмертним і хотів лише перевірити звитягу й хоробрість Гайавати. Перед розлукою батько наказав йому у всьому допомагати своєму народові й пообіцяв, що з часом розділить із ним своє царство: «Повернись в свою країну, / До свого вернись народу».

Легенда про Гайавату одухотворює боротьбу із силами природи, розповідає про довгий історичний шлях індіанських племен до цивілізації. Герой навчає індіанців майстерності полювання і землеробства, винаходить писемність, відкриває таємниці лікування. У країні Дакотів юнак закохався. Поет змальовує друзів головного героя — Чайбайбоса, Квазінда, По-Пок-Ківіса, Ягу. У наступних строфах Лонгфелло порушує проблему останніх індіанців, загнаних в резервації, намагаючись примирити їх з білими колонізаторами (перша глава поеми «Трубка миру»).

Українською мовою поему перекладали О. Олесь, Олена Пчілка, Панас Мирний, В. Мисик, Д. Павличко, Г. Кочур та ін.

Емілі-Елізабет Дікінсон (1830—1886)

Поетеса. Не мала власної сім'ї, мешкала з батьками, а останні 25 років життя майже цілковито відмежувалась від зовнішнього світу.

За життя було опубліковано тільки шість її віршів, проте у ХХ ст., після опрацювання архіву, в якому містилось приблизно 1800 віршів, Емілі визнали класиком. Її поетична манера своєрідна: вірші — десяти-, дванадцятирядкові мініатюри, безсюжетні, присвячені перебутим враженням, іноді подані як афоризми про Бога, про людське кохання, смерть, буття. В основі її естетики — романтичне світовідчуття, багатство образів. «Опівдні двоє мотилів...» — поезія, запропонована для читання молодшим школярам.

10.3. Реалістична література XIX ст. для дітей

У 60—70-х роках XIX ст. у США виникла реалістична література. Видатними її представниками стали Марк Твен, Гарріет Бічер-Стоу, Мері Мейпс Додж, Луїза Олкотт та ін.

Марк Твен (Семюель Клеменс) (1835—1910)

Він був шостою дитиною у сім'ї купця, де було семеро дітей, однак вижило тільки троє. Коли Марку Твену було чотири роки, його сім'я переїхала у містечко Ганнібал, яке згодом стало прообразом містечка Сент-Пітерсберг у романах *«Пригоди Тома Соїєра»* та *«Пригоди Гекльберрі Фінна»*.

У березні 1847 року, коли Семюелю було 11 років, його батько помер, хлопчик почав працювати помічником у друкарні. Він багато, хоч і безсистемно, читав. З 1851 р. Самюель став набирати (друк) і редагувати статті та гумористичні нариси для «Ганнібальського журналу», газети, власником якої був його брат Оріон. У віці 18 років юнак працював у друкарнях Нью-Йорка, Філадельфії, Сент-Луїса та інших міст, займався самоосвітою. У

22 роки Твен повернувся в Міссурі, у 1859 р. — отримав диплом капітана корабля.

На початку 60-х років XIX ст. він писав гумористичні розповіді для газети і вперше надрукував оповідання під псевдонімом Марк Твен, тобто «Мірка 2» — лоцманський термін, що означає рівень води достатній для проходу корабля.

Протягом декількох наступних років Марк Твен мандрував з газети в газету як репортер і фейлетоніст, автор гумористичних оповідань. Оповідання «Знаменита жаба-стрибуха із Калавераса» (1865), «Приборкування велосипеда», «Мій годинник», «Моя собака» та інші увійшли до кола дитячого читання.

Успішними були книга «Простаки за кордоном», роман «Позолочений вік», написаний у співавторстві з Чарльзом Ворнером. У 1876 р. Марк Твен написав книгу, яку означив як «гімн у прозі» — «Пригоди Тома Соєра». Автор вважав, що пише книгу для дорослих, але перший її читач — Ховеллс — переконав його, що книга матиме успіх серед підлітків. Вона стала новим етапом у розвитку дитячої літератури Америки. До цього дітям-читачам пропонували літературу, витриману у дусі дидактично-благочестивої сентиментальної традиції.

Пишучи цю книгу, письменник згадував дитинство в Ганнібалі та своє життя в ті роки. На сторінках книги з'явилося містечко Сент-Пітерсберг, у якому можна упізнати Ганнібал, як утім, і прикмети безлічі інших дрібних населених пунктів, розкинутих по берегах Міссісіпі. Неподалік від Ганнібала справді існував безлюдний острів, куди тікали хлопчики, у натовпі босоножих дітлахів бігали прототипи майбутніх героїв — Тома Соєра, Гекльберрі Фінна, Джо Гарпера. Був у Ганнібалі й індієць Джо, що ледь не вмер від голоду, заблукавши в одній із печер. В образі Тома Соєра легко впізнати юного Семюеля Клеменса. Це непосидючий веселий хлопчина, який випромінює радість, інтерес до життя. Цю книгу називають однією із найсвітліших книг у світовій літературі. На противагу світові дітей, наповненому фантазією та грою, Марк Твен показав у книзі нудний, бундючний і жорстокий світ дорослих. І в «дитячій» книзі він звертається до однієї з головних своїх тем — протиставлення життя, сповненого буяння і витівок, системі штучних упереджень. Твен застосував у романі прийом «подвійного бачення»: світ дорослих по-різному сприймається дітьми й автором-оповідачем.

«Пригоди Тома Соєра» вважають етапним твором у розвитку дитячої літератури, бо в ньому відсутнє педагогічне моралізування, це твір мистецтва, у якому виховні та пізнавальні завдання підпорядковані художній логіці, а не навпаки.

Успіх «Пригод Тома Соєра» перевершив усі сподівання Марка Твена. Роман, наповнений простим гумором і написаний доступною мовою, сподобався широкій масі звичайних американців, адже в Томі багато хто впізнавав себе в далекому й безтурботному дитинстві.

Повість «*Принц і жебрак*», яка вийшла 1882 р., переносить читачів до Англії епохи Тюдорів. Це історичний твір, але у ньому є зображення поведінки дитини, психологічних мотивацій її дій і вчинків. Автор поетизує дружбу та інші позитивні якості людини. Зв'язок історичної повісті й казки визначає жанр твору. Створюючи книгу, Твен читав її своїм дочкам — восьмилітній С'юзі і шестилітній Кларі. Його розповідь не тільки відповідає сприйняттю історії у визначеному віці, а й активно впливає на розвиток усвідомлення і уяви дитини, залишаючи великий простір для зіставлень та узагальнень. Марк Твен розгорнув казковий сюжет про хлопця-простолодина Тома Кенті, «принца нужди», який успішно впорався із роллю короля, та принца Едварда, який в той час опиняється у «Дворі покидьків», змагаючи від голоду і страждань, жахаючись від такої картини. У формі дитячої казки письменник стверджував: люди не народжуються королями чи жебраками, вони ними стають.

Історична тема зацікавила письменника, він написав роман «*Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура*».

У 1884 р. Марк Твен уже був відомим літератором, успішним бізнесменом, видавцем. У його власному видавництві вийшов твір «*Пригоди Гекльберрі Фіна*», який задумувався як продовження «Пригод Тома Соєра», однак став набагато складнішим і багатшаровим. Письменник створював його протягом майже 10 років. У цій книзі він вперше в американській літературі використав розмовну мову американської глибинки.

«Пригоди Гекльберрі Фінна» Е. Хемінгвей назвав книгою, з якої вийшла вся американська література. І якщо «Том Соєр» позначений ліризмом, то «Гек Фінн» сповнений трагізму. У цьому романі теж спогади з дитинства письменника. Його дружба з маленьким волоцюгою Томом Бленкеншипом, згодом увіковіченим ім'ям Гекльберрі Фінна, стала однією з найяскравіших згадок у житті автора. Гек Фінн — ще одна модифікація твенівського «простака», безпритульного волоцюги, що змалечку мусить дбати про самого себе. У його характері поєднуються здоровий глузд, хитрість із дитячою простодушністю та наївністю. Він добрий і справедливий, безкомпромісний до грубої сили, відкритий душею. Пригоди і випробування, які зустрічає герой на плоту, мандруючи по Міссісіпі, сповнені небезпек, показу реального стану речей у тодішньому суспільстві.

Кожний розділ твору — це закінчене ціле, сюжет і композиція — досконалі. Гумор, іронія, сатира — елементи стилю роману. Це роман-мандрівка, а річка, по якій пливають герої, — величний світ поезії, що ніколи не підкориться нудній містечковій повсякденності. Для Джіма дорога — небезпечний і важкий шлях до свободи, для Гека — природна форма існування. Гек не виказав свого друга Джіма, а став на його захист, відстоюючи справедливість, а не наслідуючи расистські погляди, що панували у тогочасному американському суспільстві. Письменник відтворив внутрішній світ, передав плін думок, міркування підлітка, показуючи конфлікт, який довелося вирішувати головному героєві.

Марк Твен у «Пригодах Тома Сойера», «Пригодах Гекльберрі Фінна» та повісті «Принц і жебрак» зумів показати психологію дитини, її радощі й переживання у всій своїй зовнішній непослідовності та внутрішній цільності.

Він також написав твори «Особисті спогади про Жанну Д'арк» (1896), «Роззява Вільсон» (1894), «Том Сойер за кордоном» (1894) і «Том Сойер-нишпорка» (1896), але жоден з них не мав того успіху, що супроводжував попередні книги.

За мотивами творів Марка Твена знято низку фільмів. Так, в Україні створено стрічки «Том Сойер» (1937) Л. Френкеля, «Нові пригоди янкі при дворі короля Артура» (1988, 2 серії) В. Греся, телесеріал «Пригоди Тома Сойера та Гекльберрі Фінна» (1981, т/ф, 2 серії) С. Говорухіна. Серед глядачів молодшого шкільного віку особливо популярна стрічка «Принц та Жебрак», серед підлітків — «Пригоди Тома Сойера та Гекльберрі Фінна».

Гарріет Бічер-Стоу (1811—1896)

Прозаїк, авторка роману «Хатинка дядька Тома» (1852). Гарріет Бічер-Стоу народилася у сім'ї священника, виховувалася у дусі суворих релігійних традицій та християнської моралі. Її рідні були противниками рабства, аболіціоністами. Замолоду Бічер-Стоу викладала в школі для дівчат, заснованій її сестрою. На початку 30-х років вона розпочала літературну діяльність. Ранні оповідання та нариси публікувалися у популярному «Дамському журналі». Бічер-Стоу писала твори для дітей, зверталася до жанру моралістичної притчі. Твори письменниці 30-х — початку 40-х років увійшли у збірку «Мейфлауер» (1843). Роман «Хатинка дядька Тома» був перекладений багатьма мовами світу, його читали безліч поколінь підлітків.

Негритянська тема, проблема скасування рабства — одні з найважливіших в американській літературі другої половини XIX ст. Роман «Хатинка дядька Тома» з'являється у час розпаду аболіціоністського руху в США і вважається одним із перших в американській літературі соціальних романів реалістичного спрямування.

Н. Михальська резюмувала, що у романі Бічер-Стоу йдеться про трагічну долю негра Тома, змальовано картини свавілля білих щодо чорних рабів, пережиті чорношкірими страждання та приниження їхньої людської гідності. Руйнуються сім'ї, дітей забирають від батьків і продають, дружин розлучають з чоловіками. Але вони, як показує Бічер-Стоу, за людськими якостями ні в чому не поступаються білим, а часто й перевершують своїх господарів. В уста Джорджа Гарріса письменниця вкладає свої міркування про те, що становище негрів в Америці суперечить принципам Декларації незалежності. Мрія про свободу і прагнення до неї втілені в образах Гарріса, Елізи та дядька Тома. Історія їхнього життя становить дві сюжетні лінії роману, які розкривають єдину і водночас суперечливу авторську концепцію свободи.

У 1853 р. Бічер-Стоу опублікувала книгу «*Ключ до хатини дядька Тома*», яка містить широкий документальний матеріал, що став джерелом для написання роману. Поява книги пояснювалася необхідністю довести несправедливість тогочасних звинувачень письменниці в тім, що її роман є вигадкою.

Мері Додж (1831—1905)

Прозаїк, видавець. З дитинства Мері Додж писала вірші до сімейних свят. Її батько викладав хімію та займався книговиданням. Саме він запропонував доньці стати редактором у «Американському журналі», який купив 1861 р. На той час Додж була вдовою і виховувала двох синів.

У 1864 р. вийшла друком збірка дидактичних творів — «Ірвінгтонські оповідання». Письменниця захопилась вивченням історичних, географічних, природних, культурних та інших особливостей Голландії. Поступово цей матеріал перетворювався у захопливу історію, яку вона читала перед сном своїм синам. Так виникла книжка «*Хане Брінкер, або Срібні ковзани*» (1865), яка отримала багато схвальних відгуків, рецензій і стала бестселером.

Історія про двох бідних дітей — Ганса і Гретель — пробуджує співчуття у читачів. Ці діти не зважали на холод, долали труд-

нощі, були працюючими, в усьому допомагали матері, вірили у дива, які стаються на Різдво. Мері Додж зуміла показати багатство внутрішнього світу дітей, їх чуйність, відкритість, безпосередність, вразливість і одночасно вміння вдвох протистояти жорсткій реальності та знаходити вихід із скрутних ситуацій.

Книга Мері Додж знайомить маленьких читачів із життям, побутом голландців, їхніми звичаями, особливостями поведінки. Сюжет близький до казкового, легка мова, поєднання гумору та серйозності, сентиментальності та щирості — запорука читабельності і популярності серед дитячої аудиторії твору.

Казкові елементи, стильові особливості розповіді, поетика образів надають твору художньої своєрідності. Фінал твору, коли добро перемагає зло, сім'я знову стає щасливою, традиційний для дитячої книги. Письменниця не просто розповіла про дитячі роки головних героїв, а й повідомила читачам про дорослих Ганса і Гретьель та їхніх друзів в останньому розділі книги «Закінчення».

«Хане Брінкер, або Срібні ковзани» — найпопулярніша книжка письменниці, але вона зробила значний внесок у розвиток американської та світової дитячої літератури не тільки як автор, а і як видавець дитячої літератури. Мері Додж започаткувала дитячий журнал, який назвала «St. Nicolas» («Святий Ніколас»). За словами Додж, цей журнал повинен: подавати дітям приклад, змальовуючи позитивних героїв; прищеплювати любов до рідної країни, до сім'ї, до природи, правди, краси та щирості. Дитячий журнал має розвивати уяву, готувати дітей до реального життя, крім того, містити корисну інформацію, ознайомлюючи дітей з основами наук. У цьому виданні було опубліковано вірші Г. Лонгфелло та А. Теннісона повість Барнетт «Маленький Лорд Фонтлерой», повісті та оповідання Р. Кіплінга «Ріккі-Тіккі-Таві», «Мауглі», «Пригоди Тома Соєра» Марка Твена.

Головним у житті Мері Додж залишався її інтерес до Голландії. У 1894 р. вона видала дві книжки — збірку невеликих оповідань про Голландію «Країна мужності» та «Розповідь про колишні часи. Вірші для хлопчиків і дівчаток», до якої увійшов відомий вірш «Менует».

Луїза Олкотт (1832—1888)

Прозаїк, громадський діяч. Книгу для дівчат «Маленькі жінки» (1868) Луїза писала на основі автобіографічного матеріалу. У них простежується виразний гендерний акцент на тематичному, образному та наративному рівнях.

Письменниця була другою із чотирьох дочок письменника-трансценденталіста Амоса-Бронсона Олкотта і Еббі Мей. Луїза отримувала освіту під керівництвом батька. Значний вплив на становлення її світогляду справили батькові друзі: Емерсон, Торо, Готорн, Маргарет Фуллер. Про це письменниця писала у одному есе, вміщеному у книзі спогадів, присвяченій часу, проведеному Олкоттами в утопічному поселенні «Fruitlands», яке заснували трансценденталісти у Конкорді (Массачусет).

Згодом Луїза Олкотт стала прихильницею фемінізму, підтримала аболіціоністський рух. Оскільки сім'я жила бідно, то їй довелося працювати і гувернанткою, і вчителькою, і швеєю. З дитинства вона захоплювалась літературою, вигадувала невеличкі оповідання та казки, п'єси для домашнього театру. У 22 роки написала свою першу книгу «Байки про квіти».

Найпопулярнішою стала книга «Маленькі жінки», в якій розповідається про те, як дорослішають четверо дочок сім'ї Марч: Мег, Джо, Бет і Емі. Вона була створена на прохання бостонського видавця Томаса Найлса, який просив письменницю написати книгу для дівчат. Прообразом Мег стала старша сестра Луїзи Анна, в образі Джо вона показала саму себе, а образи Бет і Емі буквально були «списані» з її молодших сестер Елізабет та Мей відповідно.

У 1869 р. вийшло продовження книги під назвою «Хороші дружини», де розповідається про юність сестер Марч і їх заміжжя. У 1871 р. була видана книжка «Маленькі чоловіки», у якій йдеться про племінників письменниці, а через 15 років опубліковано книгу «Діти Джо». На відміну від Джо Марч — головної героїні своїх творів, Луїза Олкотт ніколи не була заміжня, але після смерті сестри Мей взяла на виховання її дворічну доньку, свою племінницю Луїзу-Мей Нерікер.

Томас-Бейлі Олдріч (1836—1907)

Американський белетрист, поет, журналіст, драматург, есеїст. Народився в Портсмуті, в штаті Нью-Гемпшир. Після смерті батька був змушений покинути навчання і піти працювати у банк. Перша публікація письменника датована 1855 р. У першій збірці віршів виразно відчувається зв'язок із англійською поетичною традицією. Під час громадянської війни Олдріч працював фронтовим кореспондентом. Враження і життєвий досвід зафіксовані у поезіях автора.

Т.-Б. Олдріч написав біографічну повість «Оповідання про поганого хлопчика» (1870), перекладену як «*Спогади американського школяра*», де описано школу і хлопчика Тома Беллі, формування його свідомості і становлення як особистості. Твір позначений гумором, іронічними трактуваннями пуританської моралі Нової Англії. «Я назвав свою повість розповіддю про поганого хлопчика, — писав Олдріч, — для того, щоб відмежуватися від тих бездоганних юних джентльменів, які зазвичай фігурують в оповіданнях такого роду». Замість добродесних хлопчиків в книзі Олдріча зустрічаємо відчайдушних шибеників і пустунів. Витівки Тома Бейлі та його товаришів висвітлено на тлі одноманітного життя тихого приморського містечка Рівермута.

Прагнення підлітків до самостійності і свободи суперечить патріархальним сімейним засадам і рутині, що панують у «Храмі граматики», як іменують рівермутську школу. Повість Олдріча вирізняється з маси сентиментально-повчальних книг того часу.

«Спогади американського школяра» — один з кращих зразків так званої «шкільної повісті», яка стала популярною наприкінці XIX ст. і представлена насамперед книгами другорядних англійських літераторів («Шкільні роки Тома Брауна» Томаса Хьюза, «Старшини у Вільбайській школі» Талбода Ріда). Перу письменника також належать збірки оповідань у стилі фентезі: «Марджорі Доу та інші люди», «Марджорі Доу та інші казки», «Марджорі Доу та інші оповідання».

Френсіс-Брет Гарт (1836—1902)

Прозаїк, журналіст, друг Марка Твена, автор «Каліфорнійських повістей» і романів про золотошукачів. Народився у сім'ї вчителя грецької мови у коледжі. З дитинства багато читав, почав писати вірші. Після смерті батька Френсіс підробляв, працюючи конторником. У 1854 р. він вирушив у Каліфорнію, охоплену «золотою лихоманкою». Ф.-Б. Гарт перепробував багато професій: він був шкільним вчителем, вихователем у приватних домах, гірником, складачем у друкарні, репортером у невеликих провінційних газетах, редактором журналів. У 70-х роках уже знаменитим письменником жив у Нью-Йорку, а відтак переїхав до Європи.

Свої перші оповідання Ф.-Б. Гарт опублікував в 1856 р. Пізніше надрукував «Каліфорнійські повісті», роман «Габріель Конрой».

Він написав повість для дітей «*Степний знайда*» (1890), яка стала класичним твором літератури для юнацтва. Про подальші події з життя її героя Кларенса Бранта йдеться у романах «*Сюзі*» (1893) і «*Кларенс*» (1895). Трилогія складається із невеликих закінчених новел, які відображають життя головного героя, його становлення. Кларенс постає перед читачами спочатку хлопчиком-підлітком, потім юнаком, офіцером Північної армії. Розповідь про життя героя серед золотошукачів, подорож із переселенцями в Каліфорнію, час, проведений на ранчо та у коледжі, сповнена особливим пафосом. Різкі сюжетні повороти, психологізм зображення, виразні пейзажні замальовки — ознаки стилю автора.

У новелах важливе місце посідають образи дітей («Трое волоцюг із Тринідаду», «Язичник Ван Лі»). Автор засуджує расистські переконання про «білу вищість». Маленький індіанець Джім та китайчатко Ван Лі стають жертвами расистського упередження. Письменник зарекомендував себе і як художник-аніمالіст, змалювавши тварин, їхні звички, як, наприклад, ведмежатка у новелі «Малюк Сильвестра», бездомного пса у нарисі «Дитячий пес».

Динаміка розповіді та образи головних героїв, дух золотошукацької романтики, гумор та іронія малої прози автора приваблюють юних читачів усіх поколінь. Українською мовою твори Ф. Берт Гарта переклали І. Франко, М. Кочеровський, М. Харенко, Е. Хоменко.

10.4. Американська література для дітей початку ХХ ст.

Нове покоління письменників оперлося на демократичний дух американського Заходу, на стихію усного фольклору й адресувало свої твори широкому колу читачів. Література формувалася під впливом двох основних літературних тенденцій: реалістичної та модерністичної. Письменники-натуралісти Г. Гарленд, Ф. Норріс, С. Крейн реалістично зображували життя американського суспільства. Т. Драйзер видавав романи критично-реалістичного плану. Жанр новели, популярний у ХІХ ст. завдяки творам Е. По, Б. Гарта, на початку ХХ ст. викристалізовується у творчості О. Генрі, Дж. Лондона.

Джек Лондон (1878—1916)

Прозаїк. Дитинство Джека минуло у Сан-Франциско, яке стало центром Далекого Заходу; згодом вітчим купив ранчо неподалік від Окленда, портового міста біля Сан-Франциско. Хлопчик надзвичайно багато читав. Після смерті батька юнак став робітником консервної фабрики, працював у рибальському патрулі. Любов до моря спонукала 17-річного Джека найнятися матросом на шхуну «Софі Сазерленд». Його дебют відбувся завдяки літературному конкурсу, у якому він переміг з нарисом «Тайфун біля берегів Японії», де змалював один із епізодів свого плавання. У часи масового безробіття Дж. Лондон був волоцюгою, про що написав у автобіографічній книзі «Дорога». Він активно займався самоосвітою, став студентом Каліфорнійського університету, почав писати. Охоплений «золотою лихоманкою», Дж. Лондон дістався до «золотої столиці» Аляски, але тяжко перехворів, і, не збагатившись, повернувся додому. Але враження, досвід, безліч почутих історій та зроблених нотаток стали багатим матеріалом, на якому будувались сюжети наступних оповідань письменника. Так, одна за одною виходять збірки оповідань Лондона: «Син вовка» (1900), «Бог його батьків» (1901), роман «Донька снігів» (1902). Натхненна романтикою реалістична манера писання, тематика, герої Лондона були на часі.

До кола дитячого читання увійшли оповідання письменника про золотошукачів, бродяг, міщан, оповідання про Північ: «За тих, хто в дорозі» (1899), «Біле безгоміння» (1899), «Північна одіссея» (1900), «Закон життя» (1901), «Любов до життя» (1906) та ін.

Письменник писав про безкорисливість, дружбу, солідарність, що яскраво проявлялися в умовах Півночі. Носієм цих якостей є Мейлмют Кід, герой кількох новел Лондона («Біле безгоміння», «Північна одіссея»). Він відданий друзям, доброзичливий до індіанців; коли гине його товариш Мейсон, Мейлмют Кід бере на себе турботу про його вдову. Шляхетний і Хічкок із новели «Там, де розходяться шляхи». Він закликає своїх друзів-золотошукачів не допустити ритуального жертвопринесення індіанської дівчини. Проте ті не бажають втручатися, побоюючись за своє життя. Тоді Хічкок самотужки рятує дівчину, а його супутники гинуть від рук індіанців, які вирішили, що вони взяли участь у викраденні.

Героям Лондона доводиться долати льодову пустелю («Мудрість снігової стежки»), пережити близьку смерть на

острові, будучи відрізаними від материка («Біля краю веселки»). Пафосом людської мужності одухотворене знамените оповідання «*Воля до життя*». Його герой, ослаблений, виснажений, повзе з останніх сил льодовою рівниною, його смерті очікує такий самий вовк. У відчайдушному поєдинку людина виходить переможцем.

Гостро звучить у новелах і соціальна тема. Письменник симпатизує індіанцям, які гинуть під натиском «білої» цивілізації («Ліга старих»). Він протиставляє героїчне минуле індіанських племен їх нинішньому приниженому становищу («Покинутий вождь», «Смерть Лігуна»). Індіанці в оповіданнях Лондона не завжди коряться долі. У оповіданні «Ліга старих» герої клянуть звільнити свою землю від «злого племені» зайд, б'ються із «закутою в сталь» білою расою і гинуть один за одним, але їх дух незламний.

Водночас Дж. Лондон розумів історичну приреченість індіанців. У оповіданні «*Син вовка*» золотошукач Скрафф Маккензі приходить до індіанців, аби забрати найкращу дівчину і зробити її «північною дружиною». При цьому він демонструє своє право сили, адже уособлює «вік сталі», що зустрівся з «кам'яним віком».

Перед спокусою багатством, яке обіцяє Північ, виявляються такі негативні якості людей, як жадібність, боягузтво, віроломність. Джекоб Кент з оповідання «*Людина зі шрамом*» постає як маніяк, що прагне лише золота. Герої новели «*У далекій країні*» Картер Везербі та Персі Катферт залишаються зимувати в утеплений хижі, але заздрість та лінь, страх, недовіра призводять до їх загибелі.

Дж. Лондон був одним із засновників анімалістичної літератури, з любов'ю описував світ тварин, особливо собак — вірних друзів золотошукачів. У повісті «*Поклик предків*» йдеться про собаку Бека, безмежно відданого своєму господарю Торнтону. Але після смерті хазяїна в ньому перемагає «поклик предків», і він втікає на волю до вовків. Повість «*Біле Ікло*» (1906) — це справжній гімн собаці як уособленню вірності. Цікавого пса із «блакитною кров'ю» зображено в пізньому романі «*Джеррі-острів'янин*» (1917). Гуманність і доброта як запорука успіху в дресируванні — один із мотивів роману «*Майкл, брат Джеррі*» (1917).

Роман «*Морський вовк*» (1904) перекладено багатьма мовами світу і неодноразово екранізовано. У центрі твору — колоритний капітан корабля Вовк Ларсен, наділений величезною фізичною силою, жорстокий і нелюдяний інтелектуал. Ларсен сповідує пріоритет грубої сили, не визнає моральних норм. Людське

життя для нього нічого не варте, жалість і співчуття йому протипоказані. Загибель Ларсена у фіналі сприймається як законна відплата за його нелюдність.

Лондон захоплюється соціалістичними ідеями. Його бунтівні настрої втілилися в утопічному романі-попередженні *«Залізна п'ята»* (1907).

Молодь захоплювався романом *«Мар틴 Іден»*, у якому йдеться про юнака, який долає численні життєві незгоди, не цурається найтяжчої роботи, але безперервно вчиться і самовдосконалюється. Він досягає життєвого успіху, стає відомим письменником, однак відмовляється від життя у світі, де його ніхто не розуміє, навіть єдина кохана жінка.

Повернення до землі, до сільськогосподарської праці, простих радощів — основна ідея роману *«Місячна долина»* (1913). Успішними були романи про кохання *«Маленька господиня великої оселі»* (1916) та *«Серця трьох»* (1920).

Джеймс-Олівер Кервуд (1878—1927)

Прозаїк, еколог, член мічиганської комісії по захисту навколишнього середовища, мандрівник. Народився у штаті Мічиган (США) на кордоні з Канадою. З дитинства мріяв стати письменником. У 16 років опублікував свій перший літературний твір у місцевій газеті. Тоді ж здійснив велосипедний тур по Канаді, а пізніше мандрував Аляскою. Після повернення навчався в університеті Мічигану. Працював кореспондентом, а згодом редактором газети у Детройті. У 1922 р. Дж.-О. Кервуд розбагатів і побудував у рідному місті будинок у стилі XVIII ст. — замок Кервуд.

Він написав низку оповідань та романів, героями яких є дикі тварини на лоні дикої природи: *«Мисливці на вовків»*, *«Золотошукачі»*, *«Казан»* (1914), *«Гризлі»* (1917), *«Бродяги Півночі»*, *«Син Казана»*, *«Чорний мисливець»*.

Вустами мисливця Ленгдона автор зізнається, що часто вбивав звірів і тепер хотів би якось спокутувати свою вину, тому пише багато книг про тварин. Шлях від мисливця до спостерігача відображає й еволюція поглядів письменника: від мисливства на тварин до їх захисту. У повісті *«Казан»* висвітлено історію напівсобаки-напіввовка, у якому закладено два начала — добре і погане. Одного разу людина обманює Казана і в нього верх бере *«вовча»* натура, адже він — хижак.

Роман «Грізлі» частково біографічний, у ньому також описано великого ведмеда, що живе у Скалистих горах, його поведки, спосіб життя, небезпеки, напади тощо. Ленгдон отримав можливість застрелити ведмеда, на якого так довго полював, але в останню мить відмовився від цього. За мотивами твору знято фільм «Ведмідь».

Дж.-О. Кервуда вважають майстром жанру книг про тварин, як і канадського письменника Ернста Сетона-Томпсона (1860—1946).

О. Генрі (Вільям-Сідні Портер) (1862—1910)

Прозаїк, журналіст. Життя Вільяма було нерадісним з самого дитинства. У три роки він втратив матір, а батько невдовзі перетворився на нікчемного алкоголіка. Вільяма виховувала тітка, у її приватній школі він провчився до 1876 р. У 17 років хлопець розпочав працювати у дядька, отримав диплом фармацевта, згодом служив у земельному управлінні, касиром і рахівником у банку. Проти Портера порушили кримінальну справу за нібито розтрату 180 доларів, і в лютому 1896 р. він переховувався у Новому Орлеані, де працював репортером, а звідти поїхав у Гондурас. Враження від життя у цій тропічній країні стали матеріалом для оповідань, яким властиві пригодницька фабула, реалістичні та яскраві замальовки природи, культури та побуту мешканців Латинської Америки. Двадцять із них були перероблені й об'єднані у першу книгу О. Генрі — «Королі й капуста» (1904).

Після смерті дружини Портера заарештували і в березні 1898 року засудили до п'яти років ув'язнення. У в'язниці він продовжував писати новели, головна тема яких — доля зневаженої людини. З досвіду цих років народився головний герой збірки «Шляхетний шахрай» (1908); зустрічі з техаськими та мексиканськими розбійниками дали сюжети для «Серця Заходу» (1907); доля реального в'язня — в основі однієї з найкращих новел «Навернення Джиммі Валентайна». Псевдонімом О. Генрі автор вперше підписався під оповіданням «Різдвяний подарунок Свистуна Діка».

Вийшовши на волю, О. Генрі у 1902 р. переїхав до Нью-Йорка і підписав контракт із газетою «World» на щотижневу публікацію короткого недільного оповідання. Протягом 1904 р. О. Генрі надрукував 66 оповідань, 1905 р. — 64. Загалом з-під його пера вийшло 273 оповідання.

Творчість письменника літературознавці умовно поділяють на три цикли: перший — основний (близько ста п'ятдесяти новел) — нью-йоркський. Герої нью-йоркських новел — «маленькі люди»: дрібні службовці, секретарки, клерки, прикажчики й продавці у крамницях, офіціантки, репортери, бідні художники. Усі вони ведуть боротьбу за існування. Саме їм, «маленьким людям», дуже співчуває О. Генрі. До першого циклу належать збірки: «Королі й капуста» (своєрідний роман, що складається із двадцяти умовно пов'язаних сюжетом авантюрно-гумористичних новел, дія яких відбувається в Латинській Америці, 1904), «Чотири мільйони» (1906), «Голос великого міста» (1908), «Палаючий світильник» (1907) і «Ділові люди» (1910); другий цикл — новели техаського періоду (близько ста новел, збірка «Серце Заходу» (1907), «Шляхетний шахрай» (1908)); третій цикл — новели про Південь — батьківщину письменника (28 новел). У останні роки вийшли збірки «Дороги долі» (1909), «На вибір» (1909), «Вовчки» (1910).

О. Генрі можна було б назвати своєрідним запізним романтиком, американським казкарем ХХ ст., але природа його унікальної новелістичної творчості ширша за ці визначення. Гуманізм, незалежна демократичність, пильність художника до соціальних умов свого часу, гумор і комедія переважають над сатирою, а «втішливий» оптимізм — над гіркотою й обуренням. Інтерес і співчуття читача до життєвих перепитів клерків, продавщиць, бурлаків, безвісних художників, поетів, акторок, ковбоїв, дрібних авантюристів, фермерів тощо властиві О. Генрі як оповідачеві. Звільняючи своїх героїв від «глобальних» роздумів і рішень, О. Генрі ніколи не відвертає їх від моральних орієнтирів: у його маленькому світі діють тверді закони етики, людяності — навіть у тих персонажів, чиї вчинки не завжди узгоджуються із законами.

Надзвичайно багатою, асоціативною і вигадливою є мова його новел, насичена пародійними пасажами, ілюзіями, прихованими цитатами й усілякими каламбурами, які ставлять складні завдання перед перекладачами. Новела О. Генрі — явище суто американське, що виросло на національних літературних традиціях (від Е. По до Марка Твена).

Українською мовою твори О. Генрі перекладали Остап Вишня, В. Мисик, О. Логвиненко та ін. За шкільною програмою українські підлітки вивчають новели О. Генрі «Дари Волхвів» та «Останній листок».

Перший твір — це зворушлива розповідь про життя бідних людей. Головними її героями є Делла, гарна молода жінка, та її

чоловік Джим. Подружжя, зовсім не маючи грошей, намагається зробити один одному гідні подарунки на Різдво. Кожна людина на світі має щось цінне, таке мали й вони: у Делли було розкішне блискуче довге волосся; Джим мав наручний годинник, що залишився ще від батька. Криючись один від одного, вони продали найдорожче, і придбали, як їм здавалося, чудові подарунки. Делла чоловікові купила коштовний золотий ланцюжок на годинник, а Джим — гребінці для пишного волосся дружини.

«Останній листок» — символічна новела. Дія відбувається у Грініч-Віліджі, бідняцькому кварталі Нью-Йорка, де живуть люди мистецтва. Головні герої — молоді бідні художниці Сью і Джонсі. Джонсі хвора на пневмонію. Не маючи сил опиратися хворобі, вона рахує останні листки старезного плюща, який кожен день бачить за вікном: «...я хочу побачити, як упаде останній листок. Я стомилася чекати. Стомилася думати. Мені хочеться розслабитись, ні за що не триматися й полетіти — дедалі нижче й нижче — як один з отих нещасних, виснажених листків». Письменник подає опис плюща: «...до половини тієї стіни видряпався старезний плющ, вузлуватий і підгнилий біля коріння. Холодний подих осені струсив з нього листя, й було добре видно, як майже голі галузки рослини чіпляються за потріскані цеглини». Джонсі здається, що вона помре, коли впаде останній листок... Проте старий художник Берман в негоді і в дощ малює на стіні листок, який виглядає геть як справжній. Розв'язкою новели стає повідомлення Сью: «Мені треба щось тобі розповісти, біле мишенятко, — сказала вона. — Сьогодні в лікарні помер містер Берман. Він хворів тільки два дні. Його черевики і одяг геть промокли і були холодні як лід. Потім знайшли ліхтар, який ще горів, кілька розкиданих пензлів і палітру, на якій було змішано зелену та жовту фарби. А тепер подивися у вікно, люба, на останній листок плюща. Тебе не дивувало, що він ні разу не затремтів і не колихнувся від вітру? Ах, сонечко, це і є шедевр Бермана. Він намалював його тієї ночі, коли впав останній листок».

Сюжет новели О. Генрі близький до казкового. Кожна деталь, мотив новели вказують на сюжетну модель чарівної казки, що полягає у новелістичній «нечуваній події». Влучні характеристики персонажів побудовані на виразних штрихах. Щасливе і водночас із нотками трагізму завершення твору — ще одна ознака стилю новеліста.

Перші десять років ХХ ст. в Америці називали «епохою О. Генрі», віддаючи шану його таланту.

Ліман-Френк Баум (1856—1919)

Прозаїк, казкар. Автор понад 70 творів для дітей, зокрема серії книг про країну Оз, казки «Життя та пригоди Санта Клауса».

Л.-Ф. Баум народився у штаті Нью-Йорк. Початкову освіту здобув удома, перечитав усю батькову бібліотеку. Захоплювався творами Ч. Діккенса та В. Теккерея. На 14 рік народження батько подарував йому друкарську машинку. З того часу Френк разом із молодшим братом почав видавати сімейну газету, у якій, окрім сімейної хронічки, друкував власні оповідання, казки для молодших братів і сестер. А в 17 років почав випускати журнал. Оскільки він колекціонував марки, то сторінки нового видання були присвячені історії філателії, різним аукціонам та подорожам. Л.-Ф. Баум працював репортером, директором книжкового магазину, відтак два роки вчився у воєнному училищі, згодом захоплювався фермерством (виросував птицю) і випускав журнал, присвячений птахівництву.

У 1882 р. він одружився, згодом народилося четверо дітей, для яких він і почав складати та розповідати казки. Перші книги для дітей «*Розповідь Матінки Гуски в прозі*» (1897), «*Батько Гуски: його книга*» (1899) написані на основі спогадів про часи, коли автор фермерував. Дітям казки сподобались, проте вони захотіли почути від батька історії про чарівні пригоди. Тоді письменник почав писати «сагу» про чарівну країну Оз.

У 1900 р. опублікована найвідоміша книга Л.-Ф. Баума «*Чарівник Країни Оз*» — перша із чотирнадцяти книг серії, серед яких «*Озма із Країни Оз*», «*Чарівна країна Оз*», «*Мудрець Країни Оз*», «*Дороті та чарівник в Країні Оз*».

Казки Л.-Ф. Баума об'єднані єдиним топосом — Країною Оз — та образами головних героїв. Сюжетний розвиток кожної казки відбувається за законами послідовного нанизання подій, розгортання авторської розповіді про пригоди головних персонажів на шляху до реалізації їх мети. Твори насичені поетичними описами, детальними портретами героїв, авторською емотивною характеристикою їхньої поведінки. Знайомлячи читачів із Дороті, головною героїнею казки «*Чарівник Країни Оз*», письменник спочатку описує місцевість Канзасу, хатину, сірий краєвид, а потім звертається до читачів із запитанням, на яке тут же дає відповідь. Дороті не нудьгувала на фермі, бо її весь час розважав Тото: «Ось хто не був сірим! Тото, маленький чорний песик із довгими шовковистими кудлами й чорними очима, що весело поблискували обабіч смішного, блискучого, як

гудзик, чорного носика, цілими днями грався, й Дороті гралася разом із ним і дуже його любила». Коротка розповідь про дядечка Генрі та тітку Ем, їхнє життя на фермі — реальний часопростір у казці, що поєднується із вигаданим. Містком між цими світами стає природна стихія — смерч, який переносить Дороті через Смертоносну пустелю в інший, вигаданий, простір і час. Фантазія письменника малює зелений сад, куди смерч відносить хатинку з Дороті й Тото. З цього моменту починається чарівна (фантастична) казка: з Відьмою Півночі, срібними черевичками й чарівним капелюхом, опудалом Страшилом та Бляшаним Лісорубом, Смарагдовим Містом та Чарівником Оз, боротьбою добра і зла.

Використовуючи традиційні художні прийоми сюжетотворення народної казки, Л.-Ф. Баум центрує топос шляху, матеріалізований у дорозі до Смарагдового Міста, вимощеній жовтою цеглою. Дороті йде до Смарагдового Міста, щоб Чарівник Оз допоміг їй повернутись до дядечка й тітки. На своєму шляху вона зустрічає інших персонажів, яким допомагає і з якими приєднує, об'єднуючись заради спільної мети. Спочатку Дороті зустрічає солом'яне опудало Страшило, якому допомагає, знявши його з жердки, потім — заіржавілого Бляшаного Чоловічка, Лісоруба, якого вони зі Страшилом змащують мастилом. Страшило йде до Чарівника, щоб той замість соломи дав йому мозок, а Бляшаний Лісоруб хоче отримати справжнє серце.

Л.-Ф. Баум, змальовуючи пригоди мандрівників, показує, що кожен з героїв уже має ті якості, про які мріє: Страшило розумний, Бляшаний Лісоруб нікому не хоче заподіяти шкоди, а Лев мужньо перестрибує через прірву. Автор змушує маленьких читачів поміркувати над суперечкою Страшила та Бляшаного Лісоруба і для себе визначити: що ж краще — бути розумним чи мати добре серце?

Літературна казка побудована на багатій колористиці, яка виконує не тільки художню, а й розпізнавальну функцію у творі. Блакитний колір домінує у Краю Жувачів, смарагдово-зелений — у Країні Оз. Ці кольори також несуть символічне навантаження. Зображення вигаданого міста, що розпочинається описом муру, вражає експресивним пафосом: «Перед мандрівниками лежали вулиці, забудовані прекрасними будинками із зеленого мармуру й вимощені зеленими мармуровими плитами, скрізь — на стінах будинків і навіть на стиках плит — під ногами блискотіли, іскрилися на сонці смарагди». Все було зелене завдяки окулярам, які вдягали як мешканці, так і гості міста. Чарівник Оз прийняв мандрівників поодиноці і поставив

умову: якщо вони хочуть, щоб їхні бажання здійснилися, то мають перемогти Лиху Відьму Заходу.

Парадоксальність як художній прийом Л.-Ф. Баум використовує тоді, коли відкриває справжній образ Оза — це лисий чоловічок із зморшкуватим обличчям, «великий шахрай», тоді як усі уявляють його великим і грізним чарівником.

Казкою в казці можна вважати розповідь Оза про те, як він потрапив до Країни Оз і як збудував Смарагдове Місто. Повчальні сентенції відчитуються у зверненні Чарівника до мандрівників: «Знання приходить тільки з досвідом, і що довше ви живете на землі, то багатшим стає ваш досвід», «Справжня сміливість полягає в тому, щоб, зневажаючи страх, гідно зустрічати небезпеку».

В іншій книзі Л.-Ф. Баума постає образ Мудреця Країни Оз. Чарівники бувають добрі і погані. Старий мрійник Біні Ару винайшов легкий спосіб перевтілення за допомогою чарівного слова. Його син Кікі, прагнучи побачити великий світ, потай від батька знайшов запис, як скористатися чарівним словом, і міг перетворюватися на що завгодно. Так він перетворився на яструба і перелетів Смертоносну пустелю, потрапивши у Країну Оз. Тут разом із королем гномів Злючкою-Закарлючкою герой хотів заволодіти Країною Оз, та їм завадив Мудрець. За допомогою чарівного слова він перетворив їх на горіхи — речі, що не розмовляють, а отже, не зможуть вимовити чарівне слово для перетворень.

Усі казки Л.-Ф. Баума сповнені чарами і пропагують перемогу добра. Його герої — носії кращих моральних якостей, приклад для маленьких читачів. Як і в народних чарівних казках, автор використовує повтори, потрібність, ступневість наростання дій. Контрастне зіставлення персонажів, гіперболізація у зображенні, синтез реального та художньої вигадки — стильові ознаки літературних казок Л.-Ф. Баума.

Працюючи у жанрі літературної фантастичної казки, письменник надавав творам розважального, захопливого пригодницького характеру і водночас ненав'язливо пропагував морально-етичні цінності, особливу увагу приділяючи таким рисам людини, як практичність, самостійність, толерантність.

У серії 14 книг, але читачі чекали продовження. І в 1919 р., після смерті автора, видавництво «Рейлі і Лі», що друкувало історії про Країну Оз, доручило двадцятилітній журналістці із Філадельфії Рут Пламла-Томпсон продовжити серію. Крім цього, були й продовження інших письменників.

Нова хвиля інтересу до історій Л.-Ф. Баума припала на кінець 50-х років ХХ ст., коли тринадцятилітній школяр із Нью-Йорка подав ініціативу створити Клуб Чарівника Країни Оз.

В Україні казки Л.-Ф. Баума найбільше відомі завдяки авторизованому перекладу О. Волкова російською мовою під назвою «Чарівник Смарагдового міста». Серед маленьких читачів найпопулярнішою є перша казка циклу, а також різдвяна книжка «Життя та пригоди Санта Клауса».

Л.-Ф. Баум також є автором 62 книг для дітей, серед яких 24 книги написані виключно для дівчат, а 6 — для хлопчиків. Початок ХХ ст. у США позначений «бумом Баума». Письменник брав участь у написанні сценарію та зніманні фільмів. За мотивами книг про Країну Оз за життя автора вийшло шість фільмів, а протягом 1902—1911 рр. мюзикл за цією книгою 293 пройшов на Бродвеї.

Елеонор Ходгман-Портер (1868—1920)

Прозаїк. Народилася в місті Літлтон, штат Нью-Гемпшир, у родині перших переселенців до Америки. З дитинства дівчина захоплювалась музикою, співала в церковному та світському хорах, навчалась у бостонській консерваторії. Після одруження з Джоном Портером у 1892 р. переїхала спершу в Масачусетс, згодом у Тенесі, а потім у Нью-Йорк, де й захопилася письменством. У 90-ті роки ХІХ ст. на сторінках американських журналів з'явилися її перші оповідання, написані під псевдонімом Елеонор Стюарт, а в 1907 р. світ побачив перший роман «Зустрічні течії». Літературна слава до неї прийшла після виходу друком дитячого роману «Полліана» в 1913 р.

Роман «Поліанна» захопив читачів настільки, що на адресу Елеонор посипався шквал листів з проханнями розповісти, що сталося з головною героїнею роману далі. Тому вже в 1915 р. письменниця видала наступний роман — «Юність Поліанни». А по її смерті ще чотири автори спільно написали серію книжок під назвою «Радісні книги Поліанни». Всього за кілька років письменницької кар'єри Елеонор Портер створила чотири томи коротких оповідань і 14 романів для дітей та дорослих.

У романі «Поліанна» авторка розповіла зворушливу історію про те, як сувора багата тітка взяла на виховання племінницю-сирітку Поліанну. Її батьки поїхали як місіонери до маленького містечка на Далекому Заході. Родина бідувала, то ж іграшок дівчинка не мала, щоб вона не журилася, тато придумав для неї дещо незвичну забавку — гратися в радість. «Гра в радість — це

коли в будь-якій ситуації треба знайти щось таке, з чого можна порадіти», — каже героїня твору.

Усе почалося з того, що одного разу пастору Віттієру, Поліанниному татові, було дуже сумно. Тоді він узяв Біблію, перечитав її всю та порахував, скільки разів у Святому Письмі Господь закликає своїх вірних до радості, — вийшло понад вісімсот разів. Отож: «Коли вже Бог узяв собі клопіт вісімсот разів звернутися до нас із закликом радіти й веселитися, то, напевне, Він дуже хотів, щоб ми навчилися радіти і веселитися», — сказав собі він і відтоді старанно намагався виконати цю Божу заповідь. Саме ті «радісні тексти» й наштовхнули його на думку про гру в радість, коли його маленькій донечці з місіонерської станції замість ляльки прислали милиці. А потім Поліанна почала вчити грати в неї усіх друзів.

За мотивами «Полліани» знято низку фільмів та мультиплікаційних стрічок, здійснено театральні постановки.

10.5. Американська література для дітей першої половини ХХ ст.

У 20-ті роки ХХ ст. інтерес американського суспільства до літератури для дітей значно зріс. Так, у 1922 р. у США засновано нагороду — Медаль Джона Ньюбері — за видатний внесок в американську літературу для дітей. Медаль назвали на честь англійського книговидавця XVIII ст. Дж. Ньюбері, який написав першу книжку для дітей під назвою «Маленька гарненька кишенькова книжечка».

Медаль Ньюбері — перша літературна премія в галузі літератури для дітей у світі, разом із медаллю Кальдекотта — найпрестижніша премія у США. Книжка-претендент на нагороду має бути опублікована англійською мовою попереднього року в США, бути орієнтованою на дитячого читача та сприяти розвитку літератури. Медаль присуджує Асоціація бібліотечного обслуговування дітей (ALSC) — найбільша у світі організація, чия діяльність спрямована на підтримку та покращення бібліотечного обслуговування дітей, новатор у своїй галузі. Мережа ALSC налічує понад 4200 дитячих та юнацьких бібліотек, охоплює експертів з дитячої літератури, видавців, бібліотекарів, шкільних викладачів тощо. У межах організації діють понад 60 різних комітетів.

Серед лауреатів Медалі Ньюбері Скот О'Дел (1961), Мая Войцехівська (1965), Паула Фокс (1974), Вірджинія Гамільтон (1975), Кейт Ді Камілло (2004), Ребека Стід (2010), Арнольд Лобел та ін. Більше одного разу її отримували лише п'ять авторів: Е.-Л. Кенігсберг (1968, 1997), Джозеф Крамголд (1954, 1960), Лоїс Лоурі (1990, 1994), Кетрін Патерсон (1978, 1981) та Елізабет Спір (1959, 1962).

ALSC також у 1938 р. заснувала премію Медаль Кальдекотта, яку присуджують художнику, що створив найкращу ілюстровану книгу для дітей.

В історію американської літератури для дітей середини ХХ ст. увійшли також твори письменників, що орієнтувались переважно на дорослих читачів, проте в реалістичному дусі висвітлювали тему дитинства, зображували дітей-героїв, розкривали проблеми психологічного, соціального, пізнавального характеру, які хвилюють дитину (Е. Колдуелл, Дж. Стейнбнек, Марджорі Кіннан Ролінгс та ін.), або ж окремі твори чи книжки адресували дитячій аудиторії. Наприклад, *Ептон Сінклер* (1878—1968) — автор соціальних романів, драм, повістей, публіцистичних досліджень. Народився він у сім'ї аристократів, котрі зубожіли внаслідок війни Півночі та Півдня. У 15 років почав писати бульварні оповідання та повісті, щоб заплатити за навчання в коледжі. Будучи студентом Колумбійського університету, видав свої перші романи «Король Мідас» і «Принц Хаген» (1903).

Справжній успіх Е. Сінклера приніс соціологічний роман «Джунглі» (1906), в якому йдеться про гірку долю родини литовських емігрантів, які прибули до США і стали об'єктом безжальної експлуатації, «промислового рабства». Серед його творів вирізняються романи «Король Вугіль» (1917), «Бостон», «Крах світу,» серія викривальних памфлетів «Мертва рука».

Проте Е. Сінклер зробив внесок і в американську літературу для дітей. Повість «Гномобіль» розповідає про 12-річну Елізабет, яка разом із молодим дядьком і двома гномами — сторічним Бобо і сумним Глого — подорожують штатами на автомобілі, який перейменовують на гномобіль. Мандрівка сповнена пригод, автор висвітлює особливості життя у різних штатах, описує світ пенсильванських гномів, який відтворює реальні закони штатів, роботу фабрик, безробіття та інші суспільні проблеми.

Ерскін Колдуелл (1903—1987) — письменник реалістичної школи, автор романів про розорення фермерів Півдня, про самотність хуторян Нової Англії і Зелених гір штату Вермонт та ін. До кола дитячого читання ввійшла його повість «Хлопчик із Джорджії» (1943) — твір про дитинство, який складається із

чотирнадцяти оповідань анекдотичного характеру, об'єднаних основними дійовими особами: хлопчиком і його батьками. Сімейний трикутник — типове явище для американської літератури середини ХХ ст.: фантазер батько Морріс Страуп, озлоблена жінка його дружина Марта, Хлопчик, який мечеться між почуттям обов'язку та справедливості стосовно матері і прихованою любов'ю до батька. Повість певною мірою автобіографічна.

Письменник *Джон-Ернст Стейнбнек* (1902—1968) — лауреат Нобелівської премії 1962 р., автор романів «Грона гніву», «Квартал Тортілья Флет», «Про мишей та людей», «Блудний автобус», «На захід від Едему», «Зима тривоги нашої», повісті «Перлина», новел, сценаріїв, публіцистичних книг, репортажів, адресованих дорослому читачеві. Його перу належить цикл творів про дитинство. Зокрема у повісті «Рудий поні» письменник розкриває «вічну» тему входження дитини у світ дорослих.

Марджорі Кіннан-Ролінгс (1896—1953) — авторка повісті для школярів «Ровесники» (1938), за яку отримала премію Пулітцера. Її творчість присвячена Флориді, 70-тим рокам ХІХ ст. Герой повісті «Ровесники» — Джоді Бекстер, дитинство якого минає на фермі. Психологія героя, його стосунки з батьком, ставлення до природи, дружба з оленятком (якого згодом довелося вбити, що не зміг пережити хлопчик і втік з дому) майстерно описані авторкою. Герой повернувся, і батько дав йому урок життєвої стійкості: життя прекрасне, але не легке. Виховання характеру, тяжкі уроки життя — основні аспекти повісті.

Вільям Сароян (1908—1981) — американський письменник, який народився у сім'ї вірменських емігрантів. Він писав про довірливих, добрих, але часто обманутих жорстокою дійсністю дітей. Його перу належать повідання «Перукар», п'єси «Поки ти живеш», романи «Людська комедія» (1942), «Пригоди Веслі Джексона» (1944). Тема дитинства розкрита у збірках оповідань «Відважний юнак на літаючій трапеції», «Мене звати Арам», «Діти». У творчому доробку письменника чимало автобіографічних творів.

Повість «Учасниця долі» (1946), де йдеться про дівчинку-підлітка, її внутрішній світ, почуття, переживання різних подій, фантазії і мрії, написала *Карсон Маккаллєрс* (1917—1967). Якоюсь мірою повість автобіографічна, характер Франкі — головної героїні — перегукується із долею самої письменниці. Своєрідний пафос негритянського блюзу і чіткий ритм надають повісті оригінальності. Інші твори письменниці: романи «Серце — самотній мисливець» (1940), «Годинник без стрілок» (1961), повість «Балада про невеселе кафе» (1951).

Американський спортивний журналіст і літератор *Пол Гелліко* (1897—1976) написав чимало літературних казок, головними персонажами яких найчастіше є тварини, кішки (у нього вдома жило 23 коти та один собака). Літературну славу письменник здобув після друку захопливої книги «Сніговий гусак». Найвідомішими його творами стали «Дженні» (1950), «Віслюкове чудо» (1952), «Любов до семи ляльок» (1954), «Томасіна» (1957), «Квіти для місіс Харріс» і «Місіс Харріс їде в Нью-Йорк» (1960). «Дженні» — захоплива і мудра казка про те, як хлопчик перетворився на кошеня і опинився на вулиці, познайомився з незвичною кішкою Дженні, вчився бути котом, дружити, битися, довіряти людям і пробачати. Казкова повість «Томасіна» розповідає про любов до тварин і співчуття, про смерть і віру. Критики зазначають, що це книжка радше не про кішку Томасіну, а про долю чоловіка на ймення Макдьюї. В юності він мріяв лікувати людей, але батько, погрожуючи позбавити його спадщини, змусив сина стати ветеринаром. Макдьюї ненавидить нав'язану йому професію і своїх пацієнтів. Повість була перекладена українською мовою, а також екранізована Волтом Діснеем в ігровому фільмі «Три життя Томасіни». За мотивами цієї повісті було знято й російський фільм «Божевільна Лорі».

Роберт Маккლოსкі (1914—2003) — автор книжок «Гомер прайс» (1943), «Ще раз про Гомера Прайса» (1944), «Сентерберзькі оповідання» та ін. Це збірки окремих закінчених оповідань, об'єднаних місцем дії та героями. Гумор, жарти у зображенні реального життя розважають читачів і висміюють вади людей. Автор — педагог і вихователь — у своїх книгах учить дітей любити, допомагати, читати тощо.

У 1941 р., повернувшись із війни, Р. Маккლოსкі написав і власноруч проілюстрував книгу «Дайте дорогу каченяткам». У ній розповідається, як містер і місіс Моллард (качині батьки) в'ють гніздо недалеко від центрального парку міста Бостона. Коли качата підростають, мама веде їх у парк, де інколи качок пригощають смачним арахісом. На вулицях міста повно машин, але добрий поліцейський Майкл і його колеги зупиняють рух. Вісім качиних діточок благополучно добираються до місця.

Література для дітей та юнацтва початку ХХ ст., презентована різними жанрами, розвивала близьку юним читачам тематику: дитинство героїв, соціальні умови дорослішання та становлення особистості, ставлення до природи. Окрім творів реалістичного плану, автори пропонують літературні казки, головними героями яких є як тварини, так і діти.

Джером-Девід Селінджер (1919—2010)

Прозаїк. Народився у Нью-Йорку в сім'ї єврейського торговця. Мати письменника була ірландкою і католичкою. Можливо, цей юдейсько-кельтський дуалізм вплинув на його своєрідний світогляд, внутрішню суперечливість характеру. З батьком у Дж.-Д. Селінджера були напружені стосунки, хлопця вигнали з кількох приватних шкіл, бо він не хотів навчатися. Бажання жити окремо від батьків здійснилося, коли хлопець навчався у військовій школі «Веллі-Фордж» у штаті Пенсільванія. Він був компанійським, мав багато друзів, умів розповідати веселі історії й анекдоти, саме там почав писати. Серйозної освіти не здобув, проте відвідував протягом двох років заняття у Нью-Йоркському університеті. Під час поїздки з батьком до Польщі не тільки познайомився з європейською культурою і вивчив німецьку мову, а й вирішив стати вегетаріанцем.

Дж. Селінджер відвідував літературні курси при Колумбійському університеті, які вів Віт Барнетт, редактор журналу «Сторі». Лише тоді він написав «Підлітки», перше оповідання (на той час йому був 21 рік), яке Барнетт вирішив опублікувати.

Трагічний досвід служби у армії в воєнні роки (1942—1945) відіграв важливу роль у формуванні Дж.-Д. Селінджера як письменника. У Німеччині він одружився з функціонеркою націонал-соціалістичної партії Сильвією, але невдовзі вони розлучились, адже мали зовсім різні світогляди.

1945 р. був роком найбільшої творчої активності письменника, він написав більшість творів, початковий рукопис повісті «Над прірвою у житті». Тоді вийшли майже всі його найвідоміші оповідання, що склали збірку «Дев'ять оповідань» (1953).

Популярність Дж. Селінджеру принесло коротке оповідання «Чудовий день для риби-бананки» (1948) — історія одного дня в житті молодого Симура Гласа і його дружини, а світову славу — роман «Над прірвою у житті». Твір особливо популярний серед старшокласників і студентів, які знайшли у поглядах і поведінці головного героя відгук власним настроям.

Після гучної популярності роману «Над прірвою в житті» автор вирішив переїхати до Нової Англії, де жив з другою дружиною Клер Дуглас. У 1955 р. написав «Френні». Того самого року в них народилася донька Маргарет, пізніше — син Метью. У цей час він написав кілька повістей про родину Гласів і, не завершивши цикл, покинув літературу назавжди, вважаючи,

що слава йому дуже шкодить. Дж. Селінджер жив у своєму будинку, відгородившись від навколишнього світу, відмовлявся давати інтерв'ю і запобігав усім спробам підняти завісу його приватного життя. Значну роль відіграло в цьому і його захоплення східними релігіями — буддизмом та індуїзмом, що помітно в останніх повістях.

Відомими і перекладеними багатьма мовами світу є твори Дж. Селінджера «Над прірвою у житті», «Френні», «Винуватий, виправлюся», «Брати Варіоні», «За спільною згодою», «Останній день останнього звільнення», «Перед самою війною з ескімосами», «Людина, котра сміялася», «У човні». Його твори українською мовою перекладали О. Логвиненко, О. Терех, О. Синюк, Д. Кузьменко.

У романі «Над прірвою у житті» письменник передав духовні шукання Холдена Колфілда, 16-річного хлопця з заможної сім'ї. Він не приймає законів своєї родини, морального клімату коледжу, звідки його, здібного юнака, відрахували за неуспішність. Холдену неприємна поведінка директора коледжу, який з незаможними батьками своїх учнів вітається, простягаючи «два пальці», з батьками багатшими — «півгодини розливається». Він зневажає фарисейство глави похоронного бюро, що пропонує всім молитися і звертатися до Христа, «як до приятеля». Колфілд обурюється: «Я ледве не помер. Уявляю собі, як цей сучий син переводить машину на першу швидкість, а сам просить Бога, щоб послав йому кілька зайвих покійничків». Юнак готовий бігти з коледжу, з батьківського будинку хоч у пекло: «Загалом я радий, що винайшли атомну бомбу. Якщо коли-небудь буде війна, я сяду прямо на цю бомбу. Добровільно сяду, чесне благородне слово».

Психологічний портрет головного героя суперечливий і складний. Дослідник А. Мулярчик зазначає: «У поведінці Холдена нерідко дає себе знати хворобливий початок, що ставить під сумнів стійкість його психіки. Він не просто сором'язливий, уразливий, часом нелюб'язний, як майже кожен схильний до самоаналізу підліток так званого інтровертного типу». Холден дозволяє собі неприпустимі витівки: він може пустити дим сигарети в обличчя симпатичної йому співрозмовниці, гучним сміхом образити кохану дівчину тощо. Холден інфантильний, а небажання бути схожим на дорослих радше емоційне, ніж усвідомлене. Зрозумілі читачам юнацький максималізм та ненаситна жага справедливості, відкритості у людських стосунках. Його пригнічує відчуття безвиході, приреченості всіх спроб влаштувати своє життя в цьому світі. Вдивляючись у майбутнє,

він не бачить нічого, крім тієї сірої буденності, що вже стала долею більшості його співвітчизників. Герою Дж. Селінджера не вдається зацікавити своїми досить сумбурними планами на майбутнє і Саллі Гейс, яка не дуже-то вірить у запропоновану їй іділію життя в «хатині біля струмка». Одна тільки Фібі, десятирічна сестричка Колфілда, не тільки готова приєднатися до юнака, а і йде в цьому пориві набагато далі свого критично налаштованого, але імпульсивного брата.

Не дивно, що Холден жадає людського тепла і розуміння. У нього зринає мрія про тихе життя з глухонімою дружиною. При цьому Холден і сам хотів би прикинутися глухонімим, щоб, наскільки це можливо, порвати всі зв'язки зі світом, у якому живеться так незатишно. Нереальність такого плану очевидна. Герой твору може знайти лише символічну формулу своїх прагнень. Холден уявляє собі величезне поле жита, де на краю прірви грають діти, а він — єдиний на цьому полі, хто може врятувати і рятує їх від падіння у прірву. До кінця роману стає зрозуміло, що великому світу Холден може протиставити лише світ дітей, яких до того ж потрібно охороняти від дорослих. Діти — предмет особливої уваги Дж. Селінджера і в багатьох інших творах. Холден не знаходить виходу і не може протистояти світу. Стан невизначеності, «заплутаності» у житті підлітка передано автором дуже точно і об'єктивно. Письменник не упускає випадку іронічно знизити «героїчний пафос» Холдена, наголошуючи на розбіжностях між тим, який він на словах і в діях.

У 60-ті роки вийшли новела «*Френні і Зуї*» і повість «Вище крокви, будівничі». Останнім твором письменника є повість «*Шістнадцятий день Генворта 1924 року*», надрукована в журналі «Нью-Йоркер». У 1966 р. Дж. Селінджер розлучився із Клер і жив кілька місяців з вісімнадцятилітньою Джойс Мейнард, яка в 1998 р. видала книгу спогадів. Письменник помер у віці 91 рік.

Арнольд Лобел (1933—1987)

Прозаїк, художник. А. Лобел дебютував у середині ХХ ст., він є автором понад 70 книг для дітей, які сам же проілюстрував.

Народився в Лос-Анджелесі. Закінчив художню школу. Після одруження та здобуття літературної слави з родиною переїхав у Нью-Йорк. Сім'я виховувала двох дітей. Дочка Адріана

Лобел після смерті батька з його архіву видала дитячу книжечку «Квак і Жаб співають» (2009).

Писати казки й малювати до них ілюстрації А. Лобел почав у ранньому дитинстві, коли часто хворів і пропускав заняття у школі. Це були історії про звірят, які граються, дружать, розповідають одне одному казки. Коли автора запитували: хто він насамперед — письменник чи художник, він уникав називати себе письменником. «Я умію малювати, — розповідав він. — Що ж до письменства, то тут, чесне слово, я сам не розумію, що роблю. Просто слідую своїй інтуїції». Спочатку в його уяві були картинки, потім вони переносилися на папір, і лише потім приходили слова. Книги А. Лобела — це завжди теплі, зворушливі розповіді про любов і дружбу, а головні герої майже завжди тварини: добрий дядечко-слон, безтурботний коник, розумне мишеня, яке любить читати.

Двоє друзів Квак і Жаб — найзнаменитіші персонажі А. Лобела. Зелене жабеня Квак веселе і життєрадісне, а коричневий Жаб часто впадає у смуток. Сам А. Лобел так писав про них: «Квак і Жаб — мої двійники, дві сторони мого характеру».

Лобел-письменник нагороджений медаллю Ньюбері за видатний внесок в американську літературу для дітей; він є лауреатом премії Бібліотечної асоціації штату Нью-Джерсі. Лобел-ілюстратор отримав почесну медаль Кальдекотта за книгу «Байки»; двічі його книги ставали номінантами на цю престижну премію. Але вище будь-яких медалей — любов багатомільйонної аудиторії декількох поколінь читачів, з якими А. Лобел ділить свій теплий гумор і трохи наївний, як у дитини, погляд на життя. «Я не можу уявити собі цікавішого, більш захоплюючого заняття, ніж писати та ілюструвати книги для дітей», — писав він.

У творчому доробку А. Лобела книги «Ведмеді з повітря» (1963), «Сова вдома» (1975), «Коник-стрибунець на дорогах» (1978), «Байки» (1980), «Дядько Слон» (1981), «Троянди в моєму саду» (1984). У циклі про Квака і Жаба вийшли: «Квак і Жаб друзі» (1970), «Квак і Жаб знову разом» (1982), «Квак і Жаб цілий рік» (1976), «Дні з Кваком і Жабом» (1979). У серії «Містер Майстер» вийшли дві книги: «Зоопарк для Містера Майстра» (1962), «Свято для Містера Майстра» (1963). Цікаві також казки А. Лобела про мишей.

Він також ілюстрував книжки для дітей інших американських та зарубіжних письменників, зокрема Натаніеля Бенчлі, Ліліан Мур, Едварда Ліра.

10.6. Американська література для дітей другої половини ХХ ст.

Після Другої світової війни у американській літературі виникло багато течій і напрямів: традиції минулого перепліталися із модерними тенденціями автора, певний час актуальною залишалася і повоєнна проза. Постала генерація письменників, названа «розбитим поколінням», або бітниками, які виступали виразниками духовної кризи американської молоді 50-х років в умовах політичної реакції, страху перед ядерним знищенням, «холодної війни». Бітники протестували проти конформістської налаштованості суспільного та літературного життя США. Літературні ідеї «розбитого покоління» найбільш повно представлені у творчості А. Гінзбурга, Г. Корсо, Л. Ферлінгетті, а їхнім духовним батьком вважають Дж. Керуака.

Джек Керуак (1922—1969)

Прозаїк, поет, есеїст, представник і літописець літературного покоління бітників. Народився у Ловеллі, де навчався у парафіяльній школі. Отримав спортивну стипендію на навчання у Колумбійському університеті. Через травму та конфлікт із тренером Дж. Керуак покинув спорт і припинив навчання. У 1942 р. записався моряком на торговий флот, після чого написав свій перший роман — «Море — мій брат». Твір вважали втраченим, він був опублікований тільки у 2010 році. Прагнення стати письменником і здобути освіту привело Джека Керуака до Колумбійського університету. Саме тут він познайомився з В. Берроузом, А. Гінсбергом, Л. Карром, Дж. Кліллон Голмсом. Згодом вони стали виразниками нонконформістських настроїв у тогочасному суспільстві, започаткувавши рух бітництва.

Дж. Керуак — автор романів автобіографічного характеру, які увійшли до саги «Легенди про Дулуозів»: «Містечко та місто», «На дорозі», «Піземні люди», «Волоцюги у пошуках дхарми», «Доктор Сакс», «Ангели смутку», «Саторі в Парижі», «Марнославство Дулуоза» та ін. Усі вони вийшли друком з 1950 по 1968 рік. Героями цих творів були бітники. Висвітлено історію родини автора, передано філософію бітництва, пропаговано ідеї «життя заради самого життя», втечі заради свободи, «культурної втечі від культури». Використовуючи «спонтанний

метод», Керуак намагався у своїх творах і образах головних героїв досягти максимальної психологічної правдивості, що усуває будь-яку відмінність між життям і мистецтвом. Серед поетичних збірок письменника найвідомішою є «Блюзи Мехіко» (1959).

У дитяче читання увійшла повість Дж. Керуака «Малий Пік», оповідь у якій ведеться від імені одинадцятилітнього хлопчика, який звертається до дідуся. Автор зумів передати почуття дитини і описати навколишню дійсність її очима. Пік — сирота, який, скільки себе пам'ятає, жив з дідусем. Дідуся забирають до лікарні, і хлопчик потрапляє до тітки Гастонії, але його там усі не люблять, бо він — чорний, а ще його прокляв старий дід. Пік сумує за домом, дідусем, роздумує над побаченням і звертається до Господа. Він щиро радіє приїзду старшого брата, який забирає його з собою. Дж. Керуак майстерно передає вустами дитини все, що відбувається навколо. Головний герой влучно характеризує тих, хто його оточує, ділиться першими враженнями від перебування в місті; висловлює свої емоції від побаченого і почутого в Нью-Йорку, описує пригоди під час поїздки до Каліфорнії. Пік пізнає доросле життя, а в душі залишається наївною, щирою і доброю дитиною.

Письменник майстерно відтворив світобачення, характер хлопчика і ті обставини, в яких він ріс і формувався як особистість. Мова твору насичена дотепними та влучними думками-висловлюваннями, по-дитячому безпосередніми оцінками та висновками.

Моріс Сендак (1928—2012)

Прозаїк, художник-ілюстратор, продюсер, режисер, актор. Народився в єврейській сім'ї, що емігрувала з Польщі. Його раннє дитинство припало на 30-ті роки ХХ ст. — не лише час великої депресії, а й період шаленої популярності Діснея, Кінг-Конга, коміксів. Стати художником-ілюстратором вирішив у 12 років, коли переглянув діснеївський мультфільм «Фантазія».

Після закінчення школи М. Сендак працював оформлювачем вітрин у магазині іграшок на П'ятій авеню і кожен вільну хвилину проводив у відділі книжок-картинок. Один з продавців познайомив хлопця з редактором видавництва «Харпер енд Бразерс» Урсулою Нордстрім. Так почалася довга і плідна співпраця художника і видавництва. Протягом 1951—1962 рр. він виконав ілюстрації до понад 40 книг. М. Сендак звертався до тра-

дицій XVIII—XIX ст., чіткості ліній, тонкого штрихування і приглушених тонів. Захоплення книжковою графікою XIX ст. сприяло створенню ілюстрацій до серії книг Ельзи Мінарік про маленьке Ведмежатко. М. Сендак не просто імітував техніку старовинної гравюри, а переніс дію казки до Вікторіанської Англії, помістивши героїв (сім'ю ведмедів!) в атмосферу вікторіанського побуту, нарядивши їх у костюми і надавши їхнім жестам, міміці особливостей тієї епохи. У 50-ті роки сформувалася особлива манера художника змальовувати дітей: вони коренасті, круглолиді, їхні очі часто сумні, навіть коли вони веселяться.

У 1956 р. вийшла перша книга, де М. Сендак виступив не лише як художник, а й як письменник — *«Вікно в кімнаті Вінні»*. Її герой — маленький хлопчик Вінні — намагається знайти відповіді на запитання, які йому поставив уві сні чотирилапий півень: «Чи можеш ти побачити коня на даху? Чи можна виправити порушену обіцянку? Що означає «дивом врятуватися»?» та ін. Якщо хлопчик знайде відповіді, він зможе вічно жити в саду, де сонце і місяць світять одночасно, де не треба лягати спати. У пошуках відповідей на ці питання хлопчик поволі вирішує й інші проблеми, що турбують його. Це книжка-фантазія, де синтезовано сон, гру й реальність. Усі ілюстрації в книзі витримані в приглушених коричневих тонах. За традицією дітям належить бачити блакитні та рожеві сні і жити на яскравому світі, у М. Сендака — навпаки. Але ілюстрації не здаються похмурими — вони легкі, повітряні, лише трохи сумні.

У 1957 р. Моріс Сендак створив ще одну власну книжку — *«Дуже-дуже далеко»* про хлопчика, який ревнує маму до молодшого братика, а в 1958 р. — *«Записка на дверях Розі»*, де вперше безпосередньо звернувся до своїх бруклінських вражень. Книга народилася зі спостережень художника за грою дітей у дворі його будинку, у ній знайшли віддзеркалення і дитячі спогади автора: фантазії, ігри, якими він розважався під час частих хвороб. Героїня книжки, фантазерка Розі, володіє даром перетворювати й розмальовувати нудне і монотонне життя вуличної дівчини. Автор захоплюється життєрадісністю дівчинки, її здатністю дивувати своїми фантазіями інших дітей. Як і будь-який артист, Розі — фігура трагічна: успіх чергується зі зневагою, дівчинці доводиться пережити самотність і нерозуміння, але сила і привабливість героїні — в її рішучій відмові визнати поразку, змиритися.

Перші книжки М. Сендака вирізняє новизна у ставленні до дитини, вони позбавлені дешевої синтентальності, легкі, але не безтурботні — навпаки, в них відчувається внутрішній трагізм: маленькі герої стикаються із складнощами дорослого світу, вони позбавлені підтримки старших, єдина опора дитини —

фантазія. Критики відзначали надмірну похмурість бачення автора. Проте М. Сендак заперечував: «Дуже багато батьків і дуже багато дитячих письменників не зважають на той факт, що діти часто страждають. Мої діти дуже веселі, але інколи й беззахисні теж. Беззахисність — ось відмінна риса дитинства. І я часто намагаюся намалювати те, що діти відчувають, або, швидше, як я собі уявляю їх відчуття, тобто те, як я відчував себе, коли був дитиною». Мабуть, це основна особливість світогляду М. Сендака: він сприймає дитинство як важкий і небезпечний період життя, і водночас — чудовий і веселий. Художник повністю відкидає уявлення про дитинство як про безхмарну золоту пору, його погляд подібний до фольклорних традицій: казкових героїв на кожному кроці підстерігають різні випробування.

У 1962 р. М. Сендак створив серію з чотирьох мініатюрних книжок під назвою «Крихітна бібліотека», куди увійшли: комічна азбука «Алігатори всюди», лічилка «Раз — це Джоні», веселий календар «Бульйон з рисом» і казка «П'єр». Він вибирав традиційні жанри літератури для дітей, які під пензлем художника трансформувалися, набуваючи нових ознак. У цій роботі вперше повною мірою виявився гумористичний талант митця.

У 1963 р. він написав книгу, яка принесла йому світову славу, — «Там, де чудовиська живуть». Вона стала результатом довгої підготовчої роботи (перший задум сягає 1955 р.). Багатолітнє вивчення можливостей книжкової ілюстрації підвело автора до створення нового жанру — книжки-картинки, де текст і зображення нерозривно зливаються, несуть рівне смислове навантаження, взаємодоповнюють одне одного. У 1964 р. за книгу «Там, де чудовиська живуть» М. Сендак був удостоєний Медалі Кальдекотта.

Спогади дитинства, перші враження від поїздок на Манхеттен — у чарівний світ кіно, реклами, музики і смачної їжі, втім як і нічні страхи та самота, лягли в основу книги «На кухні вночі» (1970). Графічну форму нової книги художникові підказали відвідини виставки коміксів В. Мак-Кея. М. Сендак ніколи не приховував свого дитячого захоплення коміксами та іншою поп-продукцією. Він наголошував, що шкідливе з погляду сучасних батьків і педагогів захоплення не заважало йому дорости до серйозної літератури і назавжди залишитися пристрасним читачем.

М. Сендак став лауреатом найпрестижніших премій у галузі літератури для дітей — у 1970 р. премії імені Г.-Х. Андерсена, а у 2003 р. — премії імені Астрід Ліндгрєн.

Книжка «Там, де чудовиська живуть» починається з того, що маленький Макс, хлопчик років 4—5, вбравшись у костюм вовка, так розпустувався, що мама добродушно називає його

«чудовиськом» і відправляє спати без вечері. Але спальня хлопчика раптом перетворюється на зачарований ліс, населений дикими чудовиськами. Максу вдається підкорити їх, чудовиська навіть вибирають хлопчика своїм королем і на radoщах танцюють. У розпал веселощів Макс раптом відчуває, що дуже скучив за домом, і вирушає в плавання назад до власної спальні, де його чекає вечеря. Прагнучи підсилити емоційну напруженість, утримати увагу дітей, М. Сендак поступово збільшує фігури чудовиськ і хлопчика, намагається наочно показати, як звичайна витівка переростає в дику забаву (не випадково на Максі костюм вовка), а потім поступово стихає до останньої сторінки, напружений динамізм попередніх сцен змінюють спокій і задоволення.

Композиція кожної сцени побудована так, що читач ніби перебуває всередині зображуваного і стає учасником усіх пригод. Спочатку нова книга була сприйнята велими стримано, реакція була радше негативною: дорослі — критики, бібліотекарі, батьки — обурювання: книга, хай і створена рукою майстра, дуже страшна, її не можна давати ніжній і чутливій дитині, бо вона може стати причиною дитячих кошмарів. Однак книга «Там, де чудовиська живуть» мала безперечний успіх. Це перший справжній дитячий бестселер, що отримав світове визнання, перекладений багатьма мовами.

«На кухні вночі» — сон дорослої людини, якій привиділося власне дитинство. Що відбувається в дорослому світі після того, як дітей відправляють спати, — ось таємниця, яку прагне розгадати кожна дитина. М. Сендак зізнався, що поштовхом до створення книги послужив спогад про рекламу хліба, побачену в дитинстві: «Ми печемо, поки ви спите». Хлопчикові дуже хотілося це побачити. Маленький Міккі, прокинувшись уночі, дивним чином провалюється під підлогу і, пролетівши декілька поверхів, опиняється на кухні, де потрапляє прямо в тісто, з якого три кухарі збираються випекти пиріг. Щасливо уникнувши печі, хлопчик навіть допомагає кухарям дістати молоко для тіста, вирушаючи для цього в політ по Молочному Шляху на літаку з хлібного м'якуша. Нарешті, тісто готове, отже, на сніданок вдома буде смачний пиріг. Хлопчик повертається в ліжку. «І так, завдяки Міккі, у нас завжди є пиріг на сніданок».

Нічну кухню художник перетворив на фантастичне місто, де молочні пакети, консервні банки та пляшки, відтворені з історичною достовірністю, стають нью-йоркськими хмарочосами. «На кухні вночі» — робота художника, яка стилістично не схожа на жодну з попередніх робіт, хоча тему дитинства в Нью-Йорку і дитячих сновидінь М. Сендак уже розробляв раніше.

Тут він відкрито заявив про тісний зв'язок своєї творчості з традиціями масової культури 30-х років.

«На кухні вночі» не так популярна, як «Там, де чудовиська живуть», і це пояснюється тим, що книга дуже автобіографічна, створена «для себе», складна і багатопланова, її варто розглядати радше як художній експеримент, «літературний пам'ятник», а не як розважальний твір для дітей.

У 1981 р. вийшла нова книжка-картинка М. Сендака «Там, вдалині», основною темою якої стала дитяча самотність, протиборство дорослого світу і світу дитини. Критики об'єднали книги «Там, де чудовиська живуть», «На кухні вночі» і «Там вдалині» у трилогію. Автор не приховував, що між ними існує зв'язок: «Вони всі варіації однієї теми: як діти справляються з різними відчуттями — гнівом, нудьгою, страхом, відчаєм, ревнощами — і як вони утверджують себе у реальному світі». В одному з інтерв'ю художник зізнався, що третя книга — найбільш незвична, бо має три рівні.

Героїня книги, дівчинка Іда, змушена дбати про свого молодшого брата, оскільки її батько пішов у далеке плавання, а мама так переживає розлуку, що не помічає нічого довкола. Варто дівчині на мить відвернутися, як дитину викрадають злі гобліни. Іда вирушає на пошуки хлопчика і врешті-решт рятує його. Викрадення малюка — не лише поширений казковий сюжет (можливо підказаний художникові казками братів Грімм, над якими він працював у 70-ті роки), а й жорстока реальність сучасного дорослого світу, в якому дитина така беззахисна. М. Сендак прагне показати складність переживань героїні, її самотність, відчуття покинутості, ревності до молодшого брата і почуття відповідальності, що прокидається і змушує її здійснити чарівний політ у країну гоблінів, щоб урятувати його, а тим самим і сім'ю, яка ніби розпалася після відплиття батька.

Другий — психологічний — план книги, як і в «На кухні вночі», сповнений спогадів із дитинства. Автор признавався, що в образі Іди є багато від його сестри Нетлі, якій також доводилось доглядати за молодшими братами.

Третій пласт твору — символічний. Книга пронизана алегоріями і символами, що перетворює нехитрий сюжет на глибокий і складний твір, який увібрав у себе різні образи: літературні, художні, музичні. Музика завжди була для М. Сендака джерелом натхнення, супроводжувала народження всіх його творів, викликаючи і оживляючи дитячі спогади, стимулюючи уяву. «Там вдалині» — книга, пронизана музикою Моцарта, передовсім мелодіями «Чарівної флейти». Ілюстрації частенько нагадують оперні декорації, в одній із сцен автор навіть зобразив геніального композитора за роботою.

М. Сендак захоплювався книжками англійської поезії для дітей із серії «Пісеньки Матінки Гуски» і майстерністю Рендольфа Кальдекотта, що викликало в нього бажання створити власну книжку-картинку на основі віршів Матінки Гуски. Так народилися «Гектор-протектор» і «Коли я плив по морю» (1965). Вірші Матінки Гуски лягли в основу глибокої і сумної книги М. Сендака «*Xiggletti-Piggletti-Plu*» (1967), присвяченої пам'яті улюбленого собаки — селіхамського тер'єра Джені. Не бажаючи миритися зі смертю чотирилапого друга, він вигадав казку про собаку, в якій Джені не вмирає.

Американська література другої половини ХХ ст. часто порушувала теми дитинства, батьків і дітей, внутрішнього світу дитини, її психології, почуттів, світогляду. Поряд із книжками-картинками, прозою, розвивалася поезія для дітей. Поетичне сприйняття світу допомагає найменшим читачам пізнавати навколишню дійсність.

10.7. Американська поезія для дітей другої половини ХХ ст.

У другій половині ХХ ст. виокремилися нові напрями та нові тенденції у розвитку поезії США. З'явилася авангардна поезія, яку презентують представники школи Чорної Гори, Нью-Йоркської школи та бітники. Однак загальними ознаками американської поезії того часу, на думку автора антології «Нова американська поезія» Д. Алле, є «відкритість до американської реальності, переакцентація з євроцентризму, зокрема з англійської матриці, на американську дійсність і традицію». Подібні тенденції спостерігалися й у поетичній літературі для дітей.

Доктор Сьюз (Теодор Сьюз-Гейзел) (1904—1991)

Прозаїк, художник. Народився в сім'ї німецького пивовара, який після запровадження у США «сухого закону» став директором зоопарку, а згодом національного парку. Малий Теодор багато часу проводив біля тварин, малював їх, змінюючи до невпізнання. Після закінчення американського коледжу навчався в Оксфорді (Велика Британія), де зустрів свою майбутню дружину Хелен. Після року навчання Гейзел покинув університет і

подорожував Європою, а повернувшись до Америки, працював політичним карикатуристом і рекламним художником.

У 1936 р. Доктор Сьюз підготував до друку свою першу книжку для дітей — *«Про те, що я бачив на Мальбері Стріт»* (1937), але її відхилило 28 видань. Видавці вважали таку літературу дивною, адже його стилю властиві мовна гра, ритм, оригінальне лексичне наповнення поезії, використання прийомів скоромовок та замовлянь. Та згодом ця книжка, ілюстрації до якої намалював сам автор, мала великий успіх. Після неї вишло ще понад сорок книг, за мотивами яких було поставлено мюзикли, радіоп'єси, мультфільми. Деякі, як-от мультфільм за мотивами книги *«Кіт в капелюсі»*, було знято за участі самого Доктора Сьюза.

У 60-ті роки ХХ ст. Доктор Сьюз захопився створенням веселих підручників для тих, хто починає вчитися читати, і написав кілька віршованих шедеврів із простих односкладових слів. Американські педагоги позитивно відгукувались про таку практику, а діти надсилали йому листи.

Фантазія Доктора Сьюза не знала меж — його будинок був розмальований котоподібними створіннями, а на зустрічі з читачами він часто вбирався в костюм *«Кота в капелюсі»* і знову на якийсь час ставав дитиною.

В Америці існує великий парк за мотивами його малюнків. На кінець ХХ ст. книги Доктора Сьюза очолювали рейтинги продажів серед видань дитячих письменників англійською мовою для найменших читачів. Він — лауреат престижних премій: Пулітцеровської (1981), премії Лаури Інгалс Валдер (1980), трьох медалей Кальдеккотта. За життя написав і сам проілюстрував 46 книг для дітей. Більшість з них стала бестселерами.

Твори Доктора Сьюза називають ексцентричними казками у віршах про найнеймовірніших тварин і героїв з реального життя. Він писав із глибоким знанням дитячої психології, урахуванням вікових особливостей, зокрема того, що «діти дошкільного і молодшого шкільного віку краще орієнтуються в уявному світі, ніж у реальному».

Ідея першої книжки — *«Про те, що я бачив на Мальбері Стріт»* — виникла у письменника в 1936 р., коли він плив на пароплаві і раптом рівномірні звуки двигуна, шум морських хвиль, веселі голоси пасажирів нагадали йому про циркову музичну виставу, де, рівномірно цокаючи копитами, коні в яскравих попонах возять різнобарвні вагончики. Так з'явилася історія про хлопчика, у фантазіях якого звичайна конячка з візком перетворюється на екзотичну кавалькаду, керовану величезним слоном і двома жирафами, за якими слідує блискучий оркестр.

«*Кіт в капелюсі*» автор написав, використовуючи всього 220 слів, список яких він заздалегідь отримав від видавництва у 1950 р. Вважалось, що це саме ті 220 слів, які повинні знати діти певного віку (книжка «*Зелена яєчня*» написана на основі 50 слів). «*Кіт в капелюсі*» почав серію книг Доктора Сьюза для найменших читачів. Казка розповідає про Кота, який розважає дітей, поки мами немає вдома. Кіт — це казковий персонаж і узагальнений символ гри, багатой дитячої уяви. Він приходить до дітей, щоб порушувати правила і пустувати, любить жарти, небилиці. Та як не дивно, Кіт — дорослий.

Кіт порушує закони і сміється над правилами, на захист яких стає Рибка з акваріуму. Власне на неї залишила дітей мати. Читачі ніде не знайдуть пояснень, чому ж мати пішла, покинувши дітей самих, але впродовж усієї казки боятимуться її повернення. Рибка намагається виконати роль «доглядача» і старшого брата, але стає не тираном, а жертвою. У мультфільмі, знятому за сценарієм Доктора Сьюза, Штука Перша і Штука Друга (підопічні Кота) виробляють з Рибкою набагато тиранічніші трюки, аніж про це написано в книжці. Та, незважаючи на всі вибрики, Кіт викликає набагато більше довіри, аніж добропорядна Рибка та мати, що пішла невідомо куди. Доктор Сьюз запропонував дітям гру замість інструкції, фантазмагорію слів та образів замість сухого опису упорядкованого побуту, сюрреалістичні пригоди замість тягучої і беззмислової розповіді. Казка нагадує музичний твір — пісню з повторами і рефренами, зі своїм внутрішнім темпом. Початок історії сповільнено. Лле дощ, дітям нудно. З появою Кота темп прискорюється. Кіт виробляє різні фокуси, діє блискавично, нестримно. Але приходить мама, і все втихомирюється, неначе нічого і не було.

Лаконізм, гумор, яскраві мовні засоби, багата система тропів, особлива лексика, швидка зміна ілюстрацій, як у мультиплікаційному фільмі, — ознаки стилю Доктора Сьюза, засвідчені віршованими казками про доброго і довірливого слона «Слон Хортон висиджує яйце», «Слон Хортон когось чує», черепаху Ертель («Черепаха Ертель»), лося Тідвіка («Великодушний лось Тідвік») та інших персонажів.

Сюжет книги «*Слон Хортон висиджує яйце*» виник раптово. Порив вітру розкидав малюнки в кабінеті художника, і зображення дерева і слона несподівано збіглися. Так народилася історія про те, як добрий слон Хортон допоміг легковажній пташці Мейзі висиджувати пташенят.

У казці «*Великодушний лось Тідвік*» письменник висвітлив доброту головного героя, який дозволив оселитись на своїх рогах

жукові, павукові, пташкам та іншим звірятам, адже керувався етичним правилом: «Господар мусить бути добрий до своїх гостей». Від Тідвіка відмовились його друзі лосі, він залишився сам на північному березі озера Вінна-Банго, де зовсім не залишилось моху. Автор використовує художній прийом звернення до читачів, у яких лось запитує і просить поради: «Що діяти? Що б ви вчинили на його місці? Ви б не сказали «геть!», бо це неввічливо». Подібні моменти стимулюють дітей до роздумів, осмислення прочитаного, висування власних версій, висловлювання емоцій і переживань за долю головного героя. Такі фрагменти у тексті поділяють його на кілька частин-епізодів, діти мають змогу придумати власну кінцівку, виступити співавтором твору.

Тідвік був гречним і благав своїх гостей зупинитись. Він тікає від куль мисливців. І тут у казці стається різка, несподівана кульмінація, характерна для стилю розповіді Доктора Сьюза: Тідвік оточений, знеможений, але скидає свої роги і втікає від мисливців на південний берег озера. Письменник на прикладі героя казки показав дітям, чим може закінчитися безмежна добродушність. Позитивному образу лося протиставлено невдячних «гостей», які звили на рогах гнізда, зробили діри і зловживали його «гостинністю». У цьому сюжеті прочитується алегоричний сенс, асоціативно конденсується народна мудрість: «Пусти свиню під стіл, вона лізе на стіл», розгортається фразеологізм «сісти на голову». Морально-етична казка Доктора Сьюза повчальна і розважальна водночас.

Книги Доктора Сьюза смішні, веселі й яскраві, у них ідеться про взаємини людей, зіткнення добра і зла, справедливості, чесності, дружбу, що хвилюють дітей з раннього віку. На цих книгах учились читати дошкільнята, а книгу «Місця, куди ти підеш» традиційно дарують майже кожній дитині на шкільний випускний вечір.

Джон Чіарді (1916—1986)

Поет, перекладач, критик, літературознавець і фольклорист. Дж. Чіарді відомий насамперед як перекладач «Божественної комедії» Данте, автор збірок казок, віршів, пісеньок і лічилок для дітей.

Закінчив університет Мічигану (1939). У роки Другої світової війни служив в американській авіації, потім викладав літературу в університетах, входив до редколегії журналу. Його

вірші для дорослих зараховують до повоєнної «університетської» поезії США. Дж. Чіарді — автор двох десятків поетичних збірок, першу з яких — «Додому до Америки» (1940) — склали вірші, написані ним ще в студентські роки, решта — «Інші неба» (1947), «Проживи наступний день» (1949), «Час від часу» (1951), «Так, немов...» (1955), «39 віршів» (1959), «Я зустрів людину» (1961), «Алфабестіарій», «Наприклад» (1979). Йому належать збірки статей і лекцій з теорії поезії та поетичного перекладу: «Як народжується поетичний сенс» (1959), «Діалог із слухачами» (1963) та ін. За його редакцією вийшла антологія «Американські поети середини століття» (1950).

Дж. Чіарді для дітей написав збірки «Причина Пелікан» (1959), «Я зустрів людину» (1961), «Ти читав мені, я буду читати вам» (1962), «Ви знаєте, хто» (1964), «Король врятувався від запису» (дитяче оповідання у віршах, 1966), «Швидка і повільна» (1975) та ін., де вміщено веселі й сумні, іронічні й сатирично-критичні вірші, вірші-загадки («Про те, хто вийшов із клякси»). Його вигадка побудована на розкритті неочікуваного, незвичного у найбуденнішому, життєвому. Наприклад, вірш «Про того, хто жив у маленькому будиночку» розповідає про долю сонечка. Пізнавальним, грайливим і цікавим є вірш «Світлофор». Поезія «Містер Жук» у веселому й жартівливому тоні переповідає маленьким читачам історію про рудого жука, який впав у корито й обурюється, що його порятували, адже все звик робити сам: повзати, кусатися, тонути й рятуватися. Ритм, чітка рима, строфічна побудова, фонічний та метричний малюнки вірша надають йому милозвучності, музичності, грайливості, легкості у запам'ятовуванні.

У 1959 р. Дж. Чіарді опублікував книгу про те, як потрібно читати і запам'ятовувати вірші, а його поетичну манеру наслідувала низка дитячих поетів наступних поколінь. Він отримав Римську премію від Американської академії мистецтв та літератури, а згодом Національна рада викладачів англійської мови присудила йому нагороду за видатні досягнення в поезії для дітей.

Шел Сільверстейн (1932—1999)

Музикант, поет, драматург, сценарист, художник. Дитячій аудиторії письменник відомий як Дядько Шеллі, автор видань «Світло на горищі», «Де закінчується тротуар?», «Щедре дерево».

Деякі з них стали бестселерами. Як зізнається письменник, він почав писати для дітей за рекомендацією свого видавництва та редактора Урсули Нордстрім. Будучи за фахом художником-карикатуристом, Сільверстейн сам ілюстрував ці книжки. Його твори удостоєні багатьох нагород.

Автор говорить про речі, близькі дітям: ігри, фантазію, перекручування, сміх. Часто його поезії побудовані на гумористичних образах і обігруванні звичайних явищ, наприклад, вірш «Сонні сардини», проілюстрований автором.

Використовуючи малюнки, автор доповнює образне розуміння творів, супроводжує розгортання дії, центрованої у поезії, чи зображує місце, де вона відбувається. Поезія «Тут темно» (переклад В. Чернишенка) побудована на грі слів:

Я складаю ці вірші
У лев'ячій шлунку.
Тут всередині темно,
Тож даруйте за почерк.

Більшість поезій спирається на мовні каламбури: «Зажерун», «Забута мова», «Єдиноріг», «Є країна», «Цяцькоїд», «Могли-Хотіли-Мали» та ін. Такі поезії спонукають читача відчитати приховані смисли, цілу філософію буття людини. У творчому доробку поета строфічні сюжетні поезії часто побудовані на використанні прийому переліку, з колоритним розгортанням характеристики добре знайомих дітям образів тварин, речей чи явищ, як, напри-

клад, у поезії «Сніговик», «Єдиноріг» (обігрування мотиву створення світу, коли всі тварини є у парі, тільки єдиноріг один). «Смачною» називають поезію «Вісімнадцять видів морозива». Поезія «Доц» засвідчує особливе поетичне бачення світу, використання розмовної мови, пісенного ритму, гри деталей та образів.

Звична ситуація, коли діти відмовляються йти до школи, вигадуючи собі хворобу, описано у вірші «Хвора», перекладеному Галиною Михайловською. Пеггі Енн Мак-Ду, героїня твору, перераховує всі хвороби, але зрештою каже: «...Що?.. Що?! Це чується мені? / Розпочались вже вихідні?! / Пробачте, залишаю вас — / Мені давно гуляти час!!!» Художній прийом переліку, пересипаний метафорами та порівняннями (які забезпечують гіперболізацію зображуваного), є структурним каркасом та створює веселий настрій цитованої поезії. Мотив «Хворої» добре знайомий із віршів інших поетів, в т. ч. й українських.

Асоціації із небилицями Е. Ліра та особливо поезією С. Маршака «От такий розсіяний» викликає вірш «Якби світ здурів», де все відбувається навпаки. Повчальною функцією наділена поезія «Неохайна кімната». Ввічливі слова діти можуть вивчити за поезією «Складаю перелік», проте контрастний фінал виступає як своєрідне заперечення етики поведінки.

До багатьох поетичних текстів Сільверстейн написав музику. У 1984 р. він отримав премію Греммі за найкращий дитячий альбом «Where the Sidewalk Ends», записав кілька альбомів власних пісень.

10.8. Пригодницька і фантастична література для дітей ХХ—ХХІ ст.

Пригодницька й фантастична література завжди були популярні у дітей та юнацтва, адже романтика мандрів, додання перешкод заради здійснення мети, вигадка, чародійство, містика завжди їх приваблювали. Саме цим пояснюється розвиток жанру фентезі на межі ХХ—ХХІ ст. Завдяки тому, що фентезі відповідає специфіці дитячого мислення, забезпечує реалізацію незадоволених бажань, а вирішення сюжетних конфліктів сприяє подоланню страху перед реальністю та задоволення потреби у грі й перевтіленні, справжніми бестселерами стали книги, написані у цьому жанрі. Твори американських письменників перекладені багатьма мовами, відзначені найпрестижнішими преміями у галузі літератури та неодноразово екранізовані.

Кетрін Патерсон (нар. 1932)

Прозаїк, лауреат премії Астрід Ліндгрєн (2006), Ганса-Христіана Андерсена (1998), Національної книжкової премії США в галузі літератури (дитяча література) (1977) «Господар лялькового театру», а у 1979 р. та 1981 р. — Медалі Джона Ньюбері (за роман «Міст до Терабітії» та інший твір). Кетрін Патерсон написала більше 2-х десятків прозових творів, упорядкувала три збірки оповідань та переклала з японської дві дитячі книжки.

Народилася у китайській провінції Цзянсу в родині місіонера американської пресвітеріанської церкви. З початком китайсько-японської війни у 1937 р. родина переїхала у США.

Після закінчення середньої школи Кетрін навчалася у Королівському коледжі в Бристолі, викладала у сільській школі, згодом займалася підготовкою жінок до викладацької і місіонерської роботи і сама була місіонеркою в Японії. У 1962 р. Кетрін Патерсон отримала ступінь магістра релігійної освіти в нью-йоркській Об'єднаній богословській семінарії. Разом із чоловіком, пастором із Буфало, виховувала двох власних і двох прийомних дітей.

Письменницька слава прийшла до Патерсон після публікації повісті «Міст у Терабітію», який здобув прихильність як дітей, так і дорослих читачів (за книгою відзнято фільм з такою самою назвою). Життя головного героя, хлопчика на ім'я Джесс Айронс, доволі непривабливе — у бідній багатодітній сім'ї на нього звертають увагу лише коли потрібно щось зробити по господарству — адже на п'ятьох жінок в родині лише двоє чоловіків — він та його тато. Сільський хлопець не може й мріяти ні про що більше, ніж про перемогу в школі на змаганнях з бігу, втім він дуже полюбить малювати, особливо неймовірних істот. Одного дня в його сіру буденність вламується різнокольоровий вихор, ймення якому Леслі Берк. Де ж це бачено, щоб дівчинка носила коротку зачіску, підрізані штани, яскраві майки і бігала наввипередки з хлопцями? Але Леслі начхати на усі несхвальні погляди та слова — вона вихована вільною, як вітер, її фантазія та енергія б'ють фонтаном.

Джесс та Леслі потоваришували, вони проводять одне з одним увесь вільний час. Розповіді Леслі відкривають Джессу неймовірно яскравий, безмежний світ своєї уяви та захоплюючу реальність, котра існує поза межами американського села, які він ніколи не перетинав. Під її впливом Джесс перероджується

в іншу людину, потихеньку входить в роль короля Терабітії — уявного королівства, вигаданого Леслі за мотивами «Хронік Нарнії» Льюїса, стає хоробрішим, більш обізнаним і розкутим, а Леслі нарешті отримує гідного слухача для своїх фантазій. Так діти «створюють» таємниче королівство Терабітію — чарівний світ, куди можна потрапити, просто перестрибнувши на старій мотузці через ріку в лісі. Тут є і феї, і велетні, та лише на рівні омани, фантазії, на зразок таємничого синього птаха.

Кетрін Патерсон написала «Міст у Терабітію» у 1976 р., після трагічної загибелі близького друга її сина Дейвіда, прагнучи допомогти сину пережити горе.

У романі «*Неперевершена Гіллі Хопкінс*» розказана історія дівчинки-сироти. Вона була талановитою, але біль, спричинений матір'ю, яка відмовилася від неї, зробила дитину жорстокою. Як наслідок, дівчинка погано поводитися і в школі, і в притулках, її часто переводили із одного в інший. Гіллі навчилася не довіряти нікому. У новій школі вона вкрала м'яч у хлопців, а коли ті спробували змусити повернути вкрадену річ, дівчинка роздряпала їм обличчя. Потім вона вкрала гроші у старого сусіда та в жінки, яка тимчасово її удочерила, купила білет на автобус із Вашингтона до Каліфорнії, де живе її мати. Поліція повернула її до притулку.

Справжня любов жінки, що виховувала Джіллі, поступово змінює дівчинку, притулок стає для неї справжнім домом. Але її знаходить бабуся. Поживши деякий час з нею, дівчинка починає сумувати за жінкою, яка опікувалася нею, за «братом», якого зустрічала в притулку. Джіллі змінила Любов (любов жінки, інших дітей, Бога), яку вона зустріла в притулку.

Цей роман допомагає дітям навчитися висловлювати свої думки і почуття, духовно і соціально розвиватися, де б вони не були — чи у сім'ї чи у притулку для дітей-сиріт. Кетрін Патерсон у цьому творі порушила актуальні у сучасному суспільстві проблеми любові і розуміння дитини, зв'язку дитини і соціуму. Авторка відтворила думки, психологію дівчинки, її переживання, мотивуючи кожен її вчинок, навіть алогічний.

Сучасна книжка для дітей іноді видається занадто дорожньою, порушує загальнолюдські теми філософії буття, використовуючи при цьому казкове художнє вираження, захоплюючий пригодницький сюжет чи реальну історію, але так чи так, така книга намагається відповідати запитам сучасної дитини, впливати на розвиток її особистості, формувати світоглядні засади, підводити до сповідання позитивних морально-етичних цінностей.

Крістофер Паоліні (нар. 1983)

Прозаїк, фантаст. Народився в Південній Каліфорнії в сім'ї вчительки і колишнього літературного агента, вчився вдома. Ще дитиною він часто писав короткі історії і поеми, дуже багато читав.

У п'ятнадцять років Крістофер написав роман в жанрі фентезі «Ерагон», який спочатку був виданий коштом батьків. У 2003 р. цю книгу опублікувало видавництво А. Кнопфа. Згодом «Ерагон», «Ерагон. Повернення» і «Ерагон. Брісінгр» розійшлися тиражем більше 25 млн екземплярів у десятках країн світу.

«*Ерагон*» — перша частина тетралогії «Спадок». Вона розповідає про простого п'ятнадцятирічного хлопця Ерагона, який живе у невеликому селищі Карвахолі разом зі своїм дядьком Герроу та кузеном Рораном, аж доки під час полювання на Хребті (гірський масив біля Карвахолу) не знаходить справжнє яйце дракона. З нього вилупився маленький дракон, якого він згодом назвав Сапфірою. З цього часу життя хлопця різко змінилося, адже він став Вершником Дракона, одним з тих, що у минулому панували над країною Алагезією. Про існування дивного каменя з Хребта дізнаються деякі селяни й слуги Імперії, а згодом інформація доходить і до лихого Короля Алагезії, Галбаторікса. Ерагон тікає з рідного дому до повстанців проти Галбаторікса, Варденів, задля прихистку та допомоги. Його чекають неймовірні випробування на мужність та витривалість, знайомство з ельфійкою Арією та вершником Бромом, бої з монстрами, він відчує біль втрати та силу неймовірної дружби. Хлопець дізнається про існування міст гномів та ельфів і що саме він буде вирішувати долю світу.

«*Ерагон. Повернення*» — друга книга, де йдеться про те, як щаслива випадковість допомогла Ерагону змусити армію темного короля Гальботорікса відступити. Ерагон і його вірний дракон Сапфіра повинні відправитися в столицю ельфійського королівства — загадкову Еллесмеру. Лише тут він зможе навчитися управляти своєю чарівною силою і удосконалити володіння мечем. Юний драконівський Вершник не знає, що легендарне місто зберігає ще й таємницю спадку Вершників — магічний Дар Драконів.

У третій книзі тетралогії «*Ерагон. Брісінгр*» легендарний Вершник Ерагон продовжує битися з ворогами і віддано служить Варденам і народові Алагейзії, вчитися у гномів і ельфів. А в

скрутну хвилину згадує свого наставника Брома, що виявляється не просто наставником. Отже, Ерагон і Роран вирушають в Хелгрінд щоб врятувати Катріну і перемогти Гальбаторікса.

У 2011 р. вийшла четверта книга тетралогії — *«Ерагон. Спадок»*. Усі книги послідовно відтворюють хід подій та об'єднані образами головних героїв.

Критики вважають, що на творчість молодого автора вплинула трилогія Дж. Толкіна «Володар кілець», а також інші відомі книги в стилі фентезі. У грудні 2006 р. відбулася прем'єра фільму «Ерагон» (за участю Джона Малковіча і Джеремі Айронса), знятого за мотивами першої книги циклу.

Рей-Дуглас Бредбері (1920—2012)

Прозаїк, фантаст. Народився в місті Вокіган, штат Ілінойс, яке в його творчості фігурує під назвою «Зелене місто» — Грінтаун. З раннього дитинства ріс в атмосфері великої дружньої сім'ї. Саме завдяки цьому був написаний роман «Кульбабове вино» і пов'язаний з ним спільними героями цикл оповідань. Велика кількість творів письменника присвячена родичам; багато спогадів з дитячих літ лягли в основу його творів.

Сім'я Бредбері кілька разів переїжджала. Врешті-решт вона облаштувалася в Лос-Анджелесі. Рей закінчив середню школу, але грошей на подальшу освіту не було. Згодом він написав есе про те, як учився в бібліотеках: «Жюль Верн був моїм батьком. Велс — мудрим дядьком. Едгар-Аллан По доводився мені двоюрідним братом, він, як кажан, вічно мешкав в нас на темному горіщі. Флеш Гордон та Вам Роджерс — мої брати і товариші. Ось і вся моя рідня. Ще додаю, що моєю матір'ю, скоріше за все, була Мері-Воллстонкрафт Шеллі, авторка «Франкенштейна».

В одному з інтерв'ю на запитання: «В якому віці ви почали писати?» Бредбері відповів: «У дванадцять років. Я не міг дозволити собі купити продовження “Марсіанського воїна” Е. Берроуза, бо ж ми були бідною сім'єю ...і тоді написав свою власну версію».

Перша публікація Р.-Д. Бредбері з'явилась у 1936 р. — вірш «Пам'яті Вільяма Роджерса», а з 1943 р. він став професійним письменником, створюючи до п'яти десятків оповідань за рік. У 1950 р. він видав *«Марсіанські хроніки»*, які принесли йому славу й репутацію майстра наукової фантастики.

Згодом доктор літератури коледжу Вітьє (Каліфорнія) Р.-Д. Бредбері жив у Лос-Анджелесі. Його фантастичні твори

ввійшли до кола дитячого читання і популярні серед підлітків кількох поколінь у різних країнах світу. Коли в одному з інтерв'ю Р.-Д. Бредбері запитали: «Чому діти відгукуються на наукову фантастику краще, ніж дорослі?», він відповів: «Очевидно, дитячу уяву збуджує прихований зміст фантастичної літератури... У цьому світі навчати можна, лише роблячи вигляд, що начебто не вчиш. Наукова фантастика надає таку можливість — вчити непомітно. Фантастика є також чудовою можливістю робити вигляд, що пишеш про майбутнє, коли насправді нападаєш на недавнє минуле і сучасність».

Збірки оповідань Р.-Д. Бредбері: «Темний карнавал» (1947), «Людина в картинках» (1951), «Золоті яблука сонця» (1953), «Жовтнева країна» (1955), «Ліки від меланхолії» (1959), «Р — означає ракета» (1961), «Машини щастя» (1964), «К — означає космос» (1966), «Поопівночі» (1976), «Духи назавжди» (1981), «Оповідання про динозаврів» (1983), «Перетворювач Тойнбі» (1988), «Класичні оповідання 1» та «Класичні оповідання 2» (1990) та ін. Їх тематика різноманітна: «Вітер», «Карлик», «Коса», «Маленький убивця», «Електростанція» — оповідання, які називають «страшними»; «Дядечко Ейнар», «Квітневі чари», «Повернення додому» — поетичні новели із циклу «про казкові сімейку». Карнавальна феєрія «Щось страшне іде» (1962) розкриває протистояння інфернального Зла, уособленого в образі «людей осені» та безневинного дитячого сміху. Позитивними героями є підлітки та бібліотекар. У творі розкрито і тему смерті.

Космічна тема художньо розгорнута в оповіданнях «Кінець початкової пори», «Космонавт», «Золоті яблука Сонця», «Калейдоскоп», «Тут можуть з'явитися тигри», повісті «Крига та полум'я». Наслідки науково-технічної революції та багато її відкриттів, що обертаються нещастям для людства, попередження, звернені до людей, страх за їхнє життя — мотиви, що звучать у більшості творів Р.-Д. Бредбері.

Історикам американської дитячої літератури творчість Бредбері цікава й тому, що у багатьох оповіданнях письменник порушує проблему дітей і дитинства. Він не ідеалізує своїх героїв, а намагається рівноцінно розкрити їх «темну» та «світлу» сторони. У класичному оповіданні «Вельд» діти постають малими монстрами, які не зупиняються перед убивством батьків заради можливості безперешкодно дивитися у «телевізор» майбутнього. Дитячу жорстокість зображено і в оповіданнях «Дитячий майданчик» (1960), «Все літо за один день» (1954). Натомість оповідання «Канікули», «Надвечірний берег», «Добридень і прощай», «Хлопчик-невидимець», «Ракета», «Подарунок» сповнені віри в дітей, оспівуванням любові та людяності.

Подорожам у часі присвячено класичне оповідання «Грянув грім», герой якого трагічно і невідворотно змінив власне теперішнє, задавивши метелика в доісторичному минулому. У новелі «Про скитання вічні і про Землю» розповідається про те, як американський письменник початку століття Томас Вулф за мить до смерті перенісся в майбутнє, де йому немає рівних. Неможливість торгувати чудом, «відкритість» його тільки для безсрібників розуміють герої «Дивовижного дива».

Одна з найбільш трагічних новел Р.-Д. Бредбері — «Ревун», у якій останній ящер, що залишився в океані, пливе на поклик маяка, вбачаючи в ньому раптово знайденого родича.

У «циклі новел» *«Марсіанські хроніки»* йдеться про космічну війну в 1999—2028 рр. Умовна форма хронік ніяк не сковує фантазію автора (як і останні наукові дані про Марс), який веде поетичну розповідь про руйнацію двох культур, що почалася з ксенофобії та взаємного нерозуміння; про трагічну загибель мешканців Марса внаслідок занесеної землянами хвороби; про «першопрохідницьку» діяльність зневажливих до чужої культури американців; про загибель в атомній війні залишеної ними на Землі цивілізації; про новий старт цієї цивілізації на порожній планеті-сусідці. Велика кількість новел циклу, наприклад, «Буде ласкавий дощ», у якій лаконічно показано ідіотизм технологічної цивілізації за відсутності тих, хто її створив, стали класикою наукової фантастики.

На думку деяких критиків, Р.-Д. Бредбері «занадто покладається на фантазію і недостатньо на науку, щоб бути поважним науковим фантастом». Письменник на це відповів: «Мене не цікавить, що каже технічний персонал, який обслуговує наукову фантастику. Їх дратує, що я обходжуся без убивств. Я використовую наукову ідею як платформу, з якої злітаю, не падаючи назад. За це вони на мене й сердяться. Вони вже сорок років буркотять, як це я в “Марсіанських хроніках” посмів наділити Марс атмосферою».

Роман *«451° за Фаренгейтом»* (1953) засвідчив характерні ознаки стилю Р. Бредбері: поєднання фантастики з гострим соціальним критицизмом, яке аргументується специфікою сучасної ситуації передбачення майбутнього (за Н. Михальською). Він у своїй фантастиці намагається опиратися на деякі вже розроблені технічні новинки. В молодості його цікавили різноманітні виставки технічних винаходів. Узагалі фантастика Р.-Д. Бредбері в усьому інтелектуальна, іноді навіть здається розпланованою. Це твори високоосвіченої людини, яка цікавиться всім.

451° — температура, за якої горить папір. У романі йдеться про спалювання книг, заборону свободи слова, загибель культури в умовах тоталітарних режимів. Центральний персонаж роману — «пожежник», людина, яка спалює книги, запроваджуючи інтелектуальний стандарт, що фактично знищує індивідуальність та особистість, а людей, які читають, називають божевільними.

В. Скурлатов зазначає: «У творчості Бредбері, якому американська наукова фантастика значною мірою зобов'язана визнанням у колах літературного істеблішменту, органічно поєднуються “тверда” (природничо-наукова) наукова фантастика, фентезі, готичний роман, “роман жахів”, пронизана ностальгією поетична проза, а крім того, похмурий песимізм щодо перспектив техногенної цивілізації і “дитячий” романтизм, ідеалізація звичайного життя на землі; утворений унікальний художній сплав заледве чи піддається жанровій класифікації».

Популярність Бредбері різко зросла в час буму на наукову фантастику після пуску першого штучного супутника, а коли в 1976 р. на Марс сів «Вікінг», запущений НАСА, письменника проголосили пророком космічної ери.

Урсула Ле Гуїн (нар. 1929)

Прозаїк, фантаст. Народилася в 1929 р. в Берклі, штат Каліфорнія, у сім'ї відомого антрополога Альфреда Кребера і письменниці Теодори Кребер. Перше оповідання написала у віці 11 років. У 1951 р. одержала ступінь бакалавра в коледжі Редкліфф, у 1952 р. захистила магістерську дисертацію в Колумбійському університеті на тему «Романтична література Середньовіччя та Відродження», спеціалізувалася на середньовічній романській літературі. Під час навчання у Франції познайомилася з істориком Шарлем Ле Гуїном, у 1953 р. одружилася з ним.

Ранні твори, дія яких відбувається у вигаданій центрально-європейській країні Орсинії, стилістично не належали до фантастики і не публікувалися, але мали значний вплив на подальшу творчість, зокрема збірка оповідань «Орсинійські історії» і роман «Малафрена». Першим опублікованим оповіданням Урсули Ле Гуїн було «Квітень в Парижі» у журналі «Фантастика» (1962). Починаючи з цього часу, Ле Гуїн регулярно публікує фантастичні оповідання та повісті. Популярність приходить до неї в

1969 р. після публікації роману «Ліва рука п'тьми», який одержав обидві найвищі премії англomовної фантастики — «Х'юго» та «Небула».

Урсула Ле Гуїн писала також нефантастичні романи й повісті: «Різець небесний» (1971), «Малафрена» (1979), «Завжди повертаючись додому» (1985), «Подарунки» (2004); вірші: «Дикий овес і вогнецвіти» (1988), «Вихідний із павичами» (1984), дитячі книги: «Кішкоккрилі» (1988), «Кішкоккрилі повертаються» (1989), «Чудесний Олександр і Кішкоккрилі» (1994), «Як Джейн залишилася одна», (1999); есе про літературу тощо. Однак найбільшої популярності Урсула Ле Гуїн зажила як автор романів і повістей у жанрах наукової фантастики та фентезі після публікації творів хайнського циклу (хайн — гіпотетична надцивілізація, «прародителька» розумного життя в Галактиці), в яких авторка створювала органічну і багату на оригінальні деталі та знахідки історію майбутнього.

Хайнський цикл охоплює романи: «Планета Роканнона» (1966), «Планета вигнання» (1966), «Місто ілюзій» (1967), «Ліва рука п'тьми» (1969); повісті: «Швидше та повільніше від імперій» (1973), «Без майна» (1974), «Слово для світу — ліс» (1976), «Око чаплі» (1982), «Тлумачі» (2000); збірники оповідань: «Чотири шляхи до прощення» (1995), «День народження світу» (2002). Урсула Ле Гуїн вибудовує свою Галактичну цивілізацію — Лігу Світів, або Екумену (Ойкумену) на принципах гуманізму. Її науково-фантастичний роман «Знедолені» (1874) із підзаголовком «неоднозначна утопія» став класикою сучасної утіпочної літератури

Авторка звертається до конфліктів і взаємодії різних культур, даосизму, анархізму, психологічних і соціальних тем, у пізніших роботах вона порушує також феміністську тематику.

Романи Хайнського циклу розповідають про конфлікти, взаємодію і взаємопроникнення відмінних одна від одної культур. Серед дитячої аудиторії читачів особливо популярні твори Урсули Ле Гуїн, написані у жанрі фентезі із циклу про Земномор'я: романи: «Чарівник Земномор'я» (1968), «Гробниці Атуану» (1971), «Останній берег» (1972), «Техану» (1990), «На інших вітрах» (2001); збірки оповідань: «Слово звільнення» (1975), «Правило імен» (1975), «Земноморські оповідання» (2001). Твори об'єднані образом головного героя та хронотопом. Дія розгортається на островах невідомої країни, де діє магія (описана так ретельно та несуперечливо, що про неї можна говорити як про альтернативну науку). Головним героєм є хлопчик Гед, котрий проходить усі щаблі посвячення в маги.

«*Чарівник Земномор'я*» (1968), «*Гробниці Атуану*» (1971) і «*Останній берег*» (1972) — книги, які стали класикою фентезі, можна читати як притчі про дорослішання, про зустріч з іншим, про життя і смерть, про злагоду з самим собою. Перший роман серії складається із десяти розділів, у яких висвітлено початок шляху великого чарівника Земномор'я Геда. Спочатку головний герой вчиться у тітки — сільської відьми. Потім хлопчик потрапляє до мага Ре-Альбійського Огіона. Згодом він посвячує хлопця, дає йому ім'я Гед і бере до себе на навчання. Проте через свою недосвідченість, необачність і самовпевненість Гед викликає із царства мертвих потвору. Рятує його наставник. Гед пливе на острів Роук у Дім Мудреців, щоб вчитися у Школі Магії. З першого дня перебування він вступив у протистояння з іншим учнем Бурштином, подружився з Ветчем. Саме через провокацію Бурштина Гед викликав із царства мертвих душу Ельфран і впустив у реальний світ Тінь, яка його переслідувала. Закінчивши Школу магії, Гед іде на один із островів служити магом. Він переживає численні пригоди, перемагає Тінь, бо це було його друге «Я» — темна сторона характеру, яку сформували гордість, самовпевненість, хвалькуватість, ненависть та інші негативні риси. Фінал щасливий, адже Гед із Ветчем повертаються до друга, де знову спілкується з його сестрою, яка йому подобається. В наступних книгах — чергові захоплюючі пригоди Геда, враження від мандрів, перемоги над силами Зла.

Попри цікавий і захоплюючий, сповнений реальних та фантастичних подій зовнішній сюжет, книги Урсул Ле Гуїн містять імпліцитний смисл, філософію протистояння добра і зла, екзистенцію людського буття, роздуми про внутрішню боротьбу людини, формування її як особистості.

Іншим яскравим прикладом фентезі Ле Гуїн є сучасна казка — «*Місце, де все розпочинається*» (1980), юні герої якої втікають від рутинної повсякденності навколишнього життя у «потаємне місце» — паралельний світ, який приховує загадкову, багато в чому суперечливу утопію. Заслуги Ле Гуїн у розвитку жанру фентезі у 1979 р. були відзначені премією «Гандальф».

Останні десятиліття американської дитячої літератури ХХ ст. позначені стрімким розвитком пригодницької, фантастичної літератури. Жанр «фентезі» у поєднанні із фольклорними традиціями та літературними ремінісценціями із середньовічної літератури, історичних саг, розгортанням морально-етичних та інших тенденцій превалює у прозі, адресований дітям.

Енн Брашарес (нар. 1967)

Прозаїк, автор молодіжної прози. Народилася в Олександрії (Вірджинія) і виросла в Чейва Чейз (Меріленд). Навчалася у Вашингтоні, Нью-Йорку, працювала редактором. У 2000 р. вона приступила до написання своєї першої книги «Товариство Чарівних Джинсів» (2001), яка стала бестселером. Діти очікували продовження історії про чотирьох вірних подруг — Еффі, Лену, Бріджит і Тіббі. Впродовж наступних п'яти років з'явилися ще чотири книги, серед яких українською мовою перекладені дві: «Дівчата у Джинсах шукають кохання (Друге літо Товариства)» (2003), «Доросле життя дівчат у Джинсах (Третє літо товариства)» (2005) (інші книги: «Назавжди у блакитному (Четверте літо Товариства)» (2007) та спін-оф «Товариства Чарівних Джинсів» — «3 Верби: Товариство зростає»).

У серії книг письменниці йдеться про дружбу дівчат, об'єднаних у Товариство Мандрівних Джинсів. Їхнім чарівним талісманом стають джинси із секонд-хенду, які підходять усім, — символ дружби, довіри, справедливості та любові. Події відбуваються влітку. Кожна книга розповідає про дівчат, які стали на рік старші. Третє літо — найважливіше, бо восени дівчата поїдуть вчитися у різні університети.

Прозаїк торкається проблем стосунків батьків і дітей; становлення, самоствердження і самореалізації юної особистості, пошуків власного коріння і свого місця у житті; першого кохання, дружби і вірності; психологічних станів та емоцій дівчат-підлітків. Так, Енн Брашарес спонукає читачів співчувати Кармен, яке переживає батькове одруження, а потім материне заміжжя і появу брата-суперника, смерть дванадцятирічної Бейлі разом із Тіббі, пошуки кохання і власного коріння разом з Ліною і Бріджит. Разом з героїнями читачі шукають відповідь на питання: як можна подолати перешкоди із високо піднятою головою? Найвідданішими читачами творів є дівчатка-підлітки, адже саме про них пише Енн Брашарес.

Історії про дівчат вражають вмінням письменниці поєднати веселе і сумне, серйозне, буденне і святкове, реальне і дивне у єдине ціле — динамічну розповідь про життя підлітків. За мотивами всіх книг серії було знято два фільми.

У творчому доробку Енн Брашарес — роман для дорослих «Минулого літа (як я і ти)» (2007).

Уявлення українських читачів про розвиток сучасної американської літератури для дітей дещо неповні. Поза увагою українсь-

ких читачів залишається багато творів американських письменників початку ХХІ ст., які завоювали прихильність читачів, були відзначені літературними преміями, «вписалися» у канон дитячої літератури США, проте досі не перекладені українською мовою.

Запитання. Завдання

1. Визначте художні особливості «Казок дядечка Рімуса» Дж. Харріеса.
2. Які теми та мотиви розгортає у романах для дітей та про дітей Марк Твен?
3. Проаналізуйте літературні казки Л.-Ф. Баума. Що забезпечує їм популярність протягом десятиліть?
4. Твори яких письменників презентують американську літературу для дітей у 20—40-ві роки ХХ ст.?
5. Визначте роль та внесок у розвиток літератури для підлітків Д. Д. Селінджера.
6. Як розкривають тему дитинства американські письменники-реалісти?
7. Охарактеризуйте сучасну американську літературу. Які провідні тенденції її розвитку можна виокремити?

Література

1. Брандис Е. П. От Эзопа до Джанни Родари: Зарубежная лит. в дет. и юношеском чтении / Е. П. Брандис; Оформл. П. Кузаныяна. — 2-е изд., доп. и перераб. — М.: Детлит., 1980. — 446 с.
2. Гречанюк С. Острови і міфи, або Марк Твен і «Пригоди Гекльберрі Фінна» / С. Гречанюк // Гречанюк С. Вічні книги. — К.: «Дніпро», 1991. — 318 с.
3. Гречанюк С. Романтичні реляції Фенімора Купера / С. Гречанюк // Гречанюк С. Вічні книги. — К.: «Дніпро», 1991. — 318 с.
4. Денисова Т. Н. Історія американської літератури ХХ століття: Навч. посібник [для студентів вищ. навч. закладів] / Т. Н. Денисова. — К.: Довіра, 2002. — 318 с.
5. Зарубежная детская литература: Учебник [для студентов библиотечного факультета] / Сост. И. С. Чернявская. — 2-е издание., перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1982. — 559 с.
6. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т. 1: А-К / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2005. — 824 с.
7. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т. 2: Л-Я / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2006. — 864 с.
8. Зиман Л. Я. Джоэль Харрис / Л. Я. Зиман // Зиман Л. Я. Зарубежная литература для детей и юношества: учебное пособие. — М.: Русская школьная библиотечная ассоциация, 2007. — С. 113 — 119.
9. Мулярчик А. Післявоєнні американські романісти / А. Мулярчик. — М., 1980. — 354 с.

10. Наливайко Д. С. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба Романтизму / Д. С. Наливайко, К. О. Шахова. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2001. — 416 с.

11. По Е. А. Ельдорадо : Поетичні твори / Упоряд. А. Онишко. — Англ. мовою з парал. укр. перекл. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004. — 304 с.

12. Пригодій С. Марк Твен: Міф, людина, письменник / С. Пригодій // Марк Твен. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна. — Харків, 2003

13. Рей Бредбері. Інтерв'ю Плейбоя. [Переклад Снігура Сергія] // Альманах Перекладацької Майстерні 2000 — 2001. Том 1. / Львівський нац. ун-т ім. І.Франка, Центр гуманітарних досліджень. — Львів-Дрогобич: Коло, 2002. — С. 114 — 139.

14. Тараненко О. Світ Марка Твена і його книги про дітей / Оксана Тараненко // Марк Твен. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна. — К.: Веселка, 1990. — С. 5 — 14.

15. Тубельская Г. Н. Зарубежные детские писатели. Сто имен: [биобиблиогр. справочник: Ч.1. А-М] / Г. Н. Тубельская. — М.: Школьная библиотека, 2005. — 272с.

16. Шел Сільверстейн українською [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: <http://silverstein-ua.ucoz.com/blog>

Качак Т. Б.
К30 Зарубіжна література для дітей : підручник / Т. Б. Качак, Л. М. Круль. — К. : Академвидав, 2014. — 416 с. — (Серія «Альма-матер»).

ISBN 978-966-8226-89-2 (серія)

ISBN 978-617-572-078-3

Зарубіжна література, допомагаючи дітям збагнути багатоманіття світу і людських доль, виводить їх на шлях порівняльного пізнання і саморозвитку. Якісне її викладання у школі під силу педагогові, який уміло поєднує у своїй діяльності знання світу дитини і надбань, витворених письменниками різних народів.

Студент, який опановує цю дисципліну і готує себе до викладання зарубіжної літератури для дітей, знайде в цьому навчальному посібнику необхідні знання і спонуки для роботи над собою. Педагогам-практикам він цінний внутрішньою логікою, авторськими інтерпретаціями творів. Є в ньому багато привабливого для всіх, хто цікавиться адресованими дітям творами зарубіжних письменників.

УДК (075.8)
ББК 74.268.3(0)-я73

Навчальне видання

Серія «Альма-матер»
Заснована в 1999 році

КАЧАК Тетяна Богданівна
КРУЛЬ Лариса Миколаївна

Зарубіжна література для дітей

Навчальний посібник

Спільний проект із ВЦ «Академія»

Редактор Г. Т. Сенькович
Коректор Н. А. Ганжа
Комп'ютерна верстка Є. М. Байдюка

Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 26,0. Зам.

«Академвидав»,
м. Київ, вул. Довженка, 3.
Тел./факс: (044) 483-19-24; 456-90-79.
E-mail: academvidav@svitonline.com; academvidav@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1006 від 08.08.2002 р.

Віддруковано на ПАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»,
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.
Свідоцтво серія ДК № 4063 від 11.05.2011 р.

Впроваджена система управління якістю
згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000